

รายงานการวิจัย

แผนงานวิจัยเรื่อง

พุทธรัฐศาสตร์ : การบูรณาการเพื่อการบรรลุความสมบูรณ์แห่งรัฐ
Buddhist Political Science: Integrated for Achievement
Complete of State.

โดย

พระมหาบุญเลิศ อินทปญฺญ,รศ.ดร.

และคณะ

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พ.ศ. 2559

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610759040

รายงานการวิจัย

แผนงานวิจัยเรื่อง

พุทธรัฐศาสตร์ : การบูรณาการเพื่อการบรรลุความสมบูรณ์แห่งรัฐ
Buddhist Political Science: Integrated for Achievement
Complete of State.

โดย

พระมหาบุญเลิศ อินทปญฺญ,รศ.ดร.

และคณะ

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พ.ศ. 2559

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610759040

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Research Report

Research plan

Buddhist Political Science: Integrated for Achievement
Complete of State.

BY

Assoc.Prof.Dr. Phramaha Boonlert Chuaythanee

Faculty of Social Science Mahachulalongkornrajavidyalaya University

B.E.2559

Research Project Funded by Mahachulalongkornrajavidyalaya University

MCU RS 610759040

(Copyright Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อรายงานการวิจัย : พุทธรัฐศาสตร์ : การบูรณาการเพื่อการบรรลุความสมบูรณ์แห่งรัฐ
 ผู้วิจัย : พระมหาบุญเลิศ อินทปญฺโญ ,รศ.ดร. และคณะ
 ส่วนงาน : คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 ปีงบประมาณ : 2559
 ทูลอดหนุนการวิจัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มี 1. เพื่อศึกษาแนวคิดทางการเมืองในพระไตรปิฎก 2. เพื่อศึกษาการบริหารอำนาจตามแนวพุทธในระบบการปกครองแบบธรรมรัฐ และ 3. เพื่อเสนอระบอบการปกครองแบบธรรมาธิปไตย ในฐานะอุดมคติเพื่อการสร้างความสมดุลแห่งอำนาจในการปกครองรัฐ ผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เป็นการวิจัยและพัฒนา โดยเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสาร และเก็บรวบรวมข้อมูลในภาคสนามจากการจัดสัมมนาเชิงวิชาการและประชุมผู้เชี่ยวชาญ (Expertise Meeting) มีผู้เข้าร่วมสัมมนาเพื่อแลกเปลี่ยนมุมมองประกอบด้วย ผู้เชี่ยวชาญ นักวิชาการ นิสิต นักศึกษา พระสงฆ์ และสื่อมวลชน จำนวน 120 รูป/คน จัดหมวดหมู่ข้อมูล และการตรวจสอบข้อมูล ทำการวิเคราะห์ข้อมูล โดยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหาประกอบบริบท (Context Content Analyses)

ผลการวิจัยพบว่าการกำเนิดรัฐและผู้ปกครองทางพระพุทธศาสนาปรากฏในอัครคัมภีร์สูตรและมหาโควินทสูตร ได้นำเสนอวิวัฒนาการของรัฐ การก่อเกิดของรัฐและผู้ปกครองในแนวคิดทางพระพุทธศาสนา รัฐที่ดีคือธรรมรัฐ การปกครองที่จะต้องปกครองด้วยหลักสามัคคีธรรม อันประกอบขึ้นจากหลักอภิธานิธรรมและผู้ปกครองจะต้องประกอบด้วยธรรมที่เรียกว่า ธรรมราชา การบริหารอำนาจตามแนวคิดในระบอบการปกครองแบบธรรมรัฐ ยึดหลักหัวใจของพระพุทธศาสนา 3 ประการ คือ ไม่ทำชั่ว ทำดี ทำจิตให้ผ่องใส หลักการใช้อำนาจในการปกครองรัฐปรากฏในจกัถวัตติสูตรที่ คือ “ธรรมวิชัย” การชนะข้าศึกโดยมิต้องใช้อำนาจมิต้องใช้ศัสตรา แต่ใช้ธรรมจะต้องเปลี่ยนเสียงกลองศึกให้เป็นเสียงกลองแห่งธรรม (ธัมมเกรี) ดำเนินนโยบายบริหารบ้านเมือง โดยใช้ธรรมาธิปไตย คือ ถือธรรมเป็นใหญ่ ธรรมาธิปไตยเป็นระบอบการปกครองตามหลักพุทธรัฐศาสตร์ ที่ปกครองโดยชนชั้นนำที่มาจากมติมหาชน เพื่อมาทำหน้าที่บริหารองค์กรหลักแห่งรัฐอันประกอบด้วย ฝ่ายบริหาร ฝ่ายตุลาการ ฝ่ายนิติบัญญัติ ระบบราชการ ทหาร และองค์กรอิสระทั้งหลาย โดยชนชั้นนำต้องปกครองพลเมืองบนพื้นฐานของหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงทุนทางวัฒนธรรมและพุทธธรรม เพื่อสร้างรัฐให้เป็นพื้นที่ของพลเมืองจะได้อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

คำสำคัญ: พุทธรัฐศาสตร์,ธรรมาธิปไตย,ธรรมราชา,ธรรมรัฐ

Research Title : Buddhist Political Science : Integrated for Achievement Complete of State.

Researchers : Phramaha Boonlert Inthapanyo, Assoc.Prof.

Department : Faculty of Social Sciences
Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Fiscal Year : 2559/ 2016

Abstract

Buddhist Political Science is the state government study under the framework of Buddhism Doctrine. In this study, the concept of state and rulers origination in Buddhist was described in Aggannasuta and Mahagovinda Suta in which the evolution of state and rulers origination was presented. According to Buddhism, the good governance is Dhammaratha (Righteous state), ruled by the Principle of Unity (Samaggidhamma), in other words, Aparihaniyadhamma. For the rulers, their good characteristics consisted of Dhammaraja (Doctrine for the King). In Buddhism, the administrative power applied Dhammaratha system. The Three gist of Buddhist Doctrine: no evil deeds, doing good deeds, and purifying mind was performed. The administrative power called “Dhammavijaya” (Rightnessvictory) appeared in Cakkavattisuta means to overcome enemies without any weapons used, but applied dhamma in changing war drums to be drums of dhamma (Dhmmabheri). For the policy in ruling the country, Dhammadhipataya (Righteous Sovereign) was used for political science functioning, that is, the rulers are from public consensus. There sovereignties: administration, justice, legality are under the rulers who undertake responsibility to look after all the related unit and sectors. Good rulers are recommended to apply the philosophy of Sufficiency Economy, cultural capital, and Buddhist Principle in creating peacefully happy state for the people.

Key words: Buddhist Political Science, Buddhadhamma, state government.

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยนี้สำเร็จได้ด้วยดีด้วยความกรุณาอย่างสูงจากคณาจารย์และผู้ที่เกี่ยวข้องหลายท่าน จึงขออนุโมทนากราบขอบพระคุณไว้ ณ ที่นี้

ขอกราบขอบพระคุณ พระสุธีรัตนบัณฑิต,รศ,ดร. ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์, ที่กรุณาให้คำปรึกษาและสนับสนุนในการทำวิจัยตลอดระยะเวลาของการวิจัยครั้งนี้

ขอกราบขอบพระคุณ ศ.ดร.พระราชปรีดิทีภิ และอนุโมทนาขอบคุณ ศ.นพ.ประเวศ วะสี ศ.ดร.บุญทัน ดอกไธสง ศ.ดร.ธีรภัทร์ เสรีรังสรรค์ ศ.ดร.สมภาร พรมทา และ รศ.ดร.สุรพล สุษะพรหม ที่ได้เมตตาเข้าร่วมเป็นวิทยากรในการสัมมนาเชิงวิชาการเพื่อเก็บข้อมูลประกอบการวิจัย

ขอขอบคุณและอนุโมทนากับคณะวิจัย ที่ได้ร่วมกันทำให้งานวิจัยสำเร็จลงได้เป็นอย่างดี และจะเป็นประโยชน์ต่อการวิจัยต่อไปในอนาคต

พระมหาบุญเลิศ อินทปญโญ,รศ.ดร.

และคณะ

20 ธันวาคม 2561

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ข
กิตติกรรมประกาศ	ง
สารบัญ	จ
สารบัญตาราง	
สารบัญแผนภาพ	
บทที่ 1 บทนำ	
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย	9
1.3 ปัญหาการวิจัย	9
1.4 ขอบเขตการวิจัย	9
1.5 นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	10
1.6 ประโยชน์ที่จะได้รับการวิจัย	11
บทที่ 2 วรรณกรรมพื้นฐานว่าด้วยแนวคิดพุทธรัฐศาสตร์	12
2.1 แนวคิดเกี่ยวกับหลักธรรมาธิปไตย	12
2.2 แนวคิดเกี่ยวกับอำนาจและการปกครองรัฐ	17
2.3 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดพุทธรัฐศาสตร์	29
2.4 กรอบแนวความคิดของแผนงานวิจัย	34
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย	35
3.1 แหล่งข้อมูล	35
3.2 เครื่องมือในการวิจัย	36
3.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล	36
3.4 การวิเคราะห์ข้อมูล	37
บทที่ 4 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล	39
ตอนที่ 1 แนวคิดทางการเมืองในพระไตรปิฎก	39
ตอนที่ 2 การบริหารอำนาจตามแนวพุทธในระบบการปกครองแบบธรรมรัฐ	59
ตอนที่ 3 ระบอบการปกครองแบบธรรมาธิปไตย ในฐานะอุดมคติเพื่อการสร้าง ความสมดุลแห่งอำนาจในการปกครองรัฐ	70

บทที่ 5	สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	94
5.1	สรุปผลการวิจัย	95
5.2	ข้อเสนอแนะ	102
บรรณานุกรม		103
ภาคผนวก		
ก	บทความวิจัย	
ข	กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์	
ค	ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้ และกิจกรรมที่ได้ดำเนินการมา และผลที่ได้รับจากโครงการ	
ง	เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	
จ	ภาพกิจกรรมการดำเนินงานวิจัย	
ฉ	แบบสรุปโครงการวิจัย	
ประวัติผู้วิจัย		109

สารบัญ

ภาพที่		หน้า
4.1	วัฒนธรรมในสังคม	61
4.2	สมการประชาธิปไตยแห่งธรรมาธิปไตย	62
4.3	ชาวญี่ปุ่นเข้าแถวซื้อสินค้าในวิกฤตีสันามิ	63
4.4	โครงสร้างการปกครองตามอุดมการณ์ประชาธิปไตยแบบไทย	64
4.5	แบบจำลองการเสริมความเข้มของอุดมการณ์ประชาธิปไตยแบบไทย	64
4.6	โครงสร้างการปกครองแบบประชาธิปไตยแห่งธรรมาธิปไตย	65
4.7	ภาพสะท้อนความเหลื่อมล้ำทางสังคม	66
4.8	เส้นความพึงพอใจในระบบเศรษฐกิจของระบอบประชาธิปไตย	69
4.9	เส้นความพึงพอใจในระบบเศรษฐกิจของระบอบธรรมาธิปไตย	70

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

ก. คำย่อเกี่ยวกับพระไตรปิฎก

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ อ้างอิงจากพระไตรปิฎก ภาษาบาลีและพระไตรปิฎก ภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย การอ้างอิงใช้ระบบระบุ เล่ม/ข้อ/หน้า หลังคำย่อคัมภีร์ ดังตัวอย่างเช่น ที.สี. (บาลี) ๙/๒๗๖/๙๗. ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๕๓/๓๗๔. หมายถึง ทีฆนิกาย สीलขันธวรรคปาลิ ภาษาบาลี เล่ม ๙ ข้อ ๒๗๖ หน้า ๙๗ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐ และ ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค ภาษาไทย เล่ม ๑๑ ข้อ ๓๕๓ หน้า ๓๗๔ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙

พระสุตตันตปิฎก

ที.สี.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สीलขันธวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.มู.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์	(ภาษาไทย)
ม.อุ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปรปณณาสก์	(ภาษาไทย)
ส.ส.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
ส.สพ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สฬายนตวรรค	(ภาษาไทย)
ส.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมบท	(ภาษาไทย)
ขุ.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิเทศ	(ภาษาไทย)

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความสำคัญและที่มาของปัญหาที่ทำการวิจัย

การเมือง (politics) เป็นกระบวนการและวิธีการที่นำไปสู่การตัดสินใจของกลุ่มคน ซึ่งถูกนำไปประยุกต์ใช้กับรัฐบาล โดยธรรมชาติแล้วมนุษย์เป็นสัตว์สังคมต้องอาศัยอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มเป็นคณะ เมื่อมนุษย์มาอยู่ร่วมกันเป็นจำนวนมากจำเป็นต้องมีการกำหนดกติกาขึ้นมา เพื่อกำกับการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ ซึ่งหากไม่มีกติกาของการอยู่ร่วมกันมนุษย์ด้วยตนเองอาจก่อให้เกิดความวุ่นวายขึ้นในสังคม เนื่องจากมนุษย์โดยธรรมชาติแล้วไม่เป็นระเบียบ ดังที่โทมัส ฮอบส์ (Thomas Hobbes) นักปรัชญาการเมืองโบราณในช่วงปี ค.ศ. 1588 -1679 ได้เคยกล่าวไว้ว่า เมื่อมนุษย์จำต้องอาศัยอยู่ร่วมกันในสังคมภายใต้กติกาแล้วก็จำเป็นต้องกำหนดตัวผู้นำมาทำหน้าที่ควบคุมดูแลให้สังคมหรือการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ดำเนินไปได้ด้วยความเรียบร้อย เช่นที่กล่าวมาเราคงพอจะทราบบ้างแล้วว่าเหตุใดจึงเกิดมีระบบการปกครองขึ้น เมื่อมนุษย์จำต้องปกครองกันนั้น หากเกิดปัญหาขึ้นระหว่างมนุษย์ด้วยกันหรือการจะทำให้สังคมมีความเจริญก้าวหน้าขึ้นไป หลีกเลียงมิได้เสียที่จะต้องเกี่ยวข้องกับการใช้อำนาจทางการเมือง อันมีความหมายและบริบทที่สะท้อนออกมาในเรื่องของการใช้อำนาจเพื่อการปกครองประชาชน การเมืองการปกครองซึ่งเป็นสภาพการณ์และผลที่เกิดจากการกระทำของมนุษย์ จึงเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับชีวิตของมนุษย์อย่างมีอาจปฏิเสธได้ ซึ่งก็เป็นธรรมดาอยู่เองที่ผู้ใดก็ตาม จำเป็นต้องให้ความสนใจกับเรื่องการเมืองการปกครองไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง เนื่องจากสิ่งใดที่ออกมาจากสถาบันทางการเมือง ไม่ว่าจะเป็นฝ่ายนิติบัญญัติที่ทำหน้าที่ในการตรากฎหมายต่าง ๆ เพื่อบังคับใช้ มาจากรัฐบาลในรูปของนโยบายสาธารณะ (Public Policies) โครงการพัฒนา (Developmental Program) และงานต่าง ๆ ที่ประกอบขึ้นหรือดำเนินไปโดยภาคราชการรวมไปถึงการตัดสินใจตัดสินใจหรือข้อพิพาทที่เกิดขึ้นระหว่างบุคคลต่อบุคคล และบุคคลกับรัฐ เหล่านี้ล้วนแต่เป็นเรื่องที่การเมืองส่งผลกระทบต่อทุกคนอย่างที่ไม่อาจมองข้ามไปได้

อริสโตเติล (Aristotle) ปรัชญาเมธีชาวกรีกโบราณซึ่งได้รับยกย่องว่าเป็น “บิดาแห่งวิชารัฐศาสตร์” ผู้กล่าวไว้ว่า มนุษย์เป็นสัตว์สังคม มนุษย์ไม่สามารถแยกอยู่เป็นหน่วยย่อยตามลำพัง เพราะต้องพึ่งพาอาศัยกัน ดังนั้นมนุษย์จึงรวมตัวกันตั้งรัฐขึ้น ภาษาทำให้มนุษย์เป็นสัตว์สังคม มนุษย์มีการใช้ภาษามนุษย์สร้างครอบครัวแสวงหาปัจจัยในการดำรงชีพ ครอบครัวมีจำนวนมากรวมกัน

เป็นหมู่บ้าน¹ ดังนั้น หากการอยู่ร่วมกันของมนุษย์เป็นการอยู่ร่วมกันเพื่อให้เกิดชีวิตที่ดีขึ้น เราจะมองการเมืองนั้นเป็นการอยู่ร่วมกันเพื่อสังคมมีความสุข

สำหรับการจำกัดความของการเมืองที่ชัดเจนและรัดกุมมากที่สุดโดยนัยที่ได้ กล่าวไปนี้ พิจารณาได้จากทัศนะของ ชัยอนันต์ สมุทวณิช ที่ว่าการเมืองเป็นเรื่องเกี่ยวกับรูปของรัฐธรรมนูญและการจัดระเบียบความสัมพันธ์ภายในรัฐระหว่างผู้ปกครองและผู้ถูกปกครอง โดยเมื่อสังคมมนุษย์ยังมีความจำเป็นที่จะต้องมียุติธรรม คนเราจึงต้องแบ่งออกเป็นสองพวกใหญ่ ๆ คือ ผู้ที่ทำหน้าที่บังคับกับผู้ถูกบังคับเสมอ² และความหมายของคำว่าการเมืองนั้นสามารถจำแนกได้เป็น 6 กลุ่ม ดังต่อไปนี้ คือ

กลุ่มแรก การเมืองเป็นเรื่องของอำนาจ โดยเป็นการต่อสู้กันเพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจและอิทธิพลในการบริหารกิจการบ้านเมือง โดยค่านิยมของการเมืองในเชิงอำนาจที่น่าสนใจอันหนึ่งที่ได้ให้คำอธิบายที่ชัดเจนมากได้แก่ค่านิยมของ เพนน็อกและสมิธ (Pennock and Smith) ที่กล่าวว่า การเมืองหมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่เกี่ยวกับอำนาจ สถาบันและองค์กรในสังคม ซึ่งได้รับการยอมรับว่ามีอำนาจเด็ดขาดครอบคลุมสังคมนั้น ในการสถาปนาและทำนุรักษาความเป็นระเบียบเรียบร้อยของสังคม มีอำนาจในการทำให้จุดประสงค์ร่วมกันของสมาชิกในสังคมได้บังเกิดผลขึ้นมาและมีอำนาจในการประนีประนอมความคิดเห็นที่แตกต่างกันของคนในสังคม³

อีกหนึ่งค่านิยมการเมืองที่ถือได้ว่าครอบคลุมและช่วยให้เห็นภาพความเกี่ยวพันของการเมืองกับบุคคลในสังคม ได้แก่ ฌ็อง-ฌัก ลูคัสส์ ที่กล่าวว่าการเมืองเป็นการต่อสู้ช่วงชิง การรักษาไว้และการใช้อำนาจทางการเมือง โดยที่อำนาจทางการเมือง หมายถึง อำนาจในการที่จะวางนโยบายในการบริหารประเทศหรือสังคมอำนาจที่จะแต่งตั้งบุคคล เพื่อช่วยในการนำนโยบายไปปฏิบัติและอำนาจที่จะใช้ข้าราชการ งบประมาณหรือเครื่องมืออื่น ๆ ในการนำนโยบายไปปฏิบัติแนวทางการเมืองเป็นเรื่องของอำนาจ (Power Approach) ดังที่ได้ยกตัวอย่างไปนี้ เป็นแนวทางการศึกษาหนึ่งที่ได้รับความนิยมชมชอบในหมู่นักรัฐศาสตร์และนักสังคมศาสตร์ทั่วไป ที่เห็นว่าการเมืองเป็นเรื่องหรือมีบริบทเกี่ยวกับการใช้อำนาจเพื่อการปกครองประชาชนก็มักให้ค่านิยมของการเมืองว่าเป็นปฏิสัมพันธ์ในเชิงการใช้อำนาจของรัฐบาลปิตัย ต่อผู้อยู่ใต้อำนาจซึ่งก็คือประชาชนนั่นเอง โดยค่านิยมเช่นนี้ สิ่งหนึ่งสิ่งใดที่ออกมาจากสถาบันทางการเมือง ไม่ว่าจะเป็นฝ่ายนิติบัญญัติที่ทำหน้าที่ในการตรากฎหมายต่าง ๆ เพื่อบังคับใช้ มาจากรัฐบาลในรูปของนโยบายสาธารณะ (Public Policies) โครงการพัฒนา

¹ กิริติ บุญเจือ, **ปรัชญาการเมือง**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545), หน้า 81.

² ชัยอนันต์ สมุทวณิช, **ความคิดอิสระ : รวมบทความทางการเมืองระหว่างปี 2511-2516**. (กรุงเทพมหานคร: พินิจ, 2517).

³ Pennock, Roland J., and Smith, David G, **Political Science**, (New York: McMillan, 1964), P. 9.

(development program) และงานต่าง ๆ ที่ประกอบขึ้นหรือดำเนินไปโดยภาคราชการ รวมไปถึง การตัดสินใจหรือข้อพิพาทที่เกิดขึ้นระหว่างบุคคลต่อบุคคลและบุคคลกับรัฐจึงล้วนแต่เป็นเรื่องที่ การเมืองส่งผลกระทบต่อนักศึกษาและบุคคลทั่วไป โดยบริบทดังกล่าวการศึกษา เรื่อง การเมือง และการปกครองของประเทศจึงเป็นสิ่งที่ถูกบรรจุอยู่ในแทบทุกสาขาวิชา ในระดับอุดมศึกษาให้นักศึกษา ได้รู้เรียน ทำความรู้จักความเข้าใจในฐานะที่อย่างน้อย ก็เป็นสมาชิกคนหนึ่งในสังคมและเป็นความรู้หนึ่ง ที่ประเทศที่ปกครองโดยระบอบประชาธิปไตยสมควรสั่งสมให้แก่พลเมืองของรัฐ เพื่อประโยชน์ เป็นพื้นฐานของการมีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตย⁴

กลุ่มที่สอง มองว่า การเมืองเป็นเรื่องของการจัดสรรทรัพยากรของรัฐหรือสิ่งที่มีคุณค่าทางสังคม ดังเช่น มุมมองของอีสตัน (David Easton) ซึ่งได้อธิบายไว้ว่า การเมือง เป็นการใช้อำนาจหน้าที่ในการจัดสรรแจกแจงสิ่งที่มีคุณค่าต่าง ๆ ให้กับสังคมอย่างชอบธรรม (The authoritative allocation of values to society) ความหมาย ของการเมืองดังที่ ยกตัวอย่าง มาเป็นนิยามที่ได้รับการยอมรับอย่างสูง จากสำนักพหุนิยม (Pluralism) ชัยอนันต์ สมุทวณิช อธิบายว่า เราจะใช้ความหมายการเมืองดังกล่าวนี้ได้ ก็ต่อเมื่อในสังคมนั้น ๆ บุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้อง ซึ่งได้รับผลกระทบจากทั้งทางตรงและทางอ้อม มีความเห็นพ้องต้องกันและยอมรับในกติกาที่กำหนดการใช้อำนาจเพื่อแบ่งปันสิ่งที่มีคุณค่าเท่านั้น ส่วนใน สังคมที่ยังไม่มีความเห็นพ้องต้องกันเกี่ยวกับกติกา การกำหนดสิ่งที่มีคุณค่าในสังคม ชัยอนันต์ อธิบายว่า การเมืองยังคงเป็นเรื่องของการแข่งขันกันเพื่อกำหนดหลักเกณฑ์ในการแบ่งปันคุณค่าที่ให้ประโยชน์แก่ ฝ่ายตนมากที่สุด เท่าที่จะเป็นไปได้ หรือ “The competition for the authority to determine the authoritative allocation of values to society” โดยนัยเช่นนี้ การเมืองจึงมีสองระดับระดับแรก การเมืองอยู่ภายใต้การแข่งขันขัดแย้งของฝ่ายต่าง ๆ เพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจทางการเมืองที่ทุก ๆ ฝ่ายยอมรับได้ ในขณะที่การเมืองในความหมายอย่างแรกตั้งทัศนคติของนักคิดกลุ่มพหุนิยมที่ได้ กล่าวไป แล้วจะยอมรับในจุดเน้นว่ารัฐเป็นการรวมกันหรือประกอบกันของกลุ่มหลากหลายในสังคมและรัฐมิได้ เป็นเครื่องมือทางการบริหาร โดยที่มีได้เป็นตัวกระทำทางการเมือง (actors) ที่จะขึ้นการเปลี่ยนแปลง ทางสังคมและเศรษฐกิจ แต่รัฐเป็นเพียงรัฐบาล (State as government) ที่ทำหน้าที่เพียงเอื้ออำนวย ความสะดวกในการแข่งขันกันของกลุ่มหลากหลายเท่านั้น⁵

นอกจากนี้ คำนิยามการเมืองในกลุ่มที่สอง ซึ่งได้รับการกล่าวถึงอย่างสูงยิ่ง ได้แก่ ทัศนะ ของลาสเวลล์ (Harold D. Lasswell) ที่กล่าวว่า การเมืองเป็นเรื่องของการศึกษาเกี่ยวกับอิทธิพลและผู้มี

⁴ ณรงค์ ลินสวัสดิ์, การเมืองไทย: การวิเคราะห์เชิงจิตวิทยา, (กรุงเทพมหานคร: วชิรพันธ์ การพิมพ์), หน้า 3.

⁵ ชัยอนันต์ สมุทวณิช, รัฐ: พิมพ์ครั้งที่ 3. (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2535), หน้า 6.

อิทธิพล และการเมืองเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับว่า ใคร ทำอะไร เมื่อไร และอย่างไร (Politics is, who gets “What”, “When” and “How”)

กลุ่มที่สาม มองว่า การเมืองเป็นเรื่องของความขัดแย้งทั้งนี้เนื่องจากทรัพยากรของชาติที่มีอยู่อย่างจำกัด ขณะที่ผู้คนที่ต้องการใช้ทรัพยากรนั้นมีอยู่มากและความต้องการใช้ไม่มีขีดจำกัด การเมืองจึงเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการที่คนในสังคมไม่อาจตกลงกันได้หรือเกิดความขัดแย้งขึ้น อย่างไรก็ตามการมองการเมืองในลักษณะนี้มีข้อโต้แย้งอยู่มากว่า หากไม่อาจยุติข้อขัดแย้งที่เกิดขึ้นได้ บ้านเมืองย่อมตกอยู่ในสภาวะยุ่งยากวุ่นวาย ต่อมาจึงมีผู้ให้มุมมองการเมืองใหม่ว่าเป็นเรื่องของการเล่นประนีประนอม ความขัดแย้งมากกว่าเป็นเรื่องของความขัดแย้ง

กลุ่มที่สี่ มองว่าการเมืองเป็นเรื่องของการประนีประนอมผลประโยชน์ เพื่อหลีกเลี่ยงมิให้เกิดความขัดแย้งจากการดำเนินงานทางการเมืองที่ไม่มีทางออก

กลุ่มที่ห้า ถือว่าการเมืองเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับรัฐและการบริหารประเทศในกิจกรรมหลัก 3 ด้าน คือ งานที่เกี่ยวกับรัฐ การบริหารประเทศในส่วนที่เกี่ยวกับนโยบายและการอำนวยความสะดวกการบริหารราชการแผ่นดินซึ่งเป็นการควบคุมให้มีการดำเนินงานตามนโยบาย ซึ่งหากพิจารณาให้ละเอียดแล้วการเมืองโดยนัยยะความหมายประการนี้เป็นเรื่องที่คาบเกี่ยวกับการเมืองในความหมายเชิงอำนาจ ซึ่งก็เป็นเพราะอำนาจทางการเมืองนั้น ได้ถูกนำไปใช้ผ่านกระบวนการนโยบายและการแต่งตั้งคัดสรรผู้นำนโยบายไปปฏิบัติ (ข้าราชการและเจ้าหน้าที่ของรัฐ) ในรูปของอำนาจและการปฏิบัติงานทางการเมืองการปกครองและแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างการเมืองและการบริหารหรือการปกครองที่แยกแยะออกจากกันได้

กลุ่มที่หก การเมืองเป็นเรื่องของการกำหนดนโยบายของรัฐ กล่าวคือ การเมืองคือกิจกรรมใด ๆ ที่เกี่ยวกับการกำหนดนโยบาย หน่วยงานและเครื่องมือต่าง ๆ ที่ใช้ในการกำหนดนโยบาย โดยนัยหนึ่งการเมืองก็คือ กระบวนการกำหนดนโยบายของรัฐ⁶

กระบวนการทางการเมืองนับว่าเป็นบทบาทสำคัญ เนื่องจากเป็นวิธีการใช้อำนาจทางการเมืองในการกำหนดกฎเกณฑ์ของข้อบังคับและกฎหมายเพื่อใช้ในสังคม ฉะนั้นกระบวนการทางการเมืองจึงเป็นกิจกรรมที่สลับซับซ้อน เพราะมีหน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้องหลายหน่วย แต่ละหน่วยมีความรับผิดชอบโดยเฉพาะ⁷ ซึ่งผู้มีอำนาจหรือผู้นำองค์กรทางการเมืองในการปกครองสังคมนั้น ๆ มีรูปแบบการปกครองที่หลากหลายในประวัติศาสตร์รูปแบบการปกครองของผู้กำหนดอำนาจทางการเมืองที่เก่าแก่ที่สุดได้แก่ พระมหากษัตริย์และข้าราชการ⁸

⁶ “การเมือง,” ในวิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี; (มูลนิธิวิกิมีเดีย, อัปเดต 19 กันยายน 2558, 7.24 UTC) [สารานุกรมออนไลน์]; เข้าถึงได้จาก <http://th.wikipedia.org/wiki/การเมือง>; เข้าถึงเมื่อ 30 ต.ค. 2558.

⁷ ณรงค์ เสียงประชา, **มนุษย์กับสังคม**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2541), หน้า 24.

⁸ พลศักดิ์ จิรไกรศิริ, **การเมืองเบื้องต้น**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, 2524), หน้า 47.

สำหรับแนวคิดทางการเมืองมีพื้นฐานของบุคคลซึ่งมาจากจิตวิทยาการเมือง ซึ่งเชื่อมโยงกับจิตวิทยาสังคม โดยจิตวิทยาการเมืองมุ่งศึกษาวิเคราะห์พฤติกรรมทางการเมืองของบุคคลเป็นสำคัญ⁹ กระบวนการกล่อมเกลางานการเมือง (political socialization) ที่ก่อให้เกิดแนวคิดทางการเมืองมาจากแหล่งสำคัญ ดังนี้ 1) วัฒนธรรม (culture) หมายถึง สิ่งต่างๆ ที่แต่ละคนยอมรับตามขนบธรรมเนียมประเพณี ซึ่งวัฒนธรรมเหล่านี้ย่อมหล่อหลอมแนวคิดของบุคคลให้แตกต่างกัน 2) ครอบครัว (Family) เป็นแหล่งแรกสุด ในการเรียนรู้ทางสังคม (socialization) พ่อแม่มีอิทธิพลสูงที่สุดในการถ่ายทอดแนวคิดหรือทัศนคติทางวัฒนธรรม การที่บุคคลเมื่อโตขึ้นมีบุคลิกภาพเข้มงวดและนิยมความรุนแรงมักจะผ่านการเลียนแบบจากพ่อแม่ที่เกรี้ยวกราดรุนแรงหรือชอบลงโทษ ในบางครอบครัวอาจทำให้เด็กมีทัศนคติตรงข้ามกับพ่อแม่ เช่น พ่อแม่มีแนวคิดเชิงอนุรักษ์นิยม แต่เด็กอาจจะจะมีแนวคิดเชิงก้าวหน้าหรือเสรีนิยมก็ได้ 3) กลุ่มเพื่อน (peers) ตั้งแต่กลุ่มเพื่อนเล่นตอนเด็ก กลุ่มเพื่อนในสถาบันการศึกษา รวมไปถึงกลุ่มทำงานต่าง ๆ เมื่อโตขึ้นกลุ่มเพื่อนจะมีอิทธิพลมากขึ้น กลายเป็นกลุ่มสำคัญในด้านความคิดเห็นและการกระทำในวัยทำงาน กลุ่มที่มีอิทธิพลคือ กลุ่มคนที่ทำงานด้วยกัน หรือกลุ่มคนที่สนใจเรื่องที่คล้ายกัน เช่น ในมหาวิทยาลัย นักศึกษาจำนวนมากต่างเปลี่ยนแนวคิดเป็นเสรีนิยม (conservative) เมื่อเข้ามาอยู่ในมหาวิทยาลัย นักศึกษาจำนวนมากต่างเปลี่ยนแนวคิดเป็นเสรีนิยม (liberal) เป็นต้น 4) สื่อมวลชน (mass media) ประกอบด้วย วิทยุ โทรทัศน์ ภาพยนตร์ หนังสือพิมพ์ วารสาร และนิตยสารต่าง ๆ ซึ่งบุคคลย่อมต้องบริโภคสื่อมวลชนเหล่านี้ และเป้าหมายของสื่อสารมวลชนก็คือการประชาสัมพันธ์ให้ความรู้และโฆษณา เพื่อพยายามแลกเปลี่ยนแนวคิดหรือทัศนคติ หรือเรื่องราวต่าง ๆ สื่อมวลชนเป็นแหล่งที่มีอิทธิพลมากเพราะการนำเสนอข้อมูลของสื่อมวลชนทำให้ผู้บริโภคได้รับข่าวสารอย่างกว้างขวาง 5) ประสบการณ์ส่วนตัว (specific experience) มีความสำคัญต่อแนวคิด หากพบเห็นบ่อยครั้งแม้จะเป็นคนต่างถิ่นหรือต่างชาติก็จะมีแนวคิดคล้ายกันได้ นอกจากนี้การมีประสบการณ์หลากหลาย ย่อมสามารถเปรียบเทียบและเลือกสรรแนวคิดหรือแนวปฏิบัติมาใช้ประโยชน์ เช่น การมีประสบการณ์ทางการเมืองมาเป็นเวลานานย่อมได้รับข้อมูลและปัญหาต่าง ๆ ที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการเมือง หรือในการดำเนินชีวิตให้ประสบความสำเร็จได้ดีกว่าคนที่ขาดประสบการณ์ เฉพาะอย่างยิ่งทางการเมือง ผู้ที่มีประสบการณ์ย่อมได้รับความเชื่อถือและการยอมรับจากสังคม ทำให้แนวคิดที่แสดงออกได้รับความเชื่อถือและเกิดศรัทธาจากสังคม¹⁰

ในอดีตการเมืองคลาสสิกที่โสเครตีสเป็นผู้ริเริ่มและมีนักปรัชญาเมธีที่สำคัญในยุคนี้ได้แก่เพลโตและอริสโตเติล ในยุคนี้เริ่มต้นอยู่ที่การแสวงหาคำตอบว่าระเบียบทางการเมืองที่ดีที่สุดเป็นสาถกนั้น

⁹ ณรงค์ สิ้นสวัสดิ์, จิตวิทยาการเมือง, (กรุงเทพมหานคร: วชิรวิทย์การพิมพ์, 2539), หน้า 3 – 11.

¹⁰ จำลอง เงินดี, จิตวิทยาสังคม (Social Psychology), (กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส.พริ้นติ้ง เฮ้าส์, 2552), หน้า 82 – 85.

เป็นอย่างไร¹¹ โดยเฉพาะอย่างยิ่งนั้นปรัชญาการเมืองคลาสสิกพิจารณาประเด็นทางการเมืองและทางศีลธรรมจากแง่ของความสมบูรณ์ของมนุษย์เป็นหลัก กล่าวคือปรัชญาเมธีอย่างโสเครตีส เพลโต และอริสโตเติลถือว่า เป้าหมายสูงสุดของชีวิตการเมืองคือคุณธรรมด้วยเหตุนี้เอง ปรัชญาการเมืองคลาสสิกจึงมิได้ยกย่องสรรเสริญความเสมอภาคหรือการปกครองในระบบประชาธิปไตยว่าเป็นสิ่งสูงสุด ปรัชญาเมธี เหล่านี้ไม่ใช่ผู้นิยมความเสมอภาค แต่พวกเขานั้นมนุษย์ทุกคนไม่ได้ถูกสร้างขึ้นมาโดยธรรมชาติให้มีเข้าใจและเข้าถึงคุณธรรมอย่างเท่าเทียมกัน ซึ่งบางคนมีความสามารถโดยธรรมชาติอยู่แล้วบางคนก็ไม่มีเลย และบางคนก็อาจมีได้ถ้าได้รับการแนะนำที่ถูกต้องด้วยเหตุนี้เองการกำหนดให้สิทธิแก่มนุษย์ทุกคนอย่างเท่าเทียมกันในขณะที่คนบางคนเป็นผู้ส่งกว่าผู้อื่นโดยธรรมชาติควรเป็นผู้ปกครองผู้อื่นโดยสิทธิตามธรรมชาติจึงเป็นเรื่องที่ไม่ยุติธรรมไป และเพราะฉะนั้นจากทัศนะของปรัชญาเมธีคลาสสิก รัฐที่ดีที่สุดจึงได้แก่รัฐที่มีการปกครองแบบอภิชนาธิปไตย (aristocracy) หรือรัฐผสม (mixed regime)¹²

การตระหนักในโอกาสแห่งความเป็นไปได้ของรัฐในอุดมคติที่มีอยู่อย่างจำกัด ทำให้ปรัชญาการเมืองคลาสสิกเป็นบทวิจารณ์อันสำคัญสำหรับความใฝ่ฝันในทางการเมือง หรืออย่างที่เรียกกันในปัจจุบันว่ายูโทเปียทางการเมืองไป เพราะพร้อม ๆ กับที่มุ่งให้ถึงความเข้าใจในรูปของรัฐที่ดีที่สุดในปัจจุบัน ปรัชญาการเมืองคลาสสิกก็เน้นถึงอันตรายของการยึดถืออุดมคติทางการเมืองเป็นสรณะสูงสุดไปด้วย ลักษณะสองแง่สองมุมของปรัชญาการเมืองคลาสสิกนี้อาจพิจารณาได้ว่ามีรากฐานอยู่บนลักษณะเฉพาะที่สำคัญอีกประการหนึ่งของปรัชญาการเมืองคลาสสิกเอง คือ ความเข้าใจในความจำเป็นที่จะต้องแยกแยะระหว่างความรักในสิ่งที่ตนเป็นของตนเอง และความรักในสิ่งที่ได้ออกจากกัน ปรัชญาการเมืองคลาสสิกซึ่งเริ่มต้นโดยโสเครตีส ตระหนักดีถึงความสำคัญของสิ่งที่ตนเป็นของตนเอง แต่โสเครตีสอย่างที่เราได้พบในโพลีจีก็ไม่เคยยอมรับว่าสิ่งที่ตนเป็นของตนเองจะต้องอยู่เหนือสิ่งที่ดี และแม้ความจริงที่ว่าคนส่วนใหญ่มีแนวโน้มที่จะนิยมเฉพาะสิ่งที่ตนเป็นของตนเองมากกว่าอย่างอื่นนั้นจะทำให้การแยกแยะดังกล่าวของปรัชญาเมธีอย่างโสเครตีสกลายเป็นเรื่องที่มีอันตรายในทางการเมือง แต่นี่ก็เป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้¹³ การเกิดของนครจึงเป็นการกระทำหรือเป็นผลทางศาสนา และนครที่เกิดขึ้นก็มีแบบปฏิบัติอย่างเดียวกันกับการที่แต่ละครอบครัวเคยมี “ศาสนา” ของตนเอง กล่าวคือแต่ละนครมีเทพเจ้าของตนเอง มีแท่นบูชาไฟของตนเองและมีพิธีในการบวงสรวงบูชาของตนเอง ซึ่งจะต้องปิดบังหรือซ่อนเร้นจากคนแปลกหน้าเหล่าเทพเจ้าก็เช่นเดียวกันกับหลุมฝังศพบรรพบุรุษซึ่งจะต้องผูกพันอยู่กับนครตลอดไปและด้วยเหตุนี้เองประชาชนก็ย่อมผูกพันอยู่กับนคร นอกจากนี้แล้วแต่ละนครก็จะมีพระหรือนักบวชของตนเอง ผู้ซึ่งมีพิธีรีตองและคำสวดอันเป็นความลับต่อผู้อื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ให้กำเนิดนคร ผู้ซึ่งเป็นหัวหน้าใหญ่

¹¹ สมบัติ จันทรวงศ์, *ปรัชญาการเมืองเบื้องต้น บทวิเคราะห์โสเครตีส*, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์, 2553), หน้า 23-9.

¹² บุญมี แท่นแก้ว, *ปรัชญา*, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พรีนติ้ง เฮ้าส์, 2541), หน้า 36.

¹³ Burnet J. *Early Greek Philosophy*, (New York : Meridian Book, 1975), p. 119-121.

ของศาสนาคือตัวกษัตริย์ เพราะฉะนั้นบรรดาหัวหน้าและกษัตริย์ซึ่งมีอำนาจในการบริหาร ตลอดจนผู้พิพากษาและหัวหน้าทางทหารทั้งปวงล้วนแล้วแต่มีที่มาจากศาสนาทั้งสิ้น การเป็นพระหรือนักบวชก็มีลักษณะเช่นเดียวกันกับการสืบต่ออำนาจของกษัตริย์ คือเป็นการสืบทอดจากบิดาไปยังบุตรและเฉพาะพวกพระเท่านั้นที่สามารถเป็นผู้ปกครองได้ เฉพาะพวกพระนั้นที่รู้ว่ากฎหมายคืออะไร เพราะกฎหมายมาจากเหล่าเทพเจ้า และด้วยเหตุเดียวกันนี้เองที่เฉพาะพวกพระเท่านั้นที่สามารถเป็นผู้พิพากษาได้¹⁴

สำหรับพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงใช้ระบบการปกครองโดยใช้อำนาจแบบพุทธอาณาที่เกิดจากการตรัสรู้ของพระองค์เอง ในการดำเนินกิจกรรมมาของสงฆ์ทุกอย่างทั้งในการตัดสินปัญหาต่าง ๆ หรือการบวชก็ทรงใช้วิธีการบวชแบบเอหิภิกขุอุปสัมปทาว่า “เอหิภิกขุ” เธอจงเป็นภิกษุมาเกิด¹⁵ ซึ่งหมายความว่า การกล่าวเช่นนี้ผู้ใดภาวะความเป็นภิกษุก็เกิดขึ้นด้วยอำนาจของพระองค์นั้น แต่ในระยะต่อมาก็ได้ทรงผ่อนปรนการให้อำนาจการปกครอง โดยทรงมอบอำนาจการบรรพชาอุปสมบทให้กับพระสาวกบางรูปที่มีความรู้ความสามารถ ต่อมาเมื่อมีคณะสงฆ์มากขึ้น พระองค์มอบอำนาจให้กับสงฆ์ทำหน้าที่แทน¹⁶ นอกจากนั้นยังพบว่า ในด้านแนวคิดทางพระพุทธศาสนาได้ให้กรอบแนวคิดทางด้านการเมืองการปกครองไว้หลาย ๆ ประการ เช่น แนวคิดเรื่องอริยโศกหรือรูปแบบการปกครองที่สามารถแบ่งได้เป็น 3 ประเภทคือ รูปแบบการปกครองแบบอิตติปิไทย แบบโลกาธิปไตย และแบบธรรมาธิปไตย¹⁷ ในแนวคิดเกี่ยวกับการเมืองนั้น พระพุทธศาสนาถือว่าสามารถประยุกต์แนวคิดให้เข้ากับการบริหารบ้านเมืองในยุคปัจจุบันได้เป็นอย่างดีโดยใช้รูปแบบธรรมาธิปไตยในลักษณะการยึดอำนาจหลักธรรมเป็นเกณฑ์ในการปกครอง หากรัฐใดใช้รูปแบบนี้บ้านเมืองก็จะเป็นสุข แต่หากรัฐใดไร้ผู้นำที่ขาดคุณธรรมแล้ว บ้านเมืองนั้นก็จะเป็นทุกข์ ดังปรากฏในพุทธพจน์ว่า เมื่อฝูงโคข้ามน้ำไป ถ้าโคจำฝูงไปคดเคี้ยวโคทั้งหลายก็คดเคี้ยวตามกัน ในเมื่อโคจำฝูงไปคดเคี้ยวในหมู่มนุษย์ก็เหมือนกัน ผู้ใดได้รับแต่งตั้งให้เป็นใหญ่ ถ้าผู้นั้นประพฤติไม่เป็นธรรมประชาชนชาวเมืองนั้นก็ประพฤติไม่เป็นธรรมตามไปด้วย หากพระราชาไม่ตั้งอยู่ในธรรม ชาวเมืองนั้นก็อยู่เป็นทุกข์ เมื่อฝูงโคข้ามน้ำไป ถ้าโคจำฝูงไปตรงโคทั้งหลายก็ไปตรงตามกัน ในหมู่มนุษย์ก็เหมือนกันผู้ใดได้รับแต่งตั้งให้เป็นใหญ่ ถ้าผู้นั้นประพฤติชอบธรรมประชาชนชาวเมือง นั้นก็จะประพฤติชอบธรรมตามไปด้วย หากพระราชาตั้งอยู่ในธรรมชาวเมืองนั้นก็อยู่เป็นสุข¹⁸

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าแนวคิดทางการเมืองในทางพระพุทธศาสนานั้น มุ่งเน้นความเป็นผู้นำหรือผู้บริหารบ้านเมืองที่ตั้งมั่นอยู่ในหลักธรรม ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้เป็นการนำหลักแนวความคิดเกี่ยวกับ

¹⁴ สมัคร บุราวาศ, วิชาปรัชญา, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพฯ : สยาม, 2544), หน้า 70.

¹⁵ วิ.ม.(ไทย) 4/28/26.

¹⁶ จำนง ทองประเสริฐ, พระพุทธศาสนากับสังคมการเมือง, (กรุงเทพมหานคร: แพร่พิทยา, 2520), หน้า 122.

¹⁷ พิฑูร มลิวลีย์, หลักธรรมสำหรับการปกครอง, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, 2528), หน้า 25.

¹⁸ อจ. จตุกก.(ไทย) 21/70/71.

การเมืองทางพระพุทธศาสนาบูรณากับแนวคิดทางการเมืองตะวันตก โดยศึกษากระทัศน์และพลวัตของแนวคิดทางการเมืองซึ่งจะนำไปสู่การบรรลุความสมบูรณ์แห่งรัฐหรือพุทธรัฐศาสตร์

1.2. วัตถุประสงค์การวิจัย

- 1.2.1 เพื่อศึกษาแนวคิดทางการเมืองในพระไตรปิฎก
- 1.2.2 เพื่อศึกษาการบริหารอำนาจตามแนวพุทธในระบบการปกครองแบบธรรมรัฐ
- 1.2.3 เพื่อเสนอระบอบการปกครองแบบธรรมาธิปไตย ในฐานะอุดมคติเพื่อการสร้าง
ความสมดุลแห่งอำนาจในการปกครองรัฐ

1.3 ปัญหาการวิจัย

- 1.3.1 แนวคิดทางการเมืองในพระไตรปิฎกที่สำคัญมีอะไรบ้าง
- 1.3.2 การบริหารอำนาจตามแนวพุทธในระบบการปกครองแบบธรรมรัฐเป็นอย่างไร
- 1.3.3 ระบอบการปกครองแบบธรรมาธิปไตย ในฐานะอุดมคติเพื่อการสร้าง
ความสมดุลแห่งอำนาจในการปกครองรัฐ

1.4 ขอบเขตการวิจัย

1.4.1 ขอบเขตด้านเนื้อหา

ขอบเขตด้านเนื้อหาของงานวิจัยเรื่อง “พุทธรัฐศาสตร์ : การบูรณาการเพื่อการบรรลุความสมบูรณ์แห่งรัฐ” ในเบื้องต้นคณะผู้วิจัยได้ดำเนินการค้นคว้าเอกสารข้อมูล แนวคิดเกี่ยวกับรัฐศาสตร์ ตลอดจนงานวิจัย ที่เกี่ยวข้องมาสนับสนุนในการศึกษา ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

- 1) แนวคิดทางการเมืองในพระไตรปิฎกที่สำคัญ
- 2) การบริหารอำนาจตามแนวพุทธในระบบการปกครองแบบธรรมรัฐ
- 3) ระบอบการปกครองแบบธรรมาธิปไตย

1.4.2 ขอบเขตประชากร/กลุ่มตัวอย่าง

การศึกษานี้เก็บข้อมูลจากการสัมมนาทางวิชาการโดยผู้เชี่ยวชาญทางด้านรัฐศาสตร์ และพระพุทธศาสนา จำนวน 6 รูป/คน อีกทั้งในเวทีวิชาการดังกล่าวได้เปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมจำนวน 120 รูป/คน ได้เสนอแนวคิดแลกเปลี่ยนมุมมองในประเด็นทางด้านพุทธรัฐศาสตร์

1.4.3 ขอบเขตด้านระยะเวลา/ด้านพื้นที่

ระยะเวลาการวิจัย เดือน ตุลาคม-ธันวาคม 2560 ที่มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

1.5 นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

พุทธรัฐศาสตร์ หมายถึง แนวคิดทางการเมืองที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของหลักการทางพระพุทธศาสนา มีหลักธรรมเป็นแกนในการใช้อำนาจทางการเมือง เพื่อการสร้างสมดุลระหว่างผู้ปกครองกับผู้ถูกปกครองให้อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

ธรรมาธิปไตย หมายถึง การบูรณาการหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือในการปกครอง และการใช้อำนาจรัฐ อันประกอบด้วย

1. ราชธรรม 10 หรือ ทศพิธราชธรรม (ธรรมของพระราชา) ในกิจวัตรที่พระเจ้าแผ่นดินควรประพฤติ, คุณธรรมของผู้ปกครองบ้านเมือง, ธรรมของนักปกครอง
2. จักรวรรดิวัตร 12 หลักประพฤติปฏิบัติของจักรวรรดิวัตร (วัตรของพระเจ้าจักรพรรดิ), พระจริยาที่พระเจ้าจักรพรรดิพึงทรงบำเพ็ญสม่ำเสมอ, ธรรมเนียมการบำเพ็ญพระราชกรณียกิจของพระเจ้าจักรพรรดิ, หน้าที่ของนักปกครองผู้ยิ่งใหญ่
3. กาลามสูตรกึ่งขานियมฐาน 10 วิธีการปฏิบัติในเรื่องที่สงสัยหรือหลักความเชื่อด้วยปัญญา คือ การพิจารณาศึกษาอย่างทั่วถึง โดยใช้หลักของโยนิโสมนสิการ พระพุทธเจ้าตรัสแก่ ชาวกาลามะหมู่บ้านเกสปุตตนิคม แคว้นโกศล
4. อปรีหานิยธรรม 7 ของกษัตริย์วัชชี หรือ วัชชีอปรีหานิยธรรม 7 (ธรรมอันไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อม เป็นไปเพื่อความเจริญฝ่ายเดียว สำหรับหมู่ชนหรือผู้บริหารบ้านเมือง
5. มรรคมงคล 8 หรือ อฏฐังคิกมรรค การนำหลักธรรมไปสู่การปฏิบัติเพื่อบ่มเพาะความสำเร็จธรรมแห่งทางสายกลางของมวลมนุษย์ในจักรวาลที่เป็นแกนกลางของการนำธรรมาธิปไตยไปสู่การบริหารในภาพรวมของระบบการเมือง การบริหารการจัดการ และการพัฒนาคุณภาพชีวิตของมนุษย์ในระดับโลกิยะและระดับโลกุตตระ
6. หลักธรรมสังคหวัตถุ 4 ธรรมเครื่องยึดเหนี่ยว คือยึดเหนี่ยวใจบุคคลและประสานหมู่ชนไว้ในสามัคคี, หลักการสงเคราะห์
7. พรหมวิหาร 4 ธรรมเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ, ธรรมประจำใจอันประเสริฐ, หลักการความประพฤติที่ประเสริฐบริสุทธิ ธรรมที่ต้องมีไว้เป็นหลักใจและกำกับความประพฤติจึงจะชื่อว่าดำเนินชีวิตหมดจด และปฏิบัติตนต่อมนุษย์สัตว์ทั้งหลายโดยชอบ
8. สารณียธรรม 6 ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความให้ระลึกถึง, ธรรมเป็นเหตุที่ระลึกถึงกัน, หลักการอยู่ร่วมกัน

1.6. ประโยชน์ที่จะได้รับการวิจัย

- 1.6.1 เพื่อศึกษาแนวคิดทางการเมืองในพระไตรปิฎก
- 1.6.2 เพื่อศึกษาการบริหารอำนาจตามแนวพุทธในระบบการปกครองแบบธรรมรัฐ
- 1.6.3 เพื่อเสนอระบอบการปกครองแบบธรรมาธิปไตย ในฐานะอุดมคติ เพื่อการสร้าง
ความสมดุลแห่งอำนาจในการปกครองรัฐ

บทที่ 2

วรรณกรรมพื้นฐานว่าด้วยแนวคิดพุทธรัฐศาสตร์

ในบทที่ 2 ผู้วิจัยนำเสนอวรรณกรรมพื้นฐานว่าด้วยแนวคิดพุทธรัฐศาสตร์ เพื่อเป็นกรอบความคิดในการวิเคราะห์พุทธรัฐศาสตร์ให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัยที่ตั้งไว้ โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

2.1. แนวคิดเกี่ยวกับหลักธรรมาธิปไตย

แนวคิดแรกที่น่าสนใจ คือ สารสำคัญเกี่ยวกับ “ธรรมาธิปไตย” หลักธรรมาธิปไตยไม่ใช่ระบอบการปกครองแต่เป็นรูปแบบวิธีการปกครองตามแนวทางพระพุทธศาสนาที่ยึดหลักของความถูกต้องตามคลองธรรมในการปกครอง คำว่า “ธรรมาธิปไตย” นั้น มีนักวิชาการได้ให้ความหมายไว้ในแง่มุมต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542 ได้ให้คำจำกัดความ คำว่า “ธรรมาธิปไตย” ไว้ว่า “การถือธรรมเป็นใหญ่, การถือความถูกต้องเป็นหลัก”¹

พุทธทาสภิกขุ ได้กล่าวถึงธรรมาธิปไตยไว้ โดยมุ่งถึงความถูกต้องของธรรมชาติว่า “ธรรมาธิปไตย เอาความถูกต้องของธรรมชาติ เป็นใหญ่” หรือมุ่งถึงกฎเกณฑ์ของธรรมชาติว่า “ธรรมาธิปไตยตามหลักของพุทธศาสนาซึ่งเอาธรรม หรือพระธรรมเป็นหลักเอาความจริงความถูกต้องตามธรรมคือตามกฎเกณฑ์ อันลึกซึ้งของธรรมชาติ เป็นหลักซึ่งเราเรียกได้อย่างหนึ่งว่าพระเจ้า” หรือมุ่งถึงความดีว่า “สำหรับ คำว่า ธรรมาธิปไตย นั้นมันเล็งถึงความดีความงามความจริง ความยุติธรรม เรียกสั้น ๆ ว่าความดีก็แล้วกัน”²

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้นิยามความหมาย คำว่า “ธรรมาธิปไตย” ไว้ในพจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรมว่า “ความมีธรรมเป็นใหญ่, ถือธรรมเป็นใหญ่, กระทำการด้วยปรารถนาความถูกต้อง เป็นจริงสมควรตามธรรมเป็นประมาณ”³

¹ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, 2546), หน้า 555.

² พุทธทาสภิกขุ, การเมืองคือธรรมะ, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อรุณวิทยา, 2531), หน้า 177.

³ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ 9, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2543), หน้า 128.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) ได้นิยามความหมาย คำว่า “ธรรมาธิปไตย” ไว้ในหนังสือคำวัด: พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ว่า “ธรรมาธิปไตย หมายถึง การยึด ถือหลักการหลักเหตุผล หลักความจริง ความถูกต้อง ความเป็นธรรมเป็นประมาณ ในการบริหารจัดการต่าง ๆ คือจะทำอะไรก็ยึดถือธรรมเป็นหลักละเว้นการยึดถือตนและกระแสเสียงคนส่วนใหญ่ที่ไม่ถูกต้องไม่เป็นธรรม”⁴

พระเทพดิลก (ระแบบ ฐิตญาโณ) ได้นิยามความหมายคำว่า “ธรรมาธิปไตย” ไว้หนังสือพระพุทธศาสนากับรัฐธรรมนูญว่า “การถือธรรมเป็นใหญ่ ให้ความสำคัญแก่ธรรม หากเป็นการบริหารก็เป็นการบริหารโดยใช้ธรรมเป็นมาตรฐานวัด ความถูกต้องความผิดของใครอะไรก็ตามนำเอาธรรมมาเป็นมาตรฐานวัดต้องยุติด้วยธรรมเป็นธรรมเที่ยงธรรม ผู้ปกครอง ผู้บริหารจะต้องทรงธรรม มีธรรม”⁵

พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุศลจิตโต) ได้นิยามความหมาย คำว่า “ธรรมาธิปไตย” ไว้ในหนังสือพุทธศาสนตร์ร่วมสมัย 1 ว่า “การยึดธรรมหรือความถูกต้องชอบธรรม ความยุติธรรม ความเหมาะสม ความควรเป็นใหญ่ก็จัดเป็น “ธัมมาธิปไตย” ซึ่งก็อาจ เรียกว่า “หลักการ” ก็คงพอได้”⁶

พระมหาวิชัย วชิรเมธี ยังได้อธิบายความหมายของธรรมาธิปไตยไว้ว่า “ธรรมาธิปไตย คือ ระบบการตัดสินใจที่ยึดเอาธรรมะ คือ ความจริง ความถูกต้อง ความดีงาม และประโยชน์สุขของประชาชนเป็นใหญ่ ถ้าเราเอาหลักธรรมาธิปไตยนี้มาเป็นหลักในการตัดสินใจในการปกครองในระบอบประชาธิปไตยก็จะกลายเป็น “ธัมมิกประชาธิปไตย” หรือประชาธิปไตยในครรลองของธรรมะ”

นอกจากนี้ยังมีผู้ให้ความหมายเกี่ยวกับธรรมาธิปไตยว่า ในหลักอธิปไตย 3 พระพุทธเจ้าทรงยกย่องธรรมาธิปไตยว่าประเสริฐที่สุด โลกาธิปไตยก็ยิ่งดึกว่าอัตตาธิปไตย ถึงอย่างไรก็ตามพระพุทธเจ้าก็ไม่ได้ตำหนิระบบเผด็จการที่ใช้อัตตาธิปไตย ถ้าหากเผด็จการนั้นยึดมั่นในธรรมในความถูกต้อง เป็นธรรมชอบธรรม มีความรักความเมตตา ความปรารถนาดีต่อผู้อยู่ใต้ปกครองต่อประชาชนเหมือนพ่อปกครองลูก (Paternalism) และมีได้ยกย่องว่าระบอบประชาธิปไตยหรือโลกาธิปไตยนั้นประเสริฐที่สุด แม้นักปรัชญาเมธีทางการเมืองยุคปัจจุบันก็เห็นด้วยกับพระพุทธเจ้าโดยกล่าวว่า ประชาธิปไตยเป็นระบอบการปกครองที่เลวน้อยที่สุด⁷ ประชาธิปไตยจึงถือว่าเป็นรูปแบบการปกครองที่เหมาะสมที่สุดในโลกปัจจุบัน ประชาธิปไตยจะมีเนื้อหาที่สมบูรณ์ได้ต้องครอบคลุมถึงเรื่องเสรีภาพ สิทธิความเสมอภาค ความยุติธรรม เนื้อหาเหล่านี้มีปรากฏชัดเจนในหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา แต่อย่างไรก็ตาม ประชาธิปไตยที่อาศัยเสียงข้างมากเพียงอย่างเดียว บางครั้งอาจ

⁴ พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), คำวัด: พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เลียงเชียง, 2548), หน้า 376.

⁵ พระเทพดิลก (ระแบบ ฐิตญาโณ), พระพุทธศาสนากับรัฐธรรมนูญ, (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์ส่งเสริมพระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย, 2550), หน้า 58.

⁶ พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุศลจิตโต), พุทธศาสนตร์ร่วมสมัย 1, พิมพ์ครั้งที่ 2, จำนวน 2 เล่ม, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2 547), หน้า 44.

⁷ วิรัช ถิรพันธุ์เมธี, พุทธปรัชญาการปกครอง, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด, 2546), หน้า 25.

นำไปสู่ความล้มเหลวถ้าดำเนินการอย่างไร้โนธรรมสำนึกและอาจจะกลายเป็นเครื่องมือของกลุ่มที่มีอำนาจหรือนำไปสู่รูปแบบเผด็จการทางรัฐสภาตามหลักพระพุทธศาสนา ประชาธิปไตยที่สมบูรณ์ก็ต้องมีหลักธรรมาธิปไตยเป็นฐาน หรือพูดอีกนัยหนึ่งก็คือประชาธิปไตย ที่เป็นธรรมาธิปไตยนั่นเอง⁸

จากความหมายของธรรมาธิปไตยข้างต้นสามารถสรุปได้ว่า ธรรมาธิปไตย คือ ระบบการตัดสินใจที่สนับสนุนการปกครองในระบบต่าง ๆ โดยยึดเอาความถูกต้องเที่ยงธรรมเป็นใหญ่ยึดเอาหลักการเหตุผลความจริงความถูกต้องความดีงามความเป็นธรรมในการบริหารงานต่าง ๆ อาจหมายถึงเจตคติของผู้บริหารที่มุ่งบริหารงานด้วยความดีงามชอบธรรม

หลักของธรรมาธิปไตยนั้น ความจริงแล้วมาจากหลักอธิปไตย 3 ประการ ที่เป็นแนวทางในการประยุกต์ใช้ในการบริหารและการปกครอง ช่วยสนับสนุนการตัดสินใจในการปกครองทุกระบบ โดยเป้าหมายสูงสุดแล้วก็เพื่อให้การบริหารในระบบนั้น ๆ เป็นประโยชน์สุขต่อประชาชนส่วนใหญ่ ซึ่งในปัจจุบันเราจะคุ้นกับคำว่าธรรมาธิปไตยอยู่แล้วเพราะประเทศไทยเป็นเมืองพุทธ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแวดวงของพระพุทธศาสนาก็มักจะใช้คำว่าธรรมาธิปไตยอยู่เป็นประจำ หลักธรรมาธิปไตยตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้นนั้น เป็นหนึ่งใน 3 ข้อ ของหลักอธิปไตย 3 ซึ่งปรากฏในพระไตรปิฎกและอรรถกถา ดังความต่อไปนี้

อิตฺตาทิปปโตโยเป็นอย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้อยู่ในป่าบ้าง อยู่ตามโคนไม้บ้าง อยู่ในเรือนว่างบ้าง ย่อมเห็นประจักษ์ว่า “เราออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต ไม่ใช่เพราะเหตุแห่งจีวรบิณฑบาต เสนาสนะ เราออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตไม่ใช่เพราะเหตุแห่งความมีหรือความไม่มีเช่นนั้น อนึ่ง เราถูกชาติขรา มรณะ โสกะปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสครอบงำ ชื่อว่าถูกทุกข์ครอบงำ มีทุกข์อยู่ตรงหน้าทำอย่างไร การทำที่สุดกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้จะพึงปรากฏการที่เราละกามเช่นใดแล้วจึงออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต เราพึงแสวงหากามเช่นนั้นหรือกามที่เร็วกว่านั้นนั้นไม่สมควรแก่เราเลย” ภิกษุนั้นย่อมเห็นประจักษ์ว่า “ความเพียรที่เราเริ่มไว้แล้วจักไม่ย่อหย่อน สติตั้งมั่นแล้วจักไม่เลอะเลือน กายที่สงบแล้วจักไม่กระสับกระส่าย จิตที่ตั้งมั่นแล้วจักมีอารมณ์แน่วแน่” เธอทำตนเท่านั้นให้เป็นใหญ่ ละอกุศล บำเพ็ญกุศล ละกรรมที่มีโทษ บำเพ็ญกรรมที่ไม่มีโทษ รักษาตนให้บริสุทธิ์ ภิกษุทั้งหลายนี้เรียกว่า อิตฺตาทิปปโตโย⁹

โลกาธิปไตยเป็นอย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้อยู่ในป่าบ้างอยู่ตามโคนไม้บ้างอยู่ในเรือนว่างบ้าง ย่อมเห็นประจักษ์ว่า เราออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตไม่ใช่เพราะเหตุแห่งจีวรบิณฑบาต เสนาสนะ เราออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต ไม่ใช่เพราะเหตุแห่งความมีหรือความไม่มีเช่นนั้น เราถูกชาติขรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสครอบงำ ชื่อว่าถูกทุกข์ครอบงำ มีทุกข์อยู่ตรงหน้าทำอย่างไร การทำที่สุดแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้จะพึงปรากฏที่เราบวชแล้วอย่างนี้พึงคิดเรื่อง เรื่องปองร้าย

⁸ พระมหาณรงค์ กนต์สีโล (อุ้นคำ), *จุดเด่นของพระพุทธศาสนา*, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร:ทริโอ แอดเวอร์ไทซิงแอนด์ มีเดียจำกัด, 2548), หน้า 43.

⁹ อ.จ.ติก. (ไทย) 20/40/201-202.

เรื่องเบียดเบียน โลกสันนิวาส (การอยู่ร่วมกันของสัตว์โลก) นี้ใหญ่ ก็ในโลกสันนิวาสนี้ใหญ่มีสมณพราหมณ์ผู้มีฤทธิ์ มีตาทิพย์ รู้จิตของบุคคลอื่น สมณพราหมณ์เหล่านั้นมองเห็นได้แม้จากที่ไกล แม้อยู่ใกล้ก็ไม่ปรากฏรู้จิต (ของบุคคลอื่น) แม้ด้วยจิต (ของตน) สมณพราหมณ์เหล่านั้นจึงรู้จักเราอย่างนี้ว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลายโปรดดูกุลบุตรนี้ เพราะมีศรัทธาเขาจึงออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตเต็มไปด้วยบาปอกุศลธรรมอยู่แม้เทวดาผู้มีฤทธิ์ มีตาทิพย์รู้จักจิตของบุคคลอื่นก็มีอยู่เทวดาเหล่านั้นย่อมปรากฏจากที่ไกลบ้าง เข้ามาใกล้แล้วกลับมองไม่เห็นบ้าง ย่อมรู้จิตด้วยจิตบ้าง เทวดาแม้เหล่านั้นจึงรู้จักเราอย่างนี้ว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลายโปรดดูกุลบุตรนี้ เพราะมีศรัทธาเขาจึงออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตเต็มไปด้วยบาปอกุศลธรรมอยู่ ภิกษุนี้ย่อมเป็นประจักษ์ว่า ความเพียรที่เราเริ่มไว้แล้วจักไม่ย่อหย่อนสติที่ตั้งมั่นแล้วจักไม่เลอะเลือนกายที่สงบแล้วจักไม่กระสับกระส่ายจิตที่ตั้งมั่นแล้วจักมีอารมณ์แน่วแน่” เธอทำโลกเท่านั้นให้เป็นใหญ่ ละอกุศล บำเพ็ญกุศล ละกรรมที่มีโทษ บำเพ็ญกรรมที่ไม่มีโทษ รักษาตนให้บริสุทธิ์ ภิกษุทั้งหลายนี้ เรียกว่า โลกาธิปไตย¹⁰

ธรรมาธิปไตย เป็นอย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้อยู่ในป่าบ้างอยู่ตามชนม้บ้างอยู่ในเรือนว่างบ้าง ย่อมเห็นประจักษ์ว่า เราออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต ไม่ใช่เพราะเหตุแห่งจีวรบิณฑบาตเสนาสนะ เราออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตไม่ใช่เพราะเหตุแห่งความมีหรือความไม่มีเช่นนั้น อนึ่งเราถูกชาติชรามรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสะ ครอบงำ เชื่อว่าถูกครอบงำ มีทุกข์อยู่ตรงหน้า ทำอย่างไร การทำที่สุดแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้จะพึงปรากฏ พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคตรัสไว้ดีแล้ว ผู้ปฏิบัติจะพึงเห็นชัดด้วยตนเองไม่ประกอบด้วยกาล ควรเรียกให้มาดู ควรน้อมเข้ามาใส่ตน วิญญูชนพึงรู้เฉพาะตน ก็เพื่อนพรหมจารีผู้รู้เห็นอยู่ มีอยู่การที่เราบวชในพระธรรมวินัยนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ดีแล้ว อย่างนี้พึงเกยจคร้านประมาทอยู่นั้นไม่สมควรแก่เราเลย ภิกษุนี้ย่อมเห็นประจักษ์ว่าความเพียรที่เราเริ่มไว้แล้วจักไม่ย่อหย่อนสติที่ตั้งมั่นแล้วจักไม่เลอะเลือน กายที่สงบแล้วจากไม่กระสับกระส่ายจิตที่ตั้งมั่นแล้วจักมีอารมณ์แน่ว เรื่อยกกรรมเท่านั้นให้เป็นใหญ่ ละอกุศลบำเพ็ญกุศล ละกรรมที่มีโทษ บำเพ็ญกรรมที่ไม่มีโทษ รักษาตนให้บริสุทธิ์ภิกษุทั้งหลายนี้ เรียกว่า ธรรมาธิปไตย¹¹

ดังนั้นคำว่า “ธรรม” ที่ปรากฏในอาทิปเตยยสูตรตามที่ได้กล่าวมาแล้วนี้จึง หมายถึง พระธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ดีแล้ว อันผู้ปฏิบัติพึงเห็นได้ด้วยตนเอง ไม่ประกอบด้วยกาล ควรเรียกให้มาดู ควรน้อมเข้ามาใส่ตน อันวิญญูชนพึงรู้ได้เฉพาะตน ในเชิงปฏิบัติได้แก่การที่ภิกษุยึดถือธรรมเป็นใหญ่ปฏิบัติตน เพื่อให้บรรลุเป้าหมายสูงสุดของการออกบวช แต่ในอรรถกถาได้กล่าวหมายเอาโลกุตระธรรม 9 ประการ ได้แก่ มรรค 4 ประกอบด้วย โสดาปัตติมรรค สกิทาคามมรรค อนาคามมรรค และอรหัตตมรรค, ผล 4 ประกอบด้วย โสดาปัตติผล สกิทาคามิผล อนาคามิผล และอรหัตตผล, และนิพพานอีก 1 ซึ่งเป็นเป้าหมายของผู้ออกบวชจากเรือนไม่เกี่ยวข้องด้วยเรือน

¹⁰ อจ.ติก. (ไทย) 20/40/202-203.

¹¹ อจ.ติก. (ไทย) 20/40/203.

จากความข้างต้น คำว่า อธิปไตย” ตามความในอาธิปไตยยสูตรนั้น บุคคลบางคนเมื่อประพฤติธรรมสมควรแก่ธรรมก็เพราะเห็นประจักษ์ว่าทุกคนที่มีพื้นฐานเดียวกัน คือ ฤๅชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสะครอบงำ จึงเริ่มปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม โดยปรารถนาเป็นใหญ่ ดังนี้ชื่อว่า ยึดหลัก อัตตาทิปไตย บุคคลบางคนเมื่อเริ่มปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมก็ตั้งสติปฏิบัติดีปฏิบัติชอบตามครองธรรมไม่ปฏิบัติตนผิดศีลผิดธรรม เพราะเกรงว่าสังคมจะติเตียนโลกจะโทษนา เช่นนี้ชื่อว่า ยึดหลักโลกาธิปไตย และบุคคลบางคนเมื่อปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมก็เพราะเล็งเห็นว่าธรรมะของพระพุทธองค์มีค่า เป็นอริยทรัพย์ที่ควรน้อมเข้ามาใส่ตัว เป็นแนวทางที่ถูกต้องเป็นสัมมาทิฐิเป็นแนวทางที่นำไปสู่การพ้นทุกข์ จึงปฏิบัติด้วยความเพียรที่ไม่ย่อหย่อน เช่นนี้ ชื่อว่า ยึดหลักธรรมาธิปไตย

นอกจากนั้น หลักอธิปไตยยังสามารถประยุกต์ใช้ในการบริหารกิจการบ้านเมืองได้ ดังที่พระพุทธองค์ได้ตรัสถึงธรรมาธิปไตยในแง่ของหลักธรรมที่สำคัญ ซึ่งพระเจ้าจักรพรรดิเมื่อได้เห็นแอดมาและพระพุทธเจ้าทรงถือปฏิบัติดังความต่อไปนี้

พระเจ้าจักรพรรดิผู้ทรงธรรม เป็นธรรมราชาในโลกนี้ ทรงอาศัยธรรมเท่านั้นสักการะธรรม เคารพธรรม นอบน้อมธรรม เชิดชูธรรม ยกย่องธรรม มีธรรมเป็นใหญ่ ทรงจัดการรักษาป้องกันและคุ้มครองชนภายในโดยธรรม¹²

พระตถาคต อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ทรงธรรมเป็นธรรมราชาทรงอาศัยธรรมเท่านั้น เคารพธรรม นอบน้อมธรรม เชิดชูธรรม ยกย่องธรรม มีธรรมเป็นใหญ่ ทรงจัดการรักษาป้องกันและคุ้มครองกายกรรม โดยธรรม¹³

จากความในจกั กวตติสูตรและธัมมราชาสูตร ธรรมาธิปไตยก็คือ หลักธรรมประการหนึ่ง ที่พระพุทธเจ้าและพระเจ้าจักรพรรดิ ทรงถือปฏิบัติแสดงให้เห็นว่าพระเจ้าจักรพรรดิหรือแม้แต่พระพุทธเจ้าเป็นบุคคลชั้นเอกของโลกแล้วยังถือธรรมเป็นใหญ่

2.2. แนวคิดเกี่ยวกับอำนาจและการปกครองรัฐ

กฎหมายมหาชนเป็นกฎหมายซึ่งกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชนรัฐ จึงเป็นองค์สำคัญในฐานะเป็นที่มาของกฎหมายทั้งหลายที่ใช้บังคับอยู่ในสังคมนั้น¹⁴

คำว่า “รัฐ” (State) หมายถึง สถาบัน¹⁵ หรือองค์การที่ประกอบขึ้นจากประชาชนที่อยู่กันอย่างมีระเบียบภายในดินแดนใดดินแดนหนึ่ง โดยมีอำนาจในการปกครองตนเองหรืออำนาจ

¹² อจ.ติก. (ไทย) 20/14/154. และ อจ.ปญจก. (ไทย) 22/133/214.

¹³ อจ.ติก. (ไทย) 20/14/154. และ อจ.ปญจก. (ไทย) 22/133/215.

¹⁴ บวรศักดิ์ อุวรรณโณ, กฎหมายมหาชน เล่ม 1, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพ : นิติธรรม, 2544), หน้า 41.

¹⁵ อ้างแล้ว. หน้า 40.

อธิปไตย อำนาจดังกล่าวจะมีลักษณะเป็นสถาบันที่แยกออกมาจากตัวบุคคล ซึ่งคนจะเป็นเพียงผู้ถือ และใช้อำนาจแทนสถาบันเท่านั้น ความเป็นรัฐนี้จะมีลักษณะพิเศษ กล่าวคือ รัฐจะมีความเด็ดขาด มีอำนาจสูงสุด มีอิสระ ความเป็นตัวของตัวเอง รัฐสามารถใช้อำนาจปกครองเหนือประชาชนของตนได้อย่างเต็มที่ ในขณะที่องค์การอื่น ๆ ไม่มีลักษณะเช่นนี้

องค์ประกอบของความเป็นรัฐ

จากความหมายของคำว่า “รัฐ” ดังกล่าวมาแล้วพอสรุปได้ว่า รัฐจะต้องมีองค์ประกอบที่สำคัญดังนี้¹⁶

1. ประชากร (Population) รัฐเป็นสถาบันการเมืองของมนุษย์ ดังนั้น รัฐจึงจำเป็นต้องมีมนุษย์หรือประชากรจำนวนหนึ่ง หากไม่มีประชากรแล้วรัฐจะเกิดขึ้นไม่ได้ แต่จำนวนประชากรของแต่ละรัฐย่อมมีจำนวนแตกต่างกันไป และไม่จำเป็นต้องมีเชื้อชาติภาษาเดียวกันแต่ต้องมีเจตนาร่วมกันในความปรารถนาที่จะอยู่ร่วมกันภายใต้การปกครองหรือกฎเกณฑ์เดียวกัน

2. ดินแดน (Territory) รัฐต้องมีดินแดน รัฐจะดำรงอยู่ไม่ได้ถ้าไม่มีดินแดนเป็นของตนเอง ดินแดนจึงเป็นเงื่อนไขอันจะขาดเสียมิได้ของรัฐ ดินแดนของรัฐจะต้องมีอาณาเขตที่แน่นอนเพื่อความเป็นเอกภาพแห่งอำนาจในรัฐและมีความเป็นอิสระ บุคคลทุกคนที่อยู่บนดินแดนของรัฐใดย่อมอยู่ใต้บังคับแห่งกฎหมายและภายใต้ผู้ปกครองของดินแดนของรัฐนั้น

ดินแดนของรัฐหมายถึงเขตแดนทางพื้นดิน พื้นน้ำ และอากาศดังนี้

ก. พื้นดิน หมายถึง พื้นแผ่นดิน ซึ่งอาจเป็นผืนแผ่นดินใหญ่หรือเป็นแผ่นดินบนเกาะแล้วแต่กรณี เขตพื้นดินของรัฐหนึ่งอาจไม่ติดต่อกันทั้งหมดก็ได้ เช่น หมู่เกาะฮาวาย ซึ่งเป็นมลรัฐหนึ่งของสหรัฐอเมริกา ไม่ได้อยู่บนทวีปอเมริกาเช่นเดียวกับมลรัฐอื่นๆ เป็นต้น

ข. พื้นน้ำ นอกจากพื้นน้ำที่อยู่ในพื้นแผ่นดินภายในของรัฐแล้ว รัฐที่มีพื้นดินติดต่อกับฝั่งทะเล ย่อมขยายเขตแดนของตนออกไปในทะเลได้ ซึ่งเรียกเขตแดนดังกล่าวว่า “ทะเลอาณาเขต” (Territorial Sea) ซึ่งมีความกว้าง 12 ไมล์ทะเล

ค. อากาศ อำนาจของรัฐครอบคลุมไปถึงพื้นอากาศเหนือพื้นดินและพื้นน้ำที่เป็นทะเลอาณาเขตด้วย เนื่องจากน่านฟ้ามีความสำคัญต่อการรักษาความมั่นคงของรัฐเป็นอย่างยิ่ง การบินผ่านน่านฟ้าโดยมิได้รับอนุญาตล่วงหน้าถือว่าเป็นการละเมิดดินแดน ซึ่งอาจถูกยิงหรือถูกสกัดกั้นได้ รัฐต่าง ๆ จึงจัดทำข้อตกลงเกี่ยวกับการบินผ่านน่านฟ้าของแต่ละรัฐ โดยการสัญจรทางอากาศให้เป็นไปตามข้อตกลงชิคาโก ลงวันที่ 7 ธันวาคม ค.ศ. 1944 ซึ่งอนุญาตให้เครื่องบินพลเรือนต่างชาติบินเหนือและผ่านดินแดนของรัฐอื่นได้ในยามสงบ

3. อำนาจอธิปไตย (Sovereignty) หมายถึง อำนาจสูงสุดในการปกครองเป็นอำนาจที่แสดงความเป็นใหญ่เหนือสิ่งอื่นใด ซึ่งแสดงถึงความเป็นรัฐอิสระไม่ขึ้นแก่ใครหรือไม่ต้องเชื่อฟังคำสั่ง

¹⁶ โภคิน พลกุล และชาญชัย แสวงศักดิ์, **หลักกฎหมายมหาชน เล่ม 1**, พิมพ์ครั้งแรก, (กรุงเทพ : นิติธรรม, 2541).

คำบัญชาของผู้ใดที่เหนือตนโดยปราศจากความยินยอมของตน¹⁷ รัฐมีอำนาจดำเนินการทั้งในส่วนที่เกี่ยวกับการปกครองหรือจัดการภายในและภายนอก รัฐ เช่น การสถาปนาความสัมพันธ์กับรัฐอื่นหรือตัดสัมพันธ์ไมตรี การประกาศสงคราม หรือประกาศสันติภาพกับรัฐอื่น

4. รัฐบาล (Government) รัฐบาลเป็นองค์กรของรัฐซึ่งทำหน้าที่ดำเนินการทางการเมืองและการปกครองเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ตามที่รัฐต้องการ รัฐบาลเป็นองค์กรซึ่งทำหน้าที่พิทักษ์ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของประชาชนในรัฐ เป็นองค์กรที่เสนอนโยบายและดำเนินนโยบายที่จำเป็นเพื่อสนองตอบความต้องการและรักษาผลประโยชน์ของประชาชนในรัฐ สถาปนาความยุติธรรมและป้องกันการรุกรานจากรัฐอื่น รัฐบาลเป็นองค์กรเพื่อความมุ่งหมายรวมกันของประชาชนและเป็นองค์กรของส่วนรวมไม่ใช่ของบุคคลกลุ่มหนึ่งหรือชนชั้นหนึ่ง¹⁸

ในทางกฎหมายปกครอง คำว่า “รัฐบาล” อาจหมายถึงเฉพาะฝ่ายบริหารและฝ่ายปกครอง ซึ่งได้แก่ นายกรัฐมนตรี คณะรัฐมนตรี และบรรดาเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองทั้งหลาย อันเป็นความหมายที่แคบและเข้าใจกันเฉพาะในวิชาการแขนงนั้น แต่ในความหมายกว้าง คำว่า “รัฐบาล” หมายถึง สถาบัน องค์กร หรือบุคคลต่าง ๆ ซึ่งมีอำนาจหน้าที่ในการเมืองหรือการปกครองเหนือดินแดนและประชากรในดินแดนตลอดจนเป็นผู้ใช้อำนาจอธิปไตย ดังนั้น รัฐบาลจึงมีความหมายครอบคลุมหลายสถาบันหรือองค์กร เช่น ประมุขของรัฐฝ่ายบริหาร (นายกรัฐมนตรีและคณะรัฐมนตรี) ฝ่ายนิติบัญญัติ (วุฒิสภา และสภาผู้แทนราษฎร) ฝ่ายตุลาการ (ศาล) และหน่วยงานอื่นที่ทำหน้าที่ปกครองซึ่งสามารถแยกออกจากกลุ่มประชาชนผู้ไม่มีอำนาจหน้าที่เช่นนี้ ซึ่งถูกเรียกว่า “ผู้ถูกปกครอง”

2) รัฐและสังคมการเมืองอื่น

ดังได้กล่าวมาแล้วว่ารัฐเป็นสังคมการเมืองที่ใหญ่ที่สุด อย่างไรก็ตาม มีสังคมการเมืองในระดับอื่นหรือมีลักษณะใกล้เคียงกับรัฐ ได้แก่¹⁹

1. “มลรัฐ” หมายถึงรัฐย่อย ๆ ที่ประกอบกันขึ้นเป็นรัฐใหญ่ มลรัฐเป็นสังคมการเมืองที่สำคัญ มีการจัดการปกครองหรือการจัดระเบียบภายในของตนเองใกล้เคียงกับรัฐหรือประเทศ เช่น มีเมืองหลวงของตนเอง มีสถานะนิติบัญญัติของตนเองเพื่อกฎหมายใช้ภายในมลรัฐของตน โดยสมาชิกอาจมาจากการเลือกตั้งหรือแต่งตั้งมีศาลของตนเอง มีรัฐบาลหรือผู้ปกครองของตนเอง ตลอดจนมีการแบ่งส่วนงานต่าง ๆ เป็นกระทรวง ทบวง กรม เช่น อุตสาหกรรม คมนาคม มหาดไทย ศึกษาธิการ พาณิชย เว้นแต่กิจการต่างประเทศและกลาโหมที่ให้เป็นเรื่องของรัฐบาลกลางของประเทศ โดยเฉพาะมีเจ้าหน้าที่หรือพนักงานของตนเอง มีระบบภาษีของตนเอง มีกฎหมายใช้ภายในมลรัฐเอง และอาจมีธรรมนูญการปกครองของมลรัฐเองด้วยโดยนัยนี้ มลรัฐจึงต่างจากจังหวัดหรือเมืองจะใช้

¹⁷ วิษณุ เครืองาม, กฎหมายรัฐธรรมนูญ, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพ : นิติบรรณการ, 2530), หน้า 8.

¹⁸ เดชชาติ วงศ์โกมลเชษฐ์, หลักรัฐศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ 9, (กรุงเทพ : อักษรเจริญทัศน์, 2538), หน้า 57-58.

¹⁹ วิษณุ เครืองาม, อ้างแล้ว, หน้า 11-16.

คำว่า มลรัฐ ต่อเมื่อกล่าวถึงประเทศหรือรัฐที่เป็นรัฐรวมประชาชนในมลรัฐจึงอยู่ภายใต้กฎหมายและระเบียบการปกครองแบบคู่ขนาน กล่าวคือ อยู่ภายใต้กฎหมายและระเบียบการปกครองภายในมลรัฐของตนและขณะเดียวกันก็อยู่ภายใต้กฎหมายตลอดจนระเบียบการปกครองของประเทศทั้งประเทศด้วย ตัวอย่าง เช่น มลรัฐแคลิฟอร์เนีย มลรัฐเนวาดา มลรัฐฟลอริดา ที่รวมกับมลรัฐอื่น ๆ เป็นประเทศสหรัฐอเมริกา มลรัฐยะโฮร์ มลรัฐกลันตัน มลรัฐเปรักที่รวมกับมลรัฐอื่น ๆ เข้าเป็นประเทศสหพันธรัฐมาเลเซีย มลรัฐควีเบค มลรัฐอัลเบอร์ตา มลรัฐบริติชโคลัมเบียที่รวมกับมลรัฐอื่นเข้าเป็นประเทศแคนาดา เป็นต้น

2. “ประเทศ” คำว่ารัฐเป็นศัพท์กฎหมาย แต่คำสามัญทั่วไปใช้คำว่า “ประเทศ” (Country) ซึ่งหมายถึงอาณาเขตดินแดน (Territory) ที่อยู่ภายใต้การปกครองของรัฐบาลเดียวกัน เมื่อกล่าวถึง รัฐจึงเป็นการมุ่งองค์ประกอบที่รวมขึ้นเป็นรัฐมากกว่ากรณีของประเทศ

3. “ชาติ”(Nation) หมายถึง การที่ประชาชนตั้งถิ่นฐานอยู่ในอาณาเขตเดียวกัน และอยู่ภายใต้การปกครองแห่งรัฐบาลเอกราชเดียวกัน ชาติจะมุ่งหมายใช้กับบุคคลมากกว่าที่จะใช้กับดินแดนดังกรณีคำว่าประเทศ อย่างไรก็ตาม ไม่เพียงแต่บุคคลหรือประชาชนในรัฐเท่านั้นที่จะเป็นชาติได้ กลุ่มชนซึ่งมีความผูกพันกันในทางประวัติศาสตร์ ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมร่วมกันจนถือได้ว่าเป็นสังคมกลุ่มเดียวกันก็เป็นชาติได้เช่นกัน ชาติจึงหมายถึง สังคมส่วนสมาชิกในสังคมชาติ เรียกว่า ประชาชนหรือชนในชาติ (national) กล่าวคือ ผู้มีสัญชาติของรัฐเดียวกัน

3) การกำเนิดรัฐ

การกำเนิดขึ้นของรัฐ ได้มีแนวคิดหรือทฤษฎีอธิบายไว้ดังนี้

1. ทฤษฎีเทวสิทธิ์ (Divine Right Theory)

ในยุคแรกเมื่อความเชื่อเรื่องพระเจ้ายังมีอิทธิพลอยู่มาก นักปราชญ์เชื่อกันว่า พระเจ้าเป็นผู้สร้างมนุษย์ประทานดินแดนแก่มนุษย์ประทานอำนาจและตั้งรัฐบาลปกครองดินแดน บางครั้งก็ส่งตัวแทนมาใช้อำนาจปกครองแทนพระเจ้า ทฤษฎีนี้เรียกว่า “ทฤษฎีเทวสิทธิ์” (Divine Right Theory) หรือบางครั้งเรียกว่า “ทฤษฎีเทวราชาธิปไตย” (Divine King Theory) ซึ่งมีสาระสำคัญว่า

ก. รัฐเกิดจากความประสงค์ของพระเจ้า

ข. มนุษย์มิใช่ผู้มีส่วนในการสร้างรัฐ

ค. ผู้ปกครองรัฐได้อำนาจปกครองรัฐมาจากพระเจ้า ผู้ใดฝ่าฝืนอำนาจรัฐหรือขัดขืนอำนาจของผู้ปกครองรัฐ ผู้นั้นฝ่าฝืนโองการของพระเจ้า ถือว่ามีบาปและมีความผิด

ง. ประชาชนในรัฐต้องเชื่อฟังผู้มีอำนาจในรัฐโดยเคร่งครัด

ต่อมาทฤษฎีกฎหมายธรรมชาติ (Natural Law Theory) ก็เริ่มพัฒนาเคียงคู่กันมากับทฤษฎีเทวสิทธิ์ ทฤษฎีนี้เชื่อว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของรัฐและมีส่วนในการก่อตั้งรัฐ อย่างไรก็ตาม ต่อมาอิทธิพลทางคริสต์ศาสนาเข้ามาแทรกแซงทฤษฎีนี้มากขึ้นจนคำว่า “ธรรมชาติ” ถูกบิดเบือนกลายเป็นเรื่องของพระเจ้าไป

2. ทฤษฎีพลังกำลัง (Theory of Force)

ทฤษฎีพละกำลังอธิบายว่า รัฐเกิดจากการยึดครองและการใช้กำลังบังคับทฤษฎีนี้ นำไปสู่ความเชื่อในเรื่องชาตินิยมและแนวคิดที่ว่ารัฐคืออำนาจ อำนาจรัฐคือความชอบธรรมในตัวเอง และอยู่เหนือศีลธรรมทั้งปวง แนวคิดดังกล่าวนี้มีผู้นำไปแปรเป็นผลในทางปฏิบัติเป็นหลักการของลัทธิฟาสซิสต์ของประเทศอิตาลีและลัทธินาซีของประเทศเยอรมนี

3. ทฤษฎีสัญญาประชาคม (Theory of the Social Contract)

ทฤษฎีสัญญาประชาคม เกิดจากการนำแนวความคิดเกี่ยวกับรัฐและความผูกพันระหว่างราษฎรกับรัฐของนักปราชญ์ต่าง ๆ ได้แก่ โทมัส ฮอบส์ (Thomas Hobbes) จอห์น ลอค (John Locke) มงเตสกีเยอ (Montesquieu) และฌอง ฌาคส์ รูสโซ (Jean Jacques Rousseau) มาอธิบายรวมกัน ทฤษฎีนี้อธิบายว่า รัฐเกิดจากการที่มนุษย์มาอยู่รวมกันและต่างมอบอำนาจความเป็นใหญ่ที่ตนมีอยู่ให้ผู้ปกครองหรือคณะผู้ปกครองเป็นการทำสัญญาหรือข้อตกลงที่ประชาชนผู้อยู่ใต้อำนาจบังคับบัญชา ยอมรับรู้อำนาจของกษัตริย์หรือผู้ปกครองรัฐ ภายใต้เงื่อนไขว่ากษัตริย์จะทรงใช้อำนาจนั้น เพื่อประโยชน์และความสุขของประชาชน ทฤษฎีนี้แพร่หลายมากในสมัยศตวรรษที่ 16 และ 17 ซึ่งผู้ที่มีอิทธิพลอย่างมากในสมัยนั้น คือ รูสโซ เขาเขียนหนังสือชื่อ “สัญญาประชาคม” (Social Contract หรือ Contrat Social) และอธิบายว่า เมื่อรัฐเกิดจากมนุษย์และรัฐบาลก็เกิดจากความยินยอมพร้อมใจของประชาชน เจตนารมณ์ของประชาชนในรัฐซึ่งรูสโซเรียกว่า “เจตน์จำนงทั่วไป” (General Will) จึงต้องอยู่เหนืออื่นใด แม้ผู้ปกครองเองก็ถูกผูกมัดว่าต้องปฏิบัติตาม

4. ทฤษฎีวิวัฒนาการ (Theory of Evolution)

ในบรรดาทฤษฎีทั้งหลายเกี่ยวกับการกำเนิดของรัฐ ทฤษฎีที่สำคัญที่สุดคือทฤษฎีวิวัฒนาการ (Theory of Evolution) ทฤษฎีนี้มีสาระสำคัญว่ารัฐเกิดขึ้นจากวิวัฒนาการในทางการเมืองของมนุษย์ เมื่อเริ่มต้นมนุษย์รวมกันอยู่เป็นกลุ่มเล็ก ๆ มีความผูกพันทางสายโลหิต มีความสัมพันธ์ทางเครือญาติซึ่งเรียกว่าวงศ์วานญาติ ต่อมาก็ขยายตัวรวมเอากลุ่มชนซึ่งอยู่ในสถานที่เดียวกันหรือใกล้เคียงกันเข้ามาด้วย มีหัวหน้าร่วมกัน มีศาสนาหรือลัทธิความเชื่อถือเดียวกัน มีขนบธรรมเนียมประเพณีเดียวกัน สังคมประเภทนี้เรียกว่าสังคมร่วมเผ่าพันธุ์หรือชาติพันธุ์ (ethnic group) ซึ่งกว้างขวางกว่าสังคมประเภทวงศ์วานญาติ (family group) ต่อมาสังคมเผ่าพันธุ์ขยายตัวขึ้นกลายเป็นนครใหญ่ เช่น นครรัฐในกรีกสมัยโบราณ หลายๆ นครรัฐรวมเข้าเป็นจักรวรรดิ จัดการปกครองที่ส่วนกลางและส่วนภูมิภาค²⁰

ทฤษฎีวิวัฒนาการนี้ได้รับอิทธิพลจากแนวคิดของอริสโตเติล (Aristotle) ซึ่งถือว่าการตั้งรัฐเป็นเรื่องของการเมือง การที่มนุษย์เข้าไปมีส่วนร่วมในวิวัฒนาการของรัฐจึงเท่ากับว่ามนุษย์ได้เข้าไปมีส่วนร่วมในวิวัฒนาการทางการเมืองด้วยอย่างไม้อาจแยกจากกันได้ ทฤษฎีนี้จึงถือว่ารัฐเป็นสังคมการเมือง โดยมีมนุษย์เป็นสัตว์การเมืองและเป็นสัตว์สังคม

²⁰ โปรดดูเพิ่มเติมที่ สมยศ เชื้อไทย, **หลักกฎหมายมหาชนเบื้องต้น**, พิมพ์ครั้งที่ 1, (กรุงเทพฯ : วิญญูชน 2536), หน้า 81-85.

4) รูปแบบของรัฐ

การจัดรูปแบบของรัฐสามารถพิจารณาจากโครงสร้างภายในของอำนาจของรัฐเป็นหลัก กล่าวคือ หากรัฐนั้นมีผู้ใช้อำนาจเด็ดขาดแต่เพียงผู้เดียวหรือองค์กรเดียว จะเป็นรูปแบบของรัฐที่เรียกว่า “รัฐเดี่ยว” แต่หากรัฐนั้นมีผู้ใช้หลากหลายกันไปจะเป็นรูปแบบ “รัฐรวม” ²¹

4.1) รัฐเดี่ยว

รัฐเดี่ยว หมายถึงประเทศที่มีลักษณะเป็นรัฐที่รวมศูนย์และมีความเป็นเอกภาพแห่งอำนาจทั้งหลายของรัฐ กล่าวคือ อำนาจอธิปไตยทั้งภายในและภายนอกเป็นของรัฐโดยสมบูรณ์ รัฐเป็นนิติบุคคลสูงสุดและจะมีรัฐบาลเดียวและรัฐสภาเดียว ทำให้เกิดความเป็นเอกภาพของระบบกฎหมาย อำนาจรัฐจะไม่ได้ถูกแบ่งด้วยประการใดๆ ในระหว่างอำนาจแห่งการตัดสินใจทั้งหลายทางการเมือง เพราะถ้ามีการแบ่งอำนาจตัดสินใจทางการเมืองออกไป รัฐนั้นก็จะไม่เป็นรัฐเดี่ยว แต่จะกลายเป็นรัฐรวมแบบสหพันธรัฐ

อย่างไรก็ตาม รัฐเดี่ยวอาจมีลักษณะรวมอำนาจ (centralized) หรือกระจายอำนาจ (decentralized) ก็ได้ แต่รัฐจะเป็นผู้ถืออำนาจรัฐทั้งหมดแต่เพียงผู้เดียวตลอดเวลา การกระจายอำนาจทำให้รัฐเดี่ยวนิติบุคคลที่ย่อยกว่าตนลงไป เช่น องค์กรปกครองท้องถิ่นต่าง ๆ และมีอิสระ (autonomy) ในระดับหนึ่งอย่างไรก็ดี รัฐสามารถยกเลิกแก้ไขเปลี่ยนแปลงเมื่อใดก็ได้ โดยไม่ต้องได้รับความยินยอมจากนิติบุคคลเหล่านั้น

ประเทศที่จัดเป็นรัฐเดี่ยว ได้แก่ ประเทศไทย สเปน โปรตุเกส ฝรั่งเศส เบลเยียม อิตาลี โรมาเนีย โปแลนด์ ฮังการี บัลแกเรีย กลุ่มประเทศที่เคยเป็นอาณานิคมของสเปนในอเมริกาใต้ ยกเว้น บราซิล

4.2) รัฐรวม

รัฐรวมอาจจำแนกได้เป็น 2 ประเภท คือ สมาพันธรัฐและสหพันธรัฐ

1. สมาพันธรัฐ (Confederation)

สมาพันธรัฐเป็นรูปแบบของสหพันธรัฐที่ยังไม่สมบูรณ์ในทางกฎหมาย โดยกฎหมายระหว่างประเทศถือว่าสมาพันธรัฐเป็นสมาคมระหว่างรัฐ ทั้งนี้เพราะความสัมพันธ์ทางกฎหมายของรัฐสมาชิกจะถูกกำหนดโดยสนธิสัญญาระหว่างรัฐนั้น ๆ บนพื้นฐานของความเท่าเทียมกันและรัฐสมาชิกจะต้องยอมรับในเงื่อนไขแห่งสนธิสัญญาอย่างเป็นเอกฉันท์ นอกจากนี้ องค์กรของสมาพันธ์ก็พัฒนาน้อยมาก โดยมักจะมีองค์กรเพียงองค์กรเดียวที่กระทำในนามของสมาพันธ์ กล่าวคือ สภาแห่งผู้แทนของรัฐบาลของรัฐสมาชิก สภานี้จะพิจารณาปัญหาต่าง ๆ บนพื้นฐานแห่งความเสมอภาคและจะอาศัยมติเอกฉันท์ในการดำเนินการ

²¹ ชาญชัย แสงวงศ์, คำอธิบายกฎหมายปกครอง, พิมพ์ครั้งที่ 5, (กรุงเทพฯ : วิญญูชน, 2544), หน้า 76-84.

กล่าวโดยสรุป สมาพันธรัฐไม่ได้มีขึ้นเพื่อที่จะสร้างรัฐใหม่ที่อยู่นอกกว่ารัฐสมาชิก ดังเช่นสหพันธรัฐ รัฐสมาชิกยังสามารถออกจากสมาพันธ์ได้โดยอิสระ ซึ่งต่างกับสหพันธ์ ดังนั้น รัฐของสมาพันธรัฐอาจปฏิเสธการดำเนินการตามคำสั่งขององค์กรของสมาพันธ์ก็เป็นได้ด้วยเหตุนี้ อำนาจของสมาพันธรัฐจึงไม่กว้างขวางครอบคลุมไปทุกเรื่องดังเช่นกรณีของสหพันธรัฐ โดยมาก มักจะเป็นไปในรูปการป้องกันภัยอันตรายจากภายนอกร่วมกันและด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ

2. สหพันธรัฐ (Federation)

สหพันธรัฐ คือ การรวมรัฐต่าง ๆ เข้าด้วยกันในลักษณะที่มีการสร้างรัฐใหม่ขึ้นให้อยู่เหนือและซ้อนอยู่กับรัฐต่าง ๆ ที่มารวมกัน กล่าวคือ สหพันธรัฐเป็นรูปแบบที่รัฐเอกราชหลายๆ รัฐยอมรับที่จะอยู่ร่วมกันภายใต้กฎเกณฑ์อันเดียวกันโดยยอมสละอำนาจอธิปไตยบางส่วนของตน

โดยทั่วไปความสัมพันธ์ทางกฎหมายของสหพันธรัฐมิได้เกิดขึ้นจากสนธิสัญญาระหว่างประเทศดังเช่นในกรณีของสมาพันธรัฐ แต่เกิดจากรัฐธรรมนูญซึ่งเป็นกฎหมายภายในที่ได้รับการร่างโดยสภาร่างรัฐธรรมนูญและได้รับการให้สัตยาบันโดยรัฐสมาชิกเสียงข้างมาก (majority) ดังนั้น เมื่อสมาพันธรัฐถือกำเนิดจากสนธิสัญญาระหว่างประเทศอันเป็นเรื่องของกฎหมายระหว่างประเทศ จึงใช้หลักความเห็นชอบเอกฉันท์ ส่วนสหพันธรัฐถือกำเนิดจากกฎหมายรัฐธรรมนูญซึ่งเป็นกฎหมายภายในจึงใช้หลักเสียงข้างมาก

ตัวอย่างของสหพันธรัฐในทวีปอเมริกา ได้แก่ สหรัฐอเมริกา แคนาดา เม็กซิโก บราซิล อาร์เจนตินา ในทวีปยุโรป ได้แก่ ออสเตรีย เยอรมัน สวิตเซอร์แลนด์ ในทวีปเอเชีย ได้แก่ อินเดีย มาเลเซีย สหรัฐอาหรับเอมิเรตส์ ในทวีปแอฟริกา ได้แก่ สาธารณรัฐแอฟริกาใต้ ไนจีเรีย โคโมโรส เป็นต้น การแบ่งเขตอำนาจระหว่างสหพันธรัฐและรัฐสมาชิก อาจแบ่งได้ดังนี้

1) อำนาจอภายนอก เมื่อรัฐทั้งหลายเข้าร่วมกันเป็นสหพันธรัฐ รัฐสมาชิกจะต้องสละอำนาจอภายนอกหรืออำนาจในการติดต่อสัมพันธ์ระหว่างประเทศให้แก่สหพันธรัฐ ดังนั้น ความเป็นนิติบุคคลตามกฎหมายระหว่างประเทศของรัฐสมาชิกจะสิ้นสุด และสหพันธรัฐจะเป็นนิติบุคคลผู้ใช้อำนาจนี้แต่เพียงผู้เดียว นอกจากนี้ อำนาจในการป้องกันประเทศก็จะตกแก่สหพันธรัฐด้วยเช่นกัน รัฐสมาชิกไม่อาจมีกองทัพของตนหรือทำสงครามกับประเทศอื่นโดยลำพังตนเองได้ สหพันธรัฐมีอำนาจในการผลิตเงินตราเพื่อใช้ร่วมกันสำหรับรัฐทุกรัฐ แม้แต่ละรัฐจะมีอำนาจด้านการคลังและงบประมาณของตนก็ตาม ทั้งนี้เพราะการมีเงินตราสกุลเดียวกันเป็นสิ่งจำเป็นในด้านเศรษฐกิจและสร้างความเป็นเอกภาพให้แก่สหพันธรัฐ ในด้านตุลาการ รัฐสมาชิกจะจัดตั้งด่านเก็บภาษีระหว่างไม่ได้

2) อำนาจภายใน สหพันธรัฐจะให้การค้ำประกันแก่สิทธิเสรีภาพขั้นมูลฐานของประชาชนทุกคนไม่ว่าจะอยู่ในรัฐใด ดังนั้น รัฐสมาชิกจะต้องไม่ออกกฎหมายมาขัดกับสิทธิเสรีภาพของประชาชนที่รัฐธรรมนูญของสหพันธรัฐให้การรับรอง สหพันธรัฐมีอำนาจจัดระบบการคลัง การภาษีอากรและการงบประมาณของสหพันธ์ แต่การจัดเก็บภาษีทางตรงเป็นอำนาจของรัฐสมาชิก

5) รัฐธรรมนูญกับหลักประชาธิปไตย

รัฐธรรมนูญ เป็น กฎหมายสูงสุดของประเทศ ซึ่งกำหนดความสัมพันธ์ของการใช้อำนาจอธิปไตยของรัฐและองค์กรผู้ใช้อำนาจอธิปไตยในรัฐ ตลอดจนกำหนดรับรองสิทธิเสรีภาพของราษฎรของรัฐไว้ในรัฐเสรีประชาธิปไตย รัฐธรรมนูญจึงเป็นกฎหมายลายลักษณ์อักษรที่มีความศักดิ์สิทธิ์ยิ่ง เพราะรัฐธรรมนูญเป็นที่มาของกฎหมายต่าง ๆ ของรัฐ ส่งผลให้บทบัญญัติใดของกฎหมาย กฎ หรือข้อบังคับ ขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญบทบัญญัตินั้นไม่อาจนำมาใช้บังคับได้

ประเทศไทยได้นำระบอบประชาธิปไตยมาใช้ในการปกครอง โดยมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขภายใต้รัฐธรรมนูญ อันเป็นผลจากการที่คณะราษฎรได้ขอร้องให้พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปกพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอยู่ใต้ธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน และพระองค์ทรงยอมรับตามคำขอและได้พระราชทานรัฐธรรมนูญเพื่อใช้เป็นกฎหมายสูงสุดในการปกครองประเทศ เมื่อวันที่ 27 มิถุนายน พุทธศักราช 2475 เรียกชื่อว่า “พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475” ถือเป็นรัฐธรรมนูญภายใต้การปกครองระบอบประชาธิปไตยฉบับแรกของไทย และจากการพระราชทานรัฐธรรมนูญทำให้ประเทศไทยได้เปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองจากเดิมซึ่งเป็นระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขภายใต้รัฐธรรมนูญและยังผลให้อำนาจอธิปไตยของประเทศนั้นเป็นของปวงชนชาวไทย

การปกครองในระบอบประชาธิปไตยในปัจจุบัน เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่า ระบอบประชาธิปไตยนั้นอยู่บนรากฐานหลักการสำคัญ ดังนี้

หลักอำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชน ภายใต้หลักการนี้เป็นการยอมรับว่าประชาชนเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยในการปกครองรัฐ ประชาชนจะแสดงออกซึ่งการเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยโดยใช้อำนาจเลือกตัวแทนของตนไปทำหน้าที่ใช้อำนาจอธิปไตยผ่านกระบวนการเลือกตั้ง การกำหนดตัวผู้ปกครองจึงเป็นอำนาจอธิปไตยของประชาชนไม่ใช่อำนาจอธิปไตยของผู้ปกครอง ดังนั้นการใช้อำนาจขององค์กรของรัฐฝ่ายปกครองจึงถูกกำหนดไว้โดยกฎหมายอย่างชัดแจ้งและส่งผลให้กฎหมายเป็นเครื่องกำหนดการใช้อำนาจของผู้ปกครอง

หลักเสรีภาพ หลักการนี้มีความสำคัญในรัฐเสรีประชาธิปไตยเป็นอย่างยิ่งจนมีคำกล่าวไว้ว่า “ประเทศใดไม่มีหลักประกันสิทธิเสรีภาพของประชาชนประเทศนั้นไม่มีรัฐธรรมนูญ” ภายใต้หลักการนี้รัฐเสรีประชาธิปไตยต่างยอมรับหลักความอิสระของปัจเจกบุคคลในการพัฒนาบุคลิกภาพของตนได้ตามที่ใจปรารถนา ดังนั้นประชาชนทุกคนย่อมสามารถกระทำการหรืองดเว้นกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งตามที่ตนต้องการได้ตราบเท่าที่การกระทำนั้นไม่ละเมิดต่อเสรีภาพของบุคคลอื่นหรือกระทบต่อประโยชน์สาธารณะที่รัฐมุ่งประสงค์คุ้มครอง

หลักความเสมอภาค เป็นหลักการพื้นฐานของรัฐเสรีประชาธิปไตยที่ยอมรับว่ามนุษย์ทุกคนเมื่อเกิดมามีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์เท่าเทียมกันในฐานะที่เป็นมนุษย์ การยอมรับในสิทธิเสรีภาพของมนุษย์ที่ติดตัวมนุษย์มาตั้งแต่เกิดและไม่อาจพรากไปจากความเป็นมนุษย์ได้นั้น เช่น สิทธิในชีวิต ร่างกาย เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น เสรีภาพในการนับถือศาสนา สิทธิเสรีภาพ

ประเภทนี้ไม่สามารถจำหน่ายโอนจากความเป็นมนุษย์ได้ ในรัฐเสรีประชาธิปไตยจึงถือว่าบุคคลมีความเสมอภาคที่จะได้รับการรับรองและคุ้มครองตามกฎหมายอย่างเท่าเทียมกัน

หลักการปกครองโดยกฎหมาย หรือหลักนิติรัฐ ซึ่งเป็นหลักการที่มีวัตถุประสงค์เพื่อคุ้มครองสิทธิเสรีภาพขั้นพื้นฐานของราษฎรเป็นสำคัญ ภายใต้หลักการนี้หน่วยงานของรัฐฝ่ายปกครองจะใช้อำนาจของตนจำกัดสิทธิเสรีภาพของราษฎรได้ต่อเมื่อมีกฎหมายบัญญัติให้อำนาจจำกัดสิทธิเสรีภาพของราษฎรไว้อย่างชัดแจ้งเท่านั้น หากไม่มีกฎหมายบัญญัติให้อำนาจใดไว้เจ้าหน้าที่ของรัฐฝ่ายปกครองย่อมไม่มีอำนาจที่จะกระทำการได้ หลักการปกครองโดยกฎหมายจึงเป็นหลักประกันสิทธิเสรีภาพขั้นพื้นฐานของราษฎรให้ได้รับความคุ้มครอง เพราะหากรัฐประสงค์จะจำกัดสิทธิเสรีภาพใดของราษฎรรัฐจะกระทำได้ต่อเมื่อมีกฎหมายออกมาจำกัดสิทธิเสรีภาพเช่นนั้นเท่านั้น

หลักเสียงข้างมาก ภายในรัฐเสรีประชาธิปไตยความคิดเห็นเพื่อตัดสินใจเรื่องใดเรื่องหนึ่งอาจมีความเห็นที่หลากหลายถือเป็นเรื่องปกติ อีกทั้งแนวคิดเกี่ยวกับอำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชนนั้นถือว่าอำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชนทุกคนไม่สามารถแยกออกมาเป็นของคนบางส่วนได้ ดังนั้นเพื่อให้การใช้อำนาจอธิปไตยในระบอบประชาธิปไตยสะท้อนต่อผลประโยชน์ของประชาชนมากที่สุด การตัดสินใจของรัฐจึงต้องถือเอาเสียงข้างมากเป็นเกณฑ์เพื่อสะท้อนถึงความต้องการของประชาชนส่วนใหญ่

อย่างไรก็ตาม การใช้เสียงข้างมากไม่ได้หมายความว่ามติที่ตัดสินใจที่เกิดขึ้นนั้นเป็นสิ่งที่ถูกต้องหากแต่เป็นเพียงแสดงถึงการตัดสินใจโดยคนส่วนใหญ่ตามระบอบประชาธิปไตยเท่านั้น ด้วยเหตุนี้การถือเอาแต่เสียงข้างมากเป็นเกณฑ์เพียงลำพังโดยไม่คำนึงถึงเสียงข้างน้อยในสังคมจึงอาจนำไปสู่การปกครองในระบอบเผด็จการเสียงข้างมากได้ ผู้ใช้อำนาจอธิปไตยของรัฐจึงต้องระมัดระวังการใช้อำนาจของตนด้วยการพยายามประนีประนอมผลประโยชน์ของประชาชนที่มีความแตกต่างกันให้ประสานกันได้มากที่สุด เพราะปัญหาในสังคมไม่อาจตัดสินใจได้ด้วยเสียงข้างมากของประชาชนเพียงอย่างเดียวหากแต่ต้องมีหลักประกันสิทธิของฝ่ายข้างน้อยด้วย

สังคมเสรีประชาธิปไตยจึงเป็นสังคมที่ยอมรับความแตกต่างและความขัดแย้งบนพื้นฐานของสันติวิธี โดยถือหลักการรับฟังเสียงข้างมากแต่ก็ต้องให้ความเคารพและคุ้มครองเสียงข้างน้อยด้วย เพื่อเป็นหลักประกันว่าฝ่ายเสียงข้างมากจะดำเนินการเพื่อประโยชน์ของประชาชนทั้งหมดอย่างแท้จริง เพื่อให้สังคมสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข โดยที่ฝ่ายเสียงข้างน้อยต้องยอมรับฟังเสียงส่วนใหญ่ของสังคมด้วยเพื่อไม่ให้เกิดความขัดแย้งขึ้น

6) นิติรัฐ

คำว่า “นิติรัฐ” นี้ไม่ได้หมายถึง “รัฐตามกฎหมาย” หรือแสดงถึง “สถานะทางกฎหมายของรัฐ” แต่ “นิติรัฐ” เป็นการกล่าวถึงลักษณะของความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชน โดยมีความหมายว่า รัฐที่นับถือกฎหมายหรือยกย่องกฎหมายเป็นใหญ่ เป็นรัฐที่ยอมตนอยู่ใต้บังคับแห่งกฎหมายซึ่งรัฐนั่นเองเป็นผู้ตราขึ้น และรัฐยอมรับรองและให้ความคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพขั้นมูล

ฐานของราษฎรไว้ในกฎหมายสูงสุดของรัฐ นั่นคือ “รัฐธรรมนูญ” เพื่อให้ราษฎรได้ใช้สิทธิและเสรีภาพเช่น
ว่านั้นพัฒนาบุคลิกภาพของตนได้ตามที่ราษฎรแต่ละคนเห็นสมควร

อย่างไรก็ดี การที่รัฐยอมรับรองและให้ความคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของราษฎรไว้ใน
รัฐธรรมนูญไม่ได้หมายความว่า รัฐจะยอมให้ราษฎรใช้สิทธิเสรีภาพของตนกระทำการต่าง ๆ ได้
โดยปราศจากการแทรกแซงใด จากองค์กรเจ้าหน้าที่ของรัฐ รัฐมีผลประโยชน์ของส่วนรวม
หรือผลประโยชน์สาธารณะ (Public Interest) ที่จะต้องธำรงรักษาไว้ ซึ่งในบางกรณีรัฐจำต้องบังคับ
ให้ราษฎรกระทำการหรือละเว้นไม่กระทำการบางอย่าง ดังนั้น องค์กรเจ้าหน้าที่ของรัฐจึงสามารถล่วงล้ำ
เข้าไปใน “แดน” แห่งสิทธิเสรีภาพของราษฎรได้บ้าง แต่รัฐจะต้องให้คำมั่นต่อราษฎรว่าองค์กรเจ้าหน้าที่
ของรัฐจะกล้ากรายสิทธิเสรีภาพของราษฎรได้ก็ต่อเมื่อมีกฎหมายบัญญัติไว้อย่างชัดเจนและเป็นการทั่วไป
ว่า องค์กรเจ้าหน้าที่ของรัฐจะกล้ากรายสิทธิเสรีภาพของราษฎรได้ในกรณีใดและภายในขอบเขตอย่างไร
และต้องเป็นเพียงเท่าที่จำเป็นแก่การธำรงรักษาไว้ซึ่งผลประโยชน์สาธารณะ ดังนั้นบทบัญญัติแห่ง
กฎหมายที่ให้อำนาจแก่องค์กรเจ้าหน้าที่ของรัฐเกินกว่าความจำเป็นแก่การธำรงไว้ซึ่งผลประโยชน์
สาธารณะ ย่อมขัดต่อเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญ

ด้วยเหตุนี้ ในนิติรัฐไม่เฉพาะแต่ความสัมพันธ์ระหว่างราษฎรกับราษฎรเท่านั้นที่จะต้อง
เป็นความสัมพันธ์ซึ่งกฎหมายกำหนด ความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรเจ้าหน้าที่ของรัฐกับราษฎรก็ต้อง
เป็นความสัมพันธ์ตามกฎหมายด้วย ผู้ปกครองที่แท้จริงในนิติรัฐคือ กฎหมายที่รัฐตราขึ้นและประกาศใช้
โดยชอบด้วยกฎหมาย องค์กรเจ้าหน้าที่ของรัฐไม่ว่าจะอยู่ในลำดับใด ไม่อาจกล้ากรายสิทธิเสรีภาพ
ของราษฎรได้ เพื่อให้การปกครองโดยกฎหมายดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ ราษฎรผู้ซึ่งเห็นว่า ตนถูก
องค์กรเจ้าหน้าที่ของรัฐล่วงละเมิดสิทธิเสรีภาพโดยไม่ชอบด้วยกฎหมายจะต้องมีสิทธิโต้แย้งคัดค้านการ
กระทำขององค์กรเจ้าหน้าที่ของรัฐที่ตนเห็นว่าขัดต่อกฎหมาย และจะต้องมีการตรวจสอบความชอบด้วย
กฎหมายของการกระทำขององค์กรเจ้าหน้าที่ของรัฐนั้น หากผลการตรวจสอบ พบว่า การกระทำ
ขององค์กรเจ้าหน้าที่ของรัฐขัดต่อกฎหมายที่มีผลใช้บังคับอยู่ในบ้านเมือง รัฐต้องเพิกถอนการกระทำนั้น
เสียและทำให้ราษฎรผู้ได้รับความเสียหายจากการกระทำนั้นกลับคืนสู่ฐานะเดิม โดยการชดเชยค่าสินไหม
ทดแทนให้

อย่างไรก็ดี หลักการสำคัญของนิติรัฐดังกล่าวจะปรากฏเป็นจริงไม่ได้ หากอำนาจหน้าที่
ในการตรากฎหมาย (อำนาจนิติบัญญัติ) อำนาจหน้าที่ในการพิจารณาตรวจสอบความถูกต้อง
ตามกฎหมายของการกระทำขององค์กรเจ้าหน้าที่ของรัฐ (ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของอำนาจตุลาการ) รวมศูนย์
อยู่ในบุคคลหรือคณะบุคคลเดียวกัน แม้บุคคลหรือคณะบุคคลนั้นจะได้รับการเลือกตั้งมาจากราษฎร
ตามวิถีทางประชาธิปไตยก็ตามประวัติศาสตร์แห่งการเมืองการปกครองของมนุษยชาติให้บทเรียนแก่เรา
ว่า “บุคคลทุกคนเมื่อมีอำนาจ มีแนวโน้มที่จะมัวเมาในอำนาจและใช้อำนาจเกินเลยอยู่เสมอๆ”
การใช้อำนาจอย่างพอเหมาะพอควร (Moderate) จะเป็นไปได้ก็แต่โดยการจัดองค์กรของรัฐในลักษณะ
ที่ให้ “อำนาจหนึ่งหยุดยั้งอำนาจหนึ่ง” การแบ่งแยกอำนาจ (Separation of Powers) ในความหมาย

ของการจัดให้อำนาจนิติบัญญัติ อำนาจบริหารและอำนาจตุลาการมีองค์กรผู้ใช้ต่างองค์กรกัน และเป็นอิสระจากกัน จึงเป็นกลไกที่สำคัญยิ่งในการสถาปนานิติรัฐ²²

นิติรัฐจึงเป็นรัฐที่ตรงกันข้ามกับรัฐตำรวจ (Police State) ซึ่งยึดหลักการที่ว่า “ในการปฏิบัติหน้าที่เพื่อธำรงไว้ซึ่งผลประโยชน์ส่วนรวมหรือผลประโยชน์สาธารณะ องค์กรของรัฐมีอำนาจอย่างกว้างขวางในอันที่จะสั่งให้ราษฎรกระทำการหรือละเว้นไม่กระทำการต่าง ๆ ได้”

จากที่กล่าวมาข้างต้นพอสรุปได้ว่า สารสำคัญของนิติรัฐอยู่ที่การประกันสิทธิเสรีภาพของราษฎรจากการใช้อำนาจตามอำเภอใจ ดังนี้²³

1. ในรัฐนั้นกฎหมายจะต้องอยู่เหนือสิ่งใดทั้งหมด

การกระทำต่าง ๆ ในทางปกครองต้องเป็นไปตามกฎหมาย เนื่องจากหลักประกันสิทธิและเสรีภาพของราษฎรอยู่ที่กฎหมาย ในความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรของรัฐกับราษฎรนั้น การสั่งการให้ราษฎรกระทำการหรือละเว้นกระทำการอย่างหนึ่งอย่างใด จะกระทำได้อต่อเมื่อมีบทบัญญัติแห่งกฎหมายให้อำนาจไว้อย่างชัดเจน และจะต้องใช้อำนาจนั้นภายในกรอบที่กฎหมายกำหนดไว้

2. ขอบเขตแห่งอำนาจหน้าที่ของรัฐที่กำหนดไว้ตามกฎหมายจะต้องกำหนดไว้แน่นอน

บรรดากฎหมายที่ให้อำนาจแก่องค์กรของรัฐในอันที่จะล่วงล้ำสิทธิและเสรีภาพของราษฎรนั้นจะต้องมีข้อความที่ระบุให้อำนาจนั้นไว้อย่างชัดเจนว่าให้องค์กรของรัฐองค์กรใดมีอำนาจล่วงล้ำสิทธิและเสรีภาพของราษฎรได้ในกรณีใด ภายในขอบเขตอย่างใด และไม่เกินขอบเขตแห่งความจำเป็นเพื่อธำรงรักษาไว้ซึ่งผลประโยชน์สาธารณะ

3. การควบคุมมิให้การกระทำขององค์กรของรัฐขัดต่อกฎหมาย

ตุลาการผู้ทำหน้าที่ควบคุมจะต้องมีอิสระในการพิจารณาพิพากษาคดีจากองค์กรฝ่ายบริหารและองค์กรฝ่ายนิติบัญญัติ กล่าวคือ ในการปฏิบัติหน้าที่ควบคุมตรวจสอบการกระทำทางปกครองนั้น องค์กรตุลาการไม่จำต้องฟังคำสั่งคำบัญชาจากองค์กรอื่นใด ทั้งนี้ เพื่อสิทธิและเสรีภาพของประชาชนได้รับความคุ้มครองอย่างแท้จริง

2.3. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดพุทธรัฐศาสตร์

พระมหาทวิช อีระชาโต (ศรีพรหม) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์ปรัชญาการเมืองในคัมภีร์ทีมนิกาย” จากการศึกษาพบว่า แนวความคิดทางการเมืองและการปกครองนั้นมุ่งที่จะสร้างระบอบการเมืองการปกครองที่ดีที่สุดขึ้นมาโดยมีจุดมุ่งหมายอยู่ที่ความเจริญรุ่งเรืองของรัฐบาล

²² วรพจน์ วิศรุตพิชญ์, ข้อความคิดและหลักการพื้นฐานในกฎหมายมหาชน, พิมพ์ครั้งแรก, (กรุงเทพฯ : นิติธรรม, 2540), หน้า 1-5.

²³ หยุต แสงอุทัย, หลักรัฐธรรมนูญ และกฎหมายเลือกตั้งทั่วไป, พิมพ์ครั้งที่ 7, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2513).

มั่นคงของรัฐ ความเป็นเอกราชของชาติ และการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขของคนภายในรัฐ อย่างไรก็ตาม การเมืองการปกครองทุกระบบล้วนมีข้อบกพร่องด้วยกันทั้งสิ้นไม่ว่าจะเป็นการปกครองในระบบเผด็จการหรือระบอบประชาธิปไตยก็ตาม ทั้งนี้ เพราะระบอบการเมืองนั้น ๆ มุ่งที่จะสร้างระบอบการเมืองที่ดี โดยยึดถือกฎระเบียบที่เคร่งครัดเป็นสำคัญ แต่ยังขาดหลักการที่จะทำให้ผู้ปกครองและผู้ใต้การปกครอง นั้นเป็นคนดี ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ผู้ปกครองในระบอบนั้น ๆ มักถูกโค่นล้ม เพราะเนื่องมาจากการใช้อำนาจ ไปในทางที่ไม่ถูกต้องมุ่งแต่ประโยชน์ตนและพวกพ้องมากกว่าประโยชน์สุขของประชาชนซึ่งก็เป็นเพราะ ผู้ปกครองในระบอบนั้น ๆ ขาดคุณธรรมและจริยธรรมในการปกครองและไม่ยึดหลักธรรมาธิปไตย ในการปกครองนั่นเอง ฉะนั้นธรรมาภิบาลจึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับทุกสังคม สวนแนวความคิดทางการเมือง การปกครองตามทฤษฎีของพระพุทธศาสนานั้น มุ่งที่จะสร้างบุคคลให้เป็นผู้นำที่ดี ไม่ว่าบุคคลนั้นจะอยู่ใน สถานะใด ๆ ก็ตามทุกคนล้วนสามารถที่จะพัฒนาตนให้มีศักยภาพที่สูงขึ้นไปได้ หากได้นำ นวัตกรรมในทางพระพุทธศาสนาไปใช้ในการปกครองตนเองและผู้อื่น แนวความคิดทางการเมือง ของพระพุทธศาสนาจึงมีจุดมุ่งหมายอยู่ที่การพัฒนาคนให้มีคุณธรรมและจริยธรรมที่สูงขึ้นไป คือ ถึงความเป็นอริยะได้ในที่สุดและพร้อมกันนั้น ยังต้องมีการพัฒนาเศรษฐกิจภายในรัฐควบคู่กันไปด้วย ดังนั้น การพัฒนาเศรษฐกิจของรัฐและการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของคนภายในรัฐจึงต้องทำควบคู่กัน ไปด้วยจะขาดอย่างใด อย่างหนึ่งไม่ได้ ดังนั้น หลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาจึงสามารถที่จะนำไปใช้ได้ กับการเมืองทุกระบบอย่างไร้ปัญหาและย่อมมีคุณค่าต่อการนำมาใช้กล่อมเกล่าทำทีในการปฏิบัติต่อกัน ตามอุดมการณ์ทางการเมือง มีส่วนในการส่งเสริมสนับสนุนความปรองดองของคนภายในรัฐให้ยืนหยัด อยู่บนหลักการเหตุผลที่ถูกต้องร่วมกันมีส่วนในการส่งเสริมสนับสนุนการปกครองทุกระบบ ให้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น เพราะเมื่อบุคคลยึดหลักธรรมในการปกครองแล้วไม่ว่าจะอยู่ภายใต้ การปกครองในระบบใด ๆ ก็ตามล้วนก่อให้เกิดผลดีแก่ระบอบนั้น ๆ อย่างแน่นอน เพราะการปกครอง ไม่ว่าจะเป็นระบบใด ๆ ก็ตามสามารถที่จะเป็นระบอบการเมืองการปกครองที่ดีได้ หากการปกครอง ในระบอบนั้น ๆ ได้นำหลักธรรมาธิปไตยไปใช้ร่วมกับการปกครอง ดังนั้นผู้ปกครองและผู้ใต้ปกครอง จึงควรรู้จักฝึกตนให้เป็นผู้มีคุณธรรมและจริยธรรม ยึดหลักธรรมในการดำเนินชีวิตและปฏิบัติตนให้อยู่ ในกฎระเบียบกติกาของสังคมสวนในสังคมไทยนั้น มีการปกครองแบบประชาธิปไตยโดยมีพระมหากษัตริย์ เป็นประมุข แต่รัฐบาลทุกยุคทุกสมัยมักถูกโค่นล้มอำนาจได้ง่าย เพราะการขาดคุณธรรมและจริยธรรม ในการปกครองนั่นเอง หากผู้ปกครองของไทยและผู้ใต้การปกครองยึดหลักธรรมาธิปไตยในการปกครอง แล้วประเทศชาติก็จะมีแต่ความสงบสุขมีความมั่นคงและมีประชาธิปไตยที่สมบูรณ์ได้

ไกรฤกษ์ ศิลาคม ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “คุณลักษณะของผู้นำสังคมในอุดมคติตามหลัก คำสอนของพระพุทธศาสนา” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่อง “ผู้นำสังคมในอุดมคติ” ในคำสอน เชิงปรัชญาของพระพุทธศาสนา โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพข้อมูลที่ใช้ในการศึกษา คือ เอกสารคำสอน ของพุทธปรัชญาในคัมภีร์พระไตรปิฎก รวมถึงอรรถาธิบายและทัศนะของนักคิดนักวิชาการยุคหลัง ที่เกี่ยวข้อง ผลการศึกษาพบว่า ผู้นำสังคมในอุดมคติเชิงพุทธที่จะสามารถแก้ปัญหาวิกฤติสังคมได้นั้น ต้องมีคุณลักษณะของความเป็นผู้นำที่เข้มแข็ง ประกอบด้วยปัญญาและคุณธรรมอย่างสูงสามารถแสวงหา

ทีมงานที่ดีมีประสิทธิภาพได้ เมื่อผู้นำระดับสูงมีความเข้มแข็งในความซื่อสัตย์สุจริตแล้ว ผู้นำระดับกลาง และผู้นำระดับล่างก็จะเข้มแข็งตามไป เมื่อผู้นำเข้มแข็ง ชุมชนก็เข้มแข็ง และความเข้มแข็งในทางคุณธรรม จริยธรรมนี้ก็จะกลายเป็นกระแสหลักของสังคมตั้งแต่ระดับบุคคล ระดับครอบครัว ระดับชุมชน ระดับสังคม และระดับประเทศชาติ อันจะเป็นการแก้ปัญหาและพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืน

ทินพันธุ์ นาคะตะ ได้ศึกษาวิจัยเรื่องคุณค่าของพุทธศาสนาในการบริหารราชการ ผลการศึกษาวิจัยพบว่า พุทธปรัชญามีคุณค่าต่อการนำมาใช้เป็นหลักบริหารราชการอยู่หลายประการ เช่น การถือหลักเหตุผลตามหลักปฏิจจสมุปบาทกับอริยสัจ 4 และในด้านจริยธรรม ได้แก่ หลักสัปปริสธรรม 7 นอกจากนี้ยังใช้พุทธปรัชญาในการดำรงชีวิตและเป็นค่านิยมของทางราชการ เช่น หลักอริยปทัช 3 และพรหมวิหาร 4 เป็นต้น การปกครองโดยธรรมเป็นอุดมการณ์สูงสุดในการเมือง การปกครองการมีมาตรฐานทางจริยธรรมหรือกฎหมายจึงมีความสำคัญต่อการประพฤติปฏิบัติในทางที่ดีต่อกันส่งเสริมให้ฝ่ายปกครองมีจิตใจสูง รู้จักปกครองตนเองด้วยหลักทศพิธราชธรรมจักรวรรดิวัตร สังคหวัตถุ 4 และพรหมวิหาร 4

นอกจากนี้พุทธศาสนายังมีส่วนเสริมสร้างลักษณะผู้นำที่ดีในด้านความรับผิดชอบต่อตนเอง ผู้อื่นและต่อผลงาน ส่วนปรัชญาของการใช้หลักมนุษยสัมพันธ์ คือ การยอมรับนับถือศักดิ์ศรีของคน การสร้างแรงจูงใจที่กระตุ้นให้คนทำงานอย่างเต็มความสามารถด้วยหลักธรรมพรหมวิหาร 4

สังคหวัตถุ 4 และทศ 6 เป็นต้น ด้านจริยธรรมในการปกครองและการบริหารพุทธศาสนา มีหลักธรรมหลายประการให้รับผิดชอบต่อการทำงานและการดำรงชีวิตอันก่อให้เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคมด้วยหลักพรหมวิหาร 4 สังคหวัตถุ 4 ทศ 6 และสัปปริสธรรม 7 ล้วนเป็นคุณธรรมที่ผู้ใหญ่หรือผู้มีหน้าที่ปกครองพึงยึดถือปฏิบัติเมื่อฝ่ายปกครองมีคุณธรรมหรือมีหลักธรรมเป็นพื้นฐาน การปกครองย่อมเกิดความผาสุกและความเจริญในสังคม กุศโลบายในการปกครองและการบริหารบ้านเมืองที่ดีที่ควรยึดถืออีกประการหนึ่ง คือ อปรีหานิยธรรม 7 และหลักสามัคคีธรรมซึ่งเข้ากับอุดมการณ์ในการพัฒนาประเทศตามระบอบประชาธิปไตย แม้ในพิธีการของการบริหารราชการไทยส่วนมากนำพิธีกรรมของพุทธศาสนามาใช้เพื่อให้เกิดความเป็นมงคลเป็นการบำรุงขวัญและกำลังใจในการทำงานการกำหนดให้วันสำคัญทางศาสนาเป็นวันหยุดราชการการอนุญาตให้ข้าราชการลาบวช แสดงให้เห็นว่าทางราชการได้ตระหนักถึงความสำคัญของพุทธศาสนาหรือคุณค่าของพุทธศาสนาในการบริหารราชการ

ประพัฒน์ ปัญญาชาติรักษ์ ศึกษาวิเคราะห์การเมืองการปกครองในคัมภีร์พุทธศาสนา ผลการวิจัย พบว่า หลักธรรมที่ใช้ในการปกครองที่ใช้อยู่ในสมัยพุทธกาล ได้แก่ หลักทศพิธราชธรรม 10 ประการ จักรวรรดิวัตร 12 ประการ สังคหวัตถุ 4 ประการและอคติ 4 ประการ

รูปแบบการบริหารรัฐกิจในคัมภีร์พุทธศาสนาแบ่งเป็น 2 รูปแบบ คือ แบบราชาธิปไตย และแบบสามัคคีธรรม โดยการปกครองแบบราชาธิปไตยเป็นระบอบการเมืองการปกครองของไทยในอดีต เรียกว่า สมบูรณาญาสิทธิราชย์ ซึ่งพระมหากษัตริย์มีพระราชอำนาจสิทธิ์ขาดในการบริหารประเทศ ส่วนการปกครองแบบสามัคคีธรรมปัจจุบันเรียกว่าการปกครองระบอบประชาธิปไตย

การบริหารรัฐกิจแบบสามัคคีธรรม หมายถึง การปกครองที่พร้อมเพรียงอย่างชอบธรรม เป็นการปกครองโดยการรวมหลายรัฐแล้วเลือกผู้นำขึ้นมาคณะหนึ่ง เพื่อทำหน้าที่บริหารประเทศ มีการสับเปลี่ยนกันตามแต่ประชาชนจะเลือกเข้ามาหรือเรียกว่าประชาธิปไตย พระราชามีได้มีพระราชอำนาจสิทธิ์ขาดอย่างแบบราชาธิปไตย พระราชามีพระราชอำนาจในแบบโลกาธิปไตยและธรรมาธิปไตย โดยมีหลักการปกครอง 3 ประการ คือ มีสิทธิเสรีภาพจะกระทำการใด ๆ ที่ไม่ขัดต่อสิทธิของผู้อื่น หรือไม่ขัดต่อศีลธรรม มีความเสมอภาคตามกฎหมายของไตรลักษณ์และทางสังคมและมีภราดรภาพ คือ ความสมัคสมานสามัคคีในหมู่คณะ

การประยุกต์การเมืองการปกครองในคัมภีร์พุทธศาสนามาใช้ในสังคมไทยแบ่งเป็น 2 รูปแบบ คือ การปกครองแบบราชาธิปไตยที่มีมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ เป็นการปกครองโดยพระราชามีพระราชอำนาจอย่างสมบูรณ์ ซึ่งมีความหมายเกี่ยวกับการปกครองแบบราชาธิปไตยที่คัมภีร์พุทธศาสนาแปลว่าการปกครองโดยมีพระราชาเป็นใหญ่

การปกครองแบบสามัคคีธรรมคือการปกครองแบบ (ระบอบ) ประชาธิปไตยที่รับอิทธิพลจากโลกตะวันตกโดยประชาธิปไตยในสังคมไทยปัจจุบัน เป็นการปกครองระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข คำว่า ประชาธิปไตยแปลว่าการปกครองที่ยิ่งใหญ่โดยยึดถือเสียงของประชาชน ส่วนมากเป็นเกณฑ์เป็นคำที่มีความหมายเกี่ยวกับการปกครองแบบสามัคคีธรรม ซึ่งมีความหมายเป็น 2 แนวทาง คือความหมายอย่างแคบหมายถึงประชาชนมีอำนาจปกครองตนเองมอบอำนาจผ่านคณะผู้บริหาร เช่น คณะรัฐบาลและความหมายอย่างกว้างหมายถึงวิถีการดำเนินชีวิตของมนุษย์ที่ยอมรับสิทธิเสรีภาพความเสมอภาคความสำคัญและประโยชน์ซึ่งกันและกัน

อย่างไรก็ดีพระพุทธเจ้าได้ตรัสเรื่องอธิปไตยไว้ 3 ประการ คือ อัตตาธิปไตย ถือตนเป็นใหญ่ โลกาธิปไตยถือโลกเป็นใหญ่และธรรมาธิปไตยถือธรรมเป็นใหญ่ซึ่งผู้ปกครองต้องมีคุณลักษณะเป็นผู้ทรงธรรมมีความยุติธรรมมีความรอบรู้และมีความเป็นผู้ใหญ่ที่ดี โดยมีหน้าที่หลักคือบำบัดทุกข์ บำรุงสุขให้แก่ผู้ใต้ปกครองอย่างถูกต้องและเป็นธรรมด้วยหลักการปกครอง 2 ประการ คือ หลักกฎหมายและศีลธรรม ได้แก่ ศีล 5 ที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อการไม่เบียดเบียนกัน

กาญจนา วิสุทธิวัฒน์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง แนวคิดและบทบาททางการเมืองของ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ที่มีต่อการพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ผลการศึกษามีพบว่า แนวคิดและบทบาททางการเมืองของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นผลมาจากกระบวนการกล่อมเกลารวมทั้งทางการเมือง(political socialization) หรือจาก ประสบการณ์ สังคม (social experience) ภายในประเทศทำให้มีแนวคิดอนุรักษนิยมตระหนักถึงความสำคัญของสถาบันทหารรวมถึงการมีอำนาจอย่างแท้จริงเท่านั้นที่จะทำให้มีอำนาจอยู่ได้และอำนาจนั้นต้องมั่นคงเด็ดขาดปราศจากการท้าทายจากกลุ่มอำนาจอื่น ๆ

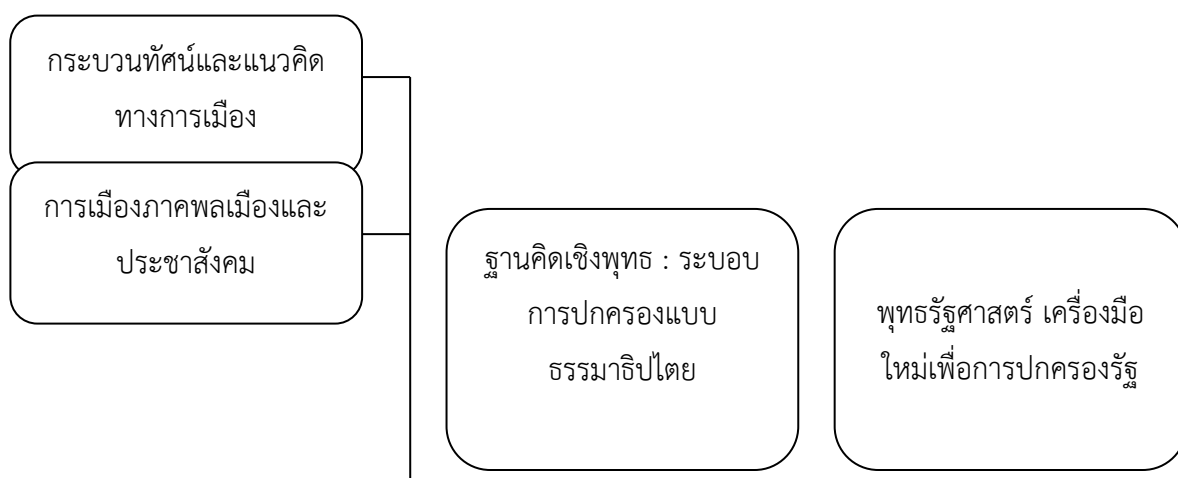
เนื่องจากเป็นผู้นำคณะปฏิวัติเมื่อควบคุมอำนาจทางการเมืองไว้เรียบร้อยแล้ว ได้ทำหน้าที่รับผิดชอบการบริหารประเทศด้วยตนเอง และนำข้าราชการประจำเข้ามามีบทบาททางการเมืองโดยตรง รวมถึงธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักรได้ให้อำนาจแก่ฝ่ายบริหาร

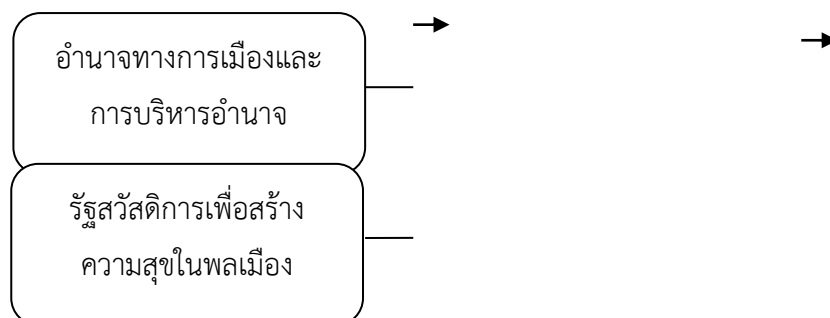
อย่างกว้างขวางทำให้ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ บริหารประเทศและพัฒนาประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือให้มีความสุขมากยิ่งขึ้น

การพัฒนาที่โดดเด่นอีกประการหนึ่ง คือการพัฒนาเศรษฐกิจซึ่งยึดปรัชญาการบริหารของไทยสมัยก่อนที่ยึดอำนาจการเมืองอยู่ภายใต้ระบอบเผด็จการ อำนาจนิยมพัฒนาประเทศด้วยการรักษากฎหมายขัดความชั่วและนำความสุขมาสู่ประชาชนโดยมุ่งพัฒนาเศรษฐกิจในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นพิเศษ ด้านภาคใต้เน้นการขยายตัวทางเศรษฐกิจด้วยการส่งเสริมการลงทุนของต่างชาติ และการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจเพื่อเป็นแรงจูงใจในการลงทุนการตั้งองค์กรใหม่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ อาทิ การตั้งคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติกระทรวงพัฒนาแห่งชาติดสววิชัยแห่งชาติดสวการศึกษาแห่งชาติและมหาวิทยาลัยขอนแก่นส่วนวิชาการที่ได้รับการสนับสนุนมากที่สุด คือ วิชาเศรษฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์มุ่งเป้าหมายไปสู่การพัฒนา ด้านชลประทานด้วยการสร้างเขื่อนและฝายการผลิตกระแสไฟฟ้าการสาธารณสุขการเกษตรและจัดตั้งโรงเรียนครอบคลุมพื้นที่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

เมื่อพิจารณาจากหลักธรรมทางพุทธศาสนา จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ มีความกล้าหาญในการปกครองมีลักษณะผู้นำตามหลักสัปปุริสธรรม 7 และเน้นการกระจายความเจริญทางเศรษฐกิจในสู่ชนบทหรือชาวไร่ชาวนาซึ่งสอดคล้องกับหลักธรรมทานและบริจาคในทศพิธราชธรรม สัสสมะระ ปุริสมะระและนิรัคคะพะในสังคหวัตถุ รวมถึงการอนุเคราะห์ประชาชนในชนบท (เนคมขานปเกสุ) ตามหลักธรรมข้อหนึ่งในจักรวรรดิวัตร

2.4. กรอบแนวความคิดของแผนงานวิจัย

แผนภาพที่ 2.1 กรอบแนวความคิดของแผนงานวิจัย

บทที่ 3

วิธีวิทยาในการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง พุทธรัฐศาสตร์ : การบูรณาการเพื่อการบรรลุความสมบูรณ์แห่งรัฐ มีวัตถุประสงค์ 1. เพื่อศึกษาแนวคิดทางการเมืองในพระไตรปิฎก 2. เพื่อศึกษาการบริหารอำนาจตามแนวพุทธในระบบการปกครองแบบธรรมรัฐ และ 3. เพื่อเสนอระบอบการปกครองแบบธรรมาธิปไตย ในฐานะอุดมคติเพื่อการสร้างความสมดุลแห่งอำนาจในการปกครองรัฐ ผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เป็นการศึกษาและพัฒนา (Research and Development : R&D) โดยเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสาร (Document) และเก็บรวบรวมข้อมูลในภาคสนาม (Field Study) เพื่อวิเคราะห์แนวคิดทางการเมืองในพระไตรปิฎก และการบริหารอำนาจตามแนวพุทธในระบบการปกครองแบบธรรมรัฐ และนำไปสู่การเสนอระบอบการปกครองแบบธรรมาธิปไตย ในฐานะอุดมคติเพื่อการสร้างความสมดุลแห่งอำนาจในการปกครองรัฐ ทั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดวิธีดำเนินการวิจัยไว้ตามลำดับ ดังนี้

3.1. แหล่งข้อมูล

การวิจัยเรื่อง “พุทธรัฐศาสตร์ : การบูรณาการเพื่อการบรรลุความสมบูรณ์แห่งรัฐ” ผู้วิจัยกำหนดข้อมูลที่ได้จากการศึกษานำมาจาก 2 แหล่ง ดังนี้

3.1.1 แหล่งข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) เนื่องจากการวิจัยครั้งนี้ใช้การเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ทางวิชาการ ดังนั้นข้อมูลปฐมภูมิที่ผู้วิจัยใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล คือ ผู้เป็นปราชญ์ทางรัฐศาสตร์และทางพระพุทธศาสนา

3.1.2 แหล่งข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) โดยค้นคว้าจากการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้องในครั้งนี้ ผู้วิจัยจะได้รวบรวมข้อมูลจากรายงานวิจัย ตำราทางวิชาการ วารสาร และหนังสืออื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับ

สำหรับแหล่งข้อมูลทุติยภูมิ หลังจากค้นคว้ารวบรวมข้อมูลเป็นที่เรียบร้อยแล้วผู้วิจัยดำเนินการจัดหมวดหมู่และการตรวจสอบข้อมูล ดำเนินการอย่างเป็นระบบด้วยการจัดแบ่งประเภทของข้อมูลให้ตรงตามสารบัญที่กำหนดไว้ หลังจากที่ได้ข้อมูลมาครบถ้วนแล้ว ถ้ามีส่วนใดที่ยังไม่สมบูรณ์จะตรวจสอบและเก็บข้อมูลเพิ่มเติมด้วยการค้นคว้าจากเอกสารและเข้าไปสัมภาษณ์เก็บรวบรวมข้อมูลอีกครั้งอีกครั้งหนึ่ง เพื่อยืนยันความถูกต้องและครบถ้วนทุกอย่าง ดังนั้นการเก็บรวบรวมข้อมูล การจัดหมวดหมู่และการตรวจสอบข้อมูลอาจจะดำเนินการไปพร้อมกัน

จากนั้นผู้วิจัยทำการวิเคราะห์ข้อมูล ดำเนินการตั้งแต่การจัดหมวดหมู่ข้อมูล และการตรวจสอบข้อมูล จากนั้นจึงทำการวิเคราะห์ข้อมูล โดยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหาประกอบบริบท (Context Content Analyses)

3.2. เครื่องมือในการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “พุทธรัฐศาสตร์ : การบูรณาการเพื่อการบรรลุความสมบูรณ์แห่งรัฐ” มีการใช้เครื่องมือวิจัยเพื่อการเก็บรวบรวมข้อมูลให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย คือ ประชุมผู้เชี่ยวชาญ(Expertise Meeting) ในลักษณะการจัดประชุมเชิงวิชาการ โดยจัดประชุมผู้เชี่ยวชาญ เพื่อให้ข้อมูลเกี่ยวกับการบริหารอำนาจตามแนวพุทธในระบบการปกครองแบบธรรมรัฐ และ เสนอแนะระบอบการปกครองแบบธรรมาธิปไตย ในฐานะอุดมคติเพื่อการสร้างความสมดุลแห่งอำนาจในการปกครองรัฐ

3.3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิจัยเรื่อง “พุทธรัฐศาสตร์ : การบูรณาการเพื่อการบรรลุความสมบูรณ์แห่งรัฐ” ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยการจัดสัมมนาเชิงวิชาการ หรือประชุมผู้เชี่ยวชาญ (Expertise Meeting) จัดประชุมผู้เชี่ยวชาญเพื่อให้ข้อมูลเกี่ยวกับการบริหารอำนาจตามแนวพุทธในระบบการปกครองแบบธรรมรัฐ และ เสนอแนะระบอบการปกครองแบบธรรมาธิปไตย ในฐานะอุดมคติเพื่อการสร้างความสมดุลแห่งอำนาจในการปกครองรัฐ โดยมีผู้เข้าร่วมในการสัมมนาทางวิชาการ ดังนี้

1. ศ.นพ.ประเวศ วะสี ปาฐกถาพิเศษ เรื่อง “ธรรมาธิปไตยกับการพัฒนาระบบการเมืองไทย
2. เวทีเสวนาทางวิชาการ เรื่อง “พุทธรัฐศาสตร์ : การบูรณาการเพื่อการบรรลุความสมบูรณ์แห่งรัฐ” โดยผู้เชี่ยวชาญ ประกอบด้วย
 - 1) ศ.ดร.พระราชปริยัติกวี ผู้เชี่ยวชาญด้านพระพุทธศาสนา
 - 2) ศ.ดร.บุญทัน ดอกไธสง ผู้เชี่ยวชาญด้านรัฐศาสตร์
 - 3) ศ.ดร.ธีรภัทร์ เสรีรังสรรค์ ผู้เชี่ยวชาญด้านรัฐศาสตร์
 - 4) ศ.ดร.สมภาร พรมทา ผู้เชี่ยวชาญด้านพระพุทธศาสนา
 - 5) รศ.ดร.สุรพล สุธะพรหม ผู้เชี่ยวชาญด้านรัฐศาสตร์

โดยคณะผู้วิจัยได้จัดสัมมนาทางวิชาการเรื่อง “พุทธรัฐศาสตร์ : การบูรณาการเพื่อการบรรลุความสมบูรณ์แห่งรัฐ” ในวันที่ 2๐ ตุลาคม พ.ศ.256๐ ณ ห้องประชุมเอียร์เตอร์ B อาคารเรียนรวม คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ทั้งนี้ได้เปิดโอกาสให้ผู้สนใจเข้าร่วมแลกเปลี่ยน เพื่อนำข้อเสนอต่างๆ มาสังเคราะห์เป็นผลการวิจัย มีผู้เข้าร่วมจำนวน 120 รูป/คน ในเวทีมีการแลกเปลี่ยนกัน 2 ประเด็นหลักคือ 1) การบริหารอำนาจตามแนวพุทธในระบบการปกครองแบบธรรมรัฐทำอย่างไร และ ระบอบการปกครองแบบธรรมาธิปไตยควรออกแบบอย่างไร

3.4. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยเรื่อง “พุทธรัฐศาสตร์ : การบูรณาการเพื่อการบรรลุความสมบูรณ์แห่งรัฐ” กำหนดวิธีการในการวิเคราะห์ข้อมูล ตามลำดับดังนี้

3.4.1 การตรวจสอบข้อมูล

การตรวจสอบข้อมูลก่อนการนำไปวิเคราะห์ข้อมูลนั้น เป็นการดำเนินงานเพื่อให้ข้อมูลมีความถูกต้องมากที่สุด ผู้วิจัยจึงได้ทำการตรวจสอบข้อมูล โดยมีหลักเกณฑ์ดังต่อไปนี้

1) การตรวจสอบความตรง ผู้วิจัยได้เริ่มพัฒนากรอบความคิดการวิจัยในครั้งนี้อย่างเป็นขั้นตอน และกำหนดเกณฑ์การดำเนินงานในแต่ละขั้นตอนไว้ชัดเจน เช่น การเลือกผู้ทรงคุณวุฒิ การเลือกกลุ่มตัวอย่างที่เป็นพื้นที่ศึกษา เป็นต้น ซึ่งเป็นการจัดความอคติในการทำการวิจัยของผู้วิจัย จึงเป็นการตรวจสอบความตรงไปแล้วขั้นหนึ่ง

นอกจากนี้ผู้วิจัยยังได้ใช้การตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) โดยอาศัยวิธีการของ Denzin ได้เสนอไว้ดังนี้

(1) การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (Data Triangulation) ตรวจสอบข้อมูลจากแหล่งข้อมูล เวลา สถานที่ และบุคคล ที่ต่างกันต้องได้ข้อมูลที่ตรงกัน

(2) การตรวจสอบสามเส้าด้านผู้วิจัย (Investigator Triangulation) คือ การตรวจสอบว่าผู้วิจัยแต่ละคนจะได้ข้อมูลต่างกันอย่างใด โดยไม่เปลี่ยนตัวผู้สังเกตแทนที่จะใช้ผู้วิจัยคนเดียวกัน สังเกตโดยตลอด ในกรณีที่ไม่แน่ใจในคุณภาพของผู้รวบรวมข้อมูลสนาม ควรเปลี่ยนตัวผู้วิจัยให้มีหลายคน

(3) การตรวจสอบสามเส้าด้านทฤษฎี (Theory Triangulation) คือ การตรวจสอบว่า ถ้าผู้วิจัยใช้แนวคิดทฤษฎีที่ต่างไปจากเดิมจะทำให้การตีความข้อมูลแตกต่างกันมากน้อยเพียงใด

(4) การตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีรวบรวมข้อมูล (Methodological Triangulation) ตรวจสอบข้อมูลจากการเก็บรวบรวมข้อมูล ที่ใช้การเก็บรวบรวมข้อมูลหลายวิธี ในเรื่องเดียวกันด้วยวิธีการต่าง ๆ ได้แก่ การสังเกต การสัมภาษณ์ การศึกษาเอกสาร

3.4.2 การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยกำหนดการวิเคราะห์ข้อมูลแบบสร้างข้อสรุป ซึ่งประกอบด้วยวิธีการวิเคราะห์ 3 วิธี ได้แก่

1) การวิเคราะห์แบบอุปนัย (Analytic Induction) คือวิธีตีความสร้างข้อสรุปข้อมูลจากรูปธรรมโดยการนำข้อมูลที่ได้อามาตีความสรุปเบื้องต้นเพื่อตรวจสอบต่อไป

2) การวิเคราะห์โดยการจำแนกชนิดข้อมูล (Typological Analysis) คือ การจำแนกข้อมูลเป็นชนิดตามลักษณะของแนวคิด ทฤษฎี หรือกรอบแนวคิดในการวิจัย

3) การวิเคราะห์โดยการเปรียบเทียบข้อมูล (Constant Comparison) คือ การใช้วิธีการเปรียบเทียบโดยการนำข้อมูลมาเปรียบเทียบเพื่อหาความสัมพันธ์เพื่อนำไปสู่การสร้างข้อสรุป ทั้งนี้มีขั้นตอนในการวิเคราะห์ดังต่อไปนี้

1) การจัดกระทำกับข้อมูล (Data Making) ประกอบด้วยการจัดทำหน่วยวิเคราะห์ (Utilization) การกำหนดตัวอย่าง (Sampling) การบันทึก(Recording)

2) การลดทอนข้อมูล (Data Reduction) คือการเลือก การจับสาระสำคัญของข้อมูล และการปรับเปลี่ยนข้อมูลให้ชัดเจนและง่ายต่อการเข้าใจ

บทที่ 4

ผลวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยเรื่อง พุทธรัฐศาสตร์ : การบูรณาการเพื่อการบรรลุความสมบูรณ์แห่งรัฐ

1. เพื่อศึกษาแนวคิดทางการเมืองในพระไตรปิฎก 2. เพื่อศึกษาการบริหารอำนาจตามแนวพุทธในระบอบการปกครองแบบธรรมรัฐ 3. เพื่อเสนอระบอบการปกครองแบบธรรมมาธิปไตยในฐานะอุดมคติ เพื่อการสร้างความสมดุลแห่งอำนาจในการปกครองรัฐ โดยมีผลการวิจัยที่สามารถนำเสนอตามลำดับดังต่อไปนี้

ตอนที่ 1 แนวคิดทางการเมืองในพระไตรปิฎก

แนวความคิดทางการเมืองในพระพุทธศาสนาไม่มีการจัดเป็นระเบียบทางการเมืองและการปกครองอย่างชัดเจน แต่แนวความคิดนี้ปรากฏอยู่ในลักษณะการสนทนาที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสเรื่อง การเมืองกับพระสงฆ์ในบางโอกาสเท่านั้น ดังเช่น ตรัสกับพระอานนท์เกี่ยวกับการล่มสลายของเมืองปาฏลีบุตร การกำเนิดรัฐในอัครัญญสูตรและตรัสข้อสงสัยเรื่องการเมือง การปกครองที่เหล่าพระสาวกทูลถามในโอกาสต่าง ๆ บางครั้งทรงกล่าวถึง เรื่องการเมืองแก่พราหมณ์และกษัตริย์ที่มาทูลถามถึงวิธีการบริหารบ้านเมืองและทรงให้คำแนะนำ ตลอดจนกลยุทธ์ในแนวทางแก้ไข ดังนั้น แนวความคิดทางการเมืองการปกครองที่ปรากฏในพระไตรปิฎกจึงเป็นการวิเคราะห์พุทธดำรัสของพระพุทธเจ้าในโอกาสต่าง ๆ เพื่อให้เชื่อมโยงแนวความคิดดังกล่าว ให้ชัดเจนยิ่งขึ้นและเพื่อเป็นประโยชน์แก่การศึกษาทางการเมืองต่อไป

การกำเนิดรัฐ

ในอัครัญญสูตร ได้กล่าวถึง การกำเนิดของรัฐและวิวัฒนาการมาเป็นขั้น ๆ จากสมัยที่โลกพินาศมีสัตว์ผู้มีบุญได้ไปเกิดในชั้นอภิสสรพรหมมีปิตีเป็นอาหารไม่มีเพศ มีรัศมีอยู่ในนิมานเมื่อโลกอุบัติขึ้นใหม่ ๆ ยังมีน้ำปกคลุมทั่วไป จักรวาลมีตมณไม่มีดวงอาทิตย์ ดวงดาวไม่มีกลางคืน กลางวัน ต่อมาเกิดพื้นดินลอยขึ้นอยู่บนผิวน้ำ (จวันดิน) มีสีกลิ่นและรสดีจึงชิมดูพวกอื่น ๆ จึงชิมตามเกิดติดใจในรส ความอยาก (ตัณหา) จึงเกิดขึ้นทำให้ร่างกายหยาบรัศมีหมดไป เกิดมีดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ขึ้นมาแทนเกิดดวงดาวต่าง ๆ เต็มท้องฟ้า กลางคืนกลางวันจึงมีขึ้นตามกันเมื่อสัตว์เหล่านั้น กินจวันดินเป็นอาหารร่างกายก็เปลี่ยนเป็นแข็งกล้าขึ้นทั้งผิวพรรณก็ปรากฏแตกต่างกันไป บางพวกมีผิวพรรณงาม บางพวกไม่งามทำให้เกิดการดูหมิ่นเหยียดหยามขึ้นจวันดินหายไปต่างก็พากันบ่นเสียดาย แล้วก็เกิดสะเก็ดดินที่สมบูรณ์ด้วยสี กลิ่น และรสขึ้นแทนใช้กินเป็นอาหารได้ แต่เมื่อกินเข้าไปแล้วร่างกายก็หยาบกระด้างยิ่งขึ้น ความทรมานของผิวพรรณก็ปรากฏชัดขึ้น เกิดการดูหมิ่นถือนิ้วตัวเพราะเหตุผิวพรรณนั้นมากขึ้น สะเก็ดดินก็หายไปเกิดเครือดินซึ่งมีลักษณะคล้ายเถาผักบุ้งสมบูรณ์ด้วย สี กลิ่น และรสขึ้นแทนใช้กินเป็นอาหารได้ ความหยาบกระด้างของกายและความทรมานของผิวพรรณก็ปรากฏมากขึ้น เกิดการดูหมิ่นถือนิ้วตัวเพราะเหตุผิวพรรณนั้นมากขึ้น เครือดินก็หายไป ข้าวสาลีไม่มีเปลือก มีกลิ่นหอม มีเมล็ดเป็นข้าวสารก็เกิดขึ้น

แทนข้าวนี้เก็บเกี่ยวเข้าก็แก่แทนที่ขึ้นมาอีก เก็บเข้าเกี่ยวก็แก่แทนที่ขึ้นมาอีก ไม่ปรากฏความพรั่งเลย ความหยาบกระด้างของกาย ความทรมานของผิวพรรณก็ปรากฏมากขึ้น ทำให้สัตว์โลกตกต่ำ ในด้านความคิดและจิตใจเกิดความยึดมั่นถือมั่น ความแตกต่างซึ่งแต่เดิมไม่ปรากฏชัดเจน เพราะปราศจากรูปร่างก็เริ่มเกิดขึ้น ลักษณะที่แตกต่างทางผิวพรรณนี้ เริ่มจะเป็นมูลเหตุให้มีการแบ่งแยก กำหนดความสูงต่ำเกิดทิฐิในวรรณะและร่างกายมีวิวัฒนาการมาเรื่อย ๆ จนเริ่มปรากฏเป็นเพศชาย เพศหญิงมีการเพ่งเล็งกันเองในกลุ่มขึ้นมีการเสพเมถุนตามสัญญาตญาณ เมื่อสัตว์อื่นเห็นจึงขว้างปา ด้วยสิ่งของต่าง ๆ จึงเริ่มมีการสร้างบ้านเรือนขึ้น เพื่อปิดบังอสังขารมีข้อความปรากฏในอัครคัมภีร์ สูตรว่า “สมัยนั้นเหล่าสัตว์ผู้เสพเมถุนธรรมไม่ได้เข้าไปยังหมู่บ้านหรือนิคมตลอด 1 เดือนบ้าง 2 เดือนบ้าง เนื่องจากสัตว์เหล่านั้นต้องการเสพอสังขารเกินเวลาต่อมาจึงพากันสร้างเรือนขึ้น เพื่อปกปิด อสังขารนั้น”

เมื่อมีกามความเกียจคร้านจึงเกิดขึ้นและมีบุคคลผู้หนึ่งคิดหาวิธีแห่งความสะดวกสบายให้กับชีวิตโดยการนำอาหารมากักตุนไว้ มีข้อความปรากฏในพระสูตรต่อไปว่าครั้งนั้น สัตว์บางคน เกิดความเกียจคร้านขึ้นจึงมีความคิดเห็นอย่างนี้ว่า “ท่านผู้เจริญ เราทั้งหลายเสียจริงที่ต้องไปเก็บข้าวสาละมา เพื่อเป็นอาหารทั้งในเวลาเย็นสำหรับอาหารเย็นทั้งในเวลาเช้า สำหรับอาหารเช้าทางที่ดีเราควรนำข้าวสาละมาครั้งเดียวให้พอเพื่อเป็นอาหารเช้าและอาหารเย็น” เมื่อมีการนำอาหารมากักตุนเอาไว้ทำให้เกิดการเลียนแบบ ดังนั้น เมื่อมีการเก็บกักตุนไว้มาก ๆ จึงเกิดการขาดแคลน สัตว์เหล่านั้นจึงปรึกษากันถึงปัญหาที่เกิดขึ้นจากการขาดแคลนและหาวิธีการแก้ไขจนนำไปสู่การแบ่งปันเขตแดนกันว่าท่านผู้เจริญบาปธรรม ปรากฏชัดแล้วในกาลก่อน พวกเรานึกคิดอะไรก็ได้สมควรปรารถนามีข้าวสาละเป็นอาหารดำรงอยู่ได้นานแสนนาน เพราะบาปอกุศลธรรมอันเลว ปรากฏขึ้นแก่พวกเราข้าวสาละนั้นจึงกลายเป็นข้าวมีราห่อหุ้มเมล็ดบ้างมีเกลือบหุ้มเมล็ดบ้างทางที่ดีพวกเราควรมาแบ่งข้าวสาละ และปักปันเขตแดนกันเสียเถิด ครั้งนั้นสัตว์ทั้งหลายจึงแบ่งข้าวสาละและปักปันเขตแดนกัน

เมื่อมีกามมีความเกียจคร้านมีความเห็นแก่ได้เกินควรจนเกิด การขาดแคลนปัจจัยด้านต่าง ๆ เรื่อยมา จนถึงการแบ่งปันสิทธิและทรัพย์สินในการยึดครองอธรรมที่ทำลายความปกติสุขดั้งเดิมของชีวิตและสังคมจึงเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องจากการประพฤติดัวของสัตว์นั้นและเมื่อมีการยึดครองจึงเกิดมีการละเมิดสิทธิกันขึ้น และได้พากันตักเตือนห้ามกระทำอีกสัตว์บางพวกทนไม่ไหวจึงมีการทำร้ายกันด้วยก้อนดิน ด้วยท่อนไม้เมื่อเกิดเหตุการณ์เช่นนี้ขึ้น สัตว์ที่มีความคิดกลุ่มหนึ่งได้ปรึกษากัน โดยกล่าวถึงปัญหาว่าบาปธรรมปรากฏในหมู่สัตว์แล้ว คือ การถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้จักปรากฏการตีเตียนจักปรากฏ การพูดเท็จจักปรากฏ การถือตันหาจุจกปรากฏ ทางที่ดีพวกเราควรสมมติ (แต่งตั้ง) สัตว์ผู้หนึ่งให้เป็นผู้กล่าวผู้ควรว่ากล่าวให้เป็นผู้ตีเตียนบุคคลที่ควรตีเตียนได้โดยชอบให้เป็นผู้ขับไล่ผู้ที่ควรขับไล่ได้โดยชอบพวกเราจักแบ่งส่วนข้าวสาละให้แก่ผู้นั้น ด้วยเหตุนี้ จึงจำเป็นที่จะต้องให้มีเจ้าหน้าที่คุ้มครองป้องกันชีวิตและทรัพย์สิน ผู้ที่ได้รับการเลือกจากมหาชนได้รับการขนานนามว่า “มหาชนสมมติ” มีหน้าที่จะต้องปกป้องคุ้มครองอาณาเขตกว้างใหญ่ ได้รับขนานนามว่า “กษัตริย์” เพราะเป็นใหญ่ในนาและโดยที่หัวหน้านั้นเป็นผู้มีคุณธรรมยังความพอใจให้เกิดคนเป็นอันมากจึงเรียกว่า “ราชา” การกำเนิดรัฐและผู้ปกครองทางพระพุทธศาสนายังปรากฏในมหาโควินทสูตร แม้จะไม่ได้กล่าวการเกิดขึ้นของรัฐ

โดยตรงเพียงแค่แสดงการเกิดรัฐหรือการขยายตัวของรัฐ อีกลักษณะหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นประวัติการเกิดขึ้นของรัฐหลาย ๆ รัฐในประเทศอินเดียโบราณ การกำเนิดรัฐนั้นอาจจะเนื่องมาจากสาเหตุหลายประการและประการหนึ่งในเหตุเหล่านั้น คือ การแบ่งเขตให้ผู้อื่นปกครองซึ่งคำว่า “ผู้อื่น” ในที่นี้อาจ หมายถึง มิตรสหายหรือโอรสหลายพระองค์ของพระมหากษัตริย์สุดแท้แต่ทรงพอพระทัยจะแบ่งให้ผู้ใดก็ได้

นอกจากนี้การเกิดรัฐตามแนวปฏิจางสมุปบาทก็สามารถวิเคราะห์ให้เห็นถึงเหตุปัจจัยภายในตามธรรมชาติของมนุษย์ว่าเป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ผลักดันให้มนุษย์มาอยู่รวมกันเป็นสังคมเป็นรัฐได้ เพราะเป็นการมองจากสภาพภายในธรรมชาติ จิตใจของมนุษย์ว่าเป็นเหตุก่อให้เกิดการมีความสัมพันธ์ ปฏิสัมพันธ์ยังผลให้เกิดปัญหาต่างๆ มีวิวัฒนาการเรื่อยมาจนกลายมาเป็นสถาบันการเมืองและรัฐเพื่อแก้ปัญหา ซึ่งจะเห็นได้ว่าการเกิดขึ้นของสถาบันรัฐ มีผลมาจากความต้องการภายในมนุษย์นั่นเอง

หน้าที่ของรัฐ

เมื่อจะกล่าวถึงหน้าที่ของรัฐก็คือหน้าที่ของผู้ปกครองรัฐนั่นเอง ตามที่ปรากฏในอัคคัญสูตร มีเนื้อหาอยู่เพียง 3 ประการ คือ (1) ให้เป็นผู้ว่าที่ควรว่ากล่าวได้โดยชอบ (2) ให้เป็นผู้ตัดสินผู้ที่ควรตัดสินได้โดยชอบ (3) ให้เป็นผู้ขับไล่ผู้ที่ควรขับไล่โดยชอบ (ลงโทษ) จะเห็นได้ว่าหน้าที่ของผู้ปกครองในแต่ละข้อนั้น ล้วนมีคำสั่งโดยชอบอยู่ข้างหลังหมดทุกข้อเพราะฉะนั้นเป็นข้อตกลงของผู้ใต้การปกครองกับผู้ปกครอง คำว่าโดยชอบในที่นี้หมายถึงความยุติธรรมที่ผู้ปกครองจำเป็นต้องยึดหลักความชอบธรรมเป็นเกณฑ์เป็นขอบเขต โดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้อำนาจในหน้าที่และขอบเขตแห่งการใช้อำนาจของผู้ปกครองรัฐ ถือเป็นตัวกำหนดถึงความเจริญหรือความเสื่อมของสังคมได้ ซึ่งการใช้อำนาจของผู้ปกครองรัฐเกี่ยวกับการบริหารนโยบายทางด้านเศรษฐกิจสังคมและการแผ่ดินนี้ มีปรากฏอยู่ในกฎทันทสูตรตอนหนึ่งว่า

บ้านเมืองของพระองค์ยังมีเสี้ยนหนาม ยังมีการเบียดเบียนกัน โจรยังปล้นบ้าน ปล้นนิคม ปล้นเมืองหลวง ดักจี้ในหนทางเปลี่ยวก็ดี พระองค์จะโปรดให้พันพุลสิกรรมจะพึงชื่อว่า ทรงกระทำการมิบังควร พระองค์มีพระราชดำริอย่างนี้ว่า “เราจักปราบเสี้ยนหนาม คือ โจร ด้วยการประหาร ด้วยการจองจำ ด้วยการปรับไหม ด้วยการตำหนิโทษหรือเนรเทศ” อันการปราบปรามด้วยวิธีการเช่นนี้ไม่เชื่อว่าเป็นการปราบปรามโดยชอบ เพราะว่าโจรบางพวกที่หลีกเลี่ยงการถูกกำจัด ยังมีอยู่ภายหลังมันก็จักเบียดเบียนบ้านเมืองของพระองค์ แต่ว่าการปราบปรามเสี้ยนหนามคือโจรนั้นจะเชื่อว่าเป็นการปราบปรามโดยชอบต้องอาศัยวิธีการดังต่อไปนี้

1. ขอให้พระองค์พระราชทานพันธุ์พืชและอาหารให้แก่พลเมืองผู้ชะมักเขม้นในกสิกรรมและการเลี้ยงปศุสัตว์ ในบ้านเมืองของพระองค์ในโอกาสอันควร
2. ขอให้พระองค์พระราชทานต้นทุนให้แก่พลเมืองผู้ชะมักเขม้นในพาณิชยกรรมในบ้านเมืองของพระองค์ในโอกาสอันควร
3. ขอให้พระองค์พระราชทานอาหารและเงินเดือนแก่ข้าราชการที่ขยันขันแข็งในบ้านเมืองของพระองค์ในโอกาสอันควรพลเมืองเหล่านั้น จักเป็นผู้ชวนช่วยในการงานของตน ๆ จักไม่เบียดเบียนบ้านเมืองของพระองค์ อนึ่งกองพระราชทรัพย์จำนวนมากจักเกิดแก่พระองค์

บ้านเมืองก็จะอยู่อย่างร่มเย็นหาเสี้ยนหนามไม่ได้ จักไม่มีการเบียดเบียนกัน พลเมืองจักชื่นชมยินดีต่อกันยังบุตรให้พ่อน้อยนอก (มีความสุขกับครอบครัว) จักอยู่อย่างไม่ต้องปิดประตูเรือน

จากพระสูตรนี้จะกล่าวถึงปัญหาเกี่ยวกับโจรผู้ร้ายมาคุกคาม หากผู้ปกครองมีการจัดการและส่งเสริมเศรษฐกิจภายในรัฐดีแล้ว ปัญหาที่จะหมดไป ส่วนแนวทางแก้ไขโดยการใช้อำนาจลงโทษนั้นเป็นการแก้ไขปัญหาที่ปลายเหตุ ไม่อาจจะทำให้โจรผู้ร้ายหมดสิ้นลงไปได้ และปัญหาโจรผู้ร้ายยังมีความสลับซับซ้อนในการกระทำความผิดเพิ่มขึ้นอีก เพราะกลัวแต่การลงโทษดังที่ปรากฏในอัครัญสูตรตอนว่าด้วยการกำเนิดรัฐแล้ว ในพระสูตรนี้ได้แนะนำให้ผู้ปกครองเอาใจใส่สอดส่องดูแลข้าราชการบริหารหรือหน่วยงานที่สนองงานของตนด้วยการเสริมกำลังใจแก่ผู้ปฏิบัติปฏิบัติชอบขยันขันแข็ง ซึ่งถือว่าเป็นหลักในการบริหารราชการแผ่นดินที่สำคัญ

อีกประการหนึ่ง การที่พระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงอำนาจของผู้ปกครองระบบธรรมาธิปไตยหรือธรรมราชาดูเหมือนจะเป็นผู้ปกครองรัฐที่อ่อนแอขึ้น ปัญหาข้อนี้ต้องพิจารณาหลายด้าน เพราะแท้ที่จริงการเป็นธรรมราชาของผู้ปกครองเท่านั้น ผู้ปกครองยังคงมีอำนาจ รวมทั้งมีข้าราชการผู้บริหารงานหรือทหารในความควบคุมดูแลอาณาเขตเหมือนผู้ปกครองทั่วไป แม้แต่การใช้อำนาจต่างๆ ย่อมเหมือนกับผู้นำรัฐทั่วไป และน่าจะมีกองทัพที่ทรงอำนาจมากกว่าและยิ่งใหญ่มากกว่า โดยเฉพาะพระราชอำนาจของพระเจ้าจักรพรรดิไม่เช่นนั้นกษัตริย์น้อยใหญ่คงไม่เกรงกลัวพระบารมี ด้วยเหตุที่พระองค์ใช้ธรรมเป็นทัพหน้าและเกียรติศัพท์ของพระองค์ในฐานะผู้ทรงธรรมจรไปทั่ว จึงทำให้กษัตริย์ยอมสวามิภักดิ์ เพราะตระหนักดีกว่าพระเจ้าจักรพรรดิมีข้อปฏิบัติเช่นไรกับเหล่ากษัตริย์หรือแคว้นที่อยู่ในความคุ้มครองของพระองค์ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นถึงข้อปฏิบัติของพระเจ้าจักรพรรดิว่าพระองค์ไม่ได้ใช้อำนาจไปในทางแสวงหาประโยชน์ส่วนพระองค์ พระองค์ทรงใช้ธรรมเป็นอำนาจในการเข้าไปยึดครองหัวใจของเจ้ากษัตริย์ทั้งหลายแทนการยึดครองอาณาเขตด้วยกำลังอาวุธหรือการสงคราม

สรุปได้ว่า หน้าที่ของรัฐหรือผู้ปกครอง จะต้องทำหน้าที่หรือปฏิบัติตามอำนาจในการสั่งการควบคุม และทั้งอำนาจหน้าที่ล้วนย่อมมีขอบเขตกำกับ เหตุนี้อำนาจ หน้าที่ และขอบเขตของผู้ปกครองหรือผู้นำตามพระคัมภีร์ของพระพุทธศาสนาจึงตกอยู่ภายใต้กรอบแห่งหลักการของความถูกต้องและชอบธรรมทั้งสิ้น กล่าวคือ การใช้ธรรมเป็นอำนาจ

ความเจริญและความเสื่อมของรัฐ

ความเจริญและความเสื่อมของรัฐในสมัยพุทธกาลนั้น มีหลักฐานปรากฏอย่างชัดเจนในแต่ละรัฐมีผู้ปกครองอิสระไม่ขึ้นต่อกัน มีอาณาเขตที่แน่นอน ทำให้เศรษฐกิจบ้านเมืองเจริญรุ่งเรือง มีความมั่นคงและมั่งคั่ง แต่ด้วยเหตุผลและสภาพของสังคมย่อมจะต้องมีการกระทบกระทั่งกันบ้าง จนก่อให้เกิดเป็นกรณีพิพาทถึงกับเกิดสงครามแย่งชิงบุกรุกยึดครองอาณาเขตอยู่เสมอ ๆ ในพุทธกาลนั้นมี 16 รัฐ หรือเรียกรวมกันว่า “โสฬสมหาชนบท” แต่ละแคว้นมีอิสระ ซึ่งการเกิดขึ้นของแคว้นเหล่านี้ เกิดจากการรวมตัวกันเข้าของชนเผ่าพื้นเมืองหรืออาณาเขตใกล้เคียง ๆ กันรวมตัวกันเป็นหมู่บ้านกลายมาเป็นเมืองและรวมเมืองเล็ก ๆ กลายมาเป็นแคว้นหรือรัฐ ผู้ปกครองส่วนใหญ่จะเป็นบุคคลหรือกลุ่มบุคคลซึ่งเป็นที่นับถือของกลุ่มหนึ่ง

หรือกลุ่มชนอื่น ๆ ในแถบนั้น อาจจะใช้กำลังและอำนาจในการเข้าไปยึดครองก็ได้ ดังข้อความตอนหนึ่งว่า

แคว้นต่าง ๆ ดังกล่าวนี (16 รัฐ) เป็นรัฐอิสระ ซึ่งจัดเป็นวิวัฒนาการของการปกครองในระยะแรก ๆ รัฐหรือแคว้นใดนั้น อาจเป็นหัวหน้าชน กลุ่มใดกลุ่มหนึ่งที่เป็นที่นับถือของชนกลุ่มอื่น ๆ หรืออาจด้วยการใช้กำลังเข้ายึดครอง ดังนั้นเราจึงพบแคว้นที่เป็นราชาธิปไตย เช่น แคว้นกาสีและแคว้นโกศล กับแคว้นที่เป็นสมพันธรัฐ แคว้นวัชชีเป็นตัวอย่างของ (การปกครอง) แคว้นนี้ แคว้นมัลละซึ่งเคยเป็นแคว้นที่ปกครองแบบราชาธิปไตย ภายหลัง ก็เป็นแคว้นแบบสมพันธรัฐ แสดงให้เห็นได้ว่า การเมืองการปกครองในสมัยพุทธกาลนั้น ถ้าแคว้นไหนมีอิสระในการปกครอง ต่างแย่งชิงอำนาจกัน รัฐไหนแพ้ก็ถูกรวมเข้ากับรัฐที่ชนะและกลายเป็นเมืองลูกหลวงหรืออยู่ภายใต้การปกครองของรัฐที่ชนะ ทำให้จำนวนรัฐเล็กลงแล้วเกิดเป็นอาณาจักรใหญ่ ๆ ที่มีอำนาจมากกว่า มีอยู่ 4 อาณาจักร คือ โกสัมพีหรือวัชระ อวันตี โกศลและมคธ หากจะแบ่งการเมืองการปกครองในสมัยพุทธกาลนั้นสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ลักษณะ ดังจะได้แสดงรายละเอียด ต่อไปนี้

1. ระบบราชาธิปไตย คือพระมหากษัตริย์มีอำนาจสูงสุดในการปกครองมีตำแหน่งการบริหารที่ลดหลั่นกันลงมาตั้งแต่ปุโรหิต เสนาบดี เป็นต้น ยังแบ่งการปกครองแยกย่อยออกเป็นระดับการปกครองท้องถิ่นอีก เช่น คาม นิคม ชนบท ซึ่งมีหัวหน้าเผ่าทำหน้าที่ปกครองแบบประเทศราช มีอิสระในการปกครองรัฐแบบราชาธิปไตย โดยพระราชามีอำนาจสมบูรณ์ ไม่ต้องมีสภา ในยุคนีรัฐที่มีอาณาเขตกว้างขวางไม่อาจที่จะนำความคิดเห็นของเผ่าต่าง ๆ มาใช้กับกลุ่มคนส่วนใหญ่ที่มีอำนาจ มีความเชื่อถือในสิ่งเดียวกันได้ เหตุนี้รัฐในสมัยพุทธกาลจึงล้วนแต่เป็นรัฐที่ได้รวบรวมเอาเผ่าเล็กต่าง ๆ ที่ใกล้เคียงมาผนวกเป็นรัฐเดียวกัน ซึ่งอาจจะได้มาโดยยินยอมหรือโดยกำลังก็ได้ อำนาจเบ็ดเสร็จจึงตกอยู่ที่พระราชหรือกษัตริย์แต่เพียงผู้เดียว รัฐที่มีการปกครองตามระบบนี้ ได้แก่ รัฐมคธอันมีพระเจ้าพิมพิสารเป็นผู้ปกครองรัฐโกศล มีพระเจ้าปเสนทิโกศล เป็นผู้ปกครองรัฐวัชระ มีพระเจ้าอุเทนเป็นผู้ปกครองและรัฐอวันตี มีพระเจ้าจันทรปัชโชติเป็นผู้ปกครอง

2. ระบบสาธารณรัฐ ซึ่งมีอยู่ 2 แบบ คือ สาธารณรัฐเฉพาะรัฐเป็นการปกครองแบบสภาของตระกูล โดยมีประธานสภาเป็นกษัตริย์กับแบบสมพันธรัฐที่มีรัฐอิสระรวมเข้าด้วยกัน มีการสับเปลี่ยนกันเป็นผู้นำ มีการกำหนดระยะเวลาการปกครองของพระราชแต่ละพระองค์เป็นคราว ๆ ไป ซึ่งสาธารณรัฐหรือสามัคคีธรรมนี้เป็นการปกครองแบบไม่มีกษัตริย์เป็นประมุข มีแต่การคัดเลือกผู้มาทำหน้าที่เป็นประมุขรัฐ บริหารงานโดยการปรึกษารือกับสภามีสมาชิกแห่งเจ้าวงศ์ต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการออกกฎหมาย การทำสงคราม แม้แต่การบริหารงานภายใน ซึ่งสถานที่นั้นคล้ายรัฐสภาในปัจจุบัน เรียกว่า “สันฐาคาร” รัฐที่มีการปกครองแบบนี้ มีรัฐวัชชี รัฐมัลละ รัฐโกเลียะ และรัฐสักระ คำว่า สมพันธรัฐและสาธารณรัฐ หรือสามัคคีธรรม ทั้งสามคำนี้เป็นคำใช้เรียกระบบการปกครองของรัฐเล็ก ๆ ทางตอนเหนือของอินเดีย แคว้นที่เรียกว่าสมพันธรัฐ มีรามะคังกร ตริปติ เรียกตามลักษณะของรัฐซึ่งเกิดจากการรวมตัวกันอย่างหลวม ๆ ของรัฐ แคว้นที่เรียกว่าสาธารณรัฐมีอัลเตการ ตามลักษณะการปกครอง ซึ่งประชาชนเป็นผู้เลือกผู้ปกครอง การปกครองแบบสามัคคีธรรมนี้จึงมีลักษณะคล้ายกับการปกครองในระบบประชาธิปไตย ในยุคปัจจุบันมากที่สุด พระพุทธเจ้าตรัสถึงเหตุที่ทำให้รัฐเหล่านี้เข้มแข็ง โดยตรัสอธิบายนิยาม

ซึ่งเป็นธรรมที่ทำให้เกิดความสามัคคีในรัฐ ดังนั้น หัวใจของการปกครองแบบสามัคคีธรรมนี้จึงอยู่ที่ความสามัคคีของบุคคลภายในรัฐนั่นเอง รัฐจะไม่ล่มสลายตราบเท่าที่ความสามัคคียังมีอยู่ ดังนั้น คำทั้งสามข้างต้นที่กล่าวมา จึงมีความหมายเหมือนกัน แต่จะสังเกตได้ว่าภายหลังรัฐที่ปกครองแบบสามัคคีธรรมส่วนใหญ่ไม่อาจจะดำรงอยู่ได้นาน เพราะขาดความสามัคคีกันในที่สุดถูกรัฐที่ปกครองแบบราชาธิปไตยทำลายแล้วรวบอำนาจไว้ได้แม้แต่รัฐวัชชีที่ถือได้ว่ามีความเข้มแข็งและมีเอกภาพมาก ภายหลังการปริณิพพานของพระพุทธองค์ก็ตกอยู่ภายใต้การปกครองของรัฐบาลปัจเจกที่สำคัญที่สุดของการปกครองแบบสามัคคีธรรม คือระเบียบวินัยที่เป็นเครื่องดำรงไว้ซึ่งความสามัคคี เมื่อใดไม่มีระเบียบวินัยความสามัคคีก็หมดไป ระบบสามัคคีธรรม หรือประชาธิปไตยนี้ก็สูญสลายไปในที่สุดความเจริญและความเสื่อมของรัฐในสมัยนั้นก็อยู่ที่บทบาทของกษัตริย์ซึ่งพัฒนามาจากการเป็นหัวหน้าเผ่าแล้วขยายอิทธิพลทางการเมืองเป็นวงกว้างมากขึ้น มีการเก็บภาษีมีกองกำลังทหารที่ใหญ่โตเพราะต้องเตรียมไว้รักษาอาณาเขตและขยายอาณาเขตของตนกับรัฐอื่น ๆ ซึ่งการเป็นผู้นำลักษณะนี้ครั้งแรกจะเป็นผู้ที่ประชาชนสรรหาคัดเลือกเข้ามาเป็นผู้นำและได้ผ่านวิวัฒนาการเรื่อยมาจนกลายมาเป็นกษัตริย์ที่มีการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ระบบการคัดเลือกผู้นำแบบเก่าในระดับชนเผ่าจึงหมดไปในที่สุดเปลี่ยนมาเป็นการใช้ระบบสืบสันตติวงศ์แทนซึ่งจะเห็นระบบการคัดเลือกผู้นำทั้งสองแบบนี้เสมือนในสมัยพุทธกาล ส่วนในเรื่องสังคมชนชั้น (วรรณะ) ในสมัยนั้นก็คงมีอยู่ ชนวรรณะกษัตริย์ถือว่าเป็นชนชั้นสำคัญทางการเมืองและการสงคราม ดังมีพุทธวจนะตอนหนึ่งเรื่องการนับโคตรว่า “ในหมู่ชนที่ถือตระกูลเป็นใหญ่ กษัตริย์จัดว่าประเสริฐที่สุด ส่วนท่านผู้เพียบพร้อมด้วยวิชาและจรณะจัดว่าเป็นผู้ประเสริฐที่สุดในหมู่เทวดาและมนุษย์” แต่ถึงอย่างไรชนชั้นพราหมณ์ยังยกย่องวรรณะตนว่าเป็นชนชั้นสูง ถือว่าวรรณะตนเกิดจากปากพระพรหม แต่เนื่องจากชนชั้นพราหมณ์ในยุคหลังนี้ ไม่ได้ยึดถือข้อวัตรปฏิบัติดังพราหมณ์รุ่นก่อน ดังลักษณะของพราหมณ์ในสมัยพุทธกาลที่ปรากฏในอัมพภูตสูตรว่า การปฏิบัติตนไม่แตกต่างไปจากปฤชนผู้บริโศคกามคุณ จะพบคำว่า “พราหมณ์มหาศาล” อยู่ในปกรณ์บาลีเสมอ ๆ ซึ่งหมายเอาเหล่าเศรษฐีคหบดีในสมัยนั้น เพราะชนชั้นพราหมณ์มีปริมาณสำคัญตนเองในประเพณีเก่าที่ผิด ส่วนแพทย์เป็นกลุ่มชนที่ถือว่าอยู่ในชั้นกลุ่มผู้ผลิต และวรรณะศูทรที่เชื่อว่าเกิดจากพระบาทของพระพรหมยังคงถูกกดขี่มีสถานภาพที่ต่ำต้อย ไม่มีสิทธิทางการเมือง การปกครองความเจริญและความเสื่อมของรัฐตามทฤษฎีของพระพุทธศาสนานั้น ในจกักวัดติสูตรได้กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงที่เริ่มจากยุคที่เจริญที่สุดก่อนไปสู่ความเสื่อมโทรมและหันวัฏฏะกลับเข้าสู่ยุคแห่งความรุ่งเรืองอีกครั้ง ดังนั้น การเปลี่ยนแปลงในแง่ของความเจริญและความเสื่อมแห่งรัฐตามนัยแห่งจกักวัดติสูตรจึงมี 8 ยุค ดังนี้

1. ธรรมราชสมัย คือสมัยที่ผู้ปกครองและประชาชนใช้ชีวิตอยู่อย่างสงบสุข เพราะทุกคนล้วนตั้งอยู่ในศีลธรรมอันดีงาม
2. อทินนาทานสมัย คือสมัยที่ผู้ปกครองไม่ประพฤติธรรมบ้านเมืองจึงไม่มีความสุขเหมือนเก่าก่อน มีการลักขโมยกันเกิดขึ้น
3. ปานาติบาตสมัย คือสมัยที่มีผลต่อเนื่องมาจากการลงโทษผู้ลักขโมยจึงทำให้ประชาชนต้องทำการสะสมศัตรารูธเพื่อฆ่าหรือทำร้ายผู้จับกุม

4. มุสาวาทสมัย คือสมัยที่บุคคลผู้ลักขโมยเมื่อถูกจับกุมก็กล่าวเท็จว่าตนมิได้เป็นโจร ปล้นทรัพย์หรือยักยอกผู้อื่น

5. ปิสุณวาจาสมัย คือสมัยที่เมื่อมีการลักขโมยกันเกิดขึ้น จึงมีการกราบทูลรายงาน ว่าบุคคลผู้นี้ได้ทำการลักขโมย ทำให้เกิดการพุดจาต่อเสียดกันเป็นประจำ

6. กาเมสุมิจณาจารย์สมัย คือสมัยที่ผู้คนเสื่อมจากศีลธรรมอันดีงามทำให้มีผิวพรรณ แตกต่างกัน พวกที่มีผิวพรรณไม่ดี ก็ประพุดติตในลูกเมียของพวกที่มีผิวพรรณดี

7. อุกุศลสมัย คือสมัยที่ความชั่วทั้งมวลได้เกิดขึ้นมีการฆ่าฟันกันผูกอาฆาตพยาบาท มีความเห็นผิดจากทำนองคลองธรรม ไม่มีการบำรุงสมณพราหมณ์ บิดามารดา มีการประพุดติต ธรรมเนียมประเพณีที่ดีงาม โลกจึงเข้าสู่ยุคสุดท้ายคือยุคมีคสัญญ์มีการฆ่าฟันกันด้วยอาวุธ อย่างรุนแรง

8. ภัทรกัปป์ คือยุคที่โลกหันกลับมาสู่ความเจริญอีกครั้งหนึ่ง

รัฐในอุดมคติ

พระพุทธศาสนา เป็นศาสนาที่มีคำสอนทางจริยธรรมเกี่ยวกับการปกครอง ไว้หลากหลาย ซึ่งหลักธรรมที่ใช้ในการปฏิบัติเพื่อเข้าถึงความสำเร็จในชีวิต หรือในการอยู่ร่วมกับบุคคลอื่น ถือเป็นหลักการเมืองการปกครองของรัฐในอุดมคติเพื่อให้เหมาะสมกับกลุ่มบุคคล ดังนั้น จึงมีหลักธรรมที่สามารถสังเคราะห์รัฐในอุดมคติได้ดังนี้

หลักธรรมรัฐสำหรับนักการเมืองการปกครอง

ในการการเมืองการปกครองนั้น การมีหลักธรรมถือเป็นอุดมคติสำคัญและเป็นหลักการ ที่จะเอื้ออำนวยต่อประโยชน์สุขของประชาชนภายในรัฐ ทั้งประชาชนเองก็ปรารถนาอยากได้ผู้นำ ที่มีคุณธรรม เรียกว่าหลักธรรมรัฐสำหรับนักการเมืองการปกครองเพื่อความสันติของสังคม แวันแคว้นนั้น ประกอบด้วย

(1) จักรวรรดิวัตร 12

จักรวรรดิวัตร คือ ข้อวัตรของพระเจ้าจักรพรรดิที่ทรงบำเพ็ญสมาธิเป็นธรรม เนียมปฏิบัติของพระเจ้าจักรพรรดิ หน้าที่นักปกครองผู้ยิ่งใหญ่ ซึ่งพระราชาจรรยาวัตรสำหรับ พระราชาเอกแห่งโลก ท่านแสดงไว้ว่าพระมหากษัตริย์ผู้ปกครองประชาชนทรงอิงอาศัยสักการะ เคารพนับถือบูชาธรรม มีธรรมเป็นธงชัย มีธรรมเป็นใหญ่ เป็นอธิปัตย์ ดังปรากฏในพระไตรปิฎก เป็นคำที่ท้าวหนมฤๅษีกล่าวปลอบพระราชาที่จักรแก้วอันเป็นทิพย์ที่แสดงความเป็นพระจักรพรรดิ หายไปว่า

ลูกเอ๋ย ถ้าเช่นนั้น ลูกจงอาศัยธรรมเท่านั้น สักการะธรรม ทำความเคารพธรรมนับถือ ธรรมบูชาธรรม ยำเกรงธรรม มีธรรมเป็นธงชัย มีธรรมเป็นยอด มีธรรมเป็นใหญ่จงจัดการรักษา ป้องกันและคุ้มครองอันเป็นธรรมในชนภายใน (พระมหาสี พระราชโอรสและพระราชธิดา) ในกำลัง พล ในพวกกษัตริย์ผู้ตามเสด็จ ในพวกพราหมณ์และคฤหบดี ในชาวนิคม และชาวชนบททั้งหลาย ในพวกสมณพราหมณ์ ในเหล่าเนื้อและนก ลูกเอ๋ย การกระทำความผิดแบบแผน อย่าให้มีได้ใน แวันแคว้นของลูกเลย อนึ่งบุคคลเหล่าใดในแวันแคว้นของลูก ไม่มีทรัพย์ ลูกพึงให้ทรัพย์แก่บุคคล เหล่านั้นด้วย อนึ่งสมณพราหมณ์เหล่าใดในแวันแคว้นของลูกงดเว้นจาก ความเมาและความประมาท ตั้งมั่นอยู่ในขันติและโสรจจะ ผิดตนแต่ผู้เดียว สงบตนแต่ผู้เดียว ให้ตนดับกิเลสอยู่

แต่ผู้เดียว ฟังเข้าไปหาสมณพราหมณ์เหล่านั้น โดยกาลอันควรแล้วได้ถามสอบถามว่าท่านขอรับ กุศลคืออะไร ท่านขอรับ อกุศลคืออะไร กรรมมีโทษคืออะไร กรรมไม่มีโทษคืออะไร กรรมอะไร ควรเสพ กรรมอะไรไม่ควรเสพ กรรมอะไรอันข้าพเจ้ากระทำอยู่ ฟังมีเพื่อไม่เป็นประโยชน์เพื่อทุกข์ สิ้นกาลนานหรือว่ากรรมอะไรที่ข้าพเจ้ากระทำอยู่ ฟังมีเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขสิ้นกาลนาน ลูกได้ฟังคำของสมณพราหมณ์เหล่านั้นแล้ว สิ่งใด เป็นอกุศล ฟังละเว้นสิ่งนั้นเสีย สิ่งใดเป็นกุศล ฟังถือนั่นสิ่งนั้นประพฤติ ลูกเอ๋ย นี่แล คือจกัถวัตติวัตรอันประเสริฐนั้น

จากเนื้อความในจกัถวัตติสูตรปรากฏหัวข้อธรรมใหญ่อยู่ 4 ข้อ มีข้อย่อยแยกออกไปอีก ซึ่งแต่ละข้อถือว่ามีความสำคัญมาก เป็นหลักธรรมที่ช่วยให้ผู้ปกครองดำเนินกุศโลบาย หรือวิเทศบายในทางการเมือง วัตถุประสงค์สำคัญของหลักจักรวรรดิวัตรเป็นไปเพื่อประโยชน์ สุขอย่างแท้จริงของสังคมโดยรวม

(2) ทศพิธราชธรรม 1๐

ทศพิธราชธรรมเป็นหลักธรรมที่มีความสำคัญที่ครอบคลุมในหลายๆ ด้าน เหมาะสำหรับพระเจ้าแผ่นดิน หรือนักการเมืองการปกครองที่ดีสามารถบริหารแผ่นดิน โดยธรรม ยังประโยชน์สุขให้เกิด

แก่ประชาชน ซึ่งหลักทศพิธราชธรรมปรากฏในมหาหังสชาดกเป็นส่วนหนึ่งของบทสนทนาธรรมที่พระยาหังสตรัสสนทนากับพระเจ้ากาสิลาว่า พระยาหังสทูลถามพระเจ้ากาสิลาว่าพระองค์ไม่มีโรคาพาธแลหรือ ทรงสำราญดีอยู่หรือ ทรงปกครองรัฐมณฑลอันสมบูรณ์นี้ โดยธรรมหรือ? พระเจ้ากาสิตรัสตอบว่าดูกรพระยาหังส เราไม่มีโรคาพาธ อนึ่งเรามีความสำราญดี และเราก็ปกครองรัฐมณฑลอันสมบูรณ์นี้โดยธรรมพระยาหังสทูลถามพระเจ้ากาสิลาว่าโทษอะไร ๆ ไม่มีในหมู่อำมาตย์ของพระองค์แลหรือ และอำมาตย์เหล่านั้น ไม่อาลัยชีวิตในประโยชน์ของพระองค์ แลหรือ? พระเจ้ากาสิตรัสตอบว่าโทษอะไร ๆ ไม่มีในหมู่อำมาตย์ของเรา และอำมาตย์เหล่านั้น ไม่อาลัยชีวิตในประโยชน์ของเราพระยาหังสทูลถามพระเจ้ากาสิลาว่า พระมเหสีซึ่งมีพระชาติเสมอกัน ทรงเชื่อฟังมีพระเสาวนีย์อันน่ารัก ทรงประกอบด้วยพระโอรส พระรูปพระโฉมและพระยศ เป็นไปตามพระราชอัธยาศัยของพระองค์แล ฯลฯ พระเจ้ากาสิตรัสตอบว่า ดูกรพระยาหังส เราพิจารณา เห็นชัดซึ่งอายุอันเป็นอนาคตยังยืนยาวอยู่เราตั้งอยู่แล้วในธรรม 1๐ ประการ จึงไม่สะดุ้งกลัวปรโลก เราเห็นกุศลธรรมที่ดำรงอยู่ในตนเหล่านี้ คือ ทาน ศีล การบริจาค ความซื่อตรง ความอ่อนโยน ความเพียร ความไม่โกรธ ความไม่เบียดเบียน ความอดทนและความไม่พิโรธ แต่นั่นปิติและโสมนัส ไม่ใช่บ่อย่อมเกิดแก่เรา ก็สุขุขหงส์นี้ไม่ทันคิดถึงคุณสมบัติของเราไม่ทราบความประทุษร้ายแห่งจิต จึงเปล่งวาจาอันหยาบคาย ย่อมกล่าวถึงโทษที่ไม่มีอยู่ในเราคำของสุขุขหงส์นี้ ย่อมไม่เป็นเหมือน คำของคนมีปัญญา

ดังนั้นหลักธรรม 1๐ ประการนี้ แสดงว่าพระเจ้าจักรพรรดิทรงมีบริบูรณ์ เป็นผู้ปกครองที่ดี ไม่รุกรานผู้อื่นด้วยอำนาจเพราะมีธรรมเป็นอุบาย ประเทศทั้งหลายจึงสวามิภักดิ์ ย่อมเข้าอยู่ในปกครองท่านเรียกว่าปกครองโดยธรรมไม่ใช่โดยอำนาจ และต่างก็มีความสุขร่วมกัน ทั้งหมด ในหลักทศพิธราชธรรมนี้ เป็นคุณธรรมของผู้ปกครองบ้านเมืองหรือธรรมของผู้ปกครอง ซึ่งแต่ครั้งเดิมถือเป็นธรรมะหรือพระราชกิจวัตรของพระมหากษัตริย์หรือนักการเมืองการปกครอง

ทุกระดับชั้นควรนำไปปฏิบัติเพื่อเป็นหลักในการถือปฏิบัติแนวทางในการปกครองตนเองและสังคมส่วนรวม

(3) หลักธรรมผู้ครองแผ่นดิน หรือราชสังคหวัตถุ 4

หลักธรรมของผู้ครองแผ่นดิน หรือราชสังคหวัตถุ เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจประชาชนเป็นหลักสงเคราะห์ประชาชนที่นักการเมืองการปกครองต้องทำให้เกิดในตน ธรรมะหัวข้อนี้ พระพุทธเจ้าตรัสเมื่อครั้งประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน ใกล้พระนครสาวัตถีปรากฏในพระไตรปิฎกตอนหนึ่งว่า ก็ผู้ใดมีสติมั่นคง เจริญเมตตาอันหาประมาณมิได้ สังกะยัญของผู้นั้น ผู้เห็นธรรมเป็นที่สิ้นไปแห่งอุปัทโธรส ย่อมมีสังกะยัญเบาบาง หากว่าเขาไม่มีจิตคิดประทุษร้ายสัตว์แม้สักตัวเดียว เจริญเมตตาจิตอยู่ เพราะเจริญเมตตาจิตนั้น ย่อมเป็นกุศลเขามีใจอนุเคราะห์หมู่สัตว์ทั้งปวง เป็นผู้ประเสริฐ กระทำบุญมาก พระราชาผู้ทรงธรรมเช่นกับฤๅษี ทรงชนะใจหมู่สัตว์ทั่วแผ่นดินอันประกอบด้วยหมู่สัตว์เจริญรอยตามกัน บุญยังเหลือใด คือ สัสสมณะ ความทรงพระปรีชา ในการบำรุงพิทักษ์ธัญญาหาร ปุริสเมธะทรงพระปรีชาในการเกลี้ยกล่อมประชาชน สัมมาปาสะ มีพระอภัยคัจฉาจับงัดคล่องน้ำใจประชาชน วาชเปยยะ มีพระวาจาเป็นที่ดูดดื่มน้ำใจคน นิโรคหะ ทำให้คนไม่ต้องมีลมกลอน ปราศจากโจรผู้ร้าย มหายัญเหล่านั้นทั้งหมด ยังไม่เทียบเท่าส่วนที่ 16 แห่งเมตตาจิตที่บุคคลเจริญ ดีแล้วดุกลุ่มดวงดาวทั้งหมดไม่เทียบเท่าแสงจันทร์ ฉะนั้นผู้ใดมีเมตตาจิตในสรรพสัตว์ ไม่ฆ่า (สัตว์) เอง ไม่ใช่ให้ผู้อื่นฆ่า ไม่ชนะเอง ไม่ใช่ให้ผู้อื่นชนะ ผู้นั้น ย่อมไม่มีเวรกับใคร ๆ จะเห็นได้ว่า ตามทรรศนะของพระพุทธศาสนานั้น ไม่ได้กล่าวถึงรูปแบบการปกครองแบบใดแบบหนึ่งเลยว่าจะทำให้รัฐนั้นๆ เป็นรัฐในอุดมคติ แต่จะชี้ให้เห็นว่าคุณธรรมของผู้ครองจะมีส่วนทำให้รัฐนั้นเป็นรัฐในอุดมคติได้ นั่นคือ ยึดการปกครองแบบธรรมาธิปไตยเป็นหลัก

รูปแบบการปกครอง

รูปแบบการปกครองในสมัยพุทธกาลมีอยู่ 2 รูปแบบด้วยกันคือแบบราชาธิปไตย หรือสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และแบบสาธารณรัฐ แบบราชาธิปไตยพระมหากษัตริย์มีอำนาจเด็ดขาดในการปกครอง อำนาจการปกครองจึงขึ้นอยู่กับผู้ปกครองรัฐแต่เพียงผู้เดียว พระราชาไม่ต้องอาศัยสภาและยังมีตำแหน่งที่ลดหลั่นกันลงมา คือ บุโรหิต เสนาบดี เสนา แต่ส่วนย่อยมีสภาการปกครองจากจุดย่อย คือ คาม นิคม ชนบท ระดับชนบทยังมีหัวหน้าใหญ่ ทำนองเจ้าประเทศราชปกครองอีกด้วย แบบสาธารณรัฐ เป็นการปกครองแบบสภาของตระกูลนั้นๆ โดยมีประธานสภาเป็นกษัตริย์เช่นเดียวกัน หรือแบบสมาพันธ์รัฐที่มีรัฐอิสระหลายรัฐมารวมกัน แต่พระราชามีได้มีสิทธิขาดแต่เพียงพระองค์เดียว มีการสับเปลี่ยนกันเป็นพระราชาของสาธารณรัฐโดยมีการกำหนดอายุของพระราชาด้วย อาจเรียกกระบบการปกครองนี้ว่าระบบสามัคคีธรรมก็ได้ เมื่อการปกครองแบ่งแยกออกเป็น 2 ระบบเช่นนี้ จึงทำให้เกิดการปกครองแบบรัฐขึ้นโดยมีการแบ่งอาณาเขตกันอย่างชัดเจน ซึ่งบางรัฐก็ถือว่าเป็นรัฐพี่น้องกัน หรือไม่ก็เป็นรัฐที่ผูกสัมพันธ์ไมตรีกัน รัฐที่มีอำนาจมากก็สามารถที่จะขยายอาณาเขตการปกครองของตนจนกว้างใหญ่ไพศาล ตีเมืองต่าง ๆ เพื่อยึดครอบครองและเป็นการประกาศอำนาจของตนไปในตัวด้วย ดังนั้นเมื่อบ้านเมืองเจริญขึ้นจึงทำให้รูปแบบการปกครองมีความเป็นระเบียบมากขึ้นด้วย โดยมีการจัดเก็บภาษีต่าง ๆ ให้แก่รัฐทำให้รัฐมีรายได้และความมั่นคงยิ่งขึ้น รัฐในสมัยพุทธกาลมีหลักฐานปรากฏในอุโปสถสูตร ดังนี้

1. รัฐอังคะ มีเมืองหลวงชื่อจัมปา มีอาณาเขตติดกับริมฝั่งแม่น้ำจัมปาและตอนปลายของแม่น้ำคงคา ในสมัยก่อนพุทธกาลเป็นรัฐที่เคยรุ่งเรืองมาก่อน แต่มาถึงสมัยพุทธกาลก็ตกอยู่ภายใต้อำนาจของแคว้นมคธ ซึ่งมีพระเจ้าพิมพิสารเป็นผู้ปกครอง
2. รัฐมคธ มีเมืองหลวงชื่อกรุงราชคฤห์ ในสมัยพุทธกาลเป็นอาณาจักรที่ยิ่งใหญ่ในแถบของอินเดียตอนบน และเป็นมหาอำนาจ 1 ใน 4 ของชมพูทวีป ซึ่งมีแคว้นโกศล แคว้นมคธ แคว้นวังสะ และแคว้นอวันตี รัฐมคธถือว่าเป็นศูนย์กลางของพระพุทธศาสนาที่สำคัญอย่างยิ่งในสมัยพุทธกาล เพราะพระพุทธองค์ทรงประกาศพระศาสนาจนมั่นคงในรัฐนี้เป็นแห่งแรก ซึ่งมีพระเจ้าพิมพิสารและพระเจ้าอชาตศัตรูเป็นกำลังหลักในการทะนุบำรุงพระพุทธศาสนา
3. รัฐกาสิ มีเมืองหลวงชื่อพาราณสี ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของแคว้นมคธ ในสมัยก่อนพุทธกาลเป็นรัฐที่เคยรุ่งเรืองและมีอำนาจมาก แต่มาถึงสมัยพุทธกาลก็เริ่มเสื่อมลงและดินแดนส่วนใหญ่ก็ตกอยู่ภายใต้อำนาจของแคว้นโกศล
4. รัฐโกศล มีเมืองหลวงชื่อว่าสาวัตถี ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของแคว้นมคธ ในสมัยพุทธกาลเป็นเมืองที่มั่งคั่งสมบูรณ์และมีอำนาจมาก แม้แต่กรุงกบิลพัสดุ์เองก็ตกอยู่ภายใต้การควบคุมดูแลของแคว้นโกศล ซึ่งมีพระเจ้าปเสนทิเป็นผู้ปกครองและพระองค์ก็ทรงมีความศรัทธาอย่างมากในพระพุทธเจ้า
5. รัฐวัชชี มีเมืองหลวงชื่อเวสาลี มีความเจริญรุ่งเรืองมากในสมัยพุทธกาลเป็นแคว้นที่มีการปกครองแบบสาธารณรัฐ มีเจ้าผู้ครองนครถึง 8 ราชวงศ์ด้วยกัน เช่น วิเทหะ ลิจฉวี และวัชชี เป็นต้น การปกครองจะมีรัฐบาลกลางรับผิดชอบด้านความสัมพันธ์ระหว่างรัฐและเรื่องการเมือง การบริหารโดยให้เจ้าผู้ครองนครต่างๆ ผลัดกันเป็นประธานตามความเหมาะสม ดังนั้นราชวงศ์ที่มีอิทธิพลมากที่สุดในการจัดการปกครองคือวงศ์ลิจฉวีแห่งเวสาลีและวงศ์วิเทหะแห่งมิถิลา
6. รัฐมัลละ มีเมืองหลวงแยกออกเป็น 2 ส่วน คือ กุสินาราและปาวาอยู่ทางทิศตะวันตกของแคว้นวัชชี แคว้นนี้มีการปกครองแบบสาธารณรัฐ หรือระบบสามัคคีธรรม
7. รัฐเจติ หรือเจติยะ มีเมืองหลวงชื่อ โสถถวดี ตั้งอยู่ทางใต้ของแคว้นวังสะ
8. รัฐวังสะ มีเมืองหลวงชื่อโกสัมพี อยู่ทางทิศใต้ของแคว้นโกศลหรือทางทิศเหนือของแคว้นอวันตี รัฐนี้ในสมัยพุทธกาลมีความรุ่งเรืองและมีอำนาจมาก มีพระเจ้าอุเทนเป็นผู้ปกครอง และพระพุทธองค์ก็ทรงเสด็จไปยังกรุงโกสัมพีหลายครั้ง
9. รัฐกุรุ มีเมืองหลวงชื่ออินทรีปัตถ์ อยู่ทางทิศตะวันตกของแคว้นปัญจาละ มีกษัตริย์ผู้ปกครองรัฐนี้ คือ พระเจ้าโกรพยะ พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงธรรมที่สำคัญเช่น มหานิทานสูตรและมหาสติปัฏฐานสูตรแก่พุทธบริษัทในแคว้นนี้
10. รัฐปัญจาละ มีเมืองหลวงชื่อสังกัสสะ อยู่ทางทิศตะวันออกของแคว้นกุรุและทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของแคว้นโกศล
11. รัฐมัจฉะ มีเมืองหลวงชื่อวิราฎนคร อยู่ทางทิศใต้ของแคว้นสุรเสน ในสมัยพุทธกาลพระราชเจ้าผู้ปกครองแคว้นนี้คือพระเจ้าวิราฎะ
12. รัฐสุรเสนะ มีเมืองหลวงชื่อมถุรา อยู่ทางใต้ของของแคว้นกุรุและวังสะ ในสมัยพุทธกาลกษัตริย์ผู้ปกครองรัฐนี้ทรงพระนามว่า มธุราชอวันตีบุตร

13. รัฐอัสสะกะ มีเมืองหลวงชื่อโปตนะ ในสมัยพุทธกาลมีกษัตริย์ทรงพระนามว่า อรุณ เป็นผู้ปกครอง รัฐนี้ยังเป็นที่ตั้งอาศรมของพราหมณ์พาวรี ริมฝั่งแม่น้ำโคธาวรี

14. รัฐอวันตี อยู่ทางทิศใต้ของแคว้นมัจฉะ และทางทิศตะวันตกของแคว้นวังสะ ในสมัยพุทธกาล รัฐอวันตีแบ่งออกเป็นอวันตีเหนือและใต้ มาหิสมตีเป็นเมืองหลวงของอวันตีเหนือ อุชเชนี เป็นเมืองหลวงของอวันตีใต้ อวันตีเป็นแคว้นที่มีความสำคัญ 1 ใน 4 ของแคว้นที่มีการปกครองด้วยระบบราชาธิปไตย คือ มคธ โกศล และวังสะ มีพระเจ้าจันทปชโชติเป็นผู้ปกครอง พระองค์ทรงเป็นพระราชาที่เข้มแข็งและทรงมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดกับพระเจ้าพิมพิสาร แห่งแคว้นมคธ

15. รัฐคันธาระ มีเมืองหลวงชื่อ ตักศิลา มีพระเจ้าปุกกุสาติเป็นผู้ปกครองพระองค์ มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับพระเจ้าพิมพิสาร เมืองนี้เป็นเมืองแห่งการศึกษา ทำให้บุคคลชั้นสูง ในสมัยนั้นนิยมที่จะมาศึกษาเล่าเรียนวิชาต่างๆ ที่เมืองนี้เป็นจำนวนมาก

16. รัฐกัมโปชะ ตั้งอยู่ทางเหนือของแคว้นคันธาระ ในคัมภีร์อินเดียโบราณแคว้นกัมโปชะมักจะได้รับการกล่าวขานควบคู่กับแคว้นคันธาระเสมอ

นอกจากนี้ในคัมภีร์ต่าง ๆ ยังปรากฏว่ามีชื่อแคว้นอื่นๆอีก เช่น แคว้นโสวีระ มัททะ สักกะ ภัคคะ พูลลิ โกลิยะ เป็นต้น จะเห็นได้ว่าในสมัยพุทธกาลนั้น รัฐที่มีการปกครองด้วยระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์โดยสมบูรณ์ พระราชาไม่ต้องอาศัยสภาและมติอีกต่อไป เพราะว่าการปกครองในระดับเผ่าที่ใช้กันในสมัยก่อน ไม่สามารถที่จะนำมาใช้กับระบบการปกครองรัฐที่มีอาณาเขตกว้างใหญ่ได้ และไม่สามารถที่จะเอาความคิดของเผ่ามาใช้กับกลุ่มคนที่ไม่ได้นับถือพระเวทที่อยู่ภายในรัฐเดียวกันได้ อย่างไรก็ตามความเป็นเผ่าก็ได้ถูกแทนด้วยระบบวรรณะ และกลายเป็นการเมืองการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในที่สุด

อภิธานิยธรรม 7

อภิธานิยธรรม เป็นหลักธรรมที่ปรากฏในมหาปริณิพพานสูตรที่ขนิภายมหารวด พระศาสดาได้ตรัสเสนอหลักธรรมนี้ เพื่อแก้ปัญหาทางการเมือง เรียกว่าระบบสามัคคีธรรมซึ่งเป็นระบอบการปกครองที่ใช้อยู่ในแคว้นวัชชี แคว้นศากยะ และแคว้นมัลละจะปกครองโดยมีกษัตริย์ แต่ไม่มีอำนาจสิทธิ์ขาด การบริหารจะกระทำโดยรัฐสภา ซึ่งสมัยนั้นเรียกว่า สันฐาคาร ประธาน หรือประมุขรัฐสภาดำรงตำแหน่งตามเวลาที่กำหนด คณะกรรมการก็คัดเลือกจากหัวเมืองต่าง ๆ รัฐที่ปกครองด้วยระบบนี้พระองค์ทรงแนะนำหลัก อภิธานิยธรรมในการปกครองซึ่งมีอยู่ 7 ประการ คือ

1. หมั่นประชุมกันเนื่อง ๆ
2. พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุมและพร้อมเพรียงกันทำกิจพึงกระทำ
3. ไม่บัญญัติสิ่งที่ไม่บัญญัติไว้ ไม่ถอนสิ่งที่ได้บัญญัติไว้แล้วสมาทานประพฤติดูในวัชชีธรรมของเก่าตามที่บัญญัติไว้แล้ว
4. สักการะเคารพ นับถือ บูชา ท่านที่เป็นใหญ่ของพวกเจ้าวัชชี และจักเชื่อฟังถ้อยคำของท่านเหล่านั้น
5. ไม่ฉุดคร่า ชื่นใจสตรี หรือกุมารในสกุลให้อยู่ร่วมด้วย

6. สักการะเคารพ นับถือบูชาเจดีย์ของพวกเจ้าวัชชี ทั้งภายในและภายนอก และไม่ละเลยการบูชาอันชอบธรรมที่เคยให้ที่เคยทำแก่เจดีย์เหล่านั้นให้เสื่อมสูญไป

7. อารักขาป้องกัน คุ้มครองอันเป็นธรรม ในพระอรหันต์ทั้งหลาย ด้วยตั้งใจว่าइनหนอ พระอรหันต์ที่ยังมีได้มา พึงมาสู่แคว้นแคว้น และที่มาแล้วพึงอยู่เป็นผาสุกในแคว้นแคว้น

หลักธรรมที่กล่าวมานี้ เป็นหลักการเมืองการปกครองปกครองโดยระบอบสามัคคีธรรม เรียกว่า อปริหานิยธรรม หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า วัชชีอปริหานิยธรรม เป็นธรรมอันไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อม

ผู้ปกครอง

ปัญหาหนึ่ง ซึ่งมักเกิดขึ้นกับบรรดาทฤษฎีทางการเมืองและการปกครองต่าง ๆ คือ ปัญหาเกี่ยวกับเรื่องที่มาของผู้บริหารหรือการสรรหาผู้นำหรือผู้ปกครองว่าจะเข้ามาด้วยวิธีใด หรือมีคุณลักษณะอย่างไร ในทรรศนะพระพุทธศาสนาปรากฏว่ามีพระดำรัสที่พระพุทธเจ้าตรัสถึงที่มาหรือลักษณะผู้นำหรือ ผู้ปกครองที่ถือว่าดีที่สุดในโลก (อุดมคติ) 2 ประเภท คือ

(1) พระเจ้าจักรพรรดิ (2) พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ดังพุทธดำรัสที่ตรัสถึงลักษณะของคนสองประเภทนี้ว่า

บุคคลทั้งสองจำพวกนี้ เมื่อเกิดขึ้นในโลกย่อมเกิดขึ้น เพื่อประโยชน์เกื้อกูล... เพื่อประโยชน์และความสุขแก่มหาชนเพื่อบำรุงมหาชน เพื่อประโยชน์และสุขแก่เหล่าเทวดาและมนุษย์ บุคคลสองจำพวกนี้ คือพระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าหนึ่ง พระเจ้าจักรพรรดิหนึ่ง...บุคคลทั้งสองจำพวกนี้ เมื่อเกิดขึ้นในโลกย่อมเกิดขึ้นเป็นอัจฉริยะมนุษย์ คือ พระตถาคตสัมมาสัมพุทธเจ้าหนึ่ง พระเจ้าจักรพรรดิหนึ่ง ด้วยเหตุผลที่พระเจ้าจักรพรรดิเป็นผู้ทรงไว้ซึ่งธรรมมีธรรมเป็นข้อวัตรปฏิบัติอย่างดีเยี่ยม สถานการณ์และสังคมรอบข้างพระองค์ตลอดทั้งอนุประเทศที่พระองค์ทรงปกครองจึงมีลักษณะความเป็นอยู่อย่างสันติสุขอันเป็นอานิสงส์ที่เกิดจากการประพัตติตนของพระเจ้าจักรพรรดิ ดังนั้นความอุดมสมบูรณ์ ความสงบสุขของประชาชน ความเป็นเอกภาพของรัฐและความเพียบพร้อมด้วยบริวารสมบัติที่ดีนี้ ถือว่าจะมีขึ้นเฉพาะแก่พระเจ้าจักรพรรดิ ผู้ทรงธรรมคู่บารมีกล่าวคือจะเกิด “แก้ว” หรือ “สิ่งประเสริฐ 7 ประการ” ขึ้นสำหรับพระเจ้าจักรพรรดิผู้ทรงธรรมนั้น ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า...พระเจ้าจักรพรรดิผู้ทรงธรรมเป็นพระราชาโดยธรรมเป็นใหญ่ในแผ่นดินมีมหาสมุทร 4 เป็นขอบเขต ทรงชนะแล้วมีราชอาณาจักรมั่งคั่งสมบูรณ์ แก้ว 7 ประการ คือ จักรแก้ว (เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ) ช้างแก้ว (หมายถึงเอา ความเจริญทางด้านชนสงฆ์) ม้าแก้ว (คือ ความเจริญทางด้านสื่อสาร) แก้วมณี (คือ ทรัพย์สินมั่งคั่ง ท้องพระคลังสมบูรณ์) นางแก้ว (คือได้พระชายาที่ดี และอาจจะรวมถึงสังคมญาติพี่น้องที่ดีด้วย) คฤหบดีแก้ว (คือเศรษฐกิจในแคว้นหรือเขตการปกครองของพระองค์รุ่งเรือง) ปริณายกแก้ว (คือ ผู้บริหารแทนพระองค์และหมายรวมเหล่าข้าราชการบริพาร เหล่าข้าราชการผู้รับใช้ต่างพระเนตรพระกรรณของพระองค์ล้วน แต่มีคุณภาพตั้งอยู่ในธรรมไม่ฉ้อราษฎร์บังหลวง แสวงหาผลประโยชน์อันไม่ใช้ธรรม) เป็นที่ 7 พระราชบุตรของพระองค์มีกว่าพันล้านกล้าหาญ มีรูปทรงสมเป็นวีระกษัตริย์สามารถย้ายโยธนาของข้าศึกได้พระองค์ทรงชนะโดยธรรม มิต้องใช้อาวุธ มิต้องใช้ศาสตราครอบครองแผ่นดินมีสาครเป็นขอบเขต

นี่คืออานิสงส์จากการปฏิบัติขึ้นของพระเจ้าจักรพรรดิผู้เป็นธรรมราชาในพระศนะของพุทธศาสนา ในส่วนการปฏิบัติขึ้นของพระตถาคตสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น ถือว่าเป็นการปฏิบัติขึ้นเพื่อประโยชน์สูงสุดของมวลมนุษย์อย่างแท้จริง ยิ่งกว่าความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ดังนั้นในกฎทนต์สูตร จึงได้กล่าวถึง คุณลักษณะของพระเจ้านามหาวิจิตรราชไว้ 8 ประการ คือ

1. ทรงมีพระชาติกำเนิดดี ทั้งฝ่ายพระมารดาและพระบิดา ถือปฏิบัติจริยธรรมดีตลอด 7 ชั่วบรรพบุรุษ ไม่มีใครจะคัดค้านติเตียน ด้วยอ้างถึงพระชาติได้

2. ทรงมีพระรูปร่าง น่ารัก น่าเลื่อมใส มีพระฉวีวรรณผุดผ่องยิ่งนักดุจพรมหมีพระวรกายดุจพรม น่ารัก น่าชมไม่น้อย

3. ทรงมีทรัพย์มาก มีโภคสมบัติมาก มีทองและเงินมาก มีเครื่องใช้สอยอันน่าปลื้มใจมาก มีทรัพย์และข้าวเปลือกมาก มีห้องพระคลังและนางเต็มบริบูรณ์.

4. ทรงมีกองทหารที่เข้มแข็ง ประกอบด้วยกองทัพ 4 เหล่า (พลช้าง พลม้า พลรถ และพลเดินเท้า) ซึ่งอยู่ในระเบียบวินัย คอยปฏิบัติตามพระราชบัญชา มีพระบรมเดชานุภาพ ดังว่าจะเผาผลาญราชศัตรูได้ด้วยพระราชอิศริยยศ

5. ทรงมีพระราชศรัทธา เป็นทนาย เป็นทนายบตี มิได้ปิดประตู เป็นดุจโรงงานของสมณพราหมณ์ คนกำพร้า คนเดินทาง วณิก และยาก ทรงแบ่เพ็ญพระราชกุศลอยู่เนื่อง ๆ

6. ได้ทรงศึกษาทรงสดับเรื่องนั้น ๆ มาก

7. ทรงทราบความหมายแห่งภาษิตที่ทรงศึกษานั้น ๆ ว่า นี้จุดมุ่งหมายแห่งภาษิตนี้ ๆ

8. ทรงเป็นบัณฑิต ฉลาดแหลม ทรงพระปรีชาสามารถ ทรงพระราชดำริเรื่องราวอันเป็นอดีต อนาคต และปัจจุบันได้

จะเห็นได้ว่าคุณสมบัติทั้ง 8 ประการของพระเจ้านามหาวิจิตรราชนี้ ทำให้สามารถที่จะปกครองบ้านเมืองให้มีความเจริญรุ่งเรืองได้ เพราะพระองค์ทรงพระปรีชาสามารถ ทรงอาศัยการปกครองแผ่นดินโดยอาศัยพระปัญญา ทรงมีสายพระเนตรที่ยาวไกลการเป็นผู้นำแบบพระเจ้าจักรพรรดิตามแนวพระพุทธศาสนานั้นถือว่าเป็นผู้นำในอุดมคติ เพราะจะต้องเป็นผู้ทรงธรรมปกครองโดยธรรม รวมทั้งจะต้องประกอบคุณลักษณะของพระเจ้าจักรพรรดิและพระตถาคตสัมมาสัมพุทธเจ้าไว้พอสรุปย่อได้ 3 ประการคือ

1. ต้องเป็นบุรุษ ประกอบด้วยมหาบุรุษลักษณะ 32 ประการ ดังปรากฏหลักฐานในพระไตรปิฎกว่า ข้อที่มีใช้ฐานะ มิใช่โอกาส คือ พระเจ้าจักรพรรดิ 2 องค์ พึงเสด็จอุบัติในโลกธาตุเดียว ไม่ก่อนไม่หลังกันนั้นมิใช่ฐานะที่มีได้และรู้ได้ชัดว่าข้อที่เป็นฐานะมีได้แล คือพระเจ้าจักรพรรดิพระองค์เดียวพึงเสด็จอุบัติในโลกธาตุเดียว นั้นเป็นฐานะที่มีได้ ข้อที่มีใช้ฐานะ มิใช่โอกาส คือ สตรีพึงเป็นพระเจ้าจักรพรรดินั้น มิใช่ฐานะที่มีได้ และรู้ได้ชัดว่า ข้อที่เป็นฐานะมีได้แล คือ บุรุษพึงเป็นพระเจ้าจักรพรรดินั้นเป็นฐานะที่มีได้ ด้วยมหาบุรุษลักษณะ 32 ซึ่งมีคติเป็นสองเท่านั้น ไม่เป็นอย่างอื่น คือถ้าครองเรือนจะได้เป็นพระจักรพรรดิ ผู้ทรงธรรมเป็นพระราชาโดยธรรม ถ้าออกบวชจะได้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า

2. เป็นพระโพธิสัตว์ และหากจะเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้นจะต้องให้การพยากรณ์จากพระพุทธเจ้าองค์ใดองค์หนึ่งมาก่อน ผู้ที่หวังจะเป็นพระพุทธเจ้าแต่ยังมิได้รับการพยากรณ์ยังเป็นพระโพธิสัตว์ไม่ได้เป็นเจ้าจักรพรรดิอาจจะเป็นเพียงพระราชาหรือกษัตริย์

ผู้ทรงคุณธรรม เพราะการเป็นพระโพธิสัตว์เป็นการปรารถนาพุทธภูมิจะต้องผ่านขั้นตอนการประพาศคุณธรรมชั้นอุกฤษฏ์มายาวนาน บุคคลที่จะเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ หรือพระพุทธเจ้านั้น จะเลือกเกิดหรือดำเนินชีวิตในสามอาชีพที่ประเทืองปัญญา และอาชีพะที่ส่งเสริมการสั่งสมบารมี คือ สมณะ หรือนักบวช พระเจ้าจักรพรรดิ อาจารย์ผู้สั่งสอน ซึ่งจะวนเวียนอยู่ในสามอาชีพนี้เสมอ

3. เป็นผู้มีบารมีระดับปรมาตถบารมี กล่าวคือต้องเป็นผู้สะสมบารมีอย่างอุกฤษฏ์ เช่น ในกรณีพระเวสสันดรเป็นต้น เป็นลักษณะการสั่งสมปรมาตถบารมี เพื่อความเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ดังนั้น บุคคลที่มีสมบัติประกอบด้วยลักษณะ 3 ประการนี้เท่านั้นจึงจะสามารถเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ซึ่งจะกลายมาเป็นผู้ปกครองที่ประเสริฐของอาณาจักรและประชาชนที่แท้จริงได้ ซึ่งดูเหมือนเป็นการแสดงถึงลักษณะของผู้นำทั้งอาณาจักรและศาสนจักรที่ถือว่าปฏิบัติได้ยากและหาได้ยากยิ่งจึงคล้ายกับเป็นการแสดงถึงผู้นำในอุดมคติซึ่งคงจะหาได้ยากในโลกปัจจุบัน และด้วยเหตุที่คนทั้งสองประเภทนี้หายากและปฏิบัติขึ้นมายากนี้เอง การปฏิบัติขึ้นของคนทั้งสองประเภทจึงก่อให้เกิดประโยชน์แก่คนหมู่มาก ดังความที่ปรากฏในพระสูตรที่แสดงไว้แล้วเบื้องต้นนั้น การเป็นพระเจ้าจักรพรรดิในทรรศนะพุทธศาสนานี้มีข้อสังเกตประการหนึ่งว่า คุณลักษณะของพระเจ้าจักรพรรดินั้นเป็นการบำเพ็ญของพระโพธิสัตว์ เมื่อถึงกาลสุดท้ายจะออกบวชแล้วบรรลุนิพพานและถึงที่สุดแห่งวิมุตติสงสารบรรลุนิพพานสิ้นกิเลสในที่สุด ดังหลักฐานยืนยันกรณีนี้ของพระเจ้ามหาสุทิสสนะที่ทรงดำริถึงอำนาจของพระองค์ว่าได้มาอย่างไร นี่เป็นผลแห่งกรรมอะไรของเราหนอ เป็นวิบากแห่งกรรมอะไรที่เป็นเหตุให้เราเกิดมามีฤทธิ์มากอย่างนี้มีอนุภาพมากอย่างนี้ ลำดับนั้นพระเจ้า มหาสุทิสสนะได้ทรงดำริว่านี่เป็นผลแห่งกรรม 3 ประการของเรา ที่เป็นเหตุให้เราเกิดมามีฤทธิ์มากอย่างนี้ กรรม 3 ประการ คือ (1) การให้ (2) การชมใจ (3) การสำรวม

ดังนั้นพระเจ้ามหาสุทิสสนะจึงทรงสมบูรณ์ด้วยฤทธิ์ หรือความสำเร็จ 4 ประการ ประการ คือ

1. พระเจ้ามหาสุทิสสนะ มีพระรูปร่างน่าดู น่าเลื่อมใส มีพระฉวีผุดผ่องยิ่งนัก เกินกว่าคนอื่น

2. พระเจ้ามหาสุทิสสนะ เป็นผู้มีพระชนม์มัยยาวนานเกินกว่าคนอื่น

3. พระเจ้ามหาสุทิสสนะทรงมีพระโรคพาน้อย มีทุกข์น้อย ประกอบด้วยไฟธาตุอันเกิดแต่วิบากสม่าเสมอ ไม่เย็นนัก ไม่ร้อนนัก เกินกว่าคนอื่น

4. พระเจ้ามหาสุทิสสนะ เป็นที่ รักใคร่ เป็นที่ชอบใจของพวกพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย เหมือนอย่างบิดา ย่อมเป็นที่รักใคร่ เป็นที่ชอบใจของบุตรทั้งหลายฉันใด พระเจ้ามหาสุทิสสนะก็เป็นเป็นที่รักใคร่เป็นที่ชอบใจของพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลายฉันนั้น อานนท์ พราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลายเป็นที่รักใคร่เป็นที่ชอบใจของพระเจ้ามหาสุทิสสนะเหมือนอย่างบุตร ย่อมเป็นที่รักใคร่ เป็นที่ชอบใจของบิดา ฉันใดพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลายก็เป็นเป็นที่รักใคร่เป็นที่ชอบใจของพระเจ้ามหาสุทิสสนะ ฉะนั้น อานนท์ เรื่องเคยมีมาแล้วพระเจ้ามหาสุทิสสนะเสด็จออกประพาสพระราชอุทยานด้วยจาดูรงคินีสนา พวกพราหมณ์และคฤหบดีเข้าเฝ้าพระเจ้ามหาสุทิสสนะแล้วกราบทูลอย่างนี้ว่า ขอเดชะ ขอพระองค์อย่าด่วนเสด็จไป พวกข้าพระพุทธเจ้าจักได้เฝ้าพระองค์นาน ๆ อานนท์ ฝ่ายพระเจ้ามหาสุทิสสนะตรัสเตือนสารถิว่า จงขบิรธข้า ๆ

เราจะพึง ได้ดูพวกพราหมณ์และคฤหบดีนานๆ อานนท์ พระเจ้ามหาสุทิสสนะทรงประกอบด้วยฤทธิ์นี้แสดงให้เห็นว่าพระองค์ทรงเป็นผู้ปกครองที่มีบุญญาบารมีเนื่องด้วยกุศลกรรมที่เคยสั่งสมมาจากอดีตชาติ ทำให้พระองค์มีพระรูปที่งดงาม มีพระชนมายุที่ยืนยาว มีพระวรกายที่สมบูรณ์แข็งแรง ทรงเป็นที่รักเคารพของปวงชน ส่วนการปฏิบัติตนของพระองค์นั้นพระองค์ทรงถือศีลวันอุโบสถ ดังคำที่ปรากฏว่า เมื่อพระเจ้ามหาสุทิสสนะทรงสมานพระเศียรในวัน 15 ค่ำ อันเป็นวันอุโบสถทรงรักษาอุโบสถ เสด็จขึ้นบนปราสาทอันประเสริฐ จักรแก้วอันเป็นทิพย์ ปรากฏขึ้น ท้าวเธอทอดพระเนตรเห็นจึงทรงพระดำริว่า ก็เราได้สดับเรื่องนี้นานมาแล้วว่า ผู้ใดเป็นชัตติยราชผู้ได้มูรธาภิเษกแล้ว สมนานเศียรในวัน 15 ค่ำ อันเป็นวันอุโบสถทรงรักษาอุโบสถ การเสด็จออกศึกษาสงครามพระองค์เองก็ไม่ได้ออกไปเพื่อแย่งชิงฆ่าหรือทำลายยึดครองเอาแว่นแคว้น การเสด็จออกศึกษาแต่ละครั้งมวลงเหล่ากษัตริย์ต่างๆ ที่เป็นฝ่ายตรงข้ามล้วนเข้ามาสวามิภักดิ์ยอมอยู่ใต้พระราชอำนาจของพระเจ้าจักรพรรดิเองโดยไม่ต้องใช้กำลังทหาร และเมื่อกษัตริย์เหล่านั้นยอมตนเข้าสวามิภักดิ์แล้ว พระเจ้าจักรพรรดิก็ไม่ได้ยึดครองประเทศหรือแคว้นนั้น พระองค์กลับสั่งสอนให้กษัตริย์เหล่านั้นตั้งมั่นในธรรม ซึ่งการประพฤติดนของพระเจ้าจักรพรรดิในลักษณะนี้มีลักษณะเหมือนพระองค์ทรงเผยแผ่ธรรมไปในตัวดังพระราชกิจที่พระเจ้ามหาสุทิสสนะทรงปฏิบัติต่อกษัตริย์ที่ว่า พระเจ้าสุทิสสนะเสด็จเข้าพักแรมพร้อมด้วยจตุรงค์เสนาในประเทศนั้น ในปรีดิมทิศ พระราชาเหล่าใดเป็นปฏิปักษ์พระราชาเหล่านั้นเข้าเฝ้าพระเจ้าสุทิสสนะแล้วกราบทูลอย่างนี้ว่า “ข้าแต่ महाराज ขอพระองค์จงเสด็จมาเถิด พระองค์เสด็จมาดีแล้ว ราชสมบัติของหม่อมฉัน ย่อมเป็นของพระองค์ ขอพระองค์จงประทานพระบรมราโชวาท ” พระเจ้าสุทิสสนะจึงได้ตรัสอย่างนี้ว่า “พวกท่านไม่พึงฆ่าสัตว์ ไม่พึงถือเอาของที่เขาของไม่ได้ให้ ไม่พึงประพฤติดนในกาม ไม่พึงกล่าวเท็จ ไม่พึงดื่มน้ำเมา จงครองราชสมบัติตามเดิมเถิด” จะเห็นว่า การประพฤติดนของพระเจ้าจักรพรรดิในพระสูตร เมื่อกล่าวโดยที่สุดแล้วพระพุทธองค์ก็ตรัสสรุปว่าเป็นเรื่องของพระองค์ในอดีตหรือของพระสาวกเป็นส่วนใหญ่ เพราะเป็นการสะสมบารมี เพื่อบรรลุความเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าหรือบรรลุธรรมสิ้นกิเลสไปในที่สุด ดังมีพุทธพจน์ยืนยันว่า ...ดูก่อนอานนท์ เธอคงจะคิดอย่างนี้ว่า สมัยนั้นพระเจ้ามหาสุทิสสนะคงจะเป็นคนอื่นแน่ ชื่อนั้นเธอไม่พึงเห็นอย่างนั้น สมัยนั้นเราได้เป็นพระเจ้าสุทิสสนะ

ดังนั้น พระเจ้าจักรพรรดิผู้เป็นธรรมราชาที่แท้จริงในพระไตรปิฎกคือพระโพธิสัตว์ในอดีตกำลังสะสมบารมีธรรม ดังนั้น ผู้ปกครองในลักษณะนี้จึงเป็นผู้ปกครองในอุดมคติที่มีปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเท่านั้น

เป้าหมายการปกครอง

ดังที่ทราบว่าพระพุทธเจ้าพระองค์ไม่มีพระประสงค์ที่จะสนับสนุนการแข่งขันทางการเมือง ไม่ว่าจะเป็นระบบใดๆก็ตาม แต่พระองค์ทรงมุ่งที่จะสอนหลักธรรมที่จะก่อให้เกิดความสุขความเจริญแก่ชาวโลกเป็นสำคัญ ดังนั้นการที่พระองค์ทรงเสด็จออกผนวชนั้นจึงไม่ได้มีมูลเหตุมาจากการแสวงหาอำนาจทางการเมือง แต่เป็นเพื่อแสวงหาความหลุดพ้นจากทุกข์อันมีความเกิดแก่เจ็บตายเป็นมูล พระองค์ทรงเฝ้าต่ออำนาจทางการเมืองคือความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ แต่ทรงมุ่งแสวงหาสิ่งใหม่คือความตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงทำให้พระเกียรติคุณของพระองค์แผ่กระจายไปทั่วโลก คำสอนของพระองค์ยังคงมีคุณค่าและเหมาะสม แก่การประพฤดิ

ปฏิบัติในทุกยุคทุกสมัย และองค์กรที่พระองค์ทรงก่อตั้งขึ้นคือองค์กรสงฆ์ ก็ยังคงมีความเจริญมั่นคง มาจนถึงทุกวันนี้ หลักในการปกครองสงฆ์ของพระพุทธองค์นั้น เป็นการปกครองโดยอาศัยพระธรรมวินัยเป็นหลัก พระองค์ทรงบัญญัติพระวินัยเพื่อเป็นระเบียบแห่งข้อปฏิบัติสำหรับพระภิกษุสงฆ์ และทรงใช้ธรรมเป็นหลักในการบริหารและการปกครองสงฆ์ เพราะพระธรรมวินัยจะทำให้ภิกษุที่เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนามีความเป็นระเบียบเรียบร้อยสวยงาม ทำให้น่าเคารพ น่าบูชา ดังนั้น การที่พระพุทธองค์ทรงปกครองสงฆ์ โดยการที่ทรงบัญญัติพระวินัยก็ดี การที่ทรงแสดงธรรมก็ดี ก็เพื่อประโยชน์และความอยู่ผาสุกแก่หมู่สงฆ์เท่านั้น มิใช่เพื่อความสุขส่วนตัวของพระองค์เลย พระองค์ทรงบรรลุถึงความสุขที่แท้จริงแล้ว ทรงเหลือแต่การบำเพ็ญพุทธกิจตามพุทธจริยาเท่านั้น พระองค์จึงทรงแสดงพระธรรมและทรงบัญญัติพระวินัยที่ตัวบุคคล ซึ่งเมื่อบุคคลมีพระธรรมวินัย อยู่ในใจแล้ว พฤติกรรมที่แสดงออกมาก็จะดูสงบเรียบร้อยและดีงาม เพราะพระวินัยเป็นระเบียบ แห่งกายส่วนพระธรรมนั้นเป็นระเบียบแห่งใจ บุคคลเมื่อมีพระธรรมวินัยเป็นเครื่องคุ้มครองตน เมื่ออยู่รวมกันเป็นหมู่คณะก็จะทำให้หมู่คณะอยู่กันอย่างผาสุก เกิดความเรียบร้อยในหมู่คณะ ทำให้เกิดศรัทธาแก่ผู้พบเห็นจะเห็นได้ว่าพระพุทธองค์ทรงวางระบบสังคมสงฆ์บนพื้นฐานของการมีส่วนร่วมกันของพระภิกษุทุกรูป พระองค์มิได้มีพระประสงค์ที่จะรวมอำนาจการปกครองไว้ ที่พระองค์หรือที่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งเลย ดังนั้นจุดประสงค์ในการปกครองสงฆ์ก็คือเพื่อรักษาพระธรรมวินัย เพื่อประโยชน์แก่หมู่สงฆ์ และเพื่อที่ประชาชนจะเกิดความยอมรับใน สถาบันสงฆ์ ซึ่งจะเห็นได้จากวัตถุประสงค์ในการบัญญัติสิกขาบทของพระพุทธองค์ 1๐ ประการ ที่สามารถย่อได้เป็น 5 หมวดคือ

1. เพื่อประโยชน์แก่สงฆ์หรือส่วนรวม มี 2 ประการคือ

1.1 สงฆ์สุญฺตตาย เพื่อความยอมรับว่าดีแห่งสงฆ์ คือ เพื่อความดีงามของสถาบันสงฆ์ ทั้งหมดโดยส่วนรวม ที่จะมีความเรียบร้อย อยู่กันด้วยดี ด้วยการตั้งวินัยขึ้นมาบนฐาน แห่งการยอมรับร่วมกัน ที่ว่ายอมรับว่าดีแห่งสงฆ์หมายความว่าพระพุทธเจ้าไม่ใช้วิธีบังคับขึ้นใจ แต่ทรงบัญญัติสิกขาบทเพื่อผลดีร่วมกันและโดยความยอมรับร่วมกัน

1.2 สงฆ์ผาสฺตตาย เพื่อความผาสุกแห่งสงฆ์ ไม่ใช่เฉพาะแต่อยู่เรียบร้อยดีเท่านั้นแต่ต้อง อยู่สบายด้วย และเป็นความสบายของส่วนรวม

2. เพื่อประโยชน์แก่ตัวบุคคลมี 2 ประการ คือ

2.1 ทุมมิกฺกนํ ปุคฺคลานํ นิคฺคหยา เพื่อการควบคุมหน้าด่าน

2.2 เปสฺถานํ ภิกฺขุณํ ผาสฺวiharaya เพื่อความอยู่ผาสุกของภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รัก หรือเพื่อส่งเสริมคนที่ประพฤติดี และการควบคุมคนที่ประพฤติชั่ว

3. เพื่อประโยชน์แก่ชีวิตของมนุษย์เอง คือคำนึงถึงผลดีและผลร้ายที่จะเกิดกับชีวิต ของมนุษย์ เช่นเรื่องความดี ความชั่วเป็นต้น โดยมุ่งที่จะสร้างสภาพเอื้อต่อชีวิตที่ดีงามมี 2 ประการ คือ

3.1 ภิญฺญธมฺมิกานํ อาสวานํ สํวราย เพื่อปิดกั้นผลเสียที่จะเกิดในปัจจุบัน

3.2 สมปรายิกานํ อาสวานํ ปฏิฆาตาย เพื่อป้องกันผลเสียที่จะเกิดในอนาคต

4. เพื่อประโยชน์แก่ประชาชนทั่วไป คือ เพื่อผลดีแก่จิตใจของประชาชน ทำให้คน มีจิตใจผ่องใสด้วยอาศัยความดีงามของพระสงฆ์เป็นสื่อมี 2 ประการ คือ

4.1 อปสหนานํ ปสาทาย เพื่อความเลื่อมใสของประชาชนที่ยังไม่มีความเลื่อมใส

4.2 ปสหนานํ ภิกขุโยภาวาย เพื่อความเลื่อมใสยิ่งขึ้นไปของประชาชนที่มีความเลื่อมใสอยู่แล้วสองข้อนี้มุ่งเพื่อประโยชน์แก่ประชาชนเอง เพราะความสัมพันธ์ระหว่างพระศาสนากับประชาชนมีจุดเริ่มต้นอยู่ที่ทำให้เขามีจิตใจที่สงบเข้มแข็ง สบาย ผ่องใส เกิดศรัทธามีปีติและความสุขเป็นกุศลพื้นฐานที่จะนำไปสู่คุณความดีที่สูงยิ่งขึ้นไป

5. เพื่อประโยชน์แก่ตัวพระศาสนามี 2 ประการ คือ

5.1 สหตมมภูติยา เพื่อให้พระสัทธรรมดำรงอยู่ได้มั่นคง

5.2 วินยานุคคหยา เพื่ออนุเคราะห์วินัย คือ เพื่อช่วยค้ำจุนให้ระเบียบแบบแผนและระบบการต่าง ๆ เกิดมีผลในการปฏิบัติตามหลักการอย่างหนักแน่นมั่นคง เป็นไปตามวัตถุประสงค์อย่างยั่งยืน

ในการปกครองพระพุทธองค์ทรงให้ความสำคัญในหลักธรรมมากกว่าตัวบุคคลเพราะว่าหากมีการประพฤติตามความคิดของบุคคลแล้วอาจก่อให้เกิดปัญหาขึ้นมาในภายหลังได้ แต่ถ้าหากว่าประพฤติปฏิบัติตามหลักพระธรรมวินัยแล้วความเลื่อมใสก็สามารถที่จะเกิดขึ้นได้ ในสมัยที่พระพุทธเจ้าได้เสด็จดับขันธปรินิพพานพระองค์ก็ยังตรัสให้ภิกษุยึดมั่นในพระธรรมวินัยว่า “ธรรมและวินัยที่เราแสดงแล้วบัญญัติแล้วแก่เธอทั้งหลายหลังจากเราล่วงลับไป ก็จะเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย” ข้อนี้แสดงให้เห็นว่าพระพุทธองค์ทรงให้ความสำคัญแก่พระธรรมวินัยมาก เพราะการที่พระพุทธศาสนาจะมีความมั่นคงได้นั้นก็ขึ้นอยู่กับ การปฏิบัติตามพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัดของหมู่ภิกษุ และการทำหน้าที่ของตนอย่างถูกต้องของเหล่าพุทธศาสนิกชน พระองค์ทรงยกย่องผู้ที่บูชาพระองค์ด้วยการปฏิบัติบูชา มากกว่าการบูชาด้วยวัตถุสิ่งของ เพราะว่าการบูชาด้วยการปฏิบัติบูชานั้นนอกจากจะทำให้พระศาสนามีความเจริญมั่นคงแล้ว ยังส่งผลดีแก่คนในสังคมด้วย เพราะเป็นการสนับสนุนให้บุคคลสร้างคุณธรรมให้เกิดขึ้นแก่ตนเอง และพระพุทธองค์ยังทรงยึดความถูกต้องเป็นหลัก ถ้าหากว่ามีภิกษุรูปใดรูปหนึ่งทำผิดพระธรรมวินัย ถึงภิกษุรูปนั้นจะเป็นลูกเจ้าฟ้ามหาภคินีก็ตามก็ต้องถูกตำหนิและถูกลงโทษตามความผิดที่ได้ทำนั้นอย่างไม่มีข้อยกเว้นเช่นพระเวทที่ตัดเป็นต้น ดังนั้นเป้าหมายในการปกครองในทัศนะของพระพุทธศาสนา จึงมุ่งเน้นไปที่การสร้างให้บุคคลมีคุณภาพมีคุณสมบัติที่ถึงพร้อมทั้งความรู้และความประพฤติ คือถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะนั่นเอง เพื่อเป็นธรรมทายาท เป็นเนืองนาคของชาวโลก และเป็นกำลังสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เมื่อกล่าวถึงหลักธรรมที่เป็นเป้าหมายในการปกครองตามทฤษฎีพระพุทธศาสนาแล้ว จะเห็นได้ว่าพระพุทธศาสนามีทั้งระบบความเชื่อในหลักธรรม และการประพฤติปฏิบัติอันมีคุณค่าต่อการปกครอง ทั้งในด้านการปกครองตน หมู่คณะ และปกครองประเทศหรือสังคมโดยรวม พอสรุปกรอบคุณค่าการปกครองแบบธรรมรัฐได้ ดังนี้

1. ธรรมรัฐเป็นการปกครองที่มีระบบวัฒนธรรมที่ส่งเสริมควบคุม และกำหนดจริยธรรม ศีลธรรมของบุคคลชุมชนซึ่งมีผลไปถึงการประพฤติปฏิบัติ อันก่อให้เกิดสันติสุขในสังคม

2. หลักธรรมในธรรมรัฐสามารถช่วยตรวจสอบ ควบคุม และเปลี่ยนแปลงความต้องการ แรงขับหรือความสนใจ ตลอดจนบังคับจิตใจ ความรู้สึก หรืออารมณ์ของคน ด้วยการให้แบบแผนแห่งค่านิยมหรืออุดมการณ์อันสูงสุด ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องของการบังคับตัวเอง

หรือควบคุมบังคับภายใน อันได้แก่การที่คนเราจะมีศีลสัตย์ รวมทั้งมีวิชาและความประพฤติพร้อมกันไปด้วย

3. หลักธรรมรัฐมุ่งส่งเสริมให้บุคคลหมั่นสำรวจฝึกฝนปรับปรุงเคารพเชื่อมั่นช่วยเหลือและรับผิดชอบตัวเอง และยังสอนให้คนเรารู้จักเหตุผล กาลเทศะรู้จักธรรมชาติและความต้องการของผู้อื่นตามความเป็นจริง รวมทั้งมีหลักเกณฑ์ในการปกครองหมู่คณะหรือปกครองประเทศ

4. หลักธรรมในธรรมรัฐยังส่งเสริมให้มนุษย์มีความรับผิดชอบในการปกครอง โดยมุ่งไปที่มีการตรวจสอบภายใน เพื่อก่อให้เกิดการปรับปรุงตนเองและการพัฒนาจิตใจเป็นสำคัญ เพราะการปกครองหรือการเป็นผู้บังคับบัญชาโดยหลักธรรมย่อมจะขึ้นอยู่กับคุณธรรมหรือจริยธรรมของผู้นำเองเป็นหลัก ซึ่งหากผู้ปกครองหรือผู้นำมีจิตใจสูง และรู้จักการใช้พระคุณควบคู่กับการใช้พระเดช และมีการตรวจสอบตนเองอยู่เสมอ ๆ การแก้ไขปัญหาก็จะไม่น่าจะเกิดขึ้นเป็นต้น

ด้วยเหตุนี้ การปกครองแบบธรรมรัฐจึงมีลักษณะแตกต่างจากการปกครองโดยทั่ว ๆ ไป พระพุทธศาสนามีทรรศนะในการปกครองแบบมองจากตัวเองไปสู่ภายนอกกล่าวคือมีทรรศนะว่า เมื่อมีมนุษย์แต่ละคนสามารถปกครองตนเองได้แล้ว เขาย่อมสามารถปกครองผู้อื่นได้ ดังคำภีษิตที่ว่า คนจมในหลุมโคลนไม่อาจยังบุคคลที่มีจมอยู่ด้วยกันขึ้นมาได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนที่จะเป็นผู้นำหรือผู้ปกครองคนอื่นแล้วหลักจริยธรรมยิ่งจำเป็น เนื่องจากผู้ปฏิบัติตนเป็นไปตามกฎเกณฑ์และบทบาททางสังคมที่จะต้องรับผิดชอบแล้ว ยังจะต้องเป็นแบบอย่างสมควรกับความเป็นผู้นำอีกด้วย ดังพุทธพจน์ที่ว่า “บุคคลพึงยังตนนั้นแลให้ตั้งอยู่ในคุณอันสมควรเสียก่อน พึงพราสอนผู้อื่นภายหลัง”

รัฐศาสตร์ตามแนวพุทธศาสนานั้น ได้กล่าวถึงการกำเนิดรัฐว่ามีผลสืบเนื่องมาจากกระบวนการอันอาศัยปัจจัยหลาย ๆ อย่างประกอบกันเข้าทั้งปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายใน การกำเนิดรัฐในทรรศนะพุทธศาสนาเห็นว่าการมีรัฐเป็นสิ่งที่จำเป็น ความเป็นรัฐไม่ใช่สิ่งที่เลวร้าย ทั้งโดยจุดมุ่งหมาย เป้าหมายและอุดมการณ์ ปัจเจกบุคคลแต่ละคนสามารถปกครองตัวเองให้อยู่ในภายในปัญหาห่วงหาวิตถวาความสงบไม่ได้ เหตุนี้การปกครองแบบธรรมรัฐจึงเริ่มต้นขึ้นจากการปกครองตนเองก่อน ซึ่งพระพุทธศาสนาก็มีหลักคำสอนและแนวปฏิบัติในการปกครองตนในการดำรงชีวิตอยู่ในโลกหรือในสังคม จากการที่ปกครองตนเองดีแล้วก็สามารถที่เป็นผู้ปกครองที่ดีได้ ซึ่งผู้ปกครองในทางพระพุทธศาสนานั้นต้องประกอบด้วยธรรมหรือตั้งอยู่ในธรรม เช่น จักรวรรดิวัตร 12 ทศพิทธาธรรม 10 ราชสังคหวัตถุ 4 และสัปปุริสธรรม 7 เป็นต้น ซึ่งในทางพระพุทธศาสนาเรียกวิธีการปกครองแบบนี้ว่า ธรรมาธิปไตย ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นมากที่จะนำพาบ้านเมืองไปสู่ความสงบสุขได้

ตอนที่ 2 การบริหารอำนาจตามแนวพุทธในระบอบการปกครองแบบธรรมรัฐ

ในสมัยที่โลกอยู่ในยุคเสื่อมสุดขีด สัตว์โลกจุติ(ตาย)ไปเกิดเป็นพรหม ครั้นเมื่อโลกพัฒนากลับมาอยู่ในยุคเจริญขึ้น สัตว์โลกก็จุติ(ตาย)มาเกิดเป็นมนุษย์ ในยุคต้น มนุษย์เกิดผุดขึ้นเป็นตัวทันทีไม่มีมารดาบิดา(โอปปาติกะ) กินปติ(ความอัมเ็จ) มีแสงสว่างตามร่างกาย ยุคนั้นจึงไม่มีดวง

จันทร์ไม่มีดวงอาทิตย์ไม่มีดวงดาวอื่น ๆ ไม่มีกลางวัน ไม่มีกลางคืนโลกมีแต่ความมืดมิดมนุษย์เที่ยวไปมาด้วยแสงสว่างที่ฉายออกมาตามตัว ไม่มีเพศหญิง ไม่มีเพศชาย มนุษย์เรียกกันและกันเพียงว่า “สัตว์” สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติมีแต่ความมืดกับน้ำ

กาลล่วงมาระยะหนึ่ง เกิดมีง้วนดินลอยอยู่บนน้ำ มีสีสนกลิ่นรสดีเหมือนเนยใสหรือเนยข้น มนุษย์ผู้หนึ่งเอานิ้วช้อนง้วนดินขึ้นมาลองชิมดูเกิดความติดใจในรสชาติจึงกินง้วนดินเป็นอาหาร คนอื่น ๆ ก็กินตามอย่าง การเลิกกินปืติหันมากินง้วนดินทำให้แสงตามร่างกายหายไป ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ กลางวัน กลางคืนเป็นต้นก็ปรากฏขึ้น

กาลล่วงมาระยะหนึ่ง การกินง้วนดินทำให้ร่างกายหยาบขึ้น ผิวพรรณแตกต่างกัน เกิดการดูหมิ่นเหยียดหยามผิวพรรณกัน เมื่อง้วนดินหมดก็กินสะเก็ดดินแทน การกินสะเก็ดดินทำให้ร่างกายหยาบยิ่งขึ้น ผิวพรรณแตกต่างกันมากขึ้น เกิดการดูหมิ่นเหยียดหยามผิวพรรณกันมากขึ้น เมื่อสะเก็ดดินหมดก็กินเครื่องดินแทนการกินเครื่องดินทำให้ร่างกายหยาบยิ่งขึ้นไปอีก ผิวพรรณแตกต่างกันมากขึ้นไปอีกเกิดการดูหมิ่นเหยียดหยามผิวพรรณกันมากขึ้นไปอีกไม่นานนัก เครื่องดินก็หมดไปเช่นกัน

กาลล่วงมาระยะหนึ่ง เกิดข้าวสาสิ่งอกขึ้นตามธรรมชาติอยู่ทั่วไปไม่มีรำ ไม่มีแกลบบริสุทธิ์ มีกลิ่นหอม มนุษย์กินข้าวสาสิ่งนั้นในระยะแรกก็เก็บเกี่ยวมาแต่พอกินมือเข้า มือกลางวัน และมือเย็น ต้นข้าวสาสิ่งที่ถูกเก็บเกี่ยวในตอนเย็น พอรุ่งขึ้นเช้าอีกวันก็กลับงอกขึ้นมาแทน ต้นข้าวสาสิ่งที่ถูกเก็บเกี่ยวในตอนเช้าก็กลับงอกขึ้นมาทดแทนเต็มพื้นที่ในตอนเย็นวันเดียวกัน จึงไม่มีปัญหาการขาดแคลน ทำให้มีข้าวสาสิ่งกินตลอดทั้งปี

กาลล่วงมาระยะหนึ่ง การกินข้าวสาสิ่งทำให้ร่างกายหยาบยิ่งขึ้นไปอีก ผิวพรรณแตกต่างกันชัดเจนขึ้นไปอีก ในร่างมนุษย์มีอวัยวะเพศหญิงและอวัยวะเพศชายปรากฏชัดขึ้น มนุษย์ทั้งหลายมองดูอวัยวะเพศของกันและกันก็เกิดกามราคะจึงมีเพศสัมพันธ์กัน กาลต่อมาจึงมีการสร้างบ้านเรือนขึ้น เพื่อความเป็นส่วนตัวในขณะที่มีเพศสัมพันธ์กัน เมื่อหมกมุ่นในการมีเพศสัมพันธ์กัน จนติดใจก็เกิดความเกียจคร้านที่จะไปเก็บเกี่ยวข้าวสาสิ่ง 2 ครั้งในหนึ่งวัน คือ ในตอนเย็นและตอนเช้า เห็นว่าเป็นการเสียเวลาในการเสพกาม ดังนั้น จึงเก็บเกี่ยวข้าวสาสิ่งก็นำมามากพอเป็นอาหารเย็นและอาหารเช้าในคราวเดียวกันเลยทีเดียว ต่อมาเกิดความเกียจคร้านมากขึ้น เมื่อไปเก็บเกี่ยวข้าวสาสิ่งก็นำมาเก็บกักตุนไว้พอเป็นอาหารได้ 2 วัน ต่อมาเพิ่มการเก็บกักตุนไว้พอเป็นอาหารได้ 4 วัน ต่อมาเพิ่มการเก็บกักตุนไว้พอเป็นอาหารได้ 8 วัน ต้นข้าวสาสิ่งถูกเก็บเกี่ยวไปเป็นจำนวนมากในแต่ละครั้งต้นที่ถูกเก็บเกี่ยวไปงอกขึ้นมาทดแทนไม่ทันเต็มพื้นที่บนผืนดินจึงปรากฏต้นข้าวสาสิ่งงอกขึ้นเป็นหย่อม ๆ ไม่นานนักก็เกิดความขาดการขาดแคลนข้าวสาสิ่งเริ่มเกิดการแบ่งปันข้าวสาสิ่งและปักปันเขตแดนแสดงกรรมสิทธิ์กัน

จากการแบ่งปันและปักปันเขตแดนแสดงกรรมสิทธิ์ในข้าวสาสิ่งนี้ ข้าวสาสิ่งที่เคยเป็นสาธารณสมบัติที่คนทั่วไปมีสิทธินำไปบริโภคกลายเป็นกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลไปปัญหาต่าง ๆ ก็เกิดตามมาเมื่อก่อนการเก็บเกี่ยวข้าวสาสิ่งทำได้โดยไม่มีใครหวงห้ามไม่มีการกล่าวหากันว่า “ลักขโมย” หลังจากมีการแบ่งกันถือครองกรรมสิทธิ์จึงเกิดการกล่าวหากันและกันว่าลักขโมยในสังคมมนุษย์ยุคนั้นจึงเกิดปรากฏการณ์ที่ถือว่าเป็นอาชญากรรม คือ เกิดการลักขโมยข้าวสาสิ่งมีการจับกุมผู้ลักขโมยแล้วว่ากล่าวตักเตือน แต่ไม่มีใครเชื่อฟังกัน จึงถูกจับถูกลงโทษโดยการทุบตีทำร้ายต่อจากนั้น

ความชั่วร้ายอื่น ๆ ก็เกิดขึ้นตามมา คือ การกล่าวหาโน่นทว่าร้าย การพุดเท็จ การจับอาวุธขึ้นมาทำร้ายกัน เกิดคดีความและความขัดแย้งระหว่างกัน เมื่อเกิดความชั่วร้ายต่าง ๆ มากขึ้น สังคมจึงเต็มไปด้วยความโกลาหล ไม่มีใครเป็นหลักที่จะทำหน้าที่จัดการให้ปัญหายุติลงได้ ไม่มีใครเป็นหลักในการนำพาสังคมมนุษย์ทั้งหลายจึงได้ตกลงกันแต่งตั้งบุคคลผู้หนึ่งซึ่งมีรูปร่างงดงามน่าเลื่อมใสและน่าเกรงขามกว่าให้ทำหน้าที่เป็นผู้นำปกครองดูแลให้เกิดความสงบสุขร่มเย็น ทำหน้าที่ที่เตือนผู้ที่ควรเตือนขับไล่ผู้ที่ควรขับไล่ ในชั้นแรกบุคคลผู้ได้รับแต่งตั้งนั้นได้รับการตั้งชื่อว่า “มหาสมมต” แปลว่า ผู้ได้รับการแต่งตั้งจากมหาชน ต่อมาได้รับการตั้งชื่อว่า “กษัตริย์” แปลว่า ผู้เป็นใหญ่แห่งที่นาต่อมาได้รับการตั้งชื่อว่า “ราชา” แปลว่า ผู้ให้สัตว์เหล่าอื่นยินดีได้โดยชอบธรรม โดยสรุปบุคคลซึ่งได้รับแต่งตั้งนั้นไม่ว่าจะอยู่ในชื่อใด ล้วนมีฐานะเป็นผู้นำทำหน้าที่บำบัดทุกข์ บำรุงสุขช่วยแก้ปัญหาพัฒนาสังคม

บทเรียนจากอัครัญสูตรนี้แสดงให้เห็นสัจธรรม 2 อย่าง คือ (1) ปัญหาพัวพันกับคน ทุกสังคมล้วนมีปัญหาสมดังที่พระบาลีว่า “สงขิตเตน ปญฺจุปปาทานกฺขนฺธา ทุกฺขา-ขันธํที่ทํายํยิดมํนํถิถิ 5 ประการ เป็นทุกข์ (คนคือปัญหา)” (2) สังคมทุกระดับต้องมีผู้นำต้องสรรหาคนที่จะมาเป็นผู้ให้ได้ โดยวิธีการอย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งเป็นที่ยอมรับกันในแต่ละสังคม เพื่อสร้างความชอบธรรมให้แก่บุคคลผู้ได้รับการแต่งตั้ง ข้อนี้เป็นความจำเป็นเบื้องต้น ส่วนการที่จะได้ผู้นำที่ดีหรือไม่ดีนั้นเป็นอีกขั้นตอนหนึ่ง

แนวนโยบายที่ผิดพลาดในการแก้ปัญหาอาชญากรรม: บทเรียนจากจกักรัตติสูตร

ผู้นำพึงตระหนักถึงสัจธรรมที่ว่า วัฏจักรของสังคมมียุคเสื่อมและยุคเจริญสลับไปกัน เหตุปัจจัยที่ทำให้เสื่อมก็คือความชั่วทางไตรทวารคือกายกรรม วาจากรรม และมนะกรรม จุดเริ่มต้นของอาชญากรรม ก็คือ ข้าวปลาอาหารไม่เพียงพอประชาชนอดหยากหิวโหย และเหตุปัจจัยที่ส่งเสริมให้เกิดอาชญากรรมมากขึ้นก็คือนักปกครองไม่ประพฤติจักรวรรดิวัตรไม่ประพฤติกุศลกรรมบถและไม่ถือปฏิบัติตามหลักเบญจศีล (ศีล 5) ปกครองบริหารบ้านเมืองโดยไม่ปรักษานักปราชญ์ราชบัณฑิต ประการสำคัญคือไม่ให้ทรัพย์(ธนทรัพย์-เงินและธัญญาทรัพย์-ข้าวเปลือก)แก่คนยากไร้ ทำให้เกิดความขัดสนในหมู่ประชาราษฎร์

คำว่า “ให้ทรัพย์แก่คนยากไร้” ไม่ได้หมายถึงเอาทรัพย์สิ่งของไปแจกโดยที่เขาไม่ต้องทำงาน แต่มีความหมาย 3 นัย (1) เอาทรัพย์หรือเครื่องอุปโภคบริโภคไปให้โดยตรงในกรณีที่เขาประสบภัยหรืออยู่ในภาวะขาดแคลนอย่างหนัก (2) เอาทรัพย์ไปจัดสรรโอกาสให้คนยากจนได้มีโอกาสมีช่องทางทำมาหากิน เช่นการสร้างอาชีพ การสร้างความรู้เกี่ยวกับการประกอบอาชีพให้แก่เขา (3) เอาทรัพย์ไปสนับสนุนอาชีพของเขาให้มีช่องทางในการจำหน่ายจ่ายแจก

ความผิดพลาดเชิงนโยบายก็คือ (1) ประชาชนผู้ยากไร้ขัดสนไม่ได้รับการดูแลด้วยเครื่องอุปโภคบริโภค ไม่มีข้าวปลาอาหารบริโภค จึงก่ออาชญากรรมลักขโมย (2) เมื่อเกิดการลักขโมยแล้ว รัฐให้ทรัพย์แก่ประชาชนผู้ลักขโมยด้วยหวังจะให้เขามีทรัพย์ใช้สอยเลี้ยงชีพ นโยบายนี้ทำให้เกิดผลเสีย 2 อย่างคือ (1) เกิดความขมขื่นใจกับภัยด้วยคิดว่า “ลักทรัพย์เพื่อให้รัฐเอาทรัพย์มาให้ เป็นการได้ 2 ต่อ” และ (2) เกิดลัทธิเอาอย่างด้านอาชญากรรมลักขโมยเพราะเห็นว่าลักทรัพย์นอกจากไม่ถูกลงโทษแล้วยังได้รับทรัพย์เพิ่มอีก เหมือนกับได้รางวัล เมื่ออาชญากรรม

เพิ่มมากขึ้นจนยากที่จะควบคุมรัฐจึงปราบปรามโดยการประหารชีวิตผู้ก่ออาชญากรรม เป็นผลสืบเนื่องทำให้เกิดการสะสมศัตรูราชของมีคมเพื่อต่อสู้แย่งชิงทรัพย์สินกัน บ้านเมืองจึงเต็มไปด้วยการแย่งชิงปล้นฆ่ากัน ดังนั้น จะเห็นว่า ลำดับความเสื่อมเริ่มจากรัฐไม่ให้ทรัพย์สินแก่คนยากจน ทำให้เกิดความขัดสนหนักขึ้นไปอีก เมื่อขัดสนก็ก่ออาชญากรรมลักขโมย (อทินนาทาน) เกิดการสร้างสะสมอาวุธใช้ในการลักขโมยหรือป้องกันทรัพย์สิน เกิดการฆ่ากันและกันสืบเนื่องไปอย่างนี้

การลักขโมย(อทินนาทาน)และการฆ่าสัตว์(ปาณาติบาต-รวมถึงการเบียดเบียนกัน) คือจุดเริ่มต้นแห่งความชั่วร้าย เป็นสาเหตุสำคัญให้เกิดอาชญากรรมอื่นๆ ตามมา ถามว่า “เพราะเหตุไร ? การลักขโมย(อทินนาทาน-รวมถึงเอาเปรียบกัน)และการฆ่าสัตว์(ปาณาติบาต-รวมถึงการทำร้ายกัน) จึงเป็นเหตุปัจจัยสำคัญแห่งอาชญากรรม”

มีพระบาลีว่า “สพเพ สตตะ อาหารภูตติกา แปลว่า สัตว์ทั้งปวงดำรงอยู่ได้ด้วยอาหาร” เมื่อไม่มีกินไม่มีใช้ก็ต้องแสวงหาเพื่อให้มีกินมีใช้ จะแสวงหาด้วยวิธีการที่สุจริตยุติธรรมหรือไม่ สุจริตยุติธรรมข้อนี้ขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมอย่างน้อย 3 ประการ (1) คุณธรรม (2) กฎหมาย (3) กาลและเทศะในการแสวงหา นั้นคนมีคุณธรรมสูงย่อมมุ่งความสุจริตยุติธรรมอยู่แล้ว บางคนมีคุณธรรมไม่สูงแต่กฎหมายบ้านเมืองเข้มงวด ก็ยึดความสุจริตยุติธรรมเป็นหลักบางคน คุณธรรมอาจไม่สูง กฎหมายอาจไม่เข้มงวดนักแต่ไม่มีจังหวะ ไม่มีโอกาสหรือบ้านนี้เมืองนี้เขากระบบ ป้องกันดีก็ไม่กล้าที่จะทำการทุจริต

พระพุทธเจ้าไม่ทรงแสดงธรรมแก่คนที่กำลังหิวข้าวสมัยหนึ่งพระพุทธเจ้าเสด็จจากเมืองสาวัตถีไปยังเมืองอาฬวีเพื่อแสดงธรรมโปรดคนเลี้ยงโคคนหนึ่งซึ่งเป็นคนยากจนพอถึงวันนั้นโคหายไป เขาเดินตามหาโคตั้งแต่เช้าจนเที่ยงวันจึงพบโคที่หายไปไม่ได้กินข้าว เมื่อความหิวอย่างยิ่งแต่ด้วยความเลื่อมใสศรัทธา จึงรีบมาเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อฟังธรรม โดยที่ยังไม่ได้กินข้าว พระพุทธองค์รับสั่งให้จัดหาอาหารให้เขากินก่อน และตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า “อุบาสกนั้นหิวยิ่งนัก ลูกชิ้นแต่เข้าตรูแล้ว เทียวไปโคในป่า เมื่อเราแสดงธรรมอยู่ก็ไม่อาจบรรลุได้ เพราะทุกข์อันเกิดจากความหิว ...” ในโอกาสเดียวกันนี้พระพุทธองค์ตรัสคาถาว่า “ซิฆฉนา ปรมา โรคา แปลว่า ความหิวเป็นโรคอย่างยิ่ง”

บทเรียนจากจกัถวัตติสูตรและวิธีการของพระพุทธเจ้าในการแสดงธรรมต่อผู้กำลังหิวข้าว เป็นข้อสนับสนุนว่า นโยบายของรัฐที่จะสงเคราะห์อนุเคราะห์ประชาชนไม่ว่าจะเป็นรูปแบบไหน ภายใต้ชื่ออะไรเป็นความดีทั้งนั้น นี่คือนโยบายสวัสดิการที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา คำว่า “ประชานิยม” ก็คือ “ประชารัฐ” ก็คือ “รัฐสวัสดิการ” ก็คือ ล้วนเป็นหลักการที่ดีทั้งสิ้น คนมีกินมีใช้ย่อมมีโอกาสที่จะก่ออาชญากรรมลักขโมยน้อยกว่าคนไม่มีกินไม่มีใช้คนมีเงินกับคนไม่มีเงินมองเงินจำนวน 1๐๐ บาทด้วยท่าทีแตกต่างกันการลักขโมยเกิดขึ้นง่ายเสมอในสังคมที่มีช่องว่างห่างกันมากระหว่างคนมีเงินกับคนไม่มีเงิน

รัฐที่เกษมสำราญมีสันติสุขเกิดจากการที่ผู้ปกครองมีหลักคิดว่า “ความอยู่ดีกินดีของประชาชนคือหน้าที่ของรัฐ” ระบบและกลไกทั้งปวงของรัฐที่มีอยู่ทำยี่สิบแล้วย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุขของประชาชนนั่นเองและที่สำคัญคือรัฐมีความชอบธรรมอยู่แล้วที่จะกำหนดนโยบายในการที่จะให้ทรัพย์สินแก่ประชาชนหลักคิดของนักปกครองตามที่ปรากฏ

ในจักรกัสดิสูตรจึงมีว่า “เมื่อประชาชนมีความหิว ต้องให้ข้าวปลาอาหารแก่พวกเขา อย่าให้ปล่อย
ให้พวกเขาหลักขโมยแล้วจึงนำข้าวปลาอาหารไปให้”

ปลูกจิตสำนึกใหม่คือจุดเริ่มต้นแห่งสันติสุขในรัฐ: บทเรียนจากจักรกัสดิสูตร

ในยุคที่สังคมเสื่อมสุดขีด จะมีช่วงระยะเวลา 7 วันที่เต็มไปด้วยอาชญากรรมฆ่าฟันกัน
เรียกว่า “สัถกันทรกัลป์-ยุคในท่ามกลางศัตรา” ขณะที่มนุษย์ทั้งหลายมีความคิดแบบ “มิดส์ญญี-มอง
กันและกันเป็นเหยื่อ” มุ่งแต่จะทำลายประหารกันนั้นก็มีมนุษย์บางพวกคิดว่า “ปัญหาอาชญากรรม
ในยุคนี้รุนแรงเกินกว่าจะเยียวยาแก้ไข” จึงปลื้มใจเฝ้าหามุมสงบสำหรับตัวเองคิดว่า “พวกเราอย่าฆ่า
ใคร ๆ และใคร ๆ ก็อย่าฆ่าพวกเราทางที่ดีเราควรเข้าไปอาศัยอยู่ตามป่าหยาสุมทุมพุ่มไม้ ป่าไม้
เกาะกลางแม่น้ำหรือชอกเขา กินรากหญ้าและผลไม้เลี้ยงชีพอยู่ 7 วันซึ่งเป็นช่วงแห่งสัถกันทร
กับนั้น” พอล่วง 7 วันนั้นไปก็พากันออกมาจากป่าหยาสุมทุมพุ่มไม้ ป่าไม้ เกาะกลางแม่น้ำหรือชอก
เขาปลูกจิตสำนึกใหม่ประชุมปรึกษากันว่า “การที่พวกเราสูญเสียสันติมาช้านานเพราะทำแต่
อกุศลกรรม ทางที่ดีพวกเราควรทำกุศลกรรม ควรงดเว้นจากปาณาติบาต(การฆ่าสัตว์)”
เมื่อมีจิตสำนึกดีร่วมกันอย่างนี้จึงพากันประพฤติกุศลกรรมคือเว้นจากปาณาติบาตเว้นจาก
การลักทรัพย์ เป็นต้น เป็นผลทำให้สังคมหมุนไปกลับไปสู่ยุคเจริญขึ้นโดยลำดับเมื่อร่วมกันทำความดี
เป็นหมู่ใหญ่ผลแห่งความดีก็ยิ่งทวีเพิ่มขึ้นปรากฏผลประจักษ์ชัด

เมื่อเห็นผลของการประพฤติกุศลกรรมชัดเจนอย่างนี้มนุษย์เหล่านั้นชักชวนกันประพฤติ
กุศลธรรมเพิ่ม คือ งดเว้นจากอกุศลนาทาน งดเว้นจากกาเมสุมิฉฉาจาร งดเว้นจากมุสาวาท
งดเว้นจากปิสุณาวาจา งดเว้นจากผรุสวาจา งดเว้นจากสัมผัปปลาปะ เป็นต้น สันติสุข
ความเจริญรุ่งเรือง ความมั่งมีศรีสุขก็ยิ่งเพิ่มหลายร้อยเท่าพันเท่า

ข้อคิดที่ได้จากบทเรียนนี้คืออะไร ?

มีข้อคิด 3 ประการจากบทเรียนนี้ (1) ในขณะที่สังคมบ้านเมืองเกิดปัญหาความวุ่นวาย
ต่าง ๆ ก็มีคนที่มิจิตสำนึกที่จะแก้ปัญหาเพื่อสร้างสันติสุขให้เกิดขึ้นในสังคมอยู่แต่ต้องจัดสรรโอกาส
ให้พวกเขาได้แสดงฐานะและบทบาทหรือมีอำนาจหน้าที่ในการบริหารจัดการ (2) สังคมดีหรือไม่ดี
เกิดจากปัจเจกชนอาชญากรรมเกิดจากการที่ นาย ก.ไปลักทรัพย์สมบัติของนาย ค.แล้วตามด้วย
การต่อสู้แย่งชิงฆ่ากันฟันหรือกล่าวหาฟ้องร้องกัน เมื่อพัฒนาไปสู่ปัญหาความวุ่นวายจนถึงขั้นกลียุค
ก็อาศัยคนเพียงกลุ่มเล็ก ๆ หรือปัจเจกชนที่มีจิตสำนึกดีร่วมกันทำความดีแก้ปัญหาปลูกจิตสำนึกดี
ให้แผ่ออกไปในวงกว้าง (3) คุณธรรมจริยธรรมอันเป็นคำสั่งสอนทางศาสนาเป็นหลักสำคัญ
เพื่อการบริหารจัดการบ้านเมืองให้เกิดสันติสุขความฉลวยรอบรู้ด้านการบริหารจัดการความเก่งกล้า
ในบริหารจัดการอาจจะนำพาสังคมไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองได้แต่ท้ายที่สุดแล้วก็เกิดปัญหาแทรกซ้อน
คือการแก่งแย่งชิงดีความขัดแย้ง ท้ายที่สุดก็เกิดภาวะ “เอาไม่อยู่” มีบทสรุปหม่นวนเป็นวัฏจักร
อย่างนี้ ดังนั้น มิติด้านศาสนาโดยเฉพาะประเด็นด้านการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมให้แก่คน
ทุกวัยจึงจำเป็น

แนวบริหารจัดการที่ดีเพื่อสร้างสันติสุขในรัฐ:บทเรียนจากจกกวัดติสุตร และมหาปริณิพพานสูตร

ธรรมสำหรับนักปกครองแบ่งเป็นคุณธรรม ได้แก่ ธรรมิกาทิปไตย การปกครองที่ถือธรรมเป็นใหญ่ เคารพนับถือยำเกรงธรรมยึดธรรมเป็นหลักมีธรรมเป็นธงชัย ข้อนี้เป็นคุณธรรมประจำตัวเป็นคุณสมบัติภายในเป็นเรื่องของจิตใจกับส่วนที่เป็นจริยธรรม แนวในการบริหารจัดการบ้านเมืองซึ่งประกอบด้วย

1. ธรรมการรักษารักษาและคุ้มครองอันชอบธรรมและเป็นธรรมให้แก่ (1) คนภายในครอบครัว รวมถึงบริวารใกล้ชิดทั้งหมดให้การอบรมสั่งสอนให้อยู่ด้วยความเรียบร้อยสงบสุข (2) ทหาร ตำรวจ และเจ้าหน้าที่ฝ่ายความมั่นคงอื่น ๆ (3) ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ ผู้บริหารระดับสูงทั้งภาครัฐและเอกชน (4) ข้าราชการฝ่ายพลเรือน (5) พ่อค้าเจ้าไร่นาครูอาจารย์ นักวิชาการ (6) ราษฎรทั้งปวง (7) พระสงฆ์และนักบวชผู้เป็นปูชนียบุคคลทรงคุณธรรม (8) สัตว์ต่าง ๆ เช่น ช้าง ม้า วัว ควาย นก

2. ธรรมการนิเสธนาห้ามกันป้องกันมิให้การอันไม่เป็นธรรมเกิดขึ้นในรัฐ คือ จัดการป้องกันแก้ไขมิให้มีการกระทำความผิดความชั่วร้ายเดือดร้อนเกิดขึ้นในบ้านเมือง

3. ธนานุประทาน ปันทรัพย์เฉลี่ยให้แก่คนผู้ไร้ทรัพย์ มิให้มีคนขัดสนยากไร้ในรัฐ

4. บริปูณาปริกษาสอบถามปัญหาและวิธีการแก้ไข รวมทั้งสนทนารวมกับสมณพราหมณ์อยู่เสมอ เพื่อให้รู้ชัดว่าอะไรดี อะไรชั่ว อะไรควรทำ อะไรไม่ควรทำอะไรเป็นประโยชน์ อะไรไม่เป็นประโยชน์

นอกจากนี้ ยังมีธรรมสำหรับผู้นำอีกหมวดหนึ่ง ประกอบด้วย (1) เว้นจากการฆ่าสัตว์ (2) เว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขามีได้ให้ (3) เว้นจากการประพฤติดินในกาม (4) เว้นจากการพูดเท็จ (5) เว้นจากการพูดส่อเสียด (6) เว้นจากการพูดคำหยาบ (7) เว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ (8) ไม่เพ่งเล็งอยากได้ของของเขา (9) มีจิตไม่พยาบาท (10) มีความเห็นชอบ

แนวปฏิบัติที่ดีเหล่านี้ทำให้บ้านเมืองมีความสงบร่มเย็นสังคมดีเศรษฐกิจดีซึ่งมีเครื่องชี้วัด (KPI) คือ สภาพบ้านเมืองโดยทั่วไปมีพลเมืองมากประชากรคับคั่งแออัดไปด้วยผู้คนมีบ้านนิคม (ตำบล) และราชธานีหนาแน่นมีทุกระยะช่วงใกล้กับตมมีเมือง(เล็ก)อยู่ 84,000 เมืองมีอาหาร(โรค) อยู่ 2 ชนิด คือ (1) อิจฉา คือ ความอยากที่เป็นสาเหตุแห่งการขอและการให้ตลอดเวลา (2) อนสนะ คือ ผู้คนกินตื้ออยู่ตื้อมหน้าสำราญจึงเกิดความเฉื่อยชาต้องการจะนอนไม่อยากทำงาน เพราะ เม้าอาหารในยุคนี้มนุษย์มีอายุขัย 80,000 ปีสถานการณ์ด้านเศรษฐกิจบ้านเมืองมีภัคษาหารอุดมสมบูรณ์อาณาเขตของบ้านเมือง มีมหาสมุทรทั้ง 4 เป็นขอบเขต

ในครั้งอดีตเมืองเวสาลีหรือไพศาลี แคว้นวัชชีเป็นบ้านเมืองที่เหมาะสมถือเป็นต้นแบบของการบริหารจัดการบ้านเมือง ประชาชนในชาตินับถือพระพุทธศาสนาเป็นเรือนใจสังคมอุดมด้วยคุณความดีเต็มไปด้วยโอกาสซึ่งเปิดกว้างสำหรับผู้แสวงหาคุณความดี การดำเนินชีวิตของผู้คนก็มีความสุขตามสมควรแก่อัตภาพ สมาชิกในองค์กร สถาบัน ครอบครัวสามัคคีกลมเกลียว ปราบฏให้เห็นเป็นที่ประจักษ์ เมืองค้ประกอบ 10 ประการ อันเป็นคุณลักษณะที่แสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองร่มเย็นของบ้านเมืองในครั้งอดีตประกอบด้วย (1) มีประชากรมาก (2) มีพลเมืองหนาแน่น (3) อึกทิกครึกโครมเพราะเสียง 10 ชนิดคือ เสียงช้าง เสียงม้า เสียงรถ เสียงกลอง เสียงตะโพน

เสียงพิน เสียงขับร้อง เสียงกังสดาล เสียงประโคมดนตรี และเสียงเชื้อเชิญว่า “พวกท่านโปรด บริโภค โปรดดื่ม โปรดเคี้ยวกิน” (4) มีสตรีผู้งดงามด้วยรูปและนามประจำเมือง (5) มีสระโบกขรณี ทัวไปซึ่งเต็มไปด้วยดอกกุบล ปทุม โกมุท บุนทริก และสระโบกขรณีธรรมะ (6) มีปราสาททัวไป และธรรมปราสาท (7) มีสภาคาร อันเป็นที่ประชุมของผู้บริหารและผู้ทรงความคิด (8) มีบุชนีย บุคคลและนักปราชญ์ราชบัณฑิต รวมทั้งสถาบันการศึกษา (9) มีสมณพราหมณ์ผู้ทรงศีลสัญจรไปมา และ (10) มีเจดีย์

บ้านเมืองใดมีองค์ประกอบที่เป็นคุณลักษณะดังกล่าวนี้ เรียกว่า ปฏิรูปเทศ แปลว่า ถิ่นฐาน ที่เหมาะสม การได้มีโอกาสอยู่ในถิ่นฐานที่เหมาะสม จัดเป็นมงคลแก่ชีวิต เมืองเวสาลีหรือไพศาลี แคว้นวัชชี ประกอบด้วยคุณลักษณะดังที่กล่าวมา จึงทำให้บ้านอื่นเมืองอื่นในยุคสมัยเดียวกันทั้งรู้สึก ชื่นชม และอยากจะดำเนินรอยตาม หรือบางครั้งก็อยากจะยึดเอามาเป็นเมืองขึ้น

การได้มาซึ่งความเป็นปฏิรูปเทศ มีข้อที่พึงศึกษาอยู่ 2 ประการ คือ

ประการที่ 1 วิธีการที่จะได้มาคืออะไร ?

ประการที่ 2 วิธีการที่จะธำรงรักษาความเป็นปฏิรูปเทศไว้ให้ยืนยงคงอยู่ต่อไปคืออะไร ?

มีเรื่องของพวกวัชชีเป็นกรณีศึกษา สมัยหนึ่ง ขณะที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่กุเชาติชมภูฏ เขตกรุงราชคฤห์พระเจ้าอชาตศัตรูแห่งแคว้นมคธ มีพระประสงค์จะปราบแคว้นวัชชี จึงส่งวัสสการพราหมณ์ไปเข้าเฝ้าและกราบทูลถามพระพุทธองค์เกี่ยวกับสถานการณ์ในแคว้นวัชชี แล้วนำกลับมารายงาน เพื่อประกอบการวางยุทธศาสตร์ในการเข้าโจมตีวัสสการพราหมณ์พร้อมด้วย คณะได้เดินทางไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้ากราบทูลถามพระพุทธเจ้าเกี่ยวกับความเป็นไปของแคว้นวัชชี พระพุทธองค์ได้ฟังแล้วไม่ได้ตรัสตอบกับวัสสการพราหมณ์โดยตรง แต่ทรงหันไปสนทนากับ พระอานนท์ที่ถวายงานพักอยู่ด้านพระปฤษฎางค์เป็นเชิงสอบถามว่า “อานนท์ เธอได้ยินไหมว่า พวกเจ้าวัชชีหมั่นประชุมกันเนืองนิตย์ประชุมกันมากครั้งอยู่เมื่อประชุมก็พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุมพร้อมเพรียงกันทำกิจที่พวกเจ้าวัชชีพึงกระทำไม่บัญญัติสิ่งที่ไม่ได้ บัญญัติไว้ไม่ล้มล้างสิ่งที่บัญญัติไว้แล้วถือปฏิบัติมันตามธรรมที่วางไว้เดิมสักการะเคารพนับถือบูชา เจ้าวัชชีผู้มีพระชนมายุมากของชาววัชชี และถือว่าถ้อยคำแนะนำพร่ำสอนของท่านผู้อาวุโสเหล่านั้น เป็นสิ่งที่ควรรับฟังให้เกียรติกุลสตรีหรือกุลกุมารีไม่ชมเชยน้ำใจสักการะเคารพนับถือบูชาเจดีย์ ในแคว้นวัชชีของชาววัชชี ทั้งในเมืองและนอกเมืองและไม่ละเลยการบูชาอันชอบธรรมที่เคยให้ เคยกระทำต่อเจดีย์เหล่านั้น จัดการรักษาคุ้มครองป้องกันพระอรหันต์ทั้งหลายโดยชอบธรรม โดยตั้งใจว่า “ทำอย่างไร พระอรหันต์ที่ยังไม่มาพึงมาสู่แคว้นของเรา ท่านที่มาแล้วพึงอยู่ อย่างผาสุกในแคว้นแคว้น”

พระอานนท์กราบทูลพระพุทธองค์ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ได้ยินว่าพวกเจ้า วัชชียังถือปฏิบัติอธิปไตยธรรม 7 ประการนี้อยู่”

พระพุทธองค์ตรัสกับพระอานนท์ว่า “ตราบใดที่พวกเจ้าวัชชียังถือปฏิบัติอธิปไตยธรรม 7 ประการ พวกเจ้าวัชชีพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียวไม่มีความเสื่อมเลยอย่าว่าแต่ถือปฏิบัติ ทั้ง 7 ข้อ เลยแม้ถือปฏิบัติข้อเดียวก็มีแต่ความเจริญไม่มีความเสื่อม”

ผู้นำแห่งรัฐ : บทเรียนจากคัมภีร์พระพุทธศาสนากับแนวปฏิบัติในสถานการณ์ปัจจุบัน

รัฐต้องมีผู้นำแม้แต่สังคมของสัตว์ 3 สหายคือนกกระทา ลิง ช้าง อยู่ร่วมกันมานานไม่เคยคิดว่าจะต้องมีผู้นำวันหนึ่งก็ต้องมานั่งปรึกษากันว่าจะคัดเลือกใครจะเป็นหัวหน้าวิธีการคัดเลือกคือ เอาต้นไทรต้นหนึ่งที่อยู่ในบริเวณนั้นเป็นเกณฑ์ โดยกำหนดข้อตกลงว่า “ใน 3 ตัวนี้ใครเห็นต้นไทรนี้ก่อนผู้นั้นเป็นผู้นำ” ช้างพูดขึ้นก่อนว่า “สมัยที่เราเป็นลูกช้าง ต้นไทรนี้สูงแค่ระดับขาอ่อนของเราเห็นต้นไทรตั้งแต่ตอนเป็นพุ่มเล็ก ๆ”

ลิงพูดว่า “ตอนเราเป็นลูกลิง นั่งอยู่บนพื้นดินเคี้ยวกินหน่อของต้นไทรอ่อนนี้เราเห็นมันตั้งแต่ตอนเป็นเล็ก ๆ อยู่”

ส่วนนกกระทาพูดว่า “สหายทั้งสองเอ๋ย เมื่อก่อนมีต้นไทรใหญ่อยู่ที่โน้น เราไปกินผลของมันแล้วมาถ่ายเมล็ดมันลงในที่นี้ จึงทำให้ต้นไทรงอกขึ้นตรงนี้”

สัตว์ 3 ตัวเมื่อทราบข้อมูลอย่างนี้ ทำให้ทราบลำดับอาวุโสของกันและกันลิงและช้างจึงยกให้นกกระทาเป็นหัวหน้าเคารพยำเกรงกันตามลำดับอาวุโสเชื่อฟังกันและกัน ทำให้อยู่กันความร่วมเย็นเป็นสุขสันติสุขในรัฐเกิดจากผู้นำและเป็นผู้ที่มีคุณธรรมจริยธรรม คนทั่วไปอาจมีคุณธรรมจริยธรรมมากบ้างน้อยมากหรือบางคนอาจไม่มีเลย แต่ไม่ได้เป็นองค์ประกอบหลักที่จะให้เกิดสันติสุขในรัฐเท่ากับผู้นำที่มีคุณธรรมจริยธรรม

แนวบริหารจัดการที่ดีเพื่อสร้างสันติสุขในรัฐที่เหมาะสมสถานการณ์ปัจจุบันคืออะไร ?

ผู้นำรัฐย่อมจะมีหลักการปกครองรัฐอยู่แล้วสามารถสร้างความเจริญรุ่งเรืองในรัฐได้แต่ท้ายที่สุดก็เกิดปัญหาความวุ่นวายจึงถือว่ายังมีจุดบกพร่องที่จะต้องเติมเต็มอยู่หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาแม้จะเป็นหลักที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้นานแล้วแต่ก็เป็นสัจธรรมอยู่ว่าผู้ใดประพฤติปฏิบัติผู้นั้นย่อมได้รับผลเอง (สันติภูมิ) และไม่ขึ้นอยู่กับกาลเวลา (อกาลิกะ) ดังนั้นจึงสามารถนำเป็นหลักคิดเพื่อเติมเต็มจุดบกพร่องหลักการปกครองรัฐได้ถามต่อไปว่า “ในจำนวนหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา 84,000 พระธรรมชั้นนั้น หลักธรรมใดเหมาะที่สุดสำหรับการเติมเต็มหลักการปกครองรัฐ ?” บทเรียนที่ได้จากกัณฑ์ตสุตตรก็คือ “ธรรมวิชัย” การชนะข้าศึกโดยมิต้องใช้อำนาจมิต้องใช้ศัสตราแต่ใช้ธรรมนั้นแหละทำให้สามารถครองความยิ่งใหญ่ทั่วโลก พระเจ้าอโศกมหาราชหลังจากที่ทรงหันมานับถือพระพุทธศาสนาทรงดำเนินนโยบายตามหลักการที่ปรากฏในกัณฑ์ตสุตตรนี้ทรงเปลี่ยนเสียงกลองศึกให้เป็นเสียงกลองแห่งธรรม (ธัมมเกรี) ทรงดำเนินนโยบายบริหารบ้านเมืองโดยหลักธรรมวิชัย (ชนะโดยธรรม) ก็อยู่ในจักรวรรดิวัตรข้อธรรมาธิปไตย คือถือธรรมเป็นใหญ่ การที่พระองค์ทรงปกครองจัดการรักษาอันชอบธรรมแก่ประชาชนดังพ่อปกครองลูกก็อยู่ในจักรวรรดิวัตรข้อธรรมการรักษาคือการรักษานชอบธรรม การที่พระองค์ทรงป้องกันมิให้เกิดความเลวร้ายขึ้นในรัฐและปราบปรามเรื่องเลวร้ายที่เกิดให้หมดสิ้นไปจากรัฐก็อยู่ในจักรวรรดิวัตรข้อธรรมการนิเสนาเป็นต้น

จากบทเรียนที่ได้จากคัมภีร์พระพุทธศาสนาดังกล่าวมา ข้างต้นทั้งที่เป็นหลักการและตัวอย่างความสำเร็จสามารถสรุปลงในหลักการใหญ่ (หัวใจของพระพุทธศาสนา) ได้ 3 ประการคือ ไม่ทำชั่ว ทำดี ทำจิตให้ผ่องใส

ความชั่ว คือ ความชั่วทางกายเรียกว่ากายทุจริตมี 3 อย่าง คือ (1) ฆ่าสัตว์ (2) ลักทรัพย์ (3) ประพฤติผิดในกาม ความชั่วทางวาจาเรียกว่าวจีทุจริตมี 3 อย่าง คือ (1) พูดเท็จ

(2) พุดส่อเสียด (3) พุดคำหยาบ (4) พุดเพ้อเจ้อความชั่วทางใจเรียกว่ามโนทุจริต มี 3 อย่างคือ (1) เพ่งเล็งอยากได้ของคนอื่น (2) มีจิตพยาบาท (3) เห็นผิด ดังนั้น การไม่ทำชั่วก็คือ (1) เว้นจากการฆ่าสัตว์ (2) เว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขามีได้ให้ (3) เว้นจากการประพฤติดินในกาม (4) เว้นจากการพุดเท็จ (5) เว้นจากการพุดส่อเสียด (6) เว้นจากการพุดคำหยาบ (7) เว้นจากการพุดเพ้อเจ้อ (8) ไม่เพ่งเล็งอยากได้ของของเขา (9) มีจิตไม่พยาบาท (10) มีความเห็นชอบ

ความดีมี 2 ส่วนคือ ส่วนที่ 1 การไม่ทำชั่ว 10 อย่างดังกล่าวมาแล้วและคือความดีส่วนที่ 2 ความดีที่เสริมเข้าไปอีกเพื่อให้เกิดความดียิ่ง ๆ ขึ้นไปจัดเป็นบุญบารมีประกอบด้วย (1) ทาน การให้ปันสิ่งของ (2) สีล ประพฤติเรียบร้อยดีงาม (3) ภาวนา อบรมจิตใจ (4) อปายณะ อ่อนน้อม ถ่อมตน (5) เวยยาวัจจะชวนชววยรับใช้มีจิตอาสา (6) ปัตติทาน แล้วยความดีให้ผู้อื่น (7) ปัตตานุโมทนายินดีในความดีของผู้อื่น (8) ธัมมัสสนะฟังธรรมศึกษาหาความรู้ (9) ธัมมเทศนา สอนธรรมให้ความรู้แก่ผู้อื่น (10) ทิฏฐุกัมมัมปรับความเห็นให้ถูกต้อง

ทำจิตให้ผ่องใส คือ การฝึกฝนอบรมกล่อมเกลตาตามหลักไตรสิกขา หมายถึง การฝึกฝน กล่อมเกลากายวาจาให้มีความเรียบร้อยดีงาม สงบเสถียร ทำให้พร้อมที่จะฝึกและสะดวกที่จะฝึกจิต ให้เป็นสมาธิซึ่งจะทำให้เกิดปัญญาในการฝึกอบรมตามหลักไตรสิกขานี้ศีลเป็นพื้นฐานเพื่อก้าวไปสู่ ความเจริญขั้นต่อไปคือ “จิตสมาธิ” ศีลก็คือ เจตนาที่จะงดเว้นหรือการไม่มีความด่าริในการที่จะทำ ความชั่วใด ๆ อยู่ในใจซึ่งทำให้จิตใจบริสุทธิ์ผ่องใสปลอดโปร่งทำให้เกิดความคิดเห็นแจ่มแจ้งนั่น คือ ปัญญา

ไม่ทำชั่ว ทำดี ทำจิตให้ผ่องใสถือ เป็นหัวใจของพระพุทธศาสนาปัญหาก็อยู่ที่ว่าจาก หลักการสู่การปฏิบัติจะอย่างไร ? คำตอบคือ “คนดีคือผู้ที่จะนำหลักการดีไปสู่ภาคปฏิบัติ” โจทย์จึงมีต่อไปว่า “จะสร้างคนดีได้อย่างไร ?”

“คนดี” กับ “ความดี” เป็น 2 อย่างที่บางครั้งก็อยู่ด้วยกัน บางครั้งก็แยกกัน “ความดี” เกิดจากการ “ละชั่ว ทำดี และทำจิตให้ผ่องใส” “คนดี” ก็คือคนที่ละชั่ว ทำดีทำจิตให้ผ่องใสนั่นเอง ดังนั้นวิธีสร้างคนดีก็คือให้เขาไม่ทำชั่วให้เขาทำดีและให้ทำจิตให้ผ่องใสซึ่งในทางปฏิบัติการที่จะ ประสบความสำเร็จในการสร้างคนดีนั้นต้องทำหลายอย่างไปพร้อม ๆ กัน นั่นคือ (1) หลักการดีที่มี อยู่แล้วต้องช่วยกันเชิดชูหลักการนี้ให้ปรากฏรับรู้ในสังคมอย่างต่อเนื่องโดยรูปแบบกิจกรรม หรือประชาสัมพันธ์ หรือรูปแบบอื่น ๆ เช่น การศึกษาเล่าเรียนเป็นชั้นสอนให้รู้ (2) แสดงตัวอย่าง ความดีตามหลักการนั้น เชิดชูคนมีคุณธรรมจริยธรรมมีคนที่เห็นเป็นตัวอย่างเป็นขั้นทำให้ดูอยู่ ให้เห็น (3) การฝึกอบรมกล่อมเกลตาตามหลักไตรสิกขาแล้ว นั่นคือทำจิตให้ผ่องใสตาม หลักไตรสิกขา

หลักคิดสำหรับนักบริหารก็ คือ “หลักการดีต้องอาศัยคนดีนำไปปฏิบัติเพื่อสร้างแบบอย่าง ที่ดี” ความจริงในปัจจุบันก็ คือ เรามีหลักการดีเพียงพอแล้วทั้งหลักการของอาณาจักรและ ศาสนจักรปัญหาจึงไม่ได้อยู่ที่หลักการ แต่อยู่ที่คนที่จะนำหลักการที่ดีไปปฏิบัติให้เป็นต้นแบบ

ความจริงในสังคมหนึ่งไม่จำเป็นว่าทุกคนต้องเป็นคนดีแต่ขอให้มีคนดีเป็นแบบอย่าง และมีผู้นำแบบพระโพธิสัตว์เหมือนกับสังคมโลกในแต่ละกัลป์แต่ละยุคมีพระพุทธเจ้าเพียงพระองค์ เดียวเท่านั้น ในยุคที่ว่างจากพระพุทธเจ้าถ้าจะมีรอยต่อที่เป็นช่องว่างจริง ๆ ก็จะมีพระปัจเจกพุทธ เจ้ามาช่วยรักษาสังคมทั่วไปก็เช่นเดียวกัน การสร้างคนดีจึงเป็นสิ่งที่ผู้มีอำนาจหน้าที่ในทุกสังคม

ในทุกยุคต้องเอาใจใส่เป็นพิเศษธรรมก็คือว่า “ทุกคนอยากเป็นคนดี แต่เป็นคนดีไม่ได้ทุกคน” ภาระหน้าที่ของมนุษยชาติก็คือช่วยกันอุดหนุนส่งเสริมให้คนเป็นคนดีแม้จะเป็นคนดีได้ไม่ทั้งหมดก็ตามในรัฐศาสตร์เชิงพุทธหรือพุทธรัฐศาสตร์จึงควรแบ่ง “คนดี” เป็น 2 ระดับ คือ (1) คนดีแบบกัลยาณชน (2) คนดีแบบพระโพธิสัตว์

คนดีระดับที่ 1 กัลยาณชนเกิดจากการไม่ทำชั่วมีเว้นจากการฆ่าสัตว์ เป็นต้นและการทำความดีมี ทาน ศีล ภาวนา เป็นต้นดังกล่าวแล้วโดยพัฒนาจากความเป็นปุถุชน (คนหนาด้วยกิเลส) ไปสู่ความเป็นกัลยาณชน (คนดี) ซึ่งเมื่อทำความดียิ่งขึ้นไปอย่างต่อเนื่องก็จะพัฒนาไปสู่ความเป็นอริยะตั้งแต่ขั้นโสดาบัน สกทาคามี อนาคามี และอรหัตต์ ซึ่งทำได้ไม่ยาก เราบำเพ็ญทาน รักษาศีล เจริญภาวนาต่อเนื่องก็บรรลุความเป็นดีในระดับอริยะได้แต่เมื่อพูดถึงอริยบุคคล เราก็มักจะนึกถึงพระอรหัตต์และคิดว่าเป็นเรื่องยากสำหรับคนทั่วไป ความจริงก็คือว่าโลกปัจจุบันเหตุที่มีรัฐหรือสังคมบางแห่งอุดมด้วยสันติสุขก็เพราะมีคนดีเหมือนเป็นอริยบุคคลหรือเหมือนกับจะเป็นโสดาบันอาศัยอยู่ด้วยโดยบรรลุความเป็นโสดาบันโดยสมบูรณ์หรือโดยลักษณะนิสัยหรือจิตสำนึกแบบโสดาบันก็ตามในสมัยที่พระพุทธเจ้าทรงพระชนม์อยู่นางวิสาขามหาอุบาสิกาเป็นโสดาบัน อนาถบิณฑิกเศรษฐีก็เป็นโสดาบันทั้ง 2 ท่านก็อยู่ครองเรือนทำมาหากินเหมือนคนทั่วไป แต่ยึดมั่นบำเพ็ญทานรักษาศีล เจริญภาวนาอยู่เป็นประจำ ความดีเริ่มต้นด้วย “คนดี” เพราะคนดีครอบครัวจึงดีเพราะครอบครัวดีหมู่บ้านจึงดี เพราะหมู่บ้านดีตำบลจึงดี เพราะตำบลดีอำเภอจึงดี เพราะอำเภอดีจังหวัดจึงดี เพราะจังหวัดดีประเทศหรือรัฐจึงดี คิดและทำง่าย ๆ อย่างนี้ ถึงแม้ระบบและกลไกจะดี ถ้าคนไม่ดีก็ทำให้เกิดความดีไม่ได้การฝึกฝนอบรมตนให้เป็นคนดีด้วยหลัก ทาน ศีล ภาวนาไม่ใช่เรื่องยาก แต่ไม่ค่อยมีคนสนใจจะทำหรือทำกันเพียงเป็นพิธีกรรมไม่จริงจังและไม่จริงใจความดีจึงไม่เกิด

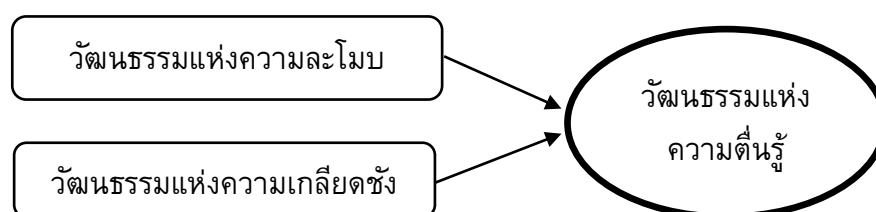
คนดีระดับที่ 2 คนดี แบบพระโพธิสัตว์ซึ่งเกิดจากการทำความดี โดยบำเพ็ญบารมี 1๐ ทศ คำว่า “บารมี” แปลว่าถึงฝั่ง ธรรมเครื่องถึงซึ่งฝั่ง หมายถึง คุณ ความดีที่บำเพ็ญอย่างยิ่งยวดคุณความดีที่ได้บำเพ็ญมาที่ทำให้ยิ่งใหญ่ซึ่งจะส่งผลให้เป็นพระสัมมาสัมพุทธะปฏิบัติปฏิบัติอย่างยิ่งยวด บำเพ็ญอย่างพิเศษเพื่อบรรลุซึ่งจุดหมายอันสูง ประกอบด้วย (1) ทานบารมี คือ มีอุปนิสัยฝึกฝนในทาน มีกุศลเจตนาในการให้อยู่ตลอดเวลาให้อามิสทานบ้าง ธรรมทานบ้างในชีวิตประจำวัน (2) ศีลบารมี คือ มีอุปนิสัยเรียบร้อยดีงาม มีความสงบเยือกเย็นเป็นปกติ (3) เนกขัมมบารมี คือ ความดำริที่จะออกจากเครื่องอุปโภคบริโภคที่ทำให้ชีวิตยุ่งเหยิง หรือดำริที่จะออกบวช ในมุกกว้างออกไปครอบคลุมถึงความคิดที่จะปลอดจากความโลก (4) ปัญญาบารมี ใช้ปัญญาเป็นเครื่องนำทางในการทำหน้าที่การงานปกติหรือใช้ปัญญาแก้ปัญหาอยู่ตลอดเวลา (5) วิริยบารมี ใช้วิริยะเป็นเครื่องนำทางในการทำหน้าที่อยู่ตลอดเวลา มีความเพียรพยายามไม่ท้อถอย มีความอดสาหะแรงกล้าและยิ่งยวดตลอดเวลา (6) ขันติบารมี ใช้ขันติเป็นเครื่องนำทางในการทำหน้าที่การงานปกติหรือใช้ขันติ (อดทน อดกลั้น อดอ้อม) แก้ปัญหาอยู่ตลอดเวลา มีความอดทน ความอดกลั้นความไม่ดูร้ายความไม่เกรี้ยวกราด ความเข้มแข็งแห่งจิต (7) สัจจบารมี คือ ดำเนินชีวิตยึดความจริงใจ จริงวาจา และจริงการเป็นหลักไม่ว่าจะทำการใด ๆ ที่ไหน เมื่อไรก็ยึดหลักนี้ใช้สัจจะเป็นเครื่องนำทางในการทำหน้าที่การงานปกติหรือใช้สัจจะแก้ปัญหาอยู่ตลอดเวลา (8) อธิษฐานบารมี คือใช้อธิษฐานธรรมเป็นเครื่องนำทางในการทำ

หน้าที่การงานปกติ หรือใช้อิทธิฐานธรรม(ความมั่นคงแน่วแน่) แก้ปัญหาปัญญาธิฐานธรรมอันเป็นฐานที่มั่น คือ ปัญญาสัจจาธิฐาน ธรรมอันเป็นฐานที่มั่นคือสัจจะ จาคาธิฐาน ธรรมอันเป็นฐานที่มั่นคือจาคะ อุปสมาธิฐาน ธรรมอันเป็นฐานที่มั่นอุปสมะที่มีอยู่ในจิตใจตลอดเวลา (9) เมตตาบารมี คือ มีเมตตาธรรมอยู่เนื่องนิตย์ น้อมนึกในใจตลอดเวลาว่า “สพเพ สตฺตา อเวรา โหนตุ อพฺยาปชฺฌา โหนตุ อนีฆา โหนตุ สุขี อตฺตนาํ ปริหรณฺตุ ขอสฺสํทํปงฺจงเป็นสุข อย่าได้มีเวรภัยต่อกันและกัน อย่าได้พยาบาทปองร้ายกัน อย่าได้มีความทุกข์กายใจ ขอให้รักษาตนพ้นจากทุกข์ภัยทั้งสิ้นเกิดใช้เมตตาธรรมเป็นเครื่องนำทางในการทำหน้าที่การงานปกติ หรือใช้เมตตาธรรมเป็นหลักในแก้ปัญหาอยู่ตลอดเวลา โดยมีขันติบารมีเป็นฐาน (1๐) อุเบกขาบารมี คือ มีท่าทีที่นิ่งเรียบต่อปรากฏการณ์ไม่เอนเอียงไม่ปรุงแต่งต่อยอดใช้อุเบกขาเป็นเครื่องนำทางในการทำหน้าที่การงานปกติ หรือใช้อุเบกขา (ความนิ่ง) แก้ปัญหาอยู่ตลอดเวลา

คนที่จะเป็นผู้นำรัฐควรเป็นคนดีระดับใดระดับหนึ่งใน 2 ระดับนี้ ผู้นำรัฐที่ดีที่สุดก็คือคนดีระดับที่ 2 นี้ คนดีแบบพระโพธิสัตว์ มีคุณธรรมจริยธรรมแบบพระโพธิสัตว์ มีแต่การให้และให้อย่างไรชอบเขตมีความเรียบร้อยด้านกายวาจาที่ดำเนินได้ยาก เป็นต้น เมื่อได้คนดีดังกล่าวมานี้คนดีนี้จะเหละจะนำหลักการดีที่มีอยู่แล้วไปปฏิบัติเกิดผลดีเป็นแบบอย่างที่ดี คนทั่วไปก็จะได้นำปฏิบัติที่ดีและแรงบันดาลใจที่จะทำตามอย่าง ความสมบูรณ์แห่งรัฐเกิดขึ้นได้อย่างนี้.

ตอนที่ 3 ระบอบการปกครองแบบธรรมาธิปไตย ในฐานะอุดมคติเพื่อการสร้าง ความสมดุลแห่งอำนาจในการปกครองรัฐ

เมื่อพิจารณาจากมุมมองความหมายของ ธรรมาธิปไตย เราก็จะพบประเด็นปัญหาความวิฤติของสังคมในทุกด้าน ดังที่ท่านพุทธทาส กล่าวว่า ศีลธรรมแพบการศึกษาเพื่อประชาธิปไตยเพื่อยุชนพึง การปกครองเพือน การเมืองพบบ สังคมเพื่อ เศรษฐกิจฟ้าม ศาสนาพื้นวัฒนธรรมเพียว ประเทศชาติฟอน รัฐธรรมนูญฟาง ความเป็นไทยก็เพื่อย ในที่นี้ผู้เขียนสรุปรวมว่าเป็นวิฤติจิตวิญญานของมนุษย์ ถึงแม้ท่านพุทธทาสจะกล่าวว่า ปรากฏการณ์ทั้งหมดเกิดจากการศึกษาที่ไม่ถูกต้อง แต่ผู้เขียนกลับมองว่า ผลพวงวิฤติที่เกิดขึ้นในสังคมทุกด้านที่ กล่าวถึงเป็นผลมาจากระบบการปกครองที่เหลวแหลกจนกระทั่งสร้างวัฒนธรรมที่เลวร้ายขึ้นมา 2 ประการ กล่าวคือ วัฒนธรรมแห่งความละโมบ และวัฒนธรรมแห่งความเกลียดชัง

แผนภาพที่ 4.1 วัฒนธรรมในสังคม

วัฒนธรรมด้านลบที่กล่าวถึงทั้งสองประการล้วนเป็นสารตั้งต้นที่ก่อให้เกิดวิกฤติของสังคมอย่างมากมายดังที่อ้างถึงคำกล่าวของท่านพุทธทาสไปแล้ว โดยแต่ละวัฒนธรรมจะมีลักษณะดังนี้

1. วัฒนธรรมแห่งความละโมภ ระบบการปกครองในระบบเดิมทำลายจิตใจทำลายศีลธรรม สร้างวัฒนธรรมแห่งความละโมภ มือใครยาวสาวได้สาวเอา มุ่งกอบโกย โดยไม่สนใจว่าการได้มาของตน มีค่าเท่ากับการทำลายหรือการสูญเสียของใครหรือธรรมชาติอันไหนบ้าง

2. วัฒนธรรมแห่งความเกลียดชัง เป็นผลผลิตของระบบการปกครองที่ใช้อำนาจนำแบบเดิม ไม่ส่งเสริมความรักความเมตตา แต่ส่งเสริมสิทธิและเสรีภาพจนทำให้คนเกิดความยึดมั่นถือมั่นในตัวตน กลายเป็นสังคมตัวใครตัวมันและแบ่งแยก มองคนด้วยกันบนความแตกต่าง แบ่งแยกพวกเขา พวกเขา อะไรที่เป็นของเราเป็นสิทธิของเราเท่านั้น พวกเขาไม่มีสิทธิ ด้วยพื้นฐานความคิดแบบนี้ จึงกลายเป็นสารตั้งต้นที่ก่อให้เกิดสงคราม เช่นฆ่า ประหัตประหารล้มตายกันไปจำนวนมากมาย

ทางออกของวิกฤติที่จะนำสังคมไปสู่สังคมแห่งสันติสุข ก็คือ วัฒนธรรมแห่งการตื่นรู้ เป็นวัฒนธรรมที่ผู้คนเป็นกัลยาณมิตรต่อกัน ช่วยเหลือเกื้อกูล มีเมตตาเผื่อแผ่แบ่งปันต่อกัน ในวัฒนธรรมแห่งการตื่นรู้ ระบบการปกครองแบบประชาธิปไตยจะถูกยกระดับเป็นประชาธิปไตยแห่งธรรมาธิปไตย อันเป็นผลมาจากการที่คนในสังคมมีคุณภาพผนวกรวมกับสังคมมีคุณภาพจะทำให้การปกครองมีคุณภาพ ตามสมการทางสังคมที่ว่า

แผนภาพที่ 4.2 สมการประชาธิปไตยแห่งธรรมาธิปไตย

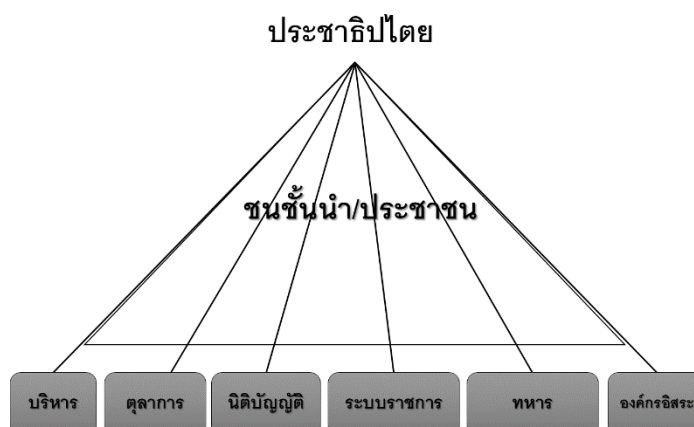
แต่ถึงกระนั้นแนวคิดนี้ก็ยังมีลักษณะเป็นอุดมคติ เพราะทิศทางการนำพารัฐไปสู่การปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตยแห่งธรรมาธิปไตย ยังมีดมนในโลกของความเป็นจริง เพราะหลักการแห่งประชาธิปไตยแห่งธรรมาธิปไตย จะต้องปกครองบ้านเมืองที่ธำรงไว้ซึ่งหลักศีลธรรมอันดีงามเป็นพื้นฐาน หลักศีลธรรมไม่ใช่เรื่องของการเขียนรัฐธรรมนูญให้เกิดองค์กรรมมากมายมาทำหน้าที่สร้างดุลอำนาจในระบอบการปกครอง แต่เป็นเรื่องของการสร้างพลเมืองให้มีธรรม และธรรมที่เป็นพื้นฐานที่สุดที่พลเมืองจะต้องมี คือ ศีล อันได้แก่ วินัย ในที่นี้ผู้เขียนจะไม่สาธยายประเด็นเกี่ยวกับศีล เนื่องจากจะมีกล่าวถึงหมู่บ้านรักษาศีล 5 ในบทถัดไป แต่จะให้เห็นภาพที่ชัดเจนว่า ระบอบการปกครองที่เรียกว่า ประชาธิปไตย จะมีคุณภาพจะต้องเป็นประชาธิปไตยแห่งธรรมาธิปไตย การที่จะเกิดขึ้นได้จะต้องมีสังคมที่มีคุณภาพ สังคมจะมีคุณภาพได้คนในสังคมต้องมีคุณภาพก่อน และเครื่องมือพื้นฐานในการสร้างคนมีคุณภาพ คือ วินัย ดังเช่น ประเทศญี่ปุ่นเกิดสึนามิครั้งใหญ่ ทำให้คนญี่ปุ่นไร้บ้านไร้ที่อยู่เป็นจำนวนมาก ขาดแคลนอาหาร อาหารที่มีอยู่ไม่เพียงพอสำหรับคนทั้งหมด แต่คนญี่ปุ่นก็ไม่มีอาการแย่งแย่งปล้นชิง ในยามวิกฤติเช่นนี้กลับยังต่อแถว

เพื่อซื้อเครื่องอุปโภคบริโภคที่มีอยู่อย่างจำกัดนั้น สะท้อนให้เห็นถึงการมีวินัยของคนและนั่นคือคำตอบว่าทำไมประเทศญี่ปุ่นจึงเจริญเติบโตกว่าทุกประเทศในเอเชีย

รูปภาพที่ 4.3 ชาวญี่ปุ่นเข้าแถวซื้อสินค้าในวิกฤตีสยาม

ในประเทศที่พลเมืองอ่อนด้อยด้านวินัยเป็นเรื่องยากที่จะสร้างระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยให้เข้มแข็ง เพราะพื้นฐานของประชาธิปไตยแบบเสรีนิยม คือ การเคารพกติกาของสังคม เพราะกติกาเป็นเพียงสิ่งยึดเหนี่ยวสิ่งเดียวที่ทำให้ความต้องการของทุกคนสามารถมาบรรจบรวมกันได้ หากพิจารณาระบอบการปกครองของประเทศไทย เราจะพบว่า โครงสร้างการปกครองที่ถูกครอบด้วยอุดมการณ์ประชาธิปไตย เป็นการปฏิสัมพันธ์แบบไม่เท่าเทียมระหว่างชนชั้นนำ ที่ทำหน้าที่ในการใช้อำนาจกับประชาชน โดยการใช้ อำนาจดังกล่าวนี้มีกลุ่มก้อนของอำนาจที่ควบคุมระบบการเคลื่อนตัวของอุดมการณ์ประชาธิปไตยแบบไทยๆ อย่างน้อย 6 ระบบด้วยกัน คือ ฝ่ายบริหาร ฝ่ายตุลาการ ฝ่ายนิติบัญญัติ ระบบราชการ ทหาร และองค์กรอิสระต่าง ๆ ที่ใช้อำนาจร่วมกันและถ่วงดุลกันและกันอยู่ บางครั้งการใช้ อำนาจก็เป็นไปในทิศทางเดียวกันประเทศก็สงบร่มเย็น ผู้คนก็เกิดความสุข ไม่เกิดปัญหาความขัดแย้งในประเทศ แต่บางครั้งการใช้ อำนาจไม่สัมพันธ์กัน เกิดปรากฏการณ์อำนาจสัมพันธ์แบบผกผัน เช่น รัฐบาลคิดอย่าง ทหารต้องการอีกอย่าง ทำให้เกิดการรัฐประหารขึ้นในประเทศ อุดมการณ์ประชาธิปไตยในลักษณะที่เป็น “เสาเดียวของอำนาจ” แต่ละองค์กรมีอำนาจแบบต่างคนต่างก็มี แต่ไม่ได้ถูกผสมผสานให้เกิดความเหนียวแน่นในระหว่างกันและกัน จึงขาดความเข้มแข็ง อ่อนแอและถูกกัดกร่อนด้วยอำนาจอันมิพึงประสงค์ได้ง่าย

แผนภาพที่ 4.4 โครงสร้างการปกครองตามอุดมการณ์ประชาธิปไตยแบบไทย

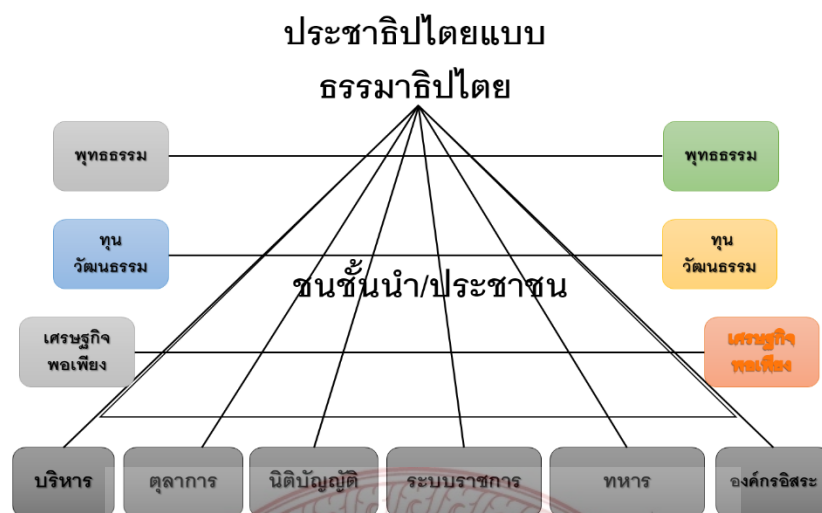
หากเปรียบเทียบอุดมการณ์ประชาธิปไตยแบบนี้ ก็มีลักษณะคล้ายกับเหล็กที่ช่างก่อสร้างนำมาก่อสร้างบ้าน แต่มีเฉพาะเหล็กที่ยืนอยู่ในแนวตั้งเท่านั้น ไม่มีการผูกเชื่อมเข้าด้วยกันด้วยเหล็กดัดและลวดในแนวนอน จึงทำให้ขาดความเข้มแข็งทนทานต่อการใช้งาน อำนาจทั้ง 6 ด้าน ดังในภาพนั้น ก็เป็นเช่นนั้นไม่สามารถประคับประคองอุดมการณ์ประชาธิปไตยให้เดินไปอย่างเข้มแข็งได้

การฝึกกำลังสร้างความเข้มแข็งให้กับประชาธิปไตยแบบไทย

รูปภาพที่ 4.5 แบบจำลองการเสริมความเข้มของอุดมการณ์ประชาธิปไตยแบบไทย

การสร้างอุดมการณ์ประชาธิปไตยให้เข้มแข็งจึงจำเป็นจะต้องนำเหล็กดัดและลวดมาผูกเชื่อมประสานให้องค์กรแห่งอำนาจทั้งหลายทำหน้าที่สัมพันธ์และเป็นไปในทิศทางเดียวกัน ในที่นี้ผู้เขียนจึงเรียกกระบวนการดังกล่าวว่า “ธรรมาธิปไตย” ที่ผลิตออกอภผลเป็น “ระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยแห่งธรรมาธิปไตย” หลักการที่จะนำมาใช้สร้างความมั่นคงให้กับอุดมการณ์ประชาธิปไตยในแนวราบก็ คือ ทุนทางวัฒนธรรมเศรษฐกิจพอเพียงและพุทธธรรม

แผนภาพที่ 4.6 โครงสร้างการปกครองแบบประชาธิปไตยแห่งธรรมาธิปไตย

ประชาธิปไตยแห่งธรรมาธิปไตยเป็นระบอบการปกครองโดยชนชั้นนำที่มาจากมติมหาชน เพื่อมาทำหน้าที่บริหารองค์กรหลักแห่งรัฐอันประกอบด้วย ฝ่ายบริหาร ฝ่ายตุลาการ ฝ่ายนิติบัญญัติ ระบบราชการ ทหาร และองค์กรอิสระทั้งหลาย โดยชนชั้นนำต้องนำประชาชนในฐานะพลเมืองแห่งรัฐบนพื้นฐานของการใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ทugendทางวัฒนธรรม และพุทธธรรม

คำถามว่า หลักการแห่งธรรมาธิปไตยที่ขับเคลื่อนด้วยระบอบประชาธิปไตยแห่งธรรมาธิปไตย ทำไมจึงต้องถูกล้อมรวมด้วยหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ทugendทางวัฒนธรรม และพุทธธรรม

ปัจจัยทั้ง 3 ประการ คือ หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ทugendทางวัฒนธรรม และพุทธธรรม นับว่าเป็นกลไกที่ทำหน้าที่ผสมผสานความเป็นเนื้อเดียวกันของระบบย่อยต่างๆ ทั้ง 6 ระบบในการปกครองตามอุดมการณ์ประชาธิปไตย ให้ใช้อำนาจที่สร้างความเป็นธรรม โดยอำนาจที่กล่าวถึงคือ อำนาจแห่งธรรมหรือพุทธอำนาจ(Dhamma Power) อำนาจที่ใช้เพื่อให้เกิดการตื่นรู้ เพื่อสร้างรัฐให้เป็นพื้นที่ของพลเมืองจะได้อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ดังนั้นการที่ปัจจัย 3 ประการ เข้าไปทำหน้าที่เกาะเกี่ยวกับการใช้อำนาจรัฐตามอุดมการณ์ประชาธิปไตย จะทำให้การปกครองของชนชั้นนำที่มีต่อประชาชนไม่ผันแปร เกิดดุลยภาพในการอยู่ร่วมกันระหว่างผู้ปกครองกับผู้ถูกปกครอง

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เป็นหลักปรัชญาดำเนินชีวิตตามแบบเศรษฐกิจที่พึ่งตนเองได้เน้นการผลิตและการบริโภคแบบพออยู่พอกินเป็นหลักซึ่งไม่ได้เน้นกำไรสุทธิหรือความร่ำรวยเป็นเป้าหมายสูงสุด เป็นระบบเศรษฐกิจที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ทรงดำริขึ้นมาเพื่อแสวงหาทางออกจากวิกฤติเศรษฐกิจให้กับสังคมไทย ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

ก็คือ " การที่พึ่งตนเองได้" เน้นให้คนในชุมชนพัฒนาขีดความสามารถในการผลิตและบริโภคอย่างพอเพียง ไปจนถึงขั้นการแปรรูปอุตสาหกรรมครัวเรือน สร้างอาชีพและเสริมทักษะทางวิชาการที่หลากหลาย ใช้ชุมชนดำรงอยู่ได้ด้วยการยึดหลักแห่งความถูกต้องดีงาม มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เป็นต้น เป้าหมายสูงสุดของเศรษฐกิจพอเพียงก็คือความสงบสุขของผู้คนในสังคม ประชาชนมีกินมีใช้อย่างเพียงพอแก่ความต้องการ ที่สำคัญต้องไม่ทำตนและผู้อื่นเดือดร้อนจากการบริโภค (Consumption)

ความเดือดร้อนรุ่มวายของมนุษยชาติในปัจจุบัน มีสาเหตุใหญ่มาจากความไม่เพียงพอในการบริโภค ในการประท้วงงานประชุมผู้นำทางเศรษฐกิจของโลกในประเทศสหรัฐอเมริกา ประชาชนจำนวนหนึ่งออกมาเรียกร้องให้ประเทมหาอำนาจทั้งหลายได้ให้ความสำคัญการปากท้องของประเทศด้อยพัฒนา และลดความเหลื่อมล้ำในสังคม ข้อความที่ประชาชนใช้ประท้วงสื่อความรู้สึกที่น่าสนใจต่อการกำหนดนโยบายของกลุ่มประเทศพัฒนาแล้วทั้งหลาย “ONE DAY THE POOR WILL HAVE NOTHING TO EAT BUT THE RICH” “ซักวันหนึ่งคนจนจะไม่เหลืออะไรเลยนอกจากกินเนื้อของคนรวยเป็นอาหาร”

รูปภาพที่ 4.7 ภาพสะท้อนความเหลื่อมล้ำทางสังคม

ทางเลือกของการบริโภคในสังคมกับผลปลายทางที่จะเกิดขึ้นทำให้สังคมเกิดความเหลื่อมล้ำ ผู้คนจำนวนหนึ่งบริโภคจนอาหารเหลือกลายเป็นเศษขยะ ในขณะที่คนอีกกลุ่มหนึ่งกลับขาดอาหาร ต้องหิวโหยและตายไปเพราะความขาดแคลน นับว่าเป็นการบริโภคแบบสวาปาม (Mass Consumption) แต่การบริโภคที่สอดคล้องกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง คือ การบริโภคแบบพอประมาณ (Fairly Consumption) ที่ไม่มุ่งกอบโกยเข้าหาตนเองแล้วปล่อยให้ผู้คนอีกมากมายแร้นแค้น ขาดแคลน ล้มตายเพราะความหิวโหย การบริโภคแบบพอประมาณ คือ มัชฌิมบริโภค คือ การบริโภคที่เหมาะสมถูกต้อง การดำเนินชีวิตด้วยการผลิต การจำหน่ายและการใช้สอยอย่างเหมาะสม ถูกต้อง ตามหลักพุทธศาสนา คือ ความรู้จักประมาณในการบริโภค (โภชน มตตถญญตา) และหลักการไม่เบียดเบียนกัน ความไม่เบียดเบียนในพระพุทธศาสนา หมายถึง การไม่ทำร้ายชีวิตสัตว์ทั้ง

ปวง (อหิงสา สพพปาณิน) ความพอประมาณจะนำไปสู่การบริโภคแบบพึงพา (Inhibition Consumption) อันเป็นรูปแบบการเกื้อกูลและแบ่งปันเพื่อให้ผู้ที่ด้อยกว่า ได้มีโอกาสอยู่รอดไปพร้อม ๆ กัน แนวคิดของตะวันตก ได้เสนอว่า “ผู้แข็งแกร่งเท่านั้นที่จะอยู่รอด ผู้อ่อนแอจะมอดม้วยไปตามสภาพ” หลักการดังกล่าวช่วยสนับสนุนการบริโภคแบบสวาปาม หากกลับมามองหลักการทางพระพุทธศาสนาจะเสนอหนทางให้เกิดการเกื้อกูลกัน โดยกำหนดให้ “ผู้แข็งแกร่งกว่ายื่นมือไปจับผู้ที่อ่อนแอกว่าเพื่อให้เขาได้อยู่รอดไปพร้อมกัน” อันนี้คือหลักของการบริโภคแบบพึงพา

กล่าวโดยสรุปแล้วเศรษฐกิจพอเพียงเป็นหลักเศรษฐกิจที่สอดคล้องหลักธรรมในพระพุทธศาสนาหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ หลักเศรษฐศาสตร์ตามแนวพุทธที่มุ่งให้มนุษย์จำกัดหรือความอยากหรือความต้องการของตนเอง แทนการกระตุ้นค้นหาหรือความอยาก เพื่อให้เกิดการบริโภคมากขึ้น (บริโภคนิยม) เนื่องจากพระพุทธศาสนาเห็นว่าความต้องการของมนุษย์นั้นไม่มีขีดจำกัด แต่ขณะเดียวกันทรัพยากรมีขีดจำกัด เมื่อไม่ประหยัด สิ่งเหล่านั้นก็จะหมดสิ้นไปในที่สุด การปฏิบัติตนตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงจึงต้องหันมาแก้ไขที่ตนเองก่อน จำกัดความอยาก ความต้องการ ให้รู้จักพอดี ไม่บริโภคเกินความพอดี หรือตกเป็นทาสของวัตถุ เมื่อเราปฏิบัติได้ดังข้อที่กล่าวมาแล้ว ก็จะมีพบแต่ความสุขใจได้ง่ายขึ้นและยังเป็นการลดการแก่งแย่งแข่งขันการเอาเปรียบซึ่งกันและกันการเบียดเบียนเพื่อนมนุษย์และสัตว์อื่น ตลอดถึงการเบียดเบียนธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นสาเหตุของการเกิดภัยธรรมชาติตามมา

ทุนทางวัฒนธรรม โดยความหมายที่สอดคล้องกับงานเขียนชิ้นนี้ตรงกับแนวคิดของดิเรก ปัทมสิริวัฒน์ ที่ได้ให้ความหมายว่า ทุนทางวัฒนธรรมเกี่ยวข้องกับคุณค่า *ความรู้คู่ภูมิปัญญา* และงานสร้างสรรค์อันเกิดจากการค้นคว้าและค้นพบโดยผู้ทรงความรู้ในท้องถิ่นรวมทั้ง *ค่านิยมและความเชื่อที่ผูกพันสังคม ทำให้เกิดการจัดระเบียบของสังคมหรือสร้างกฎกติกาที่เป็นคุณต่อสังคมโดยรวม* รวมถึงกิจกรรมการถ่ายทอดความรู้จากคนรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่ง

งานเขียนชิ้นนี้ มีเป้าหมายเพื่อแสดงความสำคัญของทุนทางวัฒนธรรมในมิติของภูมิปัญญาที่มีคุณค่าเชื่อมโยงผูกพันกับความเชื่อของคนในชุมชนทั้งในฐานะผู้พิทักษ์คุ้มครองและในฐานะผู้ควบคุมกติกาของสังคม ที่กล่าวว่ามีความสัมพันธ์ในฐานะผู้พิทักษ์คุ้มครอง ดังภูมิปัญญาผิขุนน้ำที่คนในชุมชนมีความเชื่อว่า เป็นผีผู้พิทักษ์รักษาต้นน้ำ อันเป็นต้นกำเนิดของน้ำที่หล่อเลี้ยงชุมชนให้ดำรงวิถีชีวิตเกษตรกรรมอยู่ได้ ในขณะเดียวกัน ก็ดำรงฐานะผู้ควบคุมกติกาของสังคมไปพร้อมกัน เพราะเมื่อคนในชุมชนไปสัมพันธ์กับผิขุนน้ำ ก็เป็นความสัมพันธ์บนพื้นฐานผลประโยชน์ต่างตอบแทน หากมีเพียงผู้ให้หรือผู้รับเพียงฝ่ายเดียวไม่ กล่าวคือ เมื่อผู้ขุนน้ำให้ความอุดมสมบูรณ์ของน้ำคนในชุมชนก็ต้องบวงสรวงผิขุนน้ำตามวาระที่เหมาะสมในห้วงเวลาที่มีพันธสัญญาต่อกัน ภายใต้พันธสัญญาของผิกับคนนั้น มีกติกาที่ทำหน้าที่เป็นกลไกควบคุมให้ผู้คนต้องเคารพยำเกรงต่อผี ต่อธรรมชาติ และต่อคนด้วยกันหลายประการ เช่น ในพิธีบวงสรวง จะต้องไปร่วมกันทำและเมื่อเข้าป่าเพื่อไปบวงสรวงจะต้องไม่พูดคำหยาบคาย เป็นต้น

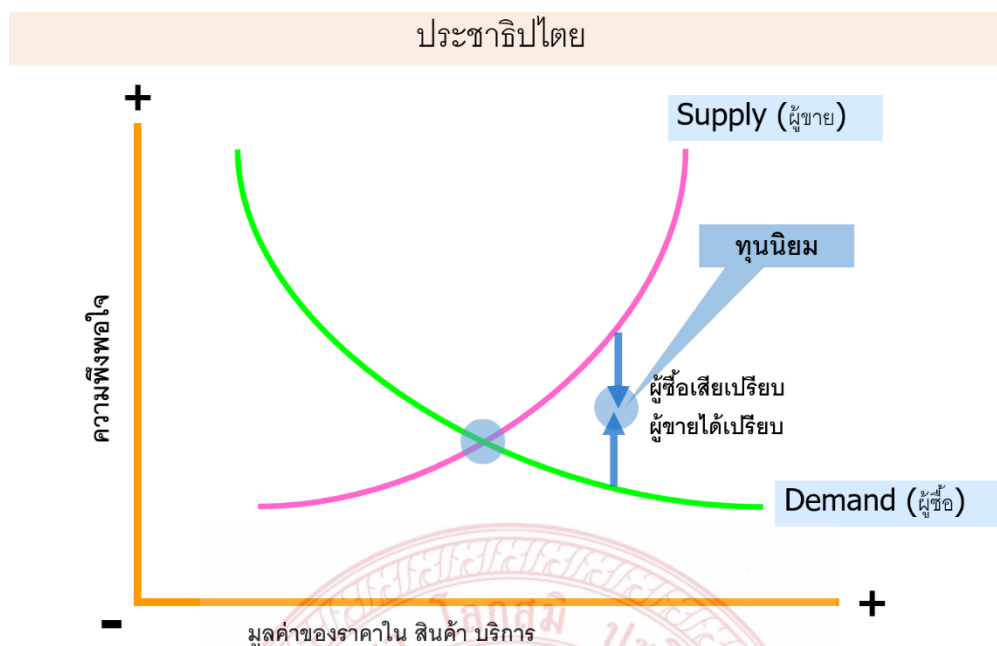
ระบอบการปกครองตามอุดมการณ์ประชาธิปไตยเป็นระบอบที่บ่อนทำลายทุนทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญาที่สำคัญในชุมชนที่ทำหน้าที่เป็นกลไกความสัมพันธ์ของผู้คนได้สูญหายไป อันเนื่องมาจากอุดมการณ์ประชาธิปไตยมีกลไกของเศรษฐกิจแบบเสรีนิยม ทุนนิยมเป็นเครื่องมือเป็นระบบเศรษฐกิจที่กระตุ้นให้คนเห็นแก่เงิน เมื่อใครยาว สาวได้สาวเอา ผู้เขียนได้มีโอกาสสนทนากับ

ครูแจ้ คล้ายสีทอง ศิลปินแห่งชาติ ท่านกล่าวว่า “คนเดี๋ยวนี้น้ำชาดการเอื้อเพื่อเผื่อแผ่ เห็นแก่น้ำเงินมากกว่าน้ำใจ ทำอะไรก็เป็นเงินไปหมด” คำพูดดังกล่าว สะท้อนว่า จิตใจผู้คนในยุคปัจจุบันหยาบกระด้างขึ้นเห็นแก่ตัวมากขึ้น เพราะคุณค่าของวัฒนธรรมและวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมที่เคยมีซึ่งทำหน้าที่หล่อหลอมเกลา บ่มเพาะให้คนมีจิตใจประณีตได้เสื่อมสูญไปตามกาลเวลา ผู้เขียนทำวิจัยเรื่องการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมของวัฒนธรรมข้าวของชาวนาจังหวัดสุพรรณบุรี : ศึกษาเฉพาะกรณีตำบลบางตาเถร อำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี พบว่า ข้าวเป็นพืชชนิดเดียวที่มีความเชื่อและพิธีกรรมไปสัมพันธ์ตลอดช่วงชีวิตของข้าว กล่าวคือ ตั้งแต่เริ่มหว่านข้าวไปจนถึงเก็บเกี่ยวนำข้าวเข้ายุ้งรวมไปถึงควายซึ่งเป็นเครื่องจักรในการทำนาของชาวนาก็ยังได้รับการทำขวัญตามห้วงเวลา เพื่อแสดงความกตัญญูต่อควายที่ได้ช่วยให้สามารถทำมาหากินได้ ประเด็นนี้แสดงให้เห็นความมีจิตใจประณีตของคนที่แสดงออกถึงความกตัญญู แม้กระทั่งต่อสัตว์เดรัจฉาน ดังเช่นควาย แต่เมื่อระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมสมัยใหม่เข้ามา ชาวนาต้องทำนาปีละสองครั้งบ้าง สามครั้งบ้าง ควายไม่สามารถจะช่วยชาวนาได้ จึงต้องเปลี่ยนไปเป็นควายเหล็กพิธีกรรม ความเชื่อต่าง ๆ ที่เคยมีก็เปลี่ยนแปลงไปสูญหายไปจนหมด เมื่อมาถึงยุคปัจจุบันนี้คือ ผลพวงของการพัฒนาภายใต้ระบบเศรษฐกิจทุนนิยมตามอุดมการณ์ประชาธิปไตยแบบดั้งเดิม เมื่อยังพัฒนายังสร้างปัญหาผู้คนต้องตกหล่นไปสู่วงจรอุบาทว์ที่เรียกว่า โง่ จน เจ็บ และก็ไม่สามารถคลี่คลายวงจรดังกล่าวนี้ได้จนถึงปัจจุบัน

รหัสของการพัฒนาภายใต้ความคิดเก่าในอดีต คือ มิจฉาพัฒนา ได้แก่ การพัฒนาที่ใช้ความรู้เพื่อสร้างอำนาจ และใช้อำนาจในการสั่งสมเงิน ตามสมการ

$$\text{มิจฉาพัฒนา} = \text{KPM (Knowledge + Power + Money)}$$

ความรู้ คือ สารตั้งต้นในการพัฒนาแต่ความรู้ในการพัฒนาถูกนำมาใช้เพื่อเป้าหมายในการแสวงหาเงิน ความรู้จึงกลายเป็นเครื่องมือในการสร้างความได้เปรียบเพื่อเอาเปรียบคนอื่น เมื่อมีความรู้ก็ทำให้มีโอกาสในการสร้างอำนาจ หรือเข้าไปสร้างเครือข่ายหรือเป็นเครือข่ายอำนาจ และใช้อำนาจนั้นเพื่อแสวงหาผลประโยชน์หรือเงินเพื่อตนเอง ผู้เขียนเรียกการพัฒนาแบบนี้ว่า มิจฉาพัฒนา คือ การพัฒนาที่ผิดและเป็นการพัฒนาที่เป็นโทษมากกว่าเป็นคุณ

รูปภาพที่ 4.8 เส้นความพึงพอใจในระบบเศรษฐกิจของระบอบประชาธิปไตย

จะเห็นได้ว่า ในระบอบอุดมการณ์แบบประชาธิปไตยระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมจะเป็นความสัมพันธ์ระหว่างผู้ขายกับผู้ซื้อ อันที่จริงผู้ขายกับผู้ซื้อจะต้องสัมพันธ์กัน ณ จุดที่ทั้งสองฝ่ายพึงพอใจ และราคาสินค้าเป็นสิ่งที่ผู้ขายก็ไม่ขาดทุน ผู้ซื้อก็มีกำลังจ่ายได้ แต่ด้วยการสร้างกลไกการตลาดที่ใช้ค้นหาเป็นตัวนำทำให้ความสัมพันธ์ของผู้ซื้อกับผู้ขายไม่เท่าเทียม โดยผู้ขายมีอำนาจมากกว่าผู้ซื้อจึงทำให้สามารถเอาเปรียบผู้ซื้อได้ในทุก ๆ ด้าน

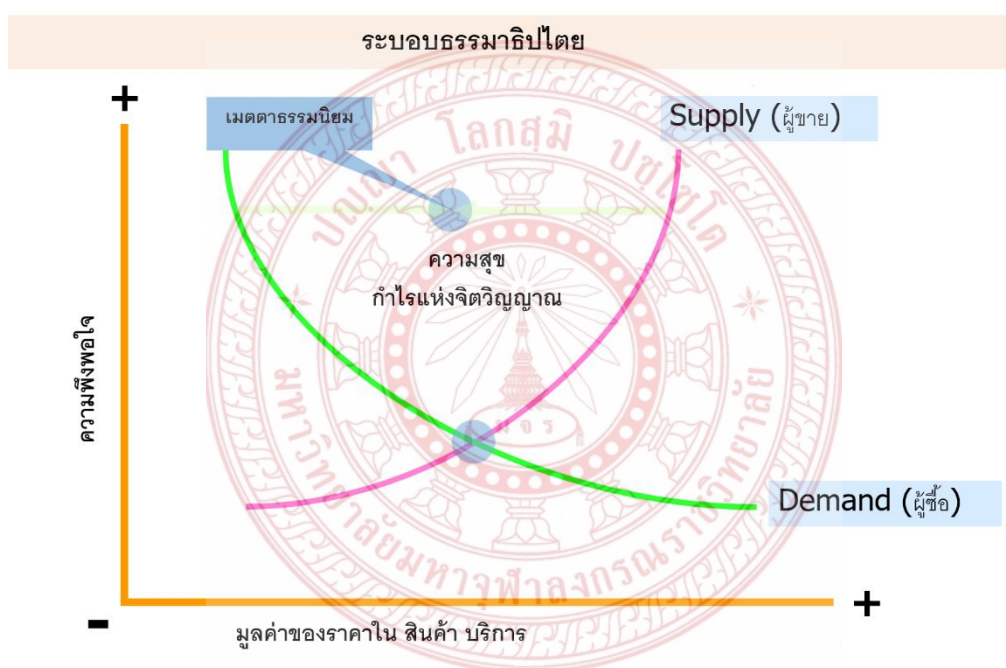
รหัสของการพัฒนาภายใต้ระบอบประชาธิปไตย คือ สัมมาพัฒนาเป็นการพัฒนาที่ผสมผสานขึ้นจากความดี วัฒนธรรมชุมชนและองค์ความรู้ ตามสมการ

$$\text{สัมมาพัฒนา} = \text{GCK (Goodness --> Culture \& Community --> Knowledge)}$$

แนวคิดสัมมาพัฒนาเริ่มต้นด้วยความดีเป็นพื้นฐานของการพัฒนาใช้ความดีนำในการพัฒนาความดี ดังกล่าวคือ ความเมตตา เอื้ออาทรต่อกัน ความไม่เบียดเบียน ไม่เอารัดเอาเปรียบ เป้าหมายของการพัฒนา คือ การนำพาพลเมืองทั้งมวลไปสู่ความสุข กลไกของสัมมาพัฒนาที่ใช้ความดีเป็นเครื่องนำร่องในการพัฒนา คือ สัมมาอาชีวะ การเลี้ยงชีวิตที่เหมาะสม และสัมมากัมมันตะ คือการประกอบอาชีพที่สุจริตไม่มีโทษ ไม่ผิดศีลธรรมเป็นงานที่หามาด้วยหยาดเหงื่อแรงงานของตนเองตามหลักการหาทรัพย์ที่ดีในพระพุทธศาสนา คือ การขยันทำงาน (อุฏฐานสมปทา) ประหยัดอดออม (อารกขสมปทา) รู้จักคบเพื่อนที่ดี (กัลยาณมิตตตา) และเลี้ยงชีวิตอย่างเหมาะสม (สมชีวีตา) การเลี้ยงชีวิตอย่างเหมาะสมความดีที่กล่าวถึงจะทำให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนจะต้องผสมผสานเข้ากับวัฒนธรรมชุมชน คือ ทุนทางวัฒนธรรมที่ผู้เขียนได้กล่าวไปแล้วพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมที่มีในชุมชนให้มีมูลค่าโดยเริ่มที่มูลค่าทางจิตใจให้เป็นเกราะที่เข้มแข็งช่วยปกป้องจิตใจ

ของผู้คนในชุมชนไม่ให้ตกต่ำและมูลค่าที่เป็นทุนเป็นการสร้างมูลค่าเพิ่มจากทุนทางวัฒนธรรมที่มีแต่การสร้างมูลค่าที่เป็นทุน ต้องไม่ทำให้ทุนทางวัฒนธรรมถูกทำให้ตกต่ำไปเป็นเพียงสินค้าต้องรักษาและอนุรักษ์ให้คงสภาพและมีความสำคัญดั้งเดิม สามารถผลิตซ้ำส่งต่อคนรุ่นต่อไปได้ ในขณะเดียวกันสัมมาพัฒนามักขาดองค์ความรู้ในการพัฒนาไม่ได้ ต้องใช้ความรู้เชิงทฤษฎีทั้งหลายสนับสนุนการพัฒนา *ขาดความรู้มีเพียงความดีการพัฒนาจะมีคิบอด แต่มีความรู้แต่ขาดความดีการพัฒนาจะถูกทำให้ว่างเปล่า แผลวเบา* ดังนั้น ความรู้กับความดีต้องเป็นส่วนผสมอย่างลงตัวในการพัฒนา

สัมมาพัฒนา เป็นเครื่องมือการพัฒนาในระบอบอุดมการณ์แบบประชาธิปไตยแบบธรรมาธิปไตย ที่มุ่งพัฒนาให้เกิดความสุขต่อพลเมืองของรัฐ

รูปภาพที่ 6.9 เส้นความพึงพอใจในระบบเศรษฐกิจของระบอบธรรมาธิปไตย

ทั้งนี้ ในระบอบอุดมการณ์แบบประชาธิปไตยแบบธรรมาธิปไตยขับเคลื่อนด้วยระบบเศรษฐกิจแบบ “เมตตธรรมนิยม” ที่ผู้ซื้อและผู้ขายมีปฏิสัมพันธ์กันบนพื้นฐานของความเมตตา ผู้ขายยินดีจะขายถูกลง และผู้ซื้อยินดีที่จะซื้อในราคาแพงขึ้น เพราะทั้งสองฝ่ายต่างสำนึกในคุณค่าของกันและกันจุดบรรจบของความรู้สึกของผู้ซื้อและผู้ขายก็คือความสุขที่เกิดขึ้น

กล่าวโดยสรุป ทุนทางวัฒนธรรมเป็นคุณูปการของบรรพบุรุษที่คิดค้นถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นในสังคมเกษตรกรรมแบบดั้งเดิม ผู้คนอยู่ห่างไกลอำนาจรัฐ ขาดความรู้ความเข้าใจในการปกครองและกฎหมาย แต่ผู้คนก็สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข เมื่อเกิดความขัดแย้งขึ้นในชุมชน ก็ระงับได้ด้วยภูมิปัญญาที่แฝงฝังอยู่ในแต่ละพื้นที่ ดังกรณี ภูมิปัญญาแก้เหมืองแก้ฝายในภาคเหนือ เมื่อชาวบ้านเกิดความขัดแย้งในการใช้น้ำ กฎหมายบ้านเมืองก็ยื่นมือเข้าไปแก้ไขไม่ถึง

แต่ความขัดแย้งก็กลับคลี่คลายไปได้ด้วยผู้ทำหน้าที่แก้เหมือนแก้ฝาย ที่ไม่ได้มีอำนาจใดๆที่รัฐมอบให้ กลับสามารถนำความสงบสุขกลับมาสู่ชุมชนได้ พุทธทางวัฒนธรรมเหล่านี้ คือ คำตอบที่จะทำหน้าที่ในการหนุนเสริมการปกครองโดยรัฐตามอุดมการณ์ประชาธิปไตย

พุทธธรรม คือ การใช้หลักธรรมทางพุทธศาสนาบูรณาการเข้ากับการปกครอง เพื่อให้เกิดธรรมาธิปไตยการปกครองที่อาศัยธรรม คือ คุณธรรมและจริยธรรมเป็นเครื่องมือในการปกครอง ในระบอบธรรมาธิปไตย หลักธรรมที่บ่งชี้ในการสร้างธรรมาธิปไตย ประกอบด้วย

1. ราชธรรม 10 หรือ ทศพิธราชธรรม (ธรรมของพระราชา) ในกิจวัตรที่พระเจ้าแผ่นดินควรประพฤติ, คุณธรรมของผู้ปกครองบ้านเมือง, ธรรมของนักปกครอง ประกอบด้วย 1) ทาน คือ การให้การสละทรัพย์สิ่งของ บำรุงเลี้ยง ช่วยเหลือประชาราษฎร์และบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ 2) ศีล คือ ความประพฤติดีงาม สำรวมกายและวจีหาวรรต ประกอบแต่การสุจริต รักษาจิตดีคุณ ให้ควรเป็นตัวอย่าง และเป็นทีเคารพ นับถือของประชาราษฎร์ มิให้มีข้อที่ใครจะดูแคลน 3) ปริจจาคะ คือ การบริจจาคีเสียสละความสุขสำราญเป็นต้น ตลอดจนชีวิตของตน เพื่อประโยชน์สุขของประชาชน และความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง 4) อาชวระ คือ ความซื่อตรง ซื่อตรงทรงสัตย์ไรรมาปฏิบัติภารกิจโดยสุจริตมีความจริงใจไม่หลอกลวงประชาชน 5) มัททวะ คือ ความอ่อนโยน มีอัธยาศัยไมเยอหยิ่ง หยาบคายกระด้างถือองคร้อมีความสง่าเกิดแต่ท่วงทีที่สุภาพนุ่มนวล ละมุนละไมให้ได้ความรักภักดี แต่มีขาดยาเกรง 6) ตปะ คือ ความทรงเดชแผดเผากิเลสตัณหาให้เข้ามาครอบงำยำยจิตระงับยับยั้งข่มใจได้ ไม่ยอมให้หลงใหลหมกมุ่นในความสุขสำราญและความปรนเปรอมีความเป็นอยู่สม่ำเสมอหรืออย่างสามัญ มุ่งมั่นแต่จะบำเพ็ญเพียร ทำกิจให้บริบูรณ์ 7) อักโกธะ คือ ความไม่โกรธไม่กริ้วกราด ลุอำนาจความโกรธ จนเป็นเหตุให้วินิจฉัยความและทำกรรมต่าง ๆ ผิดพลาดเสียธรรม มีเมตตาประจักษ์ใจไว้ระงับความเคืองขุ่นวินิจฉัยความและกระทำการด้วยจิตอันราบเรียบเป็นตัวของตนเอง 8) อวิหิงสา คือ ความไม่เบียดเบียนไม่บีบบังคับกดขี่ เช่น เก็บภาษีขูดรีดหรือเกณฑ์แรงงานเกินขนาด ไม่หลงระเริงอำนาจ ขาดความกรุณาหาเหตุเบียดเบียนลงโทษอาชญาแก่ประชาราษฎร์ผู้ใด เพราะอาศัยความอาฆาตเกลียดชัง 9) ขันติ คือ ความอดทน อดทนต่องานที่ตรากตรำ ถึงจะลำบากกายเหนื่อยหน่ายเพียงไร ก็ไม่ท้อถอย ถึงจะถูกยั่วถูกหยันด้วยคำเสียดสีถากถางอย่างใด ก็ไม่หมดกำลังใจ ไม่ยอมละทิ้งกรณีย์ที่บำเพ็ญโดยชอบธรรม 10) อวิโรธนะ คือ ความไม่คลาดธรรมวางองค์เป็นหลักหนักแน่นในธรรมคงที่ ไม่มีความเอนเอียงหวั่นไหวเพราะถ้อยคำที่ตีร้ายลากสักการะ หรือ อภิธรรมณ์ อนิฏฐารมณใด สติมั่นในธรรม ทั้งส่วนยุติธรรม คือ ความเที่ยงธรรม กัตตินิติธรรม คือระเบียบแบบแผนหลักการปกครองตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามก็ดี ไม่ประพฤติให้เคลื่อนคลาดวิบัติ

2. จักรวรรดิวัตร 12 หลักประพฤติปฏิบัติของจักรวรรดิวัตร (วัตรของพระเจ้าจักรพรรดิ), พระจริยาที่พระเจ้าจักรพรรดิพึงทรงบำเพ็ญสม่ำเสมอ ,ธรรมนิยมการบำเพ็ญพระราชกรณียของพระเจ้าจักรพรรดิ,หน้าที่ของนักปกครองผู้ยิ่งใหญ่ 1) อนโตชนสมิ พลกายสมิ คือ สงเคราะห์ชนภายในและพลภายนอกทหาร 2) ขตติเยสุ คือ สงเคราะห์กษัตริย์เมืองขึ้นทั้งหลาย 3) อนุนนเตสุ คือ สงเคราะห์เหล่าเชื้อพระวงศ์ผู้ตามเสด็จเป็นราชบริพาร 4) พราหมณคหบดีเกสุ คือ คຸ້ມครองพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย 5) นิคมชนปเทสุ คือ คຸ້ມครองชาวราษฎร์พื้นเมืองทั้งหลาย 6) สมณพราหมณสุ คือ คຸ້ມครองเหล่าสมณพราหมณ์ 7) มิคปภชีสุ คือ คຸ້ມครองเนืองนที่เอาไว้สืบพันธุ์

8) อธมมการปฏิภุโขโป คือ ห้ามปรามมิให้มีการประพฤดิอันผิดธรรม 9) อธน่าน ธนานุปพทาน คือ ทำนุบำรุงผู้ขัดสนไร้ทรัพย์ 10) สมณพราหมณ อุปสงกมิตวา ปณหาปุจณน คือ เข้าไปหาและสอบถามปัญหาเกสมณพราหมณ 11) อธมราคสส ปทาน คือ เว้นความกำหนดในกามโดยอาการไม่เป็นธรรม 12) วิสมโลกสส ปทาน คือ เว้นโลกอันไม่ควร

3. กาลามสูตรกังขานิยมฐาน 10 วิธีการปฏิบัติในเรื่องที่สงสัยหรือหลักความเชื่อด้วยปัญญา คือ การพิจารณาศึกษาอย่างทั่วถึงโดยใช้หลักของโยนิโสมนสิการพระพุทธเจ้าตรัสแก่ชาวกาลามะหมู่บ้านเกสปุตตนิคม แคว้นโกศล ดังนี้ 1) มา अनुสสเวน คือ อย่าปลงใจเชื่อด้วยการฟังตามกันมา 2) มาปรมปราย คือ อย่างปลงใจเชื่อ ด้วยการถือสืบ ๆ กันมา 3) มา อิติกราย คือ อย่าปลงใจเชื่อด้วยการเล่าลือ 4) มา ปิกกสมปทาเนน คือ อย่างปลงใจเชื่อด้วยการอ้างตำราหรือคัมภีร์ 5) มา ตกกเหตุ คือ อย่างปลงใจเชื่อ เพราะตรรก 6) มา นยเหตุ คือ อย่างปลงใจเชื่อ เพราะการอนุมาน 7) มา อากการปริวิตกเกน คือ อย่างปลงใจเชื่อด้วยการคิดตรองตามแนวเหตุผล 8) มา ทิกฺขุ นิชฌานกขนติยา คือ อย่างปลงใจเชื่อเพราะเข้าได้กับทฤษฎีที่พินิจไว้แล้ว 9) มา ภาพรูปตาย คือ อย่างปลงใจเชื่อเพราะมองรูปลักษณะน่าจะเป็นไปได้ 10) มา สมโน โน ครุ คือ อย่างปลงใจเชื่อ เพราะนับถือว่าท่านสมณะรูปนี้เป็นครูของเรา

กาลามาสูตรยืนยันความเชื่อด้วยปัญญา ไม่เชื่อเพราะมีศรัทธายึดหลักของเหตุผลอันเป็นพื้นฐานที่สำคัญตามหลักวิทยาศาสตร์คือผ่านการทดลองโดยสติปัญญา

4. อปริหานิยธรรม 7 ของกษัตริย์วัชชีหรือวัชชีอปริหานิยธรรม 7 (ธรรมอันไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อม เป็นไปเพื่อความเจริญฝ่ายเดียว สำหรับหมู่ชนหรือผู้บริหารบ้านเมืองประกอบด้วย 1) หมั่นประชุมกันเนืองนิตย์ 2) พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม พร้อมเพรียงกันทำกิจที่พึงทำ 3) ไม่บัญญัติสิ่งที่ไม่ได้บัญญัติไว้ อันขัดต่อหลักการเดิมไม่ล้มล้างสิ่งที่บัญญัติไว้ตามหลักการเดิมถือปฏิบัติมันตามหลักการที่วางไว้เดิม 4) ท่านเหล่าใดเป็นผู้ใหญ่เคารพนับถือท่านเหล่านั้นเห็นถ้อยคำของท่านว่าเป็นสิ่งอันควรรับฟัง 5) บรรดากุลสตรีลูกมารีทั้งหลายให้อยู่ดีโดยมิถูกข่มเหงหรือฉุดคร่าขึ้นใจ 6) เคารพสักการบูชาเจดีย์ปูชนียสถานและปูชนียวัตถุตลอดถึงอนุสาวรีย์ต่าง ๆ ประจำชาติทั้งหลายทั้งภายในและภายนอกไม่ปล่อยให้ธรรมิกพลีที่เคยให้เคยทำแก่เจดีย์เหล่านั้นเสื่อมทรามไป 7) จัดให้ความอารักขาคุ้มครองป้องกันอันชอบธรรมแก่พระอรหันต์ทั้งหลายบรรพชิตผู้ดำรงธรรมเป็นหลักใจของประชาชนทั่วไปตั้งใจว่าขอพระอรหันต์ทั้งหลายที่ยังมิได้มาพึงมาสู่แคว้นแคว้น ที่มาแล้วพึงอยู่ในแคว้นแคว้นโดยผาสุก

อปริหานิยธรรม 7 ประการนี้ พระพุทธเจ้าตรัสถึงกษัตริย์แคว้นวัชชีทั้งหลายผู้ปกครองรัฐโดยระบอบสามัคคีธรรม (republic) ซึ่งคู่อริยอมรับว่า เมื่อชาววัชชียังปฏิบัติตามหลักธรรมนี้จะเอาชนะด้วยการรบไม่ได้ นอกจากจะใช้การเกลี้ยกล่อมหรือยุแหยให้แตกสามัคคี

5. มรรคมืองค์ 8 หรือ อัฐังคิกมรรค การนำหลักธรรมไปสู่การปฏิบัติเพื่อมุ่งความสำเร็จธรรมแห่งทางสายกลางของมวลมนุษยในจักรวาล ที่เป็นแกนกลางของการนำธรรมาธิปไตยไปสู่การบริหารในภาพรวมของระบบการเมือง การบริหารการจัดการและการพัฒนาคุณภาพชีวิตของมนุษย์ในระดับโลกยะและระดับโลกุตระ ซึ่งมรรคมืองค์ 8 อธิบายแกนหลักมี 3 ข้อ คือ ศีล + สมาธิ + ปัญญา ซึ่งนำไปปฏิบัติเพื่อความสำเร็จหลักการดำเนินทางสายกลาง เพื่อบรรลุเป้าหมายสูงสุด มีดังนี้ 1) สัมมาทิฏฐิ เห็นชอบ ได้แก่ ความรู้ริยสัจจ 4 หรือเห็นไตรลักษณ์หรือรู้

อกุศลและอกุศลมูลกับกุศลและกุศลมูล หรือเห็นปฏิจางสมุปปาท 2) สัมมาสังกัปปะ คือ ดำริชอบ ได้แก่ เนกขัมมสังกัปป อพยาบาทสังกัปป อวิหิงสาสังกัปป 3) สัมมาวาจา คือ เจรจาชอบ ได้แก่ วจีสุจริต 4) สัมมากัมมันตะ คือ กระทำชอบ ได้แก่ กายสุจริต 5) สัมมาอาชีวะ คือ เลี้ยงชีพชอบ ได้แก่ เว้นมิจฉาชีพ ประกอบสัมมาชีพ 6) สัมมาวายามะ คือ พยายามชอบ ได้แก่ ปธาน หรือ สัมมปปธาน 4 7) สัมมาสติ คือ ระลึกชอบ ได้แก่ สติปัฏฐาน 4 8) สัมมาสมาธิ คือ ตั้งจิตมั่นชอบ ได้แก่ ฌาน 4

6. หลักธรรมสังคหวัตถุ 4 ธรรมเครื่องยึดเหนี่ยว คือยึดเหนี่ยวใจบุคคลและประสานหมู่ชนไว้ในสามัคคี, หลักการสงเคราะห์ ประกอบด้วย 1) ทาน คือ การให้อะไรเพื่อแผ้วแผ่เสียสละแบ่งปัน ช่วยเหลือกันด้วยสิ่งของตลอดถึงให้ความรู้และแนะนำสั่งสอน 2) ปิยวาจา หรือ เปยยวัชชะ คือ วาจาเป็นที่รัก วาจาอุดหนุนน้ำใจหรือวาจาซาบซึ้งใจ คือกล่าวคำสุภาพไพเราะอ่อนหวานสมานสามัคคี ให้เกิดไมตรีและความรักใคร่นับถือ ตลอดถึงคำแสดงประโยชน์ประกอบด้วยเหตุผลเป็นหลักฐานจูงใจให้นิยมยอมตาม 3) อัตถจริยา คือ การประพฤติประโยชน์ชวนช่วยช่วยเหลือกิจการ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ ตลอดถึงช่วยแก้ไขปรับปรุงส่งเสริมในทางจริยธรรม 4) สมานัตตตา คือ ความมีตนเสมอ ทำตนเสมอด้วยปลายปฏิบัติสม่ำเสมอในชนทั้งหลาย และเสมอในสุขทุกข์ โดยร่วมรับรู้ร่วมแก้ไข ตลอดถึงวางตนเหมาะสมแก่ฐานะภาวะบุคคลเหตุการณ์และสิ่งแวดล้อมถูกต้องตามธรรมในแต่ละกรณี

7. พรหมวิหาร 4 ธรรมเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ, ธรรมประจำใจอันประเสริฐ, หลักการความประพฤติที่ประเสริฐบริสุทธิ์ ธรรมที่ต้องมีไว้เป็นหลักใจและกำกับความประพฤติจึงจะชื่อว่าดำเนินชีวิตหมดจด และปฏิบัติตนต่อมนุษย์สัตว์ทั้งหลายโดยชอบ ประกอบด้วย 1) เมตตา คือ ความรักใคร่ปรารถนาดีอยากให้เขามีความสุข มีจิตอันแผ่ไมตรีและคิดทำประโยชน์แก่มนุษย์สัตว์ทั่วหน้า 2) กรุณา คือ ความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์ ใฝ่ใจในอันจะปลดปล่อยบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของสัตว์ 3) มุทิตา คือ ความยินดี ในเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข มีจิตผ่องใสบันเทิงก้องปรด้วยอาการแช่มชื่นเบิกบานอยู่เสมอ ต่อสัตว์ทั้งหลายผู้ดำรงอยู่ในปกติสุข พลอยยินดีด้วยเมื่อเขาได้ดีมีสุข เจริญงอกงามยิ่งขึ้นไป 4) อุเบกขา คือ ความวางใจเป็นกลาง อันจะให้ดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญา คือมีจิตเรียบตรงเที่ยงธรรมดุจตราขึง ไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง พิจารณาเห็นกรรมที่สัตว์ทั้งหลายกระทำแล้ว อันควรได้รับผลดีหรือชั่ว สมควรแก่เหตุอันตนประกอบพร้อมที่จะวินิจฉัยและปฏิบัติไปตามธรรมรวมทั้งรู้จักวางเฉยสงบใจมองดู ในเมื่อไม่มีกิจที่ควรทำเพราะเขารับผิดตนได้ดีแล้ว เขาสมควรรับผิดชอบตนเอง หรือเขาควรได้รับผลอันสมกับความรักผิดชอบของตน

8. สารณียธรรม 6 ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความให้ระลึกถึง, ธรรมเป็นเหตุที่ระลึกถึงกัน, หลักการอยู่ร่วมกัน ประกอบด้วย 1) เมตตาทายกรรม คือ ตั้งเมตตาทายกรรมในเพื่อนมนุษย์ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ ช่วยเหลือกิจธุระของผู้ร่วมคณะด้วยความเต็มใจ แสดงกริยาอาการสุภาพเคารพนับถือกันทั้งต่อหน้าและลับหลัง 2) เมตตาตวจีกรรม คือ ตั้งเมตตาตวจีกรรมในเพื่อนมนุษย์ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ ช่วยบอกแจ้งสิ่งที่เป็นประโยชน์ สั่งสอนแนะนำตักเตือนด้วยความหวังดี กล่าววาจาสุภาพ แสดงความเคารพนับถือกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง 3) เมตตาตามโนกรรม คือ ตั้งเมตตาตามโนกรรมในเพื่อนมนุษย์ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือตั้งจิตปรารถนาดี คิดทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กันมองกันในแง่ดี มีหน้าตายิ้มแย้มแจ่มใสต่อกัน 4) สาธารณโภคี คือ ได้ของสิ่งใดมาก็แบ่งปันกัน คือ เมื่อได้สิ่งใดมาโดยชอบธรรมแม้เป็นของเล็กน้อยก็ไม่หวงไว้ผู้เดียวนำมาแบ่งปันเฉลี่ยแจกจ่ายให้ได้มีส่วนร่วมใช้

สอยบริโศกทั่วกัน 5) สีสสามัญญตา คือ มีศีลบริสุทธิ์เสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ มีความประพฤติสุจริตดีงาม ถูกต้องตามระเบียบวินัย ไม่ทำตนให้เป็นที่น่ารังเกียจของหมู่คณะ 6) ทิฏฐิสามัญญตา คือ มีทิฏฐิดีงามเสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ มีความเห็นชอบร่วมกัน ในข้อที่เป็นหลักการสำคัญที่จะนำไปสู่ความหลุดพ้นสิ้นทุกข์หรือขจัดปัญหา

ธรรม 6 ประการนี้ มีคุณคือ เป็น สารณียะ คือ ทำให้เป็นที่ระลึกถึง ปิยกรณ คือ ทำให้เป็นที่รักครุกรณ์ คือ ทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์ความกลมกลืนเข้าหากันเพื่อความไม่วิวาท เพื่อความสามัคคี และเอกราช คือ ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้วพบว่า หลักธรรมที่นำเสนอเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของธรรมาธิปไตยเป็นหลักธรรมที่สำคัญซึ่งนักปกครองไม่ว่าจะเป็นประเภ้อัตตธิปไตย คนใช้อำนาจผู้เดียวไม่ว่าจะเป็นระบบสมบูรณาญาสิทธิราช เผด็จการ หรือทราชา โลกาธิปไตย คือ ยึดถือตามแนวทางเสียงส่วนมากหรือมติของโลกตามหลักสากลที่เรียกว่า ประชาธิปไตย นั้นจำเป็นจะต้องใช้หลักธรรมนำ การปกครองโดยไม่มีธรรมเป็นการปกครองด้วยปีศาจธรรมาธิปไตยจึงเป็นแกนกลางหรือหัวใจของหลักการปกครองในทุกะบบไม่ว่าจะเป็นระบบอัติตธิปไตย คนาธิปไตย โลกาธิปไตย และเผด็จการทราชา การปกครองที่เป็นระบบเผด็จการถ้าผู้นำจากระบบเผด็จการนำเอาหลักธรรมมาปฏิบัติแล้วปกครองยึดหลักธรรม คือ หลักความจริง ถ้าไม่ใช่จริงสมมติแบบกฎหมายที่เขียนขึ้นเพื่ออำนวยความสะดวกให้แก่หมู่คณะตนเอง เมื่อระบบการปกครองดังกล่าวหันมาใช้หลักธรรมาธิปไตยความสุขความเจริญจะเกิดขึ้นแก่ประชาชน ประเทศและโลกส่วนรวม เขาย่อมเป็นผู้นำที่ดีได้ภายใต้ระบบเผด็จการ

การขยายความธรรมาธิปไตยข้างต้น เพื่อกลับไปสู่จุดที่เป็นปรัชญาเบื้องต้นของหลักการแห่งธรรมาธิปไตยที่เน้นการใช้หลักธรรมทางพุทธศาสนาบูรณาการเข้ากับการปกครองเพื่อให้เกิดธรรมาธิปไตย สอดคล้องกับแนวคิดของ พระเทพเวที(ป.อ. ปยุตฺโต) ที่ไม่ได้แสดงธรรมาธิปไตยว่าเป็นระบอบการปกครอง แต่เป็นหลักสำหรับผู้ปกครองใช้ในการปกครอง ท่านกล่าวว่าธรรมาธิปไตยนั้นไม่ว่าใครก็ตามหากต้องการรับผิดชอบต่อรัฐ ก็ต้องใช้หลักนี้ทั้งหมดธรรมาธิปไตยเป็นหลักควบคุมระบอบการปกครอง กล่าวคือ ระบอบการปกครองทุกชนิดได้รับการออกแบบมาอย่างดี แต่ระบอบการปกครองก็เหมือนกฎหมายย่อมไม่อาจบังคับควบคุมได้ทุกระเบียบนี้ คนไม่ดีจึงใช้กฎหมายเพื่อผลประโยชน์ตน หรือคนโง่อาจใช้กฎหมายในทางเสียหายได้ ดังนั้นการปกครองทุกระบบอาจทำลายผู้อยู่ในระบอบนั้นได้ หากผู้ปกครองเลวหรือโง่ ผู้ปกครองจะพ้นจากความเลวหรือความโง่ได้หากใช้ธรรม คือเอาความถูกต้องยุติธรรมเป็นหลักในการปกครอง คือใช้ธรรมาธิปไตยในแง่นี้ธรรมาธิปไตยเป็นหลักในการปฏิบัติงานของผู้ใช้อำนาจ เป็นหลักที่อยู่ใต้ปกครองใช้ในการตรวจสอบผู้ปกครอง เพื่อให้ผู้ปกครองใช้อำนาจอยู่แต่ในกรอบเหตุผลและความดีงามสอดคล้องกับสิ่งที่ผู้เขียนได้เปรียบเทียบให้เห็นว่า เสาของการปกครองบ้านเมืองทั้ง 6 เสาขาดความแข็งแกร่งหากไม่ถูกผูกมัดด้วยกลไกของหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

ธรรมาธิปไตย : แม่บทของธรรมาธิปไตย

ธรรมาธิปไตย เกิดจากแนวคิดที่รัฐศาสตร์กระแสหลักไม่อาจยังความผาสุกต่อพลเมืองของรัฐได้อย่างแท้จริง จึงเกิดรัฐศาสตร์ที่ถ้อยออกมาจากรัฐศาสตร์แบบดั้งเดิม โดยการค้นหาทุนทางวัฒนธรรมที่ส่งเสริมการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขมาส่งเสริมให้การปกครองทุกระดับตั้งแต่ระดับหมู่บ้านไปจนถึงระดับประเทศดำรงอยู่ในคุณธรรม ศีลธรรม อันติงามหรือเรียกรวม ๆ ว่าธรรมาธิปไตย ในทัศนะของผู้เขียนธรรมาธิปไตย จึงเป็นผลผลิตจากแนวคิดธรรมาธิปไตยทั้งในมิติของความ เป็นศาสตร์ที่สามารถเรียนรู้และถ่ายทอดได้ และในมิติความเป็นศิลป์ที่สามารถนำไปใช้ในการยกระดับคุณภาพการปกครองตั้งแต่ระดับองค์กร ชุมชน สังคมและประเทศต่อไป

คำว่า ธรรมาธิปไตย ปรากฏในหลักอธิปไตย 3 อย่าง ซึ่งปรากฏในสังคิยสูตรพระเทพเวที (ป.อ.ปยุตโต) ได้ขยายความไว้ดังนี้

1. อัตตาธิปไตย ถือตนเป็นใหญ่ คือ ถือเอาตนเองศักดิ์ศรีเกียรติภูมิตลอดจนผลประโยชน์ตนเป็นใหญ่ การทำการด้วยปรารถนา และสิ่งที่เนื่องด้วยตนเป็นประมาณ

2. โลกาธิปไตย ถือโลกเป็นใหญ่ คือ ถือความนิยมของชาวโลกเป็นใหญ่หันเหไปตามเสียงนิทาและสรรเสริญ ไม่มีหลักการที่แน่นอน การกระทำด้วยการปรารถนาจะเอาใจหมู่ชนหาความนิยมหรือหวั่นกลัวเสียงว่ากล่าวเป็นประมาณ

3. ธรรมาธิปไตย ถือธรรมเป็นใหญ่ คือ ถือหลักความจริงความถูกต้องความดีงาม เหตุผลเป็นใหญ่ การทำการด้วยปรารถนาสิ่งที่ได้ศึกษาตรวจสอบข้อเท็จจริง และความคิดเห็นที่รับฟังอย่างกว้างขวาง แจ่มชัด และพิจารณาอย่างดีที่สุดเต็มขีดแห่งสติปัญญาจะมองเห็นได้ด้วย ความบริสุทธิ์ใจว่าเป็นไปโดยชอบธรรมและเพื่อความดีงามเป็นประมาณ

ตอนท้ายท่านสรุปว่า เมื่อรู้หลักอย่างนี้แล้วผู้ต้องการรับผิดชอบต่อรัฐ พึงถือหลักข้อ 3 คือ ธรรมาธิปไตย แนวคิดของท่านไม่มีระบอบการปกครองที่เรียกว่า “ธรรมาธิปไตย” แต่ธรรมาธิปไตยคือค่านิยมที่เน้นธรรมเป็นใหญ่ เน้นความถูกต้อง เน้นความเป็นธรรม เน้นกฎธรรมชาติ แม้มีการกล่าวถึงข้อธรรมเรื่องสามอธิปไตย คือ อัตตาธิปไตย โลกาธิปไตย และ ธรรมาธิปไตยซึ่งไม่มีข้อตำหนิในอัตตาธิปไตย หรือโลกาธิปไตยไว้โดยตรงๆ หากแต่ชี้ให้เห็นความดีกว่าของอธิปไตยทั้งหมดอยู่ในธรรมาธิปไตย สุชีพ ปุญญาณาภพ ได้อ้างถึง พระพุทธภาษิตที่ยกย่องธรรมาธิปไตยโดยตรง โดยทรงแสดงถึงพระธรรมของพระเจ้าจักรพรรดิ เทียบเคียงกับ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ถือธรรมเป็นใหญ่ (ธรรมาธิปไตย = ธรรมาธิปไตย) ซึ่งพระพุทธศาสนายกย่องธรรมาธิปไตยเป็นเลิศ และประเด็นนี้ก็ยืนยันด้วยแนวคิดของพระเทพเวที(ป.อ.ปยุตโต) ที่ได้กล่าวว่า อัตตาธิปไตย โลกาธิปไตย ธรรมาธิปไตย ทั้ง 3 อย่างนี้ จะใช้ในแง่ดีทั้งหมดได้ พระไตรปิฎกที่แสดงตัวอย่างไว้ให้เห็นว่าเราอาจจะตัดสินใจไม่ทำชั่วหรือทำความดี ด้วยคำนึงถึงสถานะและศักดิ์ศรีของตน (อัตตาธิปไตย) ด้วยคำนึงถึงเสียงกล่าวขานของผู้อื่น (โลกาธิปไตย) ด้วยคำนึงถึงธรรม (ธรรมาธิปไตย) ดังนั้นการตัดสินใจด้วยธรรมาธิปไตย ย่อมดีที่สุด

เพื่อให้เกิดความเข้าใจในการก่อเกิดและการพัฒนาการของธรรมาธิปไตยจึงต้องย้อนไปสู่วิวัฒนาการหลักของการใช้อำนาจอธิปไตยในพระพุทธศาสนา เริ่มตั้งแต่การอุบัติขึ้นของพระพุทธเจ้าในจักรวาลนี้ ประกอบไปด้วยเหล่ามนุษย์ สัตว์ ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เรียกว่า Universal being เมื่อมนุษย์รวมตัวกันขึ้นเป็นหมู่เหล่า การอยู่แบบสัตว์ได้มีการพัฒนาความคิดความรู้สึกที่เกิดพร้อม

กับจิตสัมผัส คิดรู้ จำ บันทึกและการตัดสินใจ เมื่อมนุษย์พัฒนาจิตได้มีการปรับตัวจากสภาพของสัตว์ป่าได้ยกฐานะสู่ความเป็นมนุษย์ คือ เป็นคนเหนือกลุ่มชนย่อมรู้จักเหตุผลกันมากขึ้นการเบียดเบียนอย่างสัตว์ย่อมลดน้อยลงวิถีชีวิตของเผ่ามนุษย์จึงแตกต่างจากการมีวิถีชีวิตแบบสัตว์ป่ามีการปฏิบัติการบริโภคและการอยู่ร่วมกันซ้ำแล้วซ้ำเล่า จึงเรียกว่า ปทัสถาน คือรูปแบบของเผ่าชนนั้น ๆ อาการของปทัสถานดังกล่าว คือ ความมีเหตุผลไม่เบียดเบียนกันช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เรียกว่า ประเพณีหรือวัฒนธรรม

การเชื่อมโยงของเผ่าต่าง ๆ เข้าด้วยกันโดยใช้สันติวิธีผ่านการแลกเปลี่ยนหรือการแต่งงานหรือการเซ่นฆ่าทำลายเพื่อแย่งที่หากินแย่งผลประโยชน์หรือแย่งชายแย่งหญิงกัน และกัน สามารถรวมกันได้จาก 2 วิธี จึงมีคำว่าปกครองและการคุ้มครองซึ่งปกครองหมายถึง การใช้อำนาจสั่งการ การคุ้มครอง หมายถึง การกำกับดูแลดังนั้นการปกครองจึงเป็นการใช้อำนาจส่วนการคุ้มครองคือทำให้แต่ละสมาชิกมีความสุข และได้กระทำการกิจที่ตนเองรับผิดชอบ ดังนั้นจึงเกิดการปกครองหรือการบริหารหมู่ชนขึ้นโดยกลไกที่ใช้เป็นเครื่องมือในการปกครองหรือการบริหารหมู่ชน คือ กฎหมาย ที่เรียกว่า นิติรัฐ คือรัฐที่ใช้กฎหมายเพื่อผลประโยชน์ของประชาชนอย่างเท่าเทียมกัน ใช้กฎหมายที่เป็นธรรม ขอบธรรมและปฏิบัติอย่างเที่ยงธรรม

จากประเด็นดังกล่าวข้างต้น ย้อนกลับไปเมื่อ 2500 ปีโดยประมาณพระพุทธเจ้าได้ตรัสเรื่องการปกครองซึ่งเรียกว่า อธิปไตย หมายถึงความเป็นใหญ่ไว้ ตามหลักแห่งพุทธศาสนานั้นมีบันทึกไว้ในพระไตรปิฎก 3 หลักการดังกล่าวมาแล้ว และนักปราชญ์กรีกซึ่งอยู่ในช่วงระยะเวลาใกล้เคียงกับพระพุทธเจ้าคือ พลาโต ได้อธิบายคือหลักการปกครอง 5 ระบอบ โดยพลาโตยอมรับและสนับสนุนระบอบชนชั้นผู้ดีคือ Aristocracy ให้เป็นการปกครองที่ดีที่สุดเพราะมีความเชื่อว่าชนชั้นสูงมีความรู้สูงเป็นจอมปราชญ์ Philosopher King แต่เพราะการใช้อำนาจโดยการโกงมีการเล่นพรรคเล่นพวก และใช้อำนาจเผด็จการจึงถูกยึดอำนาจด้วยลูกมือของตนเอง ต่อมาคือระบอบทหาร (Timocracy) เป็นระบบทหารหมุนไปสู่ระบอบคนธำนิปไตย (Oligarchy) และระบอบประชาธิปไตย ในประเด็นระบอบประชาธิปไตยนั้น พลาโต วิจารณ์ว่าเป็นของพวกคนชั้นต่ำพวกมันมีเสรีภาพมากเป็นพวกทาสด้วย จำนวนมากขึ้น และมากขึ้น และพวกคนจนจะกลายเป็นผู้ชนะในปัจจุบันเรียกว่า พวกชนชั้นกรรมาชีพ พวกนี้อยากจะทำอะไรก็ทำ แม้แต่ทำผิดกฎหมายก็ทำ สุดท้ายคนจนจะทำให้การปกครองกลายเป็นอนาธิปไตย (Anarchy) พลาโต กล่าวว่า “The mass will win” เมื่อคนจนมีอำนาจจึงนำไปสู่ระบบทรราช ก็คือ Tyranny บ้านเมืองไม่มีชื่อมีแปะ จะเห็นได้ว่าใน 5 ระบอบดังกล่าวมีทั้งระบอบที่ดีและระบอบที่ชั่วร้าย แต่หลักการในพระไตรปิฎกนั้น พระพุทธเจ้ามีได้ตรัสถึงการปกครองที่ชั่วร้ายของส่วนบุคคล แต่พระองค์ได้ตรัสถึงความชั่วร้ายของคนไม่มีธรรมเป็นกษัตริย์ นั่นคือการปกครองแบบทรราชที่ไม่มีธรรม แต่ถ้ามการปกครองระบอบทรราชหากมีธรรมาธิปไตย ผู้ปกครองที่เป็นทรราช ก็เป็นธรรมราชา คือกษัตริย์ผู้ทรงธรรมได้เช่นกัน เช่น พระเจ้าอชาตศัตรู ทรงปลงพระชนม์พระบิดาคือพระเจ้าพิมพิสาร เพื่อเป็นกษัตริย์แทน ในเบื้องต้นกษัตริย์อชาตศัตรูมีอาจารย์เป็นพระเทวทัต คือ กลุ่มทรราชจึงหลงผิดปลงพระชนม์พระบิดาเพื่อแย่งชิงราชสมบัติ แต่ภายหลังเมื่อทรงได้สดับคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ทรงดำรงตนเป็นธรรมราชา ถึงกระนั้นระบบการปกครองตะวันออกและตะวันตกได้สืบทอดสัมพันธ์จากอดีตมาสู่ปัจจุบันมีรูปแบบการปกครองที่มีลักษณะเหมือนกันและแตกต่างกัน โดยการปกครองดังกล่าวสามารถแสดงให้เห็นตาม

หลักอธิปไตย 3 ดังที่กล่าวไปแล้ว และภายในอธิปไตยทั้ง 3 นั้นยังมีระบบที่ซุกซ่อนอยู่แม้แต่ในสมัยของพระพุทธเจ้า คือ ระบบทรรราช เช่น ในยุคของพระพุทธเจ้ามีพระเทวทัตเป็นทรรราชชั่วร้ายพยายามกระทำพุทธฆาตและจะยึดอำนาจสงฆ์แทนพระพุทธเจ้า เป็นต้น

ระบอบการปกครองยุคพุทธกาล คืออรรถาธิปไตย โลกาธิปไตย และธรรมาธิปไตย ประเด็นที่พิจารณาเกี่ยวกับอรรถาธิปไตยและโลกาธิปไตย เริ่มต้นที่ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของมนุษย์ทั้งหลาย ในทางพุทธศาสนา คือ กองกิเลสที่มีปฏิกิริยาต่อการแสดงพฤติกรรมในการใช้อำนาจของมนุษย์ คือ ตัณหา มานะและทิฐิ มนุษย์มีตัณหา คือมีความต้องการลาภ สรรเสริญ และผลประโยชน์ เมื่อเป็นเช่นนั้นจึงมีมานะใช้อำนาจ คือ ความถือตัวต้องการโดดเด่นเป็นใหญ่ ใครจะใหญ่จะเด่นดังกว่าตนไม่ได้ เพราะตัวมานะนั้นจึงกลายเป็นทิฐิ คือ ตัวทฤษฎี ความหลงยึดติดความยึดมั่นถือมั่น เช่น พวกของฉันท ขาดของฉันท นั่นคือการมีทัศนคติที่คิดว่าความเห็นของตนกลุ่มของตนเท่านั้นถูกต้อง คนอื่นผิดพลาดหมดจากประเด็นดังกล่าว นำมาสู่ข้อสรุปความเป็นอรรถาธิปไตยคือตนเป็นใหญ่เป็นเผด็จการทางความคิด สอดคล้องกับระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ดังพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ฝรั่งเศส (2204: 1661) ที่ประกาศว่า “The king can do no wrong” พระมหากษัตริย์ทำอะไรก็ไม่ผิด หรือเป็นนักเผด็จการแบบอิตาเลอที่มีนโยบายล้างเผ่าพันธุ์ชนชาติยิวกรณีของ พล พต ใช้ระบบทรรราช คือ ระบบเช่นฆ่าประชาชนชาวกัมพูชา ถึง 2 – 3 ล้านคนและฆ่าพระสงฆ์ 8 หมื่นรูป แม้แต่การปกครองโดยหมู่คณะ (Oligarchy) ย่อมถือว่าเป็นการใช้อธิปไตยในนามของอรรถาธิปไตย ซึ่งเป็นระบบ Big Man Theory ทฤษฎีผู้นำแบบนักเลงโต คือ สั่งการให้ประชาชนปฏิบัติตามโดยใช้กฎหมายของตนเป็นเครื่องมือ ที่เรียกว่า Ruled By Law ไม่ใช่การปกครอง โดยนิติรัฐ หรือ Rule of law โดยการออกแบบองค์ประกอบต่างๆ ที่เป็นสถาบันทางการเมืองหรือองค์กรรองรับอำนาจแต่อรรถาธิปไตย

ต่อมาคือ หลักโลกาธิปไตย คือโลกเป็นใหญ่ ตามกระแสโลกหรือชาวโลก คือ หลักการปกครองที่ยึดความคิดเห็นของคนหมู่มาก หรือคนส่วนใหญ่ หรือระบอบเสียงข้างมาก ยึดเสียงของโลกซึ่งในโลกปัจจุบันนี้คือระบอบการปกครองโดยประชาชนซึ่งเรียกว่า ประชาธิปไตย (people democracy) มีหลักการอำนาจมาจากประชาชน โดยประชาชนเพื่อประชาชน ซึ่งเกิดจากการปฏิวัติจากระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เช่น ระบบการโค่นล้มระบอบกษัตริย์ของอังกฤษโดยการเรียกร้องกฎบัตรใหญ่แห่งอิสรภาพ Magna Carta (ค.ศ. 2215) ถือว่าเป็นกฎบัตรที่มีอิทธิพลยิ่งใหญ่ที่นำมาสู่การใช้กฎหมายรัฐธรรมนูญในปัจจุบัน การที่กฎบัตรเกิดขึ้นมานั้นเนื่องจากข้อขัดแย้งระหว่างพระสันตะปาปากับพระเจ้าจอห์นและคณะขุนนางอังกฤษของพระองค์เกี่ยวกับสิทธิของพระมหากษัตริย์ โดยกฎบัตรบังคับให้พระมหากษัตริย์ทรงสละสิทธิบางอย่างและยอมรับกระบวนการทางกฎหมายบางอย่าง และยังให้รับว่าเป็นพระราชประสงค์ของพระมหากษัตริย์อยู่ภายใต้กฎหมาย รัฐสภาอังกฤษได้ผ่านพระราชบัญญัตินี้ด้วยสิทธิพื้นฐานของพลเมือง The Bill of Right ถือว่าเป็นกฎหมายหนึ่งซึ่งเป็นรากฐานของกฎหมายรัฐธรรมนูญของประเทศอังกฤษที่นอกเหนือจากกฎบัตรใหญ่ Magna Carta

การปฏิวัติอันรุ่งโรจน์ของอเมริกาในการปฏิเสธอำนาจการปกครองจากพระราชินีอังกฤษในปี ค.ศ. 1776 เพื่อแยกตัวเป็นอิสระจากประเทศอังกฤษ โดยมีกองทัพฝรั่งเศสช่วยเหลือช่วยรบจนอเมริกาได้อิสรภาพในการปกครองตนเอง ระบอบประชาธิปไตยที่มีผู้นำประเทศมาจากการ

เลือกตั้งเป็นประธานาธิบดีของประเทศ(Presidential system) และนำไปสู่การปฏิวัตินองเลือดที่สำคัญที่สุดของฝรั่งเศสในปี ค.ศ. 1789 – 1799 จากการปฏิวัตินี้ เกิดภาวะโคมินท์ทำให้เกิดการล้มระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในโซเวียต ในปี ค.ศ.1917 และในประเทศไทย พ.ศ. 2475 และการล้มระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในประเทศจีนโดย ดร.ซุน ยัตเซ็น ในปี ค.ศ.1911 และการปฏิวัติใหญ่โดยประธานเหมา เจ๋อตง ในปี ค.ศ.1949 นั่นคือการต่อสู้ของระบบอัตตาธิปไตยและโลกาธิปไตย

ส่วนธรรมาธิปไตยนั้น ซึ่งเป็นการใช้หลักธรรมคือ หลักของเหตุผลหลักของความเป็นจริง ตามความเป็นจริง ถูกเป็นถูก ผิดเป็นผิด หลักการใช้อำนาจของธรรมาธิปไตยนั้น คือ การใช้หลักธรรมคือหลักของ ความมีเหตุผล ความถูกต้องความเป็นธรรม ผ่านกระบวนการศึกษาการสร้างความเป็นธรรม การให้ความเป็นธรรม ความเป็นกลางปฏิเสธการแก้ไขด้วยวิธีการอคติ คือ ความลำเอียงโดยใช้การไม่เป็นธรรม 4 ประการ คือ 1. ฉันทาคติ ลำเอียงเพราะความชอบ 2. โทสาคติ ลำเอียงเพราะความชิงชัง 3. โมหาคติ ลำเอียงเพราะหลง 4. ภยาคติ ลำเอียงเพราะกลัวนักปกครอง ธรรมาธิปไตยจะไม่ใช่อคติดังกล่าวมาตัดสินใจหรือปฏิบัติในองค์การ หรือในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งส่วนบุคคลหรือสังคม และธรรมาธิปไตย ซึ่งสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต) ได้ชี้ให้เห็น ธรรมาธิปไตย คือ แกนกลางของการปกครองที่ขอธรรมเป็นธรรมยุติธรรม

การเปลี่ยนแปลงการใช้อำนาจ ซึ่งเปลี่ยนพฤติกรรมของจันทาสโคราช (พระเจ้าอโศกผู้หิยมโหด) เมื่อประมาณ 300 ปี หลังพุทธปรินิพพาน โดยสามเณรนิโครธอายุ 7 ขวบ มีลักษณะสงบสง่าเป็นที่เลื่อมใส จึงนิมนต์ขอฟังความรู้จากสามเณรให้โอวาท แก่พระเจ้าอโศกสามเณรได้กล่าวถึงคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าว่า “ความไม่ประมาทคือหนทางแห่งความไม่ตาย ความประมาทเป็นหนทางแห่งความตาย” เนื่องจากได้พบธรรมะ พระเจ้าอโศกได้เปลี่ยนความเห็นผิด (มิจฉาทิฐิ) มาเป็นสัมมาทิฐิ เป็นผู้มีความเห็นถูกต้อง จึงเกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่โหดร้ายมาเป็นพฤติกรรมที่มีความสงบ เมตตา ทรงเปลี่ยนแว่นแคว้นของพระองค์ให้เป็นอาณาจักรแห่งพุทธธรรม จึงเรียกว่า ปกครองด้วยธรรมาธิปไตย

สำหรับปัจจัยบ่งชี้ความเป็นธรรมาธิปไตยนั้น จากหลักฐานในพุทธธรรมพระพุทธองค์ทรงชี้ให้เห็นแก่นธรรมนำโลก คือ หลักการที่จะนำหลักธรรมไปบูรณาการเข้ากับการปฏิบัติเพื่อการปกครองหรือการบริหารจัดการ ซึ่งสามารถถอดออกมาจากหลักธรรม 10 ประเด็นที่เหมาะสมต่อการบริหาร กล่าวคือ หลักทศพิธราชธรรม 10, จักรวรรดิวัตร 12, ราชสังคัตถุ 5 และพระราชพละหรือชัตติยพล 5 และยังมีหลักธรรมซึ่งผู้ปกครองที่ปฏิบัติเช่น พรหมวิหาร 4, สังคหัตถุ 4, การเว้นอคติ 4, สัมปรีชธรรม 7, สาราณียธรรม 6, อปริหานิยธรรม 7 ในพระราชปณิธานของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ทรงนิพนธ์เกี่ยวกับหลักการปกครองของพระองค์ ดังพระราชนิพนธ์นิราศรบพม่าที่วัดดินแดงได้บันทึกไว้

“อันตัวพ่อชื่อว่าพระยาตาก	ทนทุกข์ยากกู้ชาติพระศาสนา
ถวายแผ่นดินให้เป็นพุทธบูชา	แต่พระศาสนาสมณะพุทธโคดม
ให้อยินยงคงถ้วนห้าพันปี	สมณะพราหมณ์ชีปฏิบัติให้พอสม
เจริญสมณะวิปัสสนาพ่อชื่นชม	ถวายบังคมรอยพระบาทพระศาสนา
คิดถึงพ่อพ่ออยู่คู่กับเจ้า	ชาติของเราคงอยู่คู่พระศาสนา
พุทธศาสนาอยู่คู่องค์กษัตริย์	พระศาสนาฝากไว้ให้คู่กัน”

และพระราชปณิธาน พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (รัชกาลที่ 1) ได้ทรงประกาศพระราชปณิธานว่า “ตั้งใจจะอุปถัมภ์ ย่อยกพระพุทธศาสนา ป้องกันขอบขันทสี่มา รักษาประชาชนและมนตรี”

ทั้งหมดนี้ ถือได้ว่ามีสาระสรุปอยู่ในพระปฐมบรมราชโองการในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่ภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 ในวันที่ 5 พฤษภาคม 2493 ว่า “เราจะปกครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม”

ธรรมาธิปไตยเป็นยอดธรรมของอธิปไตยทั้งหลายโดยวางระบบการปฏิบัติ ตามหลักธรรมทั้ง 10 หมวดที่ได้กล่าวไปแล้ว มีบทบาทในการเจือจางความแข็งแกร่งของระบอบการปกครองทั้งออตตาธิปไตย โลกาธิปไตย และทระราชาธิปไตย ในที่นี้ขอยกตัวอย่าง 4 กรณีในสมัยพุทธกาล

กรณีที่ 1 พระเทวทัตเพื่อนร่วมสมัยของพระพุทธเจ้าเมื่อทรงพระเยาว์ ดูเหมือนเป็นพระสหายกัน เป็นพี่เขยของเจ้าชายสิทธัตถะ เมื่อมาบวชจึงกบฏต่อองค์พระพุทธศาสนาถึงกับพยายามพุทธฆาต จึงถือว่าเป็นเสมือนทรราชเพราะไม่ปฏิบัติตามพระธรรมวินัยและมีความหลงผิด ยุยงสงฆ์ให้แตกแยก

กรณีที่ 2 พระเจ้าอชาตศัตรูเชื่อคำสอนของพระเทวทัต โดยยุยงพระเจ้าอชาตศัตรูยึดสมบัติจากพ่อ ปลงพระชนม์พระเจ้าพิมพิสารพระบิดาแล้วเป็นพระเจ้าแผ่นดินปกครองอาณาจักร ส่วนอาจารย์คือพระเทวทัตจะยึดอำนาจจากพระพุทธเจ้าและเป็นใหญ่ในหมู่สงฆ์(บริหารภิกษุสงฆ์) แทนพระพุทธเจ้า

จากกรณีทั้งสองที่กล่าวไปนั้น พบว่า กองกิเลสตัณหา มานะ ทิฐิ เป็นตัวที่ก่อหุ้มพฤติกรรมของมนุษย์ และด้วยความโลภ โกรธ หลง ทำให้เกิดระบบออตตาธิปไตย ผู้ปกครองที่เป็นออตตาธิปไตยที่ไม่มีธรรมาธิปไตย จึงกลายทระราชาธิปไตย ใช้กฎแห่งความพยาบาทเป็นเครื่องมือในการแสวงหาอำนาจ

กรณีที่ 3 พระเจ้าโคกมหาราชในเบื้องต้นโหดเหี้ยมเช่นฆ่าเพื่ออำนาจอันยิ่งใหญ่ ซึ่งเป็นไปตามทิฐิ มานะ จนได้สมญานามว่า จันหาโคกราช (พระเจ้าโคกผู้โหดเหี้ยม) ก่อนจะมานับถือพระพุทธศาสนา มีความดุร้ายเหี้ยมโหดเป็นอย่างยิ่ง ได้สั่งฆ่าผู้ที่กระด้างกระเดื่องจำนวน 500 คน ใครไม่เชื่อฟังพระองค์ให้ฆ่าเสีย เมื่อนางสนมกำนัลไปหักกิ่งก้านดอกโกศการเล่น พระองค์ทรงสั่งจับนางสนมกำนัลนั้นเผาทั้งเป็น เมื่อนำทัพไปรบที่แคว้นกลิงคะ (สงครามสุดท้ายของพระเจ้าโคกมหาราช) มีผู้บาดเจ็บล้มตายเป็นจำนวนมากจึงเกิดความสังเวช ตั้งใจแสวงหาสัจธรรม และพบนิโครธสามเณร ที่มีกิริยาสงบเรียบร้อยจึงทรงนิมนต์ สามเณรนิโครธไปแสดงธรรมจึงเกิดความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาอย่างแรงกล้า ถัดมาได้ฟังธรรมจากพระสมุทเธระทรงส่งกระแสดิจิตไปตามธรรมเทศนาจนเข้าถึงพระรัตนตรัย

จากกรณีของพระเจ้าโคก พบว่า ไม่ต่างจากสองกรณีข้างต้น กล่าวคือถูกห่อหุ้มด้วยความโลภ โกรธ หลง ทำให้เกิดระบบออตตาธิปไตย ที่ไม่มีธรรมาธิปไตย แต่เมื่อได้สัจธรรมจากนิโครธสามเณร ก็ทำให้เรียกได้ว่า ต้นคดปลายตรง จากพฤติกรรมทรราชปรับมาเป็นพฤติกรรมฝ่ายดีแม้แต่ในบุคคลคนเดียวที่เรียกว่า ออตตาธิปไตยแบบธรรมาธิปไตย

กรณีที่ 4 แคว้นวัชชีผู้ไม่แพ้เพราะความสามัคคีของเหล่ากษัตริย์ลิจฉวีซึ่งเป็นแคว้นขนาดใหญ่และเจริญกว่าแคว้นใด การปกครองแคว้นวัชชีปกครองโดยระบอบสามัคคีธรรมกษัตริย์แต่ละพระองค์มีพระราชโอรส และบริวาร และปกครองแผ่นดินทรงมีฐานะเสมอกัน ทรงยกย่องให้เกียรติกันทุกกิจกรรมทรงร่วมปรึกษาหารือกัน กิจกรรมใดๆเกิดขึ้น ยึดมั่นในอธิปไตยธรรมเน้นความสามัคคีเป็นหลัก หากถูกโจมตีเหล่ากษัตริย์ลิจฉวีทรงร่วมกันต่อสู้ร่วมกัน หากแต่ในสมัยนั้นเจ้าอาชัตศัตรุอ่อนแอ กระทำการอันไร้ศักดิ์ศรี ใช้แผนบ่อนทำลายโดยส่งวัสสการพราหมณ์ยุยงโอรสกษัตริย์โดยนำเอาจุดด้อยของยุวกษัตริย์มายุแหย่สร้างรอยร้าว เหล่ายุวกษัตริย์นำเรื่องการกล่าวถึงปมด้อยของตนไปทูลพระบิดา กษัตริย์แต่ละพระองค์ต่างเชื่อในโอรสของตน ทำให้ขุนเคืองไปทั่วในหมู่กษัตริย์ลิจฉวี ใช้เวลาเพียง 3 ปีเท่านั้นความสามัคคีที่เหนียวแน่นก็แตกยับแม้วัสสการพราหมณ์ทดสอบด้วยการตีกลองรบก็ไม่มีกษัตริย์ไหนออกมารับมือขอรบนำทัพออกรบ เมื่อพระเจ้าอาชัตศัตรุยกทัพมาเหล่ากษัตริย์ลิจฉวีขาดความสามัคคี ผลคือวัสสการพราหมณ์เปิดประตูเมืองให้ศัตรู ความพ่ายแพ้จึงเป็นรางวัลของความแตกสามัคคี

ระบบการปกครองของกษัตริย์ลิจฉวี เป็นโลกาธิปไตยที่มีธรรมาธิปไตยมีความเข้มแข็งเมื่อมีเอกภาพก็เป็นรัฐที่ยิ่งใหญ่ ไม่มีใครบุกรุกทำลายและเอาชนะสงครามได้เพราะหลักอธิปไตยธรรม 7 ประการ แต่เมื่อแตกความสามัคคีขาดหลักธรรมเพราะการยุแหย่ของวัสสพราหมณ์ผล คือเกิดความหายนะเพราะขาดธรรมาธิปไตย คงเหลือไว้เฉพาะความเป็นโลกาธิปไตย

อุดมการณ์การปกครองทุกระบบที่เกิดขึ้น เป็นระบบที่คิดค้นวิธีการใช้อำนาจเพื่อการปกครอง อยู่เหนือผู้อื่น ยิ่งหากการใช้อำนาจที่มีเป็นไปเพื่อความปรารถนาของตนเองเป็นหลักโดยขาดธรรมะเป็นเครื่องห่อหุ้มอุดมการณ์การปกครองก็จะนำไปสู่การเป็นอนาธิปไตยในปรัชญาธรรมาธิปไตยจึงมีข้อเสนอใช้ระบอบธรรมาธิปไตยเป็นกลไกในการปกครอง เพราะสถานะของอำนาจในระบอบธรรมาธิปไตยเป็นอำนาจในการเข้าถึงความสงบเย็นภายในและเป็นอิสระจากความทุกข์กล่าวคือเป็นอำนาจแห่งความเมตตา การเกื้อกูล เอื้ออาทรต่อกัน เป็นอำนาจที่ไม่เรียกร้องชื่อเสียงเกียรติยศ ไม่ปรารถนาที่จะบงการผู้อื่นหรือจัดการธรรมชาติแวดล้อม แต่ก็ทำให้ชีวิตเต็มอิ่มและเป็นสุขตั้งแต่ระดับปัจเจกไปถึงระดับสังคม แนวคิดธรรมาธิปไตยดังที่ได้กล่าวไปนั้น เป็นรัฐศาสตร์ที่เสนอแนวทางการปกครองอย่างสร้างสรรค์เป็นเมล็ดพันธุ์แห่งการปลดปล่อยความทุกข์ยาก เคารพความหลากหลาย ยึดมั่นต่อสวัสดิภาพในคุณค่าของชีวิตไม่ว่าชีวิตมนุษย์หรือสัตว์ ไม่ขัดขวางการสร้างสรรคเสรีภาพ ความเสมอภาค และสันติภาพ มีเป้าหมายเพื่อการยุติความโหดร้ายในโลก ทำหน้าที่ตอบสนองความต้องการของมนุษย์ด้านความรัก การมีชีวิตที่ดี และการแสดงออกอย่างอิสระถึงศักยภาพเชิงสร้างสรรค์

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยกึ่งทดลอง เรื่อง พุทธรัฐศาสตร์ : การบูรณาการเพื่อการบรรลุความสมบูรณ์แห่งรัฐ สามารถสรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะตามลำดับดังนี้

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาแนวคิดทางการเมืองในพระไตรปิฎก
2. เพื่อศึกษาการบริหารอำนาจตามแนวพุทธในระบบการปกครองแบบธรรมรัฐ
3. เพื่อเสนอระบอบการปกครองแบบธรรมาธิปไตย ในฐานะอุดมคติเพื่อการสร้างความสมดุลแห่งอำนาจในการปกครองรัฐ

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “พุทธรัฐศาสตร์ : การบูรณาการเพื่อการบรรลุความสมบูรณ์แห่งรัฐ” ผู้วิจัยกำหนดวิธีดำเนินการวิจัย โดยแหล่งข้อมูลในการวิจัยประกอบด้วย แหล่งข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) และแหล่งข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) ค้นคว้ารวบรวมข้อมูลจัดหมวดหมู่ และการตรวจสอบข้อมูล ดำเนินการอย่างเป็นระบบด้วยการจัดแบ่งประเภทของข้อมูลให้ครบถ้วนตามวัตถุประสงค์ที่ได้กำหนดไว้ ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยการนัดสัมภาษณ์เชิงวิชาการ หรือประชุมผู้เชี่ยวชาญ (Expertise Meeting) จัดประชุมผู้เชี่ยวชาญเพื่อให้ข้อมูลเกี่ยวกับการบริหารอำนาจตามแนวพุทธในระบบการปกครองแบบธรรมรัฐและเสนอแนะระบอบการปกครองแบบธรรมาธิปไตยในฐานะอุดมคติเพื่อการสร้างความสมดุลแห่งอำนาจในการปกครองรัฐ โดยมีผู้เข้าร่วมในการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง “ธรรมาธิปไตยกับการพัฒนาระบบการเมืองไทย และเวทีเสวนาทางวิชาการ เรื่อง “พุทธรัฐศาสตร์ : การบูรณาการเพื่อการบรรลุความสมบูรณ์แห่งรัฐ” ประกอบด้วยผู้เชี่ยวชาญ นักวิชาการ นิสิต นักศึกษา พระสงฆ์ และสื่อมวลชน จำนวน 120 รูป/คน จากนั้นผู้วิจัยทำการวิเคราะห์ข้อมูล ดำเนินการตั้งแต่การจัดหมวดหมู่ข้อมูลและการตรวจสอบข้อมูล จากนั้นจึงทำการวิเคราะห์ข้อมูล โดยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหาประกอบบริบท (Context Content Analyses)

5.1.สรุปผลการวิจัย

1) แนวคิดทางการเมืองในพระไตรปิฎก

แนวความคิดทางการเมืองในพระพุทธศาสนาไม่มีการจัดเป็นระเบียบทางการเมือง และการปกครองอย่างชัดเจน แต่แนวความคิดนี้ปรากฏอยู่ในลักษณะการสนทนาที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสเรื่อง การเมืองกับพระสงฆ์ในบางโอกาสเท่านั้น ดังเช่น ตรัสกับพระอานนท์เกี่ยวกับ

การล่มสลายของเมืองปาฏลีบุตร การกำเนิดรัฐในอัครัญญสูตรและตรัสข้อสงสัยเรื่องการเมือง การปกครองที่เหล่าพระสาวกทูลถามในโอกาสต่าง ๆ บางครั้งทรงกล่าวถึง เรื่องการเมืองแก่พราหมณ์ และกษัตริย์ที่มาทูลถามถึงวิธีการบริหารบ้านเมืองและทรงให้คำแนะนำ ตลอดจนกลยุทธ์ ในแนวทางแก้ไข ดังนั้น แนวความคิดทางการเมืองการปกครองที่ปรากฏในพระไตรปิฎก จึงเป็นการวิเคราะห์พุทธดำรัสของพระพุทธเจ้าในโอกาสต่าง ๆ เพื่อให้เชื่อมโยงแนวความคิด ดังกล่าว ให้ชัดเจนยิ่งขึ้นและเพื่อเป็นประโยชน์แก่การศึกษาทางการเมืองต่อไป

การกำเนิดรัฐและผู้ปกครองทางพระพุทธศาสนาปรากฏในอัครัญญสูตรและมหาโควิน ทสูตร นอกจากนั้นยังมีการเกิดรัฐตามแนวปฏิจจนสมุปบาท โดยแสดงให้เห็นถึงเหตุปัจจัยภายในตาม ธรรมชาติของมนุษย์ว่าเป็นสาเหตุที่ผลักดันให้มนุษย์มาอยู่รวมกันเป็นสังคมเป็นรัฐได้ หน้าที่ของรัฐ หรือผู้ปกครอง จะต้องทำหน้าที่หรือปฏิบัติตามอำนาจ ในการสั่งการควบคุมกัน และทั้งอำนาจหน้าที่ ล้วนย่อมมีขอบเขตกำกับ เหตุนี้อำนาจ หน้าที่และขอบเขตของผู้ปกครองหรือผู้นำตามทฤษฎี ของพระพุทธศาสนาจึงตกอยู่ภายใต้กรอบแห่งหลักการของความถูกต้องและชอบธรรมทั้งสิ้น กล่าวคือ การใช้ธรรมเป็นอำนาจ หลักธรรมรัฐสำหรับนักการเมืองการปกครองในการเมือง การปกครองนั้น การมีหลักธรรมถือเป็นอุดมคติสำคัญและเป็นหลักการที่จะเอื้ออำนวยต่อประโยชน์ สุขของประชาชนภายในรัฐ ทั้งประชาชนเองก็ปรารถนาอยากได้ผู้นำที่มีคุณธรรม เรียกว่า หลักธรรม รัฐสำหรับนักการเมืองการปกครอง เพื่อความสันติของสังคมประกอบด้วยจักรวรรดิวัตร 12 ทศพิธราชธรรม 10 และหลักธรรมผู้ครองแผ่นดินหรือราชสังคหวัตถุ 4

รูปแบบการปกครองในสมัยพุทธกาลมีอยู่ 2 รูปแบบด้วยกันคือแบบราชาธิปไตย หรือสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และแบบสาธารณรัฐ แบบราชาธิปไตยพระมหากษัตริย์มีอำนาจเด็ดขาด ในการปกครองรูปแบบการปกครองตามหลักพระพุทธศาสนา คือ การใช้ข้อปธานิยธรรม เป็นหลักสำคัญในการปกครอง เพื่อแก้ปัญหาทางการเมือง เรียกว่าระบบสามัคคีธรรมซึ่งเป็นระบอบ การปกครองที่ใช้อยู่ในแคว้นวัชชี มีอยู่ 7 ประการ คือ 1. หมั่นประชุมกันเนื่อง ๆ 2. พร้อมเพรียงกัน ประชุมพร้อมเพรียงกันเล็กประชุมและพร้อมเพรียงกันทำกิจพึงกระทำ 3. ไม่บัญญัติสิ่งที่ไม่บัญญัติไว้ ไม่ถอนสิ่งที่ได้บัญญัติไว้แล้วสมათานประพฤติดูอยู่ในวัชชีธรรมของเก่าตามที่บัญญัติไว้แล้ว 4. สักการะเคารพนับถือบูชาท่านที่เป็นใหญ่ของพวกเจ้าวัชชีและจักเชื่อฟังถ้อยคำของท่านเหล่านั้น 5. ไม่ฉุดคร่าขึ้นใจสตรี หรือกุมารีในสกุลให้อยู่ร่วมด้วย 6. สักการะเคารพ นับถือบูชาเจดีย์ของพวก เจ้าวัชชีทั้งภายในและภายนอกและไม่ละเลยการบูชาอันชอบธรรมที่เคยให้ที่เคยทำแก่เจดีย์เหล่านั้น ให้เสื่อมสูญไป 7. อารักขาป้องกัน ค้ำครองอันเป็นธรรมในพระอรหันต์ทั้งหลายด้วยตั้งใจว่าโฉนหนอ พระอรหันต์ที่ยังมิได้มาพึงมาสู่แคว้นและที่มาแล้วพึงอยู่เป็นผาสุกในแคว้นหลักธรรมที่กล่าว มานี้เป็นหลักการเมืองการปกครองปกครองโดยระบอบสามัคคีธรรม เรียกว่า อปธานิยธรรม หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า วัชชีอปธานิยธรรม เป็นธรรมอันไม่เป็นที่ตั้ง แห่งความเสื่อม

ในการปกครองพระพุทธองค์ทรงให้ความสำคัญในหลักธรรมมากกว่าตัวบุคคล เพราะว่าหากมีการประพฤติตามความคิดของบุคคลแล้วอาจก่อให้เกิดปัญหาขึ้นมาในภายหลังได้ แต่ถ้าหากว่าประพฤติปฏิบัติตามหลักพระธรรมวินัยแล้วความเสื่อมก็ไม่สามารถที่จะเกิดขึ้นได้ ดังนั้น รูปแบบการปกครองที่ทรงวางรากฐานให้เป็นกรอบการปกครอง คือ ระบบธรรมรัฐที่ผู้ปกครอง ต้องดำรงตนเป็นธรรมราชาโดยรอบคอบคุณค่าการปกครองแบบธรรมรัฐประกอบด้วย 1. ธรรมรัฐ

เป็นการปกครองที่มีระบบวัฒนธรรมที่ส่งเสริมควบคุม และกำหนดจริยธรรม ศีลธรรมของบุคคล ชุมชนซึ่งมีผลไปถึงการประพฤติปฏิบัติ อันก่อให้เกิดสันติสุขในสังคม 2. หลักธรรมในธรรมรัฐสามารถ ช่วยตรวจสอบ ควบคุม และเปลี่ยนแปลงความต้องการ แรงขับหรือความสนใจ ตลอดจนบังคับจิตใจ ความรู้สึก หรืออารมณ์ของคน ด้วยการให้แบบแผนแห่งค่านิยมหรืออุดมการณ์อันสูงสุด ซึ่งส่วนใหญ่ จะเป็นเรื่องของการบังคับตัวเอง หรือควบคุมบังคับภายใน อันได้แก่การที่คนเราจะมีศีลสัตย์ รวมทั้งมี วิชาและความประพฤติ พร้อมกันไปด้วย 3. หลักธรรมรัฐมุ่งส่งเสริมให้บุคคลหมั่นสำรวจฝึกฝน ปรับปรุงเคารพเชื่อมั่นช่วยเหลือและรับผิดชอบตัวเองและยังสอนให้คนเรารู้จักเหตุผล กาลเทศะรู้จัก ธรรมชาติและความต้องการของผู้อื่นตามความเป็นจริง รวมทั้งมีหลักเกณฑ์ในการปกครองหมู่คณะ หรือปกครองประเทศ 4. หลักธรรมในธรรมรัฐยังส่งเสริมให้มนุษย์มีความรับผิดชอบในการปกครอง โดยมุ่งไปที่มีการตรวจสอบภายใน เพื่อก่อให้เกิดการปรับปรุงตนเองและการพัฒนาจิตใจเป็นสำคัญ เพราะการปกครองหรือการเป็นผู้บังคับบัญชาโดยหลักธรรมย่อมจะขึ้นอยู่กับการมีคุณธรรม หรือจริยธรรมของผู้นำเองเป็นหลัก ซึ่งหากผู้ปกครองหรือผู้นำมีจิตใจสูง และรู้จักการใช้พระคุณควบคู่ กับการใช้พระเดช และมีการตรวจสอบตนเองอยู่เสมอ ๆ การแก้ไขปัญหาก็จะไม่เกิดขึ้น เป็นต้น การปกครองแบบธรรมรัฐจึงมีลักษณะแตกต่างจากการปกครองโดยทั่ว ๆ ไป พระพุทธศาสนา มีทรรศนะในการปกครองแบบมองจากตัวเองไปสู่ภายนอกกล่าวคือมีทรรศนะว่า เมื่อมีมนุษย์แต่ละคน สามารถปกครองตนเองได้แล้ว เขาย่อมสามารถปกครองผู้อื่นได้

2) การบริหารอำนาจตามแนวพุทธในระบบการปกครองแบบธรรมรัฐ

การบริหารอำนาจตามแนวคิดในระบอบการปกครองแบบธรรมรัฐ ยึดหลักหัวใจของ พระพุทธศาสนา 3 ประการ คือ ไม่ทำชั่ว ทำดี ทำจิตให้ผ่องใส กล่าวคือ ความชั่ว คือ ความชั่วทาง กายเรียกว่ากายทุจริตมี 3 อย่าง คือ (1) ฆ่าสัตว์ (2) ลักทรัพย์ (3) ประพฤติผิดในกามความชั่วทาง วาจาเรียกว่าวจีทุจริตมี 3 อย่าง คือ (1) พูดเท็จ (2) พูดส่อเสียด (3) พูดคำหยาบ (4) พูดเพ้อเจ้อความ ชั่วทางใจเรียกว่ามโนทุจริต มี 3 อย่างคือ (1) พง์เลื่องอยากได้ของคนอื่น (2) มีจิตพยาบาท (3) เห็นผิด ดังนั้น การไม่ทำชั่วก็คือ (1) เว้นจากการฆ่าสัตว์ (2) เว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขามีได้ให้ (3) เว้นจากการประพฤติดีกในกาม (4) เว้นจากการพูดเท็จ (5) เว้นจากการพูดส่อเสียด (6) เว้นจากการ พูดคำหยาบ (7) เว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ (8) ไม่พง์เลื่องอยากได้ของของเขา (9) มีจิตไม่พยาบาท (10) มีความเห็นชอบ

ความดีมี 2 ส่วนคือ ส่วนที่ 1 การไม่ทำชั่ว 10 อย่างดังกล่าวมาแล้ว คือ ความดี ส่วนที่ 2 ความดีที่เสริมเข้าไปอีกเพื่อให้เกิดความดียิ่ง ๆ ขึ้นไปจัดเป็นบุญบารมีประกอบด้วย (1) ทาน การให้ปันสิ่งของ (2) สีล ประพฤติเรียบร้อยดีงาม (3) ภาวนา อบรมจิตใจ (4) อปายณะ อ่อนน้อมถ่อมตน (5) เวทยาวัจจะชวนชวยรับใช้มีจิตอาสา (6) ปัตติทาน แล้วยความดีให้ผู้อื่น (7) ปัตตานุโมทนายินดีในความดีของผู้อื่น (8) ธัมมัสสวนะฟังธรรมศึกษาหาความรู้ (9) ธัมมเทศนา สอนธรรมให้ผู้อื่น (10) ทิฏฐุชุกัมม์ปรับความเห็นให้ถูกต้อง

ทำจิตให้ผ่องใส คือ การฝึกฝนอบรมกล่อมเกลามาหลักไตรสิกขา หมายถึง การฝึกฝนกล่อมเกลากายวาจาให้มีความเรียบร้อยดีงาม สงบเสงี่ยม ทำให้พร้อมที่จะฝึกและสะดวก ที่จะฝึกจิตให้เป็นสมาธิซึ่งจะทำให้เกิดปัญญาในการฝึกอบรมตามหลักไตรสิกขานี้ศีลเป็นพื้นฐาน

เพื่อก้าวไปสู่ความเจริญขั้นต่อไปคือ “จิตสมาธิ” ศีลก็คือ เจตนาที่จะงดเว้นหรือการไม่มีความด่าริ ในการที่จะทำความชั่วใด ๆ อยู่ในใจซึ่งทำให้จิตใจบริสุทธิ์ผ่องใสปลอดโปร่งทำให้เกิดความคิดเห็นแจ่มแจ้งนั้น คือ ปัญญา

เมื่อตระหนักถึงหลักการสำคัญนี้แล้ว ผู้ใช้อำนาจในการปกครองจะสามารถพบแนวบริหารจัดการที่ดีเพื่อสร้างสันติสุขในรัฐที่เหมาะสมสถานการณ์ ทั้งนี้ผู้นำรัฐย่อมจะมีหลักการปกครองรัฐอยู่แล้วสามารถสร้างความเจริญรุ่งเรืองในรัฐได้ แต่ท้ายที่สุดก็เกิดปัญหาความวุ่นวาย จึงถือว่ายังมีจุดบกพร่องที่จะต้องเติมเต็มอยู่หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาแม้จะเป็นหลักที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้นานแล้วแต่ก็เป็นสัจธรรมอยู่ว่าผู้ใดประพฤติปฏิบัติผู้นั้นย่อมได้รับผลเอง (สันติภูมิกะ) และไม่ขึ้นอยู่กับกาลเวลา (อกาลิกะ) ดังนั้น จึงสามารถนำเป็นหลักคิด เพื่อเติมเต็มจุดบกพร่องหลักการปกครองรัฐได้ บทเรียนที่ได้จากกวีตติสูตรก็คือ “ธรรมวิชัย” การชนะข้าศึกโดยมิต้องใช้อำนาจมิต้องใช้ศัตราแต่ใช้ธรรมนั้นแหละ ทำให้สามารถครองความยิ่งใหญ่ทั่วโลก พระเจ้าอโศกมหาราช หลังจากทรงหันมานับถือพระพุทธศาสนาทรงดำเนินนโยบายตามหลักการที่ปรากฏในจกัฏตติสูตรนี้ทรงเปลี่ยนเสียงกลองศึกให้เป็นเสียงกลองแห่งธรรม (ธัมมเกรี) ทรงดำเนินนโยบายบริหารบ้านเมืองโดยหลักธรรมวิชัย (ชนะโดยธรรม) ก็อยู่ในจักรวรรดิวัตรข้อธรรมาธิปไตย คือ ถือธรรมเป็นใหญ่ การที่พระองค์ทรงปกครองจัดการรักษาอันชอบธรรมแก่ประชาชนดังพ่อปกครองลูกก็อยู่ในจักรวรรดิวัตรข้อธรรมการึกษา คือ การรักษาอันชอบธรรม การที่พระองค์ทรงป้องกัน มิให้เกิดความเลวร้ายขึ้นในรัฐและปราบปรามเรื่องเลวร้ายที่เกิดให้หมดสิ้นไปจากรัฐก็อยู่ในจักรวรรดิวัตรข้อธรรมการนิเสธนา เป็นต้น

3) แนวคิดระบอบการปกครองแบบธรรมาธิปไตย ในฐานะอุดมคติ เพื่อการสร้างความสมดุลแห่งอำนาจในการปกครองรัฐ

ธรรมาธิปไตยเป็นระบอบการปกครองโดยชนชั้นนำที่มาจากมติมหาชน เพื่อมาทำหน้าที่บริหารองค์หลักแห่งรัฐอันประกอบด้วย ฝ่ายบริหาร ฝ่ายตุลาการ ฝ่ายนิติบัญญัติ ระบบราชการ ทหาร และองค์กรอิสระทั้งหลาย โดยชนชั้นนำต้องนำประชาชน ในฐานะพลเมืองแห่งรัฐบนพื้นฐานของการใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ทนทางวัฒนธรรมและพุทธธรรม ปัจจัยทั้ง 3 ประการ นับว่าเป็นกลไกที่ทำหน้าที่ผสมผสานความเป็นเนื้อเดียวกันของระบบย่อยต่าง ๆ ทั้ง 6 ระบบ ในการปกครองตามอุดมการณ์ประชาธิปไตย ให้ใช้อำนาจที่สร้างความเป็นธรรม โดยอำนาจที่ กล่าวถึง คือ อำนาจแห่งธรรมหรือพุทธอำนาจ (Dhamma Power) อำนาจที่ใช้เพื่อให้เกิดการตื่นรู้ เพื่อสร้างรัฐให้เป็นพื้นที่ของพลเมืองจะได้อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เป็นหลักปรัชญาดำเนินชีวิตตามแบบเศรษฐกิจที่พึ่งตนเองได้เน้นการผลิตและการบริโภคแบบพออยู่พอกินเป็นหลักซึ่งไม่ได้เน้นกำไรสุทธิหรือความร่ำรวยเป็นเป้าหมายสูงสุด เป็นระบบเศรษฐกิจที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ทรงดำริขึ้นมาเพื่อแสวงหาทางออกจากวิกฤติเศรษฐกิจให้กับสังคมไทย ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงก็คือ " การที่พึ่งตนเองได้" เน้นให้คนในชุมชนพัฒนาขีดความสามารถในการผลิตและบริโภคอย่างพอเพียง ไปจนถึงขั้นการแปรรูปอุตสาหกรรมครัวเรือน สร้างอาชีพและเสริมทักษะทางวิชาการที่หลากหลาย ใช้ชุมชนดำรงอยู่ได้ด้วยการยึดหลักแห่งความถูกต้องดีงาม มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เป็นต้น เป้าหมายสูงสุดของเศรษฐกิจพอเพียงก็คือความสงบสุขของผู้คน

ในสังคมประชาชนมีกินมีใช้อย่างเพียงพอแก่ความต้องการ ที่สำคัญต้องไม่ทำตนและผู้อื่นเดือดร้อนจากการบริโภค (Consumption)

ทุนทางวัฒนธรรมเกี่ยวข้องกับคุณค่า ความรู้ภูมิปัญญา และงานสร้างสรรค์ อันเกิดจากการค้นคว้าและค้นพบโดยผู้ทรงความรู้ในท้องถิ่นรวมทั้งค่านิยมและความเชื่อที่ผูกพันสังคม ทำให้เกิดการจัดระเบียบของสังคมหรือสร้างกฎกติกาที่เป็นคุณต่อสังคมโดยรวม รวมถึงกิจกรรมการถ่ายทอดความรู้จากคนรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่ง ทุนทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชน เมื่อได้รับการพัฒนา จะก่อให้เกิดมูลค่า โดยเริ่มที่มูลค่าทางจิตใจ เป็นเกราะที่เข้มแข็งช่วยปกป้องจิตใจของผู้คนในชุมชนไม่ให้ตกต่ำและมูลค่าที่เป็นทุนเป็นการสร้างมูลค่า เพิ่มจากทุนทางวัฒนธรรมที่มีแต่การสร้างมูลค่าที่เป็นทุน ต้องไม่ทำให้ทุนทางวัฒนธรรมถูกทำให้ตกต่ำไปเป็นเพียงสินค้าต้องรักษาและอนุรักษ์ให้คงสภาพและมีความสำคัญดั้งเดิม สามารถผลิตซ้ำส่งต่อคนรุ่นต่อ ๆ ไปได้ ในขณะเดียวกันสัมมาพัฒนามีขาดองค์ความรู้ในการพัฒนาไม่ได้ ต้องใช้ความรู้เชิงทฤษฎีทั้งหลายสนับสนุนการพัฒนา ขาดความรู้มีเพียงความดีการพัฒนาก็จะมีติดบอด แต่มีความรู้แต่ขาดความดี การพัฒนาจะถูกทำให้ว่างเปล่า แฉวเบา ดังนั้น ความรู้กับความดีต้องเป็นส่วนผสมอย่างลงตัวในการพัฒนา

พุทธธรรม คือ การใช้หลักธรรมทางพุทธศาสนาบูรณาการเข้ากับการปกครอง เพื่อให้เกิดธรรมาธิปไตยการปกครองที่อาศัยธรรม คือ คุณธรรมและจริยธรรมเป็นเครื่องมือในการปกครอง ในระบอบธรรมาธิปไตย หลักธรรมที่บ่งชี้ในการสร้างธรรมาธิปไตย ประกอบด้วย

1. **ราชธรรม 10** หรือ ทศพิธราชธรรม (ธรรมของพระราชา) ในกิจวัตรที่พระเจ้าแผ่นดินควรประพฤติ , คุณธรรมของผู้ปกครองบ้านเมือง, ธรรมของนักปกครอง ประกอบด้วย 1) ทาน คือ การให้การสละทรัพย์สินของ บำรุงเลี้ยง ช่วยเหลือประชาราษฎร์และบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ 2) ศีล คือ ความประพฤติดีงาม สวรรคตและวชิการ ประกอบแต่การสุจริต รักษาจิตดีคุณ ให้ควรเป็นตัวอย่าง และเป็นที่เคารพ นับถือของประชาราษฎร์ มิให้มีข้อที่ใครจะดูแคลน 3) บริจาค คือ การบริจาคเสียสละความสุขสำราญเป็นต้น ตลอดจนชีวิตของตน เพื่อประโยชน์สุขของประชาชน และความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง 4) อาชวะ คือ ความซื่อตรง ซื่อตรงทรงสัตย์ไว้มารยาปฏิบัติภารกิจโดยสุจริต มีความจริงใจไม่หลอกลวงประชาชน 5) มัทวะ คือ ความอ่อนโยน มีอัธยาศัย ไม่เย่อหยิ่งหยาบคายกระด้างถือองคร้มีความสง่าเกิดแต่ท่วงทีที่ริยาสุภาพนุ่มนวล ละมุนละไมให้ได้ความรักภักดีแต่มีขาดยาเกรง 6) ตปะ คือ ความทรงเดชแผดเผากิเลสตัณหาให้เข้ามานครบงำย่ายิจิระงับยับยั้งข่มใจได้ ไม่ยอมให้หลงไหลหมกมุ่นในความสุขสำราญและความปรนเปรอมีความเป็นอยู่สม่ำเสมอหรืออย่างสามัญ มุ่งมั่นแต่จะบำเพ็ญเพียร ทำกิจให้บริบูรณ์ 7) อักโกระ คือ ความไม่โกรธไม่กริ้วกราดลุอำนาจความโกรธ จนเป็นเหตุให้วินิจฉัยความและทำกรรมต่าง ๆ ผิดพลาด เสียธรรม มีเมตตาประจําใจไว้ระงับความเคืองขุ่นวินิจฉัยความและกระทำการด้วยจิตอันราบเรียบ เป็นตัวของตนเอง 8) อวิหิงสา คือ ความไม่เบียดเบียนไม่บีบคั้นกดขี่ เช่น เก็บภาษีขูดรีดหรือเกณฑ์แรงงานเกินขนาดไม่หลงระเหิรอำนาจ ขาดความกรุณาหาเหตุเบียดเบียนลงโทษอาชญาแก่ประชาราษฎร์ผู้ใดเพราะอาศัยความอาฆาตเกลียดชัง 9) ขันติ คือ ความอดทน อดทนต่องานที่ตรากตรำ ถึงจะลำบากกายนาเหนื่อยหน่ายเพียงไร ก็ไม่ท้อถอย ถึงจะถูกย่ำถูกหยันด้วยคำเสียดสีลากถางอย่างใด ก็ไม่หมดกำลังใจ ไม่ยอมละทิ้งกรณี์ที่บำเพ็ญโดยชอบธรรม 10) อวิโรธนะ คือ ความไม่คลาดธรรมวางองค์เป็นหลักหนักแน่นในธรรมคงที่ ไม่มีความเอนเอียงหวั่นไหวเพราะถ้อยคำที่ร้าย ลากสัการะ

อธิบายแกนหลักมี 3 ข้อ คือ ศีล + สมาธิ + ปัญญา ซึ่งนำไปปฏิบัติเพื่อความสำเร็จหลักการดำเนินทางสายกลาง เพื่อบรรลุเป้าหมายสูงสุด มีดังนี้ 1) สัมมาทิฐิ เห็นชอบ ได้แก่ ความรู้ริยสัจ 4 หรือเห็นไตรลักษณ์หรือรู้กุศลและอกุศลมูลกับกุศลและอกุศลมูล หรือเห็นปฏิจกสมุปบาท 2) สัมมาสังกัปปะ คือ ดำริชอบ ได้แก่ เนกขัมมสังกัปป อพยาบาทสังกัปป อวิหิงสาสังกัปป 3) สัมมาวาจา คือ เจรจาชอบ ได้แก่ วจีสุจริต 4) สัมมากัมมันตะ คือ กระทำชอบ ได้แก่ กายสุจริต 3 5) สัมมาอาชีวะ คือ เลี้ยงชีพชอบ ได้แก่ เว้นมิถฉาชีพ ประกอบสัมมาชีพ 6) สัมมาวายามะ คือ พยายามชอบ ได้แก่ ปธาน หรือ สัมมปปธาน 4 7) สัมมาสติ คือ ระลึกชอบ ได้แก่ สติปัฏฐาน 4 8) สัมมาสมาธิ คือ ตั้งจิตมั่นชอบ ได้แก่ ฌาน 4

6. หลักธรรมสังคหัตถ์ 4 ธรรมเครื่องยึดเหนี่ยว คือ ยึดเหนี่ยวใจบุคคลและประสานหมู่ชนไว้ในสามัคคี, หลักการสงเคราะห์ ประกอบด้วย 1) ทาน คือ การให้อะไรเพื่อแผ้วแผ่เสียสละ แบ่งปันช่วยเหลือกันด้วยสิ่งของตลอดถึงให้ความรู้และแนะนำสั่งสอน 2) ปิยวาจา หรือ เปยยวัชชะ คือ วาจาเป็นที่รัก วาจาพูดตื้นน้ำใจหรือวาจาซาบซึ้งใจ คือ กล่าวคำสุภาพไพเราะอ่อนหวานสมานสามัคคี ให้เกิดไมตรีและความรักใคร่นับถือ ตลอดถึงคำแสดงประโยชน์ ประกอบด้วยเหตุผล เป็นหลักฐานจูงใจให้นิยมยอมตาม 3) อตถจริยา คือ การประพฤติประโยชน์ ขวนขวายช่วยเหลือกิจการ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ ตลอดถึงช่วยแก้ไขปรับปรุงส่งเสริมในทางจริยธรรม 4) สมานัตตตา คือ ความมีตนเสมอ ทำตนเสมอด้วยปลายปฏิบัติสม่ำเสมอในชนทั้งหลาย และเสมอในสุขทุกข์ โดยร่วมรับรู้ร่วมแก้ไข ตลอดถึงวางตนเหมาะสมแก่ฐานะภาวะบุคคลเหตุการณ์และสิ่งแวดล้อมถูกต้องตามธรรมในแต่ละกรณี

7. พรหมวิหาร 4 ธรรมเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ, ธรรมประจำใจอันประเสริฐ, หลักการความประพฤติที่ประเสริฐบริสุทธิ์ ธรรมที่ต้องมีไว้เป็นหัวใจ และกำกับความประพฤติจึงจะชื่อว่าดำเนินชีวิตหมดจด และปฏิบัติตนต่อมนุษย์สัตว์ทั้งหลายโดยชอบ ประกอบด้วย 1) เมตตา คือ ความรักใคร่ปรารถนาดีอยากให้เขามีความสุข มีจิตอันแผ่ไมตรีและคิดทำประโยชน์แก่มนุษย์สัตว์ทั้งหน้า 2) กรุณา คือ ความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์ ใฝ่ใจในอันจะปลดเปลื้องบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของสัตว์ 3) มุทิตา คือ ความยินดี ในเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข มีจิตผ่องใสบันเทิงก้องไปด้วย อากาธัมชื่นเบิกบานอยู่เสมอ ต่อสัตว์ทั้งหลายผู้ดำรงอยู่ในปกติสุข พลอยยินดีด้วยเมื่อเขาได้ดีมีสุข เจริญงอกงามยิ่งขึ้นไป 4) อุเบกขา คือ ความวางใจเป็นกลาง อันจะให้ดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญา คือมีจิตเรียบตรงเที่ยงธรรมดุจตราขึง ไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง พิจารณาเห็นกรรม ที่สัตว์ทั้งหลายกระทำแล้ว อันควรได้รับผลดีหรือชั่ว สมควรแก่เหตุอันตนประกอบพร้อมที่จะวินิจฉัยและปฏิบัติไปตามธรรมรวมทั้งรู้จักวางเฉยสงบใจมองดู ในเมื่อไม่มีกิจที่ควรทำเพราะเขาได้รับผิดตนได้ดีแล้ว เขาสมควรรับผิดชอบตนเอง หรือเขาควรได้รับผลอันสมกับมารับผิดชอบของตนและ

8. สารณียธรรม 6 ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความให้ระลึกถึง, ธรรมเป็นเหตุที่ระลึกถึงกัน, หลักการอยู่ร่วมกัน ประกอบด้วย 1) เมตตากายกรรม คือ ตั้งเมตตากายกรรมในเพื่อนมนุษย์ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ ช่วยเหลือกิจธุระของผู้ร่วมคณะด้วยความเต็มใจ แสดงกิริยาอาการสุภาพเคารพนับถือกันทั้งต่อหน้าและลับหลัง 2) เมตตาวาจากรรม คือ ตั้งเมตตาวาจากรรมในเพื่อนมนุษย์ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ ช่วยบอกแจ้งสิ่งที่ประ โยชน์ สั่งสอนแนะนำตักเตือนด้วยความหวังดี กล่าววาจาสุภาพ แสดงความเคารพนับถือกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง 3) เมตตามโนกรรม คือ ตั้งเมตตามโนกรรม ในเพื่อนมนุษย์ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือตั้งจิตปรารถนาดี คิดทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กันมองกันในแง่ดี มีหน้าตายิ้มแย้มแจ่มใสต่อกัน 4) สาธารณโภคี คือ ได้ของสิ่งใดมา

ก็แบ่งปันกัน คือ เมื่อได้สิ่งใดมาโดยชอบธรรมแม้เป็นของเล็กน้อยก็ไม่หวงไว้ผู้เดียวนำมาแบ่งปันเฉลี่ย
 แจกจ่ายให้ได้มีส่วนร่วมใช้สอยบริโภคทั่วกัน 5) สีสสามัญญตา คือ มีศีลบริสุทธิเสมอกันกับเพื่อน
 พรหมจรรย์ทั้งหลายทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ มีความประพฤติสุจริตดีงาม ถูกต้องตามระเบียบวินัย
 ไม่ทำตนให้เป็นที่น่ารังเกียจของหมู่คณะ 6) ทิฏฐิสามัญญตา คือ มีทิฏฐิดีงามเสมอกันกับเพื่อน
 พรหมจรรย์ทั้งหลายทั้งต่อหน้า และลับหลัง คือ มีความเห็นชอบร่วมกัน ในข้อที่เป็นหลักการสำคัญที่
 จะนำไปสู่ความหลุดพ้นสิ้นทุกข์ หรือจัดปัญหา

หลักธรรมที่นำเสนอเป็นองค์ประกอบที่สำคัญ ของธรรมาธิปไตยเป็นหลักธรรมที่
 สำคัญซึ่งนักปกครองไม่ว่าจะเป็นประเภทอรรถาธิปไตย คนใช้อำนาจผู้เดียวไม่ว่าจะเป็นระบบ
 สมบูรณาญาสิทธิราช เผด็จการ หรือทระราช โลกาธิปไตย คือ ยึดถือตามแนวทางเสียงส่วนมากหรือมติ
 ของโลกตามหลักสากลที่เรียกว่า ประชาธิปไตย นั้นจำเป็นจะต้องใช้หลักธรรมนำ การปกครองโดยไม่มี
 ธรรมเป็นการปกครองด้วยปีศาจธรรมาธิปไตยจึงเป็นแกนกลาง หรือหัวใจของหลักการปกครองในทุก
 ระบบไม่ว่าจะเป็นระบบอรรถาธิปไตยคณาธิปไตย โลกาธิปไตย และเผด็จการทระราช การปกครองที่เป็น
 ระบบเผด็จการถ้าผู้นำจากระบอบเผด็จการนำเอาหลักธรรมมาปฏิบัติแล้วปกครองยึดหลักธรรม
 คือ หลักความจริง ถ้าไม่ใช่จริงสมมติแบบกฎหมายที่เขียนขึ้นเพื่ออำนวยความสะดวกให้แก่หมู่คณะ
 ตนเอง เมื่อระบบการปกครองดังกล่าวหันมาใช้ หลักธรรมาธิปไตยความสุขความเจริญจะเกิดขึ้นแก่
 ประชาชน ประเทศและโลกส่วนรวม เขาย่อมเป็นผู้นำที่ดีได้ภายใต้ระบบเผด็จการ

5.2. ข้อเสนอแนะ

5.2.1 ควรจัดระบบความรู้ทางพุทธรัฐศาสตร์ที่ปรากฏในงานวิจัยชิ้นนี้ไป
 สัเคราะห์เป็นแนวปฏิบัติที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการบริหารองค์กรภาครัฐและภาคเอกชนได้
 จริง ผ่านกระบวนการจัดฝึกอบรมผู้นำองค์กรที่มีความสำคัญในการใช้อำนาจในองค์กร

5.2.2 ควรมีการวิจัยเปรียบเทียบเนื้อหาระหว่างแนวคิดรัฐศาสตร์สากลกับพุทธ
 รัฐศาสตร์ให้ลึกและกว้างมากยิ่งขึ้น ด้วยการเก็บข้อมูลจากผู้เชี่ยวชาญ นักปราชญ์ นักปรัชญา ทั้งใน
 ประเทศและต่างประเทศ

บรรณานุกรม

1. ภาษาไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.กรุงเทพฯ นคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พิมพ์ครั้งที่ 4. จำนวน 400 เล่ม. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2555.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(1) หนังสือ :

กิริติ บุญเจือ. ชุดพื้นฐานปรัชญา แก่นปรัชญากรีก. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2528.

_____ ปรัชญากรีกระยะก่อตัว. กรุงเทพมหานคร : ด้านสุทธาการพิมพ์, 2545.

จำนง ทองประเสริฐ. ปรัชญาประยุกต์ ชุดตะวันตก. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร : ต้นอ่อนแกรมมี, 2539.

_____ ปรัชญาตะวันตกสมัยโบราณ. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2533.

จำลอง เงินดี. จิตวิทยาสังคม .Social Psychology. กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส.พรีนติ้ง เฮาส์, 2552.

ชัยอนันต์ สมุทวณิช. ความคิดอิสระ : รวมบทความทางการเมืองระหว่างปี 2511-2516. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์, 2517.

_____ รัฐ. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2535.

ณรงค์ สิ้นสวัสดิ์. การเมืองไทย: การวิเคราะห์เชิงจิตวิทยา. กรุงเทพมหานคร: วชิรนทร์การพิมพ์, 2539.

_____ จิตวิทยาการเมือง. กรุงเทพมหานคร: วชิรนทร์การพิมพ์. 2539.

ณรงค์ เส็งประชา. มนุษย์กับสังคม. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2541.

ชาญชัย แสวงศักดิ์. คำอธิบายกฎหมายปกครอง. พิมพ์ครั้งที่ 5. (กรุงเทพฯ : วิญญูชน, 2544).

เดชชาติ วงศ์โกมลเชษฐ์. หลักรัฐศาสตร์. พิมพ์ครั้งที่ 9. (กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์, 2538).

ทินพันธุ์ นาคะตะ. คุณค่าของพระพุทธศาสนาในการบริหารราชการ. วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต คณะรัฐประศาสนศาสตร์. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2509.

ธีรยุทธ สุนทรา. ปรัชญาเบื้องต้น. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539

พระเทพดิลก (ระแบบ จิตภาโณ). พระพุทธศาสนากับรัฐธรรมนูญ. (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์ส่งเสริมพระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย, 2550)

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). คำวัด: พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์. (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เลี้ยงช้าง, 2548)

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 9. (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2543)

พระมหาณรงค์ กนต์สีโล (อุ้นคำ). จุดเด่นของพระพุทธศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ 2. (กรุงเทพมหานคร: ทริโอแอดเวอร์ไทซิงแอนด์ มีเดียจำกัด, 2548).

พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุศลจิตโต). พุทธศาสตร์ร่วมสมัย 1. พิมพ์ครั้งที่ 2. (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2547).

พุทธทาสภิกขุ. การเมืองคือธรรมะ. พิมพ์ครั้งที่ 2. (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อรุณวิทยา, 2531).
บุญมี แทนแก้ว. ปรัชญา. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พรีนติ้ง เฮาส์, 2541.

บวรศักดิ์ อุวรรณโณ. กฎหมายมหาชน เล่ม 1. พิมพ์ครั้งที่ 4. (กรุงเทพ : นิติธรรม, 2544).

โปรดคุณเพิ่มเติมที่ สมยศ เชื้อไทย. หลักกฎหมายมหาชนเบื้องต้น. พิมพ์ครั้งที่ 1. (กรุงเทพฯ : วิญญูชน, 2536).

ประพัฒน์ ปัญญาชาติรักษ์. การวิเคราะห์การเมืองการปกครองในคัมภีร์พระพุทธศาสนา. วิทยานิพนธ์
พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัย มหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2553.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542. (กรุงเทพมหานคร : นาน
มีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, 2546).

สมบัติ จันทรวงศ์. ปรัชญาการเมืองเบื้องต้น บทวิเคราะห์โสเครติส. พิมพ์ครั้งที่ 4. .
กรุงเทพมหานคร : ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์, 2553.

สมัคร บุราวาศ. วิชาปรัชญา. พิมพ์ครั้งที่ 4 .กรุงเทพมหานคร : ศยาม, 2544.

วรพจน์ วิสสุตพิชญ์. ข้อความคิดและหลักการพื้นฐานในกฎหมายมหาชน. พิมพ์ครั้งแรก.
(กรุงเทพมหานคร : นิติธรรม, 2540).

วิรัช ธีรพันธุ์เมธี. พุทธปรัชญาการปกครอง. (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด, 2546).

วิชญ์ เครื่องงาม. กฎหมายรัฐธรรมนูญ. พิมพ์ครั้งที่ 3. (กรุงเทพ : นิติบรรณการ 2530).

โกคิน พลกุล และชาญชัย แสวงศักดิ์. หลักกฎหมายมหาชน เล่ม 1. พิมพ์ครั้งแรก (กรุงเทพมหานคร
: นิติธรรม, 2541).

(2) วิทยานิพนธ์ :

กาญจนา วิสสุทวิวัฒน์. แนวคิดและบทบาทการเมืองของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ที่มีต่อการพัฒนาภาค
ตะวันออกเฉียงเหนือ. วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐ
ประศาสนศาสตร์. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2556.

กิตติพงศ์ อรุณพิพัฒน์. “หลักธรรมาภิบาลกับการบริหารจัดการรัฐวิสาหกิจ : กรณีศึกษาบริษัทจดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย”. **วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต**. สถาบันพระปกเกล้า. 2545.

คู่มือการจัดระดับการกำกับดูแลองค์การภาครัฐตามหลักธรรมาภิบาลของการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี (Good Governance Rating) โดยสำนักงาน ก.พ.ร.

พระมหาจรรยา จันทสาโร (ลินลา) . “ศึกษาวิเคราะห์หลักอภิปไตยตามแนวพระพุทธศาสนาเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2553).

พระมหาธำนิทร์อาทิตย์. “ศึกษาวิเคราะห์หลักอภิปไตยตามแนวพระพุทธศาสนาเถรวาท”.

วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2556).

หยุด แสงอุทัย. **หลักรัฐธรรมนูญ และกฎหมายเลือกตั้งทั่วไป**. พิมพ์ครั้งที่ 7. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2513)

บวรศักดิ์ อุวรรณโณ. **การสร้างธรรมาภิบาลในสังคมไทย**. กรุงเทพมหานคร : วิญญูชน. 2544.

บุษบง ชัยเจริญวัฒน์ และบุญมี ลี. “ตัวชี้วัดธรรมาภิบาล”. **รายงานการวิจัย**. สถาบันพระปกเกล้า. กรุงเทพมหานคร : ศูนย์กลางค้ำคูณ. 2544.

ประเวศ วะสี. **การบริหารกิจการบ้านเมืองและสังคมที่ดี**. กรุงเทพมหานคร : สถาบันพัฒนาข้าราชการพลเรือน. 2541.

ปรีชา ช่างขวัญยืน. **ธรรมรัฐ – ธรรมราชา**. กรุงเทพมหานคร : โครงการตำราคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2542.

ผู้วิจัยจะทำการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purpose Sampling) จากผู้ทรงคุณวุฒิด้านการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม ทางพระพุทธศาสนา นักวิชาการ และผู้บริหารสถานศึกษาเท่านั้น

พรชัย ลิขิตจธรรมโรจน์. ผศ.ดร.. **พฤติกรรมองค์การ** (Organizational Behavior). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์. 2545.

พรพิมล แยมศรี. “ความต้องการในการพัฒนาบุคลากรของข้าราชการครู สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาชลบุรี เขต 3 อำเภอบางละมุง จังหวัดชลบุรี”. **วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต**.สาขานโยบายสาธารณะ.บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยบูรพา. 2549.

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). **พุทธวิธีการบริการ**. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2549.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **ทศวรรษธรรมทัศน์พระปิฎกหมวดศึกษาศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา. 2543

พระบุญจันทร์จันทสาโร. การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในมหาวิทยาลัยแห่งชาติลาวตามหลักไตรสิกขา. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2551 .

พระพุทธอินทร์นันทบุญเรื่อง. “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์แบบยั่งยืนตามหลักพระพุทธศาสนา”.

วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนา. บัณฑิตวิทยาลัย
: มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย 2549.

พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิโกโร. “ประเด็นโต้แย้งว่าด้วยพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม”. วารสาร
บัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ ปีที่ 2 ฉบับที่ 4 ตุลาคม – ธันวาคม 2549.

ชาญพลนิลประภาพร. “ความสามารถที่จำเป็นต่อนักพัฒนาทรัพยากรบุคคลในธุรกิจของไทย”.

วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาเทคโนโลยีการบริหารสถาบันบัณฑิตพัฒนา
บริหารศาสตร์. 2547.

ชาย โพธิสิตา. (2552). ศาสตร์และศิลป์แห่งการวิจัยคุณภาพ. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: อัมรินทร์
พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).

ดนัย เทียนพุฒ. ส่องโลกทรรศน์นักบริหาร. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
2542.

เต็มศักดิ์ทองอินทร์ผศ.ดร.. เอกสารประกอบสอน : การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์. ภาควิชารัฐศาสตร์
คณะสังคมศาสตร์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย. 2547.

เตือนใจ ฤทธิจักร. “ธรรมาภิบาลในการบริหารสถาบันนิติวิทยาศาสตร์ตามทัศนะของบุคลากรสถาบัน
นิติวิทยาศาสตร์ กระทรวงยุติธรรม”. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. สาขา
ยุทธศาสตร์การพัฒนา. มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร. 2550.

ถวิลวดี บุรีกุล. จับชีพจรประเทศไทย : ตัวชี้วัดประชาธิปไตย และธรรมาภิบาล. 2545. (ระบบ
ออนไลน์). แหล่งที่มา : http://www.kpi.ac.th/mod_research/research.asp.

ธงชัยสมบุรณ์. การบริหารและจัดการมนุษย์ในองค์กร. กรุงเทพมหานคร : ประชาสัมพันธ์. 2549.

ธีรยุทธ บุญมี. ธรรมนูญแห่งชาติดุทธศาสตร์สู่หายนะประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร : ชมรมนักธุรกิจ
เพื่อประชาธิปไตย. 2541.

นฤมล ทับจุมพล. แนวคิดและวาทกรรมว่าด้วย “ธรรมนูญแห่งชาติ” ในการจัดการปกครอง
(Governance). กรุงเทพมหานคร : บรรณาธิการ. 2541.

บรรยงค์โตจันดา. การบริหารงานบุคคล. กรุงเทพมหานคร : รวมสาส์น. 2546.

มัทนา เหลืองนาคทองดี. “ความรู้ความเข้าใจในการบริหารองค์กรตามหลักธรรมาภิบาลของนักธุรกิจ
ไทย”. งานวิจัย. หลักสูตรการป้องกันราชอาณาจักรภาครัฐร่วมเอกชน รุ่นที่ 14.
วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร. 2545.

วิชัย โสสุวรรณจินดา. การบริหารทรัพยากรมนุษย์. กรุงเทพมหานคร : VJ.พรินต์. 2546.

สมบัติ จันทรวงศ์. “สัญญาประชาคมของรัสเซีย”. รัฐศาสตร์สาร. ปีที่ 4 ฉบับที่ 2 พ.ย. 2520 หน้า 49-
66.

สันติชัยอินทรอ่อน. ทิศทางและแนวโน้มการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของธนาคารพาณิชย์ไทย”.

วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต. สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
2546.

สุดจิต นิमितกุล. การบริหารกิจการบ้านเมืองและสังคมที่ดีการปกครองที่ดี (Good Governance). กรุงเทพมหานคร : บริษัทพัทธการพิมพ์. 2543). หน้า13-24.

เสนีย์คำสุข. “ธรรมรัฐ”. วารสารนักบริหาร. ปีที่21กรกฎาคม-กันยายน 2544. หน้า54-66.

อภิชัยพันธเสน. พุทธเศรษฐศาสตร์ : วิชาการทฤษฎีและการประยุกต์กับเศรษฐศาสตร์สาขาต่าง ๆ. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อมรินทร์พริ้นติ้ง. 2544.

อภิรักษ์ จันตะนี. ระเบียบวิธีวิจัยทางการจัดการขั้นสูง. กรุงเทพฯ: บริษัท จรัญสนิทวงศ์การพิมพ์, 2557.

อริยญา บุญยงค์. “ความต้องการพัฒนาตนเองบุคลากรด้านการศึกษา : ศึกษากรณี ของเทศบาลตำบลแหลมฉบัง จังหวัดชลบุรี”. วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยบูรพา. 2546.

อานันท์ ปันยารชุน. คนดีที่สังคมยังต้องการ. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร : แสงดาวการพิมพ์. 2541.

อำนวยการแสงสว่าง. การจัดการทรัพยากรมนุษย์. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ทิพย์วิสุทธิ. 2540.

อำนาจ เจริญศิลป์. การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพฯ : โอ.เอส.พริ้นติ้งเฮาส์. 2543.

(3) สื่ออิเล็กทรอนิกส์ :

สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน (กพร.). (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก : <http://th.wikipedia.org/wiki>.

2. ภาษาอังกฤษ :

Adranam H. Maslow. “A Theory of Human Motivation”. Psychological Review. 50 1943.

Beach. Dale S. Personel. The Management of People at Work. New York : TheMacmillan Publishing Co. 1980.

Douglas McGregor. The Human Side of Enterprise. New York : McGraw-Hill. 1960.

Flippo. Edwin B. Management : A Behavioral Approach. Boston: Allyn & bacon. 1971.

Gilley J. W. . Eggland. S. A. & Maycunich. A. Principle of human resource development. 2nd ed. Cambridge.MA : Persues Books. 2002.

Lyman W. Porter and Edwarad E. Lawler III. Managerial Attitudes and Performance. Homewood III. Dorsey Press. 1968.

Megginson. Leon C. Personnel. A Behavioral Approach to Administration. omewood: Richard D Lrwin. 1969.

Nadler. Leonard. **Designing training program** : The critical events model. Reading. Mass. Addison – Wesley. 1982.

Pace. RW. Smith. **Human Resource Development**. New Jersey : Prentice Hall. 1991.

The American Heritage Dictionary .Boston : Houghton Mifflin. 1982.

บทความวิจัย

พุทธรัฐศาสตร์ : การบูรณาการเพื่อการบรรลุความสมบูรณ์แห่งรัฐ

Buddhist Political Science: Integrated for Achievement

Complete of State.

พระมหาบุญเลิศ อินทปญฺญ,รศ.ดร.

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาแนวคิดทางการเมืองในพระไตรปิฎก 2) เพื่อศึกษาการบริหารอำนาจตามแนวพุทธในระบบการปกครองแบบธรรมรัฐ และ 3) เพื่อเสนอระบอบการปกครองแบบธรรมาธิปไตย ในฐานะอุดมคติเพื่อการสร้างสมดุลแห่งอำนาจในการปกครองรัฐ ผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เป็นการวิจัยและพัฒนา โดยเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสาร และเก็บรวบรวมข้อมูลในภาคสนามจากการจัดสัมมนาเชิงวิชาการและประชุมผู้เชี่ยวชาญ(Expertise Meeting) มีผู้เข้าร่วมสัมมนาเพื่อแลกเปลี่ยนมุมมองประกอบด้วย ผู้เชี่ยวชาญ นักวิชาการ นิสิต นักศึกษา พระสงฆ์ และสื่อมวลชน จำนวน 120 รูป/คน จัดหมวดหมู่ข้อมูล และการตรวจสอบข้อมูล ทำการวิเคราะห์ข้อมูล โดยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหาประกอบบริบท (Context Content Analyses)

ผลการวิจัยพบว่าการกำเนิดรัฐและผู้ปกครองทางพระพุทธศาสนาปรากฏในอัครคัมภีร์สูตรและมหาโควินทสูตร ได้นำเสนอวิวัฒนาการของรัฐ การก่อเกิดของรัฐและผู้ปกครองในแนวคิดทางพระพุทธศาสนา รัฐที่ดีคือธรรมรัฐ การปกครองที่จะต้องปกครองด้วยหลักสามัคคีธรรม อันประกอบขึ้นจากหลักอปริหานิยธรรมและผู้ปกครองจะต้องประกอบด้วยธรรมที่เรียกว่า ธรรมราชา การบริหารอำนาจตามแนวคิดในระบอบการปกครองแบบธรรมรัฐ ยึดหลักหัวใจของพระพุทธศาสนา 3 ประการ คือ ไม่ทำชั่ว ทำดี ทำจิตให้ผ่องใส หลักการใช้อำนาจในการปกครองรัฐปรากฏในจักกวัตติสูตร คือ “ธรรมวิชัย” การชนะข้าศึกโดยมิต้องใช้อำนาจมิต้องใช้ศัตรา แต่ใช้ธรรมจะต้องเปลี่ยนเสียงกลองศึกให้เป็นเสียงกลองแห่งธรรม (ธัมมเกรี) ดำเนินนโยบายบริหารบ้านเมือง โดยใช้ธรรมาธิปไตย คือ ถือธรรมเป็นใหญ่ ธรรมาธิปไตยเป็นระบอบการปกครองตามหลักพุทธรัฐศาสตร์ ที่ปกครองโดยชนชั้นนำที่มาจากมติมหาชน เพื่อมาทำหน้าที่บริหารองค์กรหลักแห่งรัฐอันประกอบด้วย ฝ่ายบริหาร ฝ่ายตุลาการ ฝ่ายนิติบัญญัติ ระบบราชการ ทหาร และองค์กรอิสระทั้งหลาย โดยชนชั้นนำต้องปกครองพลเมืองบนพื้นฐานของหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงทุนทางวัฒนธรรมและพุทธธรรม เพื่อสร้างรัฐให้เป็นพื้นที่ของพลเมืองจะได้อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

คำสำคัญ: พุทธรัฐศาสตร์, ธรรมาธิปไตย, ธรรมราชา, ธรรมรัฐ

Abstract

Buddhist Political Science is the state government study under the framework of Buddhism Doctrine. In this study, the concept of state and rulers origination in Buddhist was described in Aggannasuta and Mahagovinda Suta in which the evolution of state and rulers origination was presented. According to Buddhism, the good governance is Dhammaratha (Righteous state), ruled by the Principle of Unity (Samaggidhamma), in other words, Aparihaniyadhamma. For the rulers, their good characteristics consisted of Dhammaraja (Doctrine for the King). In Buddhism, the administrative power applied Dhammaratha system. The Three gist of Buddhist Doctrine: no evil deeds, doing good deeds, and purifying mind was performed. The administrative power called “Dhammavijaya” (Rightnessvictory) appeared in Cakkavattisuta means to overcome enemies without any weapons used, but applied dhamma in changing war drums to be drums of dhamma (Dhmmabheri). For the policy in ruling the country, Dhammadhipataya (Righteous Sovereign) was used for political science functioning, that is, the rulers are from public consensus. There sovereignties: administration, justice, legality are under the rulers who undertake responsibility to look after all the related unit and sectors. Good rulers are recommended to apply the philosophy of Sufficiency Economy, cultural capital, and Buddhist Principle in creating peacefully happy state for the people.

Key words: Buddhist Political Science, Buddhadhamma, state government.

บทนำ

การเมือง (politics) เป็นกระบวนการและวิธีการที่นำไปสู่การตัดสินใจของกลุ่มคน ซึ่งถูกนำไปประยุกต์ใช้กับรัฐบาล โดยธรรมชาติแล้วมนุษย์เป็นสัตว์สังคมต้องอาศัยอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มเป็นคณะ เมื่อมนุษย์มาอยู่ร่วมกันเป็นจำนวนหมู่มากจำเป็นต้องมีการกำหนดกติกาขึ้นมา เพื่อกำกับการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ ซึ่งหากไม่มีกติกาของการอยู่ร่วมกันมนุษย์ด้วยกันเองอาจก่อให้เกิดความวุ่นวายขึ้นในสังคม เนื่องจากมนุษย์โดยธรรมชาติแล้วไม่เป็นระเบียบ ดังที่โทมัส ฮอบส์ (Thomas Hobbes) นักปรัชญาการเมืองโบราณในช่วงปี ค.ศ. 1588 -1679 ได้เคยกล่าวไว้ว่า เมื่อมนุษย์จำต้องอาศัยอยู่ร่วมกันในสังคมภายใต้กติกาแล้วก็จำเป็นต้องกำหนดตัวผู้นำมาทำหน้าที่ควบคุมดูแลให้สังคมหรือการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ดำเนินไปได้ด้วยความเรียบร้อย เช่นที่กล่าวมาเราคงพอจะทราบ

บ้างแล้วว่าเหตุใดจึงเกิดมีระบบการปกครองขึ้น เมื่อมนุษย์จำต้องปกครองกันนั้น หากเกิดปัญหาขึ้นระหว่างมนุษย์ด้วยกันหรือการจะทำให้สังคมมีความเจริญก้าวหน้าขึ้นไป หลีกเลี่ยงมิได้เสียที่จะต้องเกี่ยวข้องกับใช้อำนาจทางการเมือง อันมีความหมายและบริบทที่สะท้อนออกมาในเรื่องของการใช้อำนาจเพื่อการปกครองประชาชน การเมืองการปกครองซึ่งเป็นสภาพการณ์และผลที่เกิดจากการกระทำของมนุษย์ จึงเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับชีวิตของมนุษย์อย่างมีอาจปฏิเสธได้ ซึ่งก็เป็นธรรมดาอยู่เองที่ผู้ใดก็ตาม จำเป็นต้องให้ความสนใจกับเรื่องการเมืองการปกครองไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง เนื่องจากสิ่งใดที่ออกมาจากสถาบันทางการเมือง ไม่ว่าจะเป็นฝ่ายนิติบัญญัติที่ทำหน้าที่ในการตรากฎหมายต่าง ๆ เพื่อบังคับใช้ มาจากรัฐบาลในรูปของนโยบายสาธารณะ (Public Policies) โครงการพัฒนา (Developmental Program) และงานต่าง ๆ ที่ประกอบขึ้นหรือดำเนินไปโดยภาคราชการ รวมไปถึงการตัดสินใจหรือข้อพิพาทที่เกิดขึ้นระหว่างบุคคลต่อบุคคล และบุคคลกับรัฐ เหล่านี้ล้วน แต่เป็นเรื่องที่การเมืองส่งผลกระทบต่อทุกคนอย่างที่ไม่อาจมองข้ามไปได้

อริสโตเติล (Aristotle) ปรัชญาเมธีชาวกรีกโบราณซึ่งได้รับยกย่องว่าเป็น “บิดาแห่งวิชารัฐศาสตร์” ผู้กล่าวไว้ว่า มนุษย์เป็นสัตว์สังคม มนุษย์ไม่สามารถแยกอยู่เป็นหน่วยย่อยตามลำพัง เพราะต้องพึ่งพาอาศัยกัน ดังนั้นมนุษย์จึงรวมตัวกันตั้งรัฐขึ้น ภาษาทำให้มนุษย์เป็นสัตว์สังคม มนุษย์มีการใช้ภาษามนุษย์สร้างครอบครัวแสวงหาปัจจัยในการดำรงชีพ ครอบครัวมีจำนวนมากรวมกันเป็นหมู่บ้าน¹ ดังนั้น หากการอยู่ร่วมกันของมนุษย์เป็นการอยู่ร่วมกันเพื่อให้เกิดชีวิตที่ดีขึ้น เราจะมองการเมืองนั้นเป็นการอยู่ร่วมกันเพื่อสังคมมีความสุข

สำหรับพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงใช้ระบบการปกครองโดยใช้อำนาจแบบพุทธอาณาที่เกิดจากการตรัสรู้ของพระองค์เอง ในการดำเนินกิจกรรมของสงฆ์ทุกอย่างทั้งในการตัดสินใจปัญหาต่าง ๆ หรือการบวชก็ทรงใช้วิธีการบวชแบบเอหิภิกขุอุปสัมปทาว่า “เอหิภิกขุ” เธอจงเป็นภิกษุมาเกิด² ซึ่งหมายความว่า การกล่าวเช่นนี้วิวัฒนาการความเป็นภิกษุก็เกิดขึ้นด้วยอำนาจของพระองค์นั้น แต่ในระยะต่อมาก็ได้ทรงผ่อนปรนการให้อำนาจการปกครอง โดยทรงมอบอำนาจการบรรพชาอุปสมบทให้ กับพระสาวกบางรูปที่มีความรู้ความสามารถ ต่อมาเมื่อมีคณะสงฆ์มากขึ้น พระองค์มอบอำนาจให้กับสงฆ์ทำหน้าที่แทน³ นอกจากนั้นยังพบว่า ในด้านแนวคิดทางพระพุทธศาสนาได้ให้กรอบแนวคิดทางด้านการเมืองการปกครองไว้หลาย ๆ ประการ เช่น แนวคิดเรื่องอริยสัจหรือรูปแบบการปกครองที่สามารถแบ่งได้เป็น 3 ประเภทคือ รูปแบบการปกครองแบบอรรถาธิปไตย แบบโลกาธิปไตย และแบบธรรมาธิปไตย⁴ ในแนวคิดเกี่ยวกับการเมืองนั้น พระพุทธศาสนาถือได้ว่าสามารถประยุกต์แนวคิดให้เข้ากับการบริหารบ้านเมืองในยุคปัจจุบันได้เป็นอย่างดีโดยใช้รูปแบบธรรมาธิปไตยในลักษณะการยึดอำนาจหลักธรรมเป็นเกณฑ์ในการปกครอง หากรัฐใดใช้รูปแบบนี้บ้านเมืองก็จะเป็นสุข

¹ กิริติ บุญเจือ, **ปรัชญากรีกระยะก่อตัว**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545), หน้า 81.

² วิ.ม.(ไทย) 4/28/26.

³ จันทน์ ทองประเสริฐ, **พระพุทธศาสนากับสังคมการเมือง**, (กรุงเทพมหานคร: แพร่พิทยา, 2520), หน้า 122.

⁴ พิฑูร มลิวัลย์, **หลักธรรมสำหรับการปกครอง**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, 2528), หน้า 25.

แต่หากรัฐได้รู้ผู้นำที่ขาดคุณธรรมแล้ว บ้านเมืองนั้นก็จะเป็นสุข ดังปรากฏในพุทธพจน์ว่า เมื่อฝูงโคข้ามน้ำไปถ้าโคจำฝูงไปคดเคี้ยวโคทั้งหลายก็คดเคี้ยวตามกัน ในเมื่อโคจำฝูงไปคดเคี้ยวในหมู่มนุษย์ก็เหมือนกันผู้ใดได้รับแต่งตั้งให้เป็นใหญ่ ถ้าผู้นั้นประพฤติไม่เป็นธรรมประชาชนชาวเมืองนั้นก็ประพฤติไม่เป็นธรรมตามไปด้วย หากพระราชายังไม่ตั้งอยู่ในธรรม ชาวเมืองนั้นก็อยู่เป็นทุกข์ เมื่อฝูงโคข้ามน้ำไป ถ้าโคจำฝูงไปตรงโคทั้งหลายก็ไปตรงตามกัน ในหมู่มนุษย์ก็เหมือนกันผู้ใดได้รับแต่งตั้งให้เป็นใหญ่ ถ้าผู้นั้นประพฤติชอบธรรมประชาชนชาวเมือง นั้นก็จะประพฤติชอบธรรมตามไปด้วย หากพระราชายังตั้งอยู่ในธรรม ชาวเมืองนั้นก็อยู่เป็นสุข⁵

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าแนวคิดทางการเมืองในทางพระพุทธศาสนานั้น มุ่งเน้นความเป็นผู้นำหรือผู้บริหารบ้านเมืองที่ตั้งมั่นอยู่ในหลักธรรม ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้เป็นการนำหลักแนวความคิดเกี่ยวกับการเมืองทางพระพุทธศาสนามาบูรณากับแนวคิดทางการเมืองตะวันตก โดยศึกษากระบวนทัศน์และพลวัต ของแนวคิดทางการเมืองซึ่งจะนำไปสู่การบรรลุความสมบูรณ์แห่งรัฐหรือพุทธรัฐศาสตร์

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยกึ่งทดลอง เรื่อง พุทธรัฐศาสตร์ : การบูรณาการเพื่อการบรรลุความสมบูรณ์แห่งรัฐ สามารถสรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะตามลำดับดังนี้

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาแนวคิดทางการเมืองในพระไตรปิฎก
2. เพื่อศึกษาการบริหารอำนาจตามแนวพุทธในระบบการปกครองแบบธรรมรัฐ
3. เพื่อเสนอแนะการปกครองแบบธรรมาธิปไตย ในฐานะอุดมคติเพื่อการสร้างความสุขแห่งอำนาจในการปกครองรัฐ

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “พุทธรัฐศาสตร์ : การบูรณาการเพื่อการบรรลุความสมบูรณ์แห่งรัฐ” ผู้วิจัยกำหนดวิธีดำเนินการวิจัย โดยแหล่งข้อมูลในการวิจัยประกอบด้วย แหล่งข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) และแหล่งข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) ค้นคว้ารวบรวมข้อมูลจัดหมวดหมู่ และการตรวจสอบข้อมูล ดำเนินการอย่างเป็นระบบด้วยการจัดแบ่งประเภทของข้อมูลให้ครบถ้วนตามวัตถุประสงค์ที่ได้กำหนดไว้ ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยการนัดสัมภาษณ์เชิงวิชาการ หรือประชุมผู้เชี่ยวชาญ (Expertise Meeting) จัดประชุมผู้เชี่ยวชาญเพื่อให้ข้อมูลเกี่ยวกับการบริหารอำนาจตามแนวพุทธในระบบการปกครองแบบธรรมรัฐและเสนอแนะระบอบการปกครองแบบธรรมาธิปไตยในฐานะอุดมคติเพื่อการสร้างความสุขแห่งอำนาจในการปกครองรัฐ โดยมีผู้เข้าร่วมในการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง “ธรรมาธิปไตยกับการพัฒนาระบบการเมืองไทย และเวทีเสวนาทางวิชาการ เรื่อง “พุทธรัฐศาสตร์ : การบูรณาการเพื่อการบรรลุความสมบูรณ์แห่งรัฐ” ประกอบด้วยผู้เชี่ยวชาญ นักวิชาการ นิสิต นักศึกษา พระสงฆ์ และสื่อมวลชน จำนวน 120 รูป/คน จากนั้นผู้วิจัยทำการวิเคราะห์ข้อมูล ดำเนินการตั้งแต่การจัดหมวดหมู่ข้อมูลและการตรวจสอบข้อมูล

⁵ อจ. จตุกก.(ไทย) 21/70/71.

จากนั้นจึงทำการวิเคราะห์ข้อมูล โดยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหาประกอบบริบท (Context Content Analyses)

สรุปผลการวิจัย

1. แนวคิดทางการเมืองในพระไตรปิฎก

แนวความคิดทางการเมืองในพระพุทธศาสนาไม่มีการจัดเป็นระเบียบทางการเมือง และการปกครองอย่างชัดเจน แต่แนวความคิดนี้ปรากฏอยู่ในลักษณะการสนทนาที่พระพุทธเจ้า ได้ตรัสเรื่อง การเมืองกับพระสงฆ์ในบางโอกาสเท่านั้น ดังเช่น ตรัสกับพระอานนท์เกี่ยวกับการล่มสลายของเมืองปาฏลิบุตร การกำเนิดรัฐในอัครัญญสูตรและตรัสข้อสงสัยเรื่องการเมือง การปกครองที่เหล่าพระสาวกทูลถามในโอกาสต่าง ๆ บางครั้งทรงกล่าวถึง เรื่องการเมืองแก่พราหมณ์ และกษัตริย์ที่มาทูลถามถึงวิธีการบริหารบ้านเมืองและทรงให้คำแนะนำ ตลอดจนกลยุทธ์ ในแนวทางแก้ไข ดังนั้น แนวความคิดทางการเมืองการปกครองที่ปรากฏในพระไตรปิฎก จึงเป็นการวิเคราะห์พุทธดำรัสของพระพุทธเจ้าในโอกาสต่าง ๆ เพื่อให้เชื่อมโยงแนวความคิด ดังกล่าว ให้ชัดเจนยิ่งขึ้นและเพื่อเป็นประโยชน์แก่การศึกษาทางการเมืองต่อไป

การกำเนิดรัฐและผู้ปกครองทางพระพุทธศาสนาปรากฏในอัครัญญสูตรและมหาโควิน ทสูตร นอกจากนั้นยังมีการเกิดรัฐตามแนวปฏิจจสมุปบาท โดยแสดงให้เห็นถึงเหตุปัจจัยภายในตาม ธรรมชาติของมนุษย์ว่าเป็นสาเหตุที่ผลักดันให้มนุษย์มาอยู่รวมกันเป็นสังคมเป็นรัฐได้ หน้าที่ของรัฐ หรือผู้ปกครอง จะต้องทำหน้าที่หรือปฏิบัติตามอำนาจ ในการสั่งการควบคุมกัน และทั้งอำนาจหน้าที่ ล้วนย่อมมีขอบเขตกำกับ เหตุนี้อำนาจ หน้าที่และขอบเขตของผู้ปกครองหรือผู้นำตามทฤษฎี ของพระพุทธศาสนาจึงตกอยู่ภายใต้กรอบแห่งหลักการของความถูกต้องและชอบธรรมทั้งสิ้น กล่าวคือ การใช้ธรรมเป็นอำนาจ หลักธรรมรัฐสำหรับนักการเมืองการปกครองในการเมือง การปกครองนั้น การมีหลักธรรมถือเป็นอุดมคติสำคัญและเป็นหลักการที่จะเอื้ออำนวยต่อประโยชน์ สุขของประชาชนภายในรัฐ ทั้งประชาชนเองก็ปรารถนาอยากได้ผู้นำที่มีคุณธรรม เรียกว่า หลักธรรม รัฐสำหรับนักการเมืองการปกครอง เพื่อความสันติของสังคมประกอบด้วยจักรวรรดิวัตร 12 ทศพิธราชธรรม 10 และหลักธรรมผู้ครองแผ่นดินหรือราชสังคหวัตถุ 4

รูปแบบการปกครองในสมัยพุทธกาลมีอยู่ 2 รูปแบบด้วยกันคือแบบราชาธิปไตย หรือสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และแบบสาธารณรัฐ แบบราชาธิปไตยพระมหากษัตริย์มีอำนาจเด็ดขาด ในการปกครองรูปแบบการปกครองตามหลักพระพุทธศาสนา คือ การใช้ข้อปธานิยธรรม เป็นหลักสำคัญในการปกครอง เพื่อแก้ปัญหาทางการเมือง เรียกว่าระบบสามัคคีธรรมซึ่งเป็นระบอบ การปกครองที่ใช้อยู่ในแคว้นวัชชี มีอยู่ 7 ประการ คือ 1. หมั่นประชุมกันเนื่อง ๆ 2. พร้อมเพรียงกัน ประชุมพร้อมเพรียงกันเลิกประชุมและพร้อมเพรียงกันทำกิจพึงกระทำ 3. ไม่บัญญัติสิ่งที่ไม่บัญญัติไว้ ไม่ถอนสิ่งที่ได้บัญญัติไว้แล้วสมათานประพฤติดูอยู่ในวัชชีธรรมของเก่าตามที่บัญญัติไว้แล้ว 4. สักการะเคารพนับถือบูชาท่านที่เป็นใหญ่ของพวกเจ้าวัชชีและจักเชื่อฟังถ้อยคำของท่านเหล่านั้น 5. ไม่ฉุดคร่าขึ้นใจสตรี หรือกุมารีในสกุลให้อยู่ร่วมด้วย 6. สักการะเคารพ นับถือบูชาเจดีย์ของพวก เจ้าวัชชีทั้งภายในและภายนอกและไม่ละเลยการบูชาอันชอบธรรมที่เคยให้ที่เคยทำแก่เจดีย์เหล่านั้น ให้เสื่อมสูญไป 7. อารักขาป้องกัน คุ้มครองอันเป็นธรรมในพระอรหันต์ทั้งหลายด้วยตั้งใจว่าไหนหนอ

พระอรหันต์ที่ยังมิได้มาพึงมาสู่แคว้นแคว้นและที่มาแล้วพึงอยู่เป็นผาสุกในแคว้นแคว้นหลักธรรมที่กล่าวมานี้เป็นหลักการเมืองการปกครองปกครองโดยระบอบสามัคคีธรรม เรียกว่า อปริหานิยธรรม หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า รัชชูปริหานิยธรรม เป็นธรรมอันไม่เป็นที่ตั้ง แห่งความเสื่อม

ในการปกครองพระพุทธองค์ทรงให้ความสำคัญในหลักธรรมมากกว่าตัวบุคคล เพราะว่าหากมีการประพฤติตามความคิดของบุคคลแล้วอาจก่อให้เกิดปัญหาขึ้นมาในภายหลังได้ แต่ถ้าหากว่าประพฤติปฏิบัติตามหลักพระธรรมวินัยแล้วความเสื่อมก็ไม่สามารถที่จะเกิดขึ้นได้ ดังนั้น รูปแบบการปกครองที่ทรงวางรากฐานให้เป็นกรอบการปกครอง คือ ระบบธรรมรัฐที่ผู้ปกครองต้องดำรงตนเป็นธรรมราชาโดยรอบคอบคุณค่าการปกครองแบบธรรมรัฐประกอบด้วย 1. ธรรมรัฐ เป็นการปกครองที่มีระบบวัฒนธรรมที่ส่งเสริมควบคุม และกำหนดจริยธรรม ศีลธรรมของบุคคล ชุมชนซึ่งมีผลไปถึงการประพฤติปฏิบัติ อันก่อให้เกิดสันติสุขในสังคม 2. หลักธรรมในธรรมรัฐสามารถช่วยตรวจสอบ ควบคุม และเปลี่ยนแปลงความต้องการ แรงขับหรือความสนใจ ตลอดจนบังคับจิตใจ ความรู้สึก หรืออารมณ์ของคน ด้วยการให้แบบแผนแห่งค่านิยมหรืออุดมการณ์อันสูงสุด ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องของการบังคับตัวเอง หรือควบคุมบังคับภายใน อันได้แก่การที่คนเราจะมีศีลสัตย์ รวมทั้งมี วิชาและความประพฤติ พร้อมกันไปด้วย 3. หลักธรรมรัฐมุ่งส่งเสริมให้บุคคลหมั่นสำรวจฝึกฝน ปรับปรุงเคารพเชื่อมั่นช่วยเหลือและรับผิดชอบตัวเองและยังสอนให้คนเรารู้จักเหตุผล กาลเทศะรู้จัก ธรรมชาติและความต้องการของผู้อื่นตามความเป็นจริง รวมทั้งมีหลักเกณฑ์ในการปกครองหมู่คณะ หรือปกครองประเทศ 4. หลักธรรมในธรรมรัฐยังส่งเสริมให้มนุษย์มีความรับผิดชอบในการปกครอง โดยมุ่งไปที่มีการตรวจสอบภายใน เพื่อก่อให้เกิดการปรับปรุงตนเองและการพัฒนาจิตใจเป็นสำคัญ เพราะการปกครองหรือการเป็นผู้บังคับบัญชาโดยหลักธรรมย่อมจะขึ้นอยู่กับการมีคุณธรรม หรือจริยธรรมของผู้นำเองเป็นหลัก ซึ่งหากผู้ปกครองหรือผู้นำมีจิตใจสูง และรู้จักการใช้พระคุณควบคู่ กับการใช้พระเดช และมีการตรวจสอบตนเองอยู่เสมอ ๆ การแก้ไขปัญหาก็จะไม่มีเกิดขึ้น เป็นต้น การปกครองแบบธรรมรัฐจึงมีลักษณะแตกต่างจากการปกครองโดยทั่ว ๆ ไป พระพุทธศาสนา มีทรรศนะในการปกครองแบบมองจากตัวเองไปสู่ภายนอกกล่าวคือมีทรรศนะว่า เมื่อมีมนุษย์แต่ละคน สามารถปกครองตนเองได้แล้ว เขาย่อมสามารถปกครองผู้อื่นได้

2. การบริหารอำนาจตามแนวพุทธในระบบการปกครองแบบธรรมรัฐ

การบริหารอำนาจตามแนวคิดในระบอบการปกครองแบบธรรมรัฐ ยึดหลักหัวใจของ พระพุทธศาสนา 3 ประการ คือ ไม่ทำชั่ว ทำดี ทำจิตให้ผ่องใส กล่าวคือ ความชั่ว คือ ความชั่วทาง กายเรียกว่ากายทุจริตมี 3 อย่าง คือ (1) ฆ่าสัตว์ (2) ลักทรัพย์ (3) ประพฤติผิดในกามความชั่วทาง วาจาเรียกว่าวจีทุจริตมี 3 อย่าง คือ (1) พูดเท็จ (2) พูดส่อเสียด (3) พูดคำหยาบ (4) พูดเพ้อเจ้อความ ชั่วทางใจเรียกว่ามโนทุจริต มี 3 อย่างคือ (1) พง์เล็งเอยาได้ของคนอื่น (2) มีจิตพยาบาท (3) เห็นผิด ดังนั้น การไม่ทำชั่วก็คือ (1) เว้นจากการฆ่าสัตว์ (2) เว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ (3) เว้นจากการประพฤติดผิดในกาม (4) เว้นจากการพูดเท็จ (5) เว้นจากการพูดส่อเสียด (6) เว้นจากการ พูดคำหยาบ (7) เว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ (8) ไม่พง์เล็งเอยาได้ของของเขา (9) มีจิตไม่พยาบาท (10) มีความเห็นชอบ

ความดีมี 2 ส่วนคือ ส่วนที่ 1 การไม่ทำชั่ว 10 อย่างดังกล่าวมาแล้ว คือ ความดีส่วนที่ 2 ความดีที่เสริมเข้าไปอีกเพื่อให้เกิดความดียิ่ง ๆ ขึ้นไปจัดเป็นบุญบารมีประกอบด้วย

(1) ทาน การให้ปันสิ่งของ (2) สีล ประพฤติเรียบร้อยดีงาม (3) ภาวนา อบรมจิตใจ (4) อปจายนะ
อ่อนน้อมถ่อมตน (5) เวยยาวัจจะชวนชววยรับใช้มีจิตอาสา (6) ปัตติทาน เฉลี่ยความดีให้ผู้อื่น
(7) ปัตตานุโมทนายินดีในความดีของผู้อื่น (8) ธัมมัสสนะฟังธรรมศึกษาหาความรู้ (9) ธัมมเทศนา
สั่งสอนธรรมให้ความรู้แก่ผู้อื่น (10) ทิฏฐชุกัมม์ปรับความเห็นให้ถูกต้อง

ทำจิตให้ผ่องใส คือ การฝึกฝนอบรมกล่อมเกลามาตามหลักไตรสิกขา หมายถึง
การฝึกฝนกล่อมเกลากายวาจาให้มีความเรียบร้อยดีงาม สงบเสงี่ยม ทำให้พร้อมที่จะฝึกและสะดวก
ที่จะฝึกจิตให้เป็นสมาธิซึ่งจะทำให้เกิดปัญญาในการฝึกอบรมตามหลักไตรสิกขานี้ศีลเป็นพื้นฐาน
เพื่อก้าวไปสู่ความเจริญขั้นต่อไปคือ “จิตสมาธิ” ศีลก็คือ เจตนาที่จะงดเว้นหรือการไม่มีความด่าริ
ในการที่จะทำความชั่วใด ๆ อยู่ในใจซึ่งทำให้จิตใจบริสุทธิ์ผ่องใสปลอดโปร่งทำให้เกิดความคิดเห็น
แจ่มเจ้านั้น คือ ปัญญา

เมื่อตระหนักถึงหลักการสำคัญนี้แล้ว ผู้ใช้อำนาจในการปกครองจะสามารถพบ
แนวบริหารจัดการที่ดีเพื่อสร้างสันติสุขในรัฐที่เหมาะสมสถานการณ์ ทั้งนี้ผู้นำรัฐย่อมจะมีหลักการ
ปกครองรัฐอยู่แล้วสามารถสร้างความเจริญรุ่งเรืองในรัฐได้ แต่ท้ายที่สุดก็เกิดปัญหาความวุ่นวาย
จึงถือว่ายังมีจุดบกพร่องที่จะต้องเติมเต็มอยู่หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาแม้จะเป็นหลัก
ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้นานแล้วแต่ก็เป็นสัจธรรมอยู่ว่าผู้ใดประพฤติปฏิบัติผู้นั้นย่อมได้รับผลเอง
(สันติภูมิ) และไม่ขึ้นอยู่กับกาลเวลา (อกาลิกะ) ดังนั้น จึงสามารถนำเป็นหลักคิด เพื่อเติมเต็ม
จุดบกพร่องหลักการปกครองรัฐได้ บทเรียนที่ได้จากวัฏฏะคือ “ธรรมวิชัย” การชนะข้าศึกโดยมิ
ต้องใช้อำนาจมิต้องใช้ศัตราแต่ใช้ธรรมนั้นแหละ ทำให้สามารถครองความยิ่งใหญ่ทั่วโลก พระเจ้าอโศก
มหาราช หลังจากทรงหันมานับถือพระพุทธศาสนาทรงดำเนินนโยบายตามหลักการที่ปรากฏ
ในจักรวรรดิสุทนต์ทรงเปลี่ยนเสียงกลองศึกให้เป็นเสียงกลองแห่งธรรม (ธัมมเกรี) ทรงดำเนินนโยบาย
บริหารบ้านเมืองโดยหลักธรรมวิชัย (ชนะโดยธรรม) ก็อยู่ในจักรวรรดิวัตรข้อธรรมาธิปไตย คือ ถือธรรม
เป็นใหญ่ การที่พระองค์ทรงปกครองจัดการรักษาอันชอบธรรมแก่ประชาชนดังพ่อปกครองลูกก็อยู่ใน
จักรวรรดิวัตรข้อธรรมการึกษา คือ การรักษาอันชอบธรรม การที่พระองค์ทรงป้องกัน มิให้เกิด
ความเลวร้ายขึ้นในรัฐและปราบปรามเรื่องเลวร้ายที่เกิดให้หมดสิ้นไปจากรัฐก็อยู่ในจักรวรรดิวัตร
ข้อธรรมการนิเสธนา เป็นต้น

3. แนวคิดระบอบการปกครองแบบธรรมาธิปไตย ในฐานะอุดมคติ เพื่อสร้างความสมดุลแห่งอำนาจในการปกครองรัฐ

ธรรมาธิปไตยเป็นระบอบการปกครองโดยชนชั้นนำที่มาจากมติมหาชน เพื่อมา
ทำหน้าที่บริหารองค์กรหลักแห่งรัฐอันประกอบด้วย ฝ่ายบริหาร ฝ่ายตุลาการ ฝ่ายนิติบัญญัติ
ระบบราชการ ทหาร และองค์กรอิสระทั้งหลาย โดยชนชั้นนำต้องนำประชาชน ในฐานะพลเมืองแห่งรัฐ
บนพื้นฐานของการใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ทุณทางวัฒนธรรมและพุทธธรรม ปัจจัยทั้ง
3 ประการ นับว่าเป็นกลไกที่ทำหน้าที่ประสานความเป็นเนื้อเดียวกันของระบบย่อยต่าง ๆ ทั้ง 6 ระบบ
ในการปกครองตามอุดมการณ์ประชาธิปไตย ให้ใช้อำนาจที่สร้างความเป็นธรรม โดยอำนาจที่ กล่าวถึง
คือ อำนาจแห่งธรรมหรือพุทธอำนาจ (Dhamma Power) อำนาจที่ใช้เพื่อให้เกิดการตื่นรู้ เพื่อสร้างรัฐ
ให้เป็นพื้นที่ของพลเมืองจะได้อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เป็นหลักปรัชญาดำเนินชีวิตตามแบบเศรษฐกิจที่พึ่งตนเองได้เน้นการผลิตและการบริโภคแบบพออยู่พอกินเป็นหลักซึ่งไม่ได้เน้นกำไรสุทธิหรือความร่ำรวยเป็นเป้าหมายสูงสุด เป็นระบบเศรษฐกิจที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ทรงดำริขึ้นมาเพื่อแสวงหาทางออกจากวิกฤติเศรษฐกิจให้กับสังคมไทย ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงก็คือ " การที่พึ่งตนเองได้" เน้นให้คนในชุมชนพัฒนาขีดความสามารถในการผลิตและบริโภคอย่างพอเพียง ไปจนถึงขั้นการแปรรูปอุตสาหกรรมครัวเรือน สร้างอาชีพและเสริมทักษะทางวิชาการที่หลากหลาย ใช้ชุมชนดำรงอยู่ได้ด้วยการยึดหลักแห่งความถูกต้องดีงาม มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เป็นต้น เป้าหมายสูงสุดของเศรษฐกิจพอเพียงก็คือความสงบสุขของผู้คนในสังคมประชานิยมมีกินมีใช้อย่างเพียงพอแก่ความต้องการ ที่สำคัญต้องไม่ทำตนและผู้อื่นเดือดร้อนจากการบริโภค (Consumption)

ทุนทางวัฒนธรรมเกี่ยวข้องกับคุณค่า ความรู้ภูมิปัญญา และงานสร้างสรรค์ อันเกิด จากการค้นคว้าและค้นพบโดยผู้ทรงความรู้ในท้องถิ่นรวมทั้งค่านิยมและความเชื่อที่ผูกพันสังคมทำให้เกิดการจัดระเบียบของสังคมหรือสร้างกฎกติกาที่เป็นคุณต่อสังคมโดยรวม รวมถึงกิจกรรมการถ่ายทอดความรู้จากคนรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่ง ทุนทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชน เมื่อได้รับการพัฒนา จะก่อให้เกิดมูลค่า โดยเริ่มที่มูลค่าทางจิตใจ เป็นเกราะที่เข้มแข็งช่วยปกป้องจิตใจของผู้คนในชุมชนไม่ให้ตกต่ำและมูลค่าที่เป็นทุนเป็นการสร้างมูลค่า เพิ่มจากทุนทางวัฒนธรรมที่มีแต่การสร้างมูลค่าที่เป็นทุน ต้องไม่ทำให้ทุนทางวัฒนธรรมถูกทำให้ตกต่ำไปเป็นเพียงสินค้าต้องรักษาและอนุรักษ์ให้คงสภาพและมีความสำคัญดั้งเดิม สามารถผลิตซ้ำส่งต่อคนรุ่นต่อ ๆ ไปได้ ในขณะเดียวกันสัมมาพัฒนานี้ขาดองค์ความรู้ในการพัฒนาไม่ได้ ต้องใช้ความรู้เชิงทฤษฎีทั้งหลายสนับสนุนการพัฒนาขาดความรู้มีเพียงความดีการพัฒนามีแต่บอด แต่มีความรู้แต่ขาดความดี การพัฒนาจะถูกทำให้ว่างเปล่า แล่นเบา ดังนั้น ความรู้กับความดีต้องเป็นส่วนผสมอย่างลงตัวในการพัฒนา

พุทธธรรม คือ การใช้หลักธรรมทางพุทธศาสนาบูรณาการเข้ากับการปกครอง เพื่อให้เกิดธรรมาธิปไตยการปกครองที่อาศัยธรรม คือ คุณธรรมและจริยธรรมเป็นเครื่องมือในการปกครอง ในระบอบธรรมาธิปไตย หลักธรรมที่บ่งชี้ในการสร้างธรรมาธิปไตย ประกอบด้วย

- 1. ราชธรรม 10** หรือ ทศพิธราชธรรม (ธรรมของพระราชา) ในกิจวัตรที่พระเจ้าแผ่นดินควรประพฤติ , คุณธรรมของผู้ปกครองบ้านเมือง, ธรรมของนักปกครอง ประกอบด้วย 1) ทาน คือ การให้การสละทรัพย์สินของ บำรุงเลี้ยง ช่วยเหลือประชาราษฎร์และบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ 2) ศีล คือ ความประพฤติดีงาม สำนวณกายและวจีหาวาร ประกอบแต่การสุจริต รักษาจิตดีคุณ ให้ควรเป็นตัวอย่างและเป็นที่เคารพ นับถือของประชาราษฎร์ มิให้มีข้อที่ใครจะดูแคลน 3) ปริจจาคะ คือ การบริจาคเสียสละความสุขสำราญเป็นต้น ตลอดจนชีวิตของตน เพื่อประโยชน์สุขของประชาชน และความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง 4) อาชวชะ คือ ความซื่อตรง ซื่อตรงทรงสัตย์ไรรมารยาปฏิบัติภารกิจโดยสุจริต มีความจริงใจไม่หลอกลวงประชาชน 5) มัททวะ คือ ความอ่อนโยน มีอัธยาศัย ไม่เย่อหยิ่งหยาบคายกระด้างถือองคร้มีความสง่าเกิดแต่ท่วงทีริยาสุภาพนุ่มนวล ละมุนละไมให้ได้ความรักภักดีแต่มีขาดยาเกรง 6) ตปะ คือ ความทรงเดชแผดเผากิเลสตัณหามิให้เข้ามามีครอบงำอำยัจิตระงับยับยั้งข่มใจได้ ไม่ยอมให้หลงใหลหมกมุ่นในความสุขสำราญและความปรนเปรอมีความเป็นอยู่สม่ำเสมอหรืออย่างสามัญ มุ่งมั่นแต่จะบำเพ็ญเพียร ทำกิจให้บริบูรณ์ 7) อักโกธะ คือ ความไม่โกรธไม่กริ้วกราด

ลู่อำนาจความโกรธ จนเป็นเหตุให้วินิจัยความและทำกรรมต่าง ๆ ผิดพลาด เสียธรรม มีเมตตา
 ประจำใจไว้ระงับความเคืองชุ่นวินิจัยความและกระทำการด้วยจิตอันราบเรียบ เป็นตัวของตนเอง
 8) อวิหิงสา คือ ความไม่เบียดเบียนไม่บีบคั้นกดขี่ เช่น เก็บภาษีชู้ตริตหรือเกณฑ์แรงงานเกินขนาด
 ไม่หลงระเริงอำนาจ ขาดความกรุณาหาเหตุเบียดเบียนลงโทษอาชญาแก่ประชาราษฎร์ผู้ใด
 เพราะอาศัยความอาฆาตเกลียดชัง 9) ขันติ คือ ความอดทน อดทนต่องานที่ตรากตรำ ถึงจะลำบาก
 กายนาเหนื่อยหน่ายเพียงไร ก็ไม่ท้อถอย ถึงจะถูกย่ำถูกหยันด้วยคำเสียดสีถากถางอย่างไร ก็ไม่หมด
 กำลังใจ ไม่ยอมละทิ้งกรณีย์ที่บำเพ็ญโดยชอบธรรม 10) อวิโรธนะ คือ ความไม่คลาดธรรมดาขององค์
 เป็นหลักหนักแน่นในธรรมคงที่ ไม่มีความเอนเอียงหวั่นไหวเพราะถ้อยคำที่ร้าย ลากสักการะ
 หรืออภิวรรณณ์ อนิฏฐารมณใด สติมั่นในธรรม ทั้งส่วนยุติธรรม คือ ความเที่ยงธรรมก็ดี นิติธรรม
 คือ ระเบียบแบบแผนหลักการปกครองตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามก็ดี ไม่ประพฤติให้
 เคลื่อนคลาดวิบัติ **2. จักรวรรดิวัตร 12** หลักประพฤติปฏิบัติของจักรวรรดิวัตร (วัตรของพระเจ้า
 จักรพรรดิ), พระจริยาที่พระจักรพรรดิพึงทรงบำเพ็ญสม่ำเสมอ , ธรรมเนียมการบำเพ็ญพระราชกรณีย
 ของพระเจ้าจักรพรรดิ,หน้าที่ของนักปกครองผู้ยิ่งใหญ่ 1) อนโตชนสมิ พลกายสมิ คือ สงเคราะห์
 ชนภายในและพลกายกองทหาร 2) ขตติเยสุ คือ สงเคราะห์กษัตริย์เมืองขึ้นทั้งหลาย 3) อนุยเนตสุ
 คือ สงเคราะห์เหล่าเชื้อพระวงศ์ผู้ตามเสด็จเป็นราชบริพาร 4) พราหมณคหบดีเกสุ คือ คุ่มครอง
 พราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย 5) นิคมชนปเทสุ คือ คุ่มครองชาวราษฎร์พื้นเมืองทั้งหลาย 6) สมณพ
 ราหมณสุ คือ คุ่มครองเหล่าสมณพราหมณ์ 7) มิคปกชีสุ คือ คุ่มครองเนืองนที่เอาไว้สืบพันธุ์
 8) อธมมการปฏิกุเขโป คือ ห้ามปรามมิให้มีการประพฤติอันผิดธรรม 9) อนน่าน ธานูปทาน
 คือ ทำนุบำรุงผู้ขัดสนไร้ทรัพย์ 10) สมณพราหมณ อุปสงกมิตวา ปณหาปุจจน คือ เข้าไปหา
 และสอบถามปัญหาหาคะสมณพราหมณ์ 11) อธมมราคสุส ปทาน คือ เว้นความกำหนัดในกาม
 โดยอาการไม่เป็นธรรม 12) วิสมโลภสุส ปทาน คือ เว้นโลภอันไม่ควร **3. กาลามสูตรกัษานิยมนฐาน**
10 วิธีการปฏิบัติในเรื่องที่สงสัยหรือหลักความเชื่อ ด้วยปัญญา คือ การพิจารณาศึกษาอย่างทั่วถึงโดย
 ใช้หลักของโยนิโสมนสิการพระพุทธเจ้าตรัสแก่ ชาวกาลามะหมู่บ้านเกสปุตตนิคม แคว้นโกศล ดังนี้
 1) มา อนุสสเวน คือ อย่าปลงใจเชื่อด้วยการฟังตามกันมา 2) มาปรมปราย คือ อย่าปลงใจเชื่อ ด้วย
 การถือสืบ ๆ กันมา 3) มา อติกราย คือ อย่าปลงใจเชื่อด้วยการเล่าลือ 4) มา ปิฎกสมปทาเนน คือ
 อย่าปลงใจเชื่อด้วยการอ้างตำราหรือคัมภีร์ 5) มา ตกุกเหตุ คือ อย่าปลงใจเชื่อ เพราะตรรก
 6) มา นยเหตุ คือ อย่าปลงใจเชื่อ เพราะการอนุมาน 7) มา อาการปริวิตกเกน คือ อย่าปลงใจเชื่อด้วย
 การคิดตรองตามแนวเหตุผล 8) มา ทิฎฐิ นิชฌมานกฺขนติยา คือ อย่าปลงใจเชื่อเพราะเข้าได้กับทฤษฎีที่
 พิสูจน์ไว้แล้ว 9) มา ภาพรูปตาย คือ อย่าปลงใจเชื่อเพราะมองรูปลักษณะน่าจะเป็นไปได้
 10) มา สมโณ โน ครุ คือ อย่าปลงใจเชื่อ เพราะนับถือว่ามีท่านสมณะรูปนี้เป็นครูของเรา
4. อปริหานิยธรรม 7 ของกษัตริย์วัชชีหรือวัชชีอปริหานิยธรรม 7 (ธรรมอันไม่เป็นที่ตั้งแห่งความ
 เสื่อม เป็นไปเพื่อความเจริญฝ่ายเดียว สำหรับหมู่ชนหรือผู้บริหารบ้านเมือง ประกอบด้วย
 1) หมั่นประชุมกันเนื่องนิตย์ 2) พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม พร้อมเพรียงกัน
 ทำกิจที่พึงทำ 3) ไม่บัญญัติสิ่งที่มีได้บัญญัติไว้ อันขัดต่อหลักการเดิมไม่ล้มล้างสิ่งที่บัญญัติไว้ตาม
 หลักการเดิมถือปฏิบัติมั่นคงตามหลักการที่วางไว้เดิม 4) ท่านเหล่าใดเป็นผู้ใหญ่เคารพนับถือท่าน
 เหล่านั้นเห็นถ้อยคำของท่านว่าเป็นสิ่งอันควรรับฟัง 5) บรรดากุลสตรีกุลกุมารทั้งหลายให้อยู่ดีโดยมิ

ถูกข่มเหงหรือดูถูกคร่ำครวญใจ 6) เคารพสักการบูชาเจดีย์ปูชนียสถานและปูชนียวัตถุตลอดถึงอนุสาวรีย์ต่าง ๆ ประจำชาติทั้งหลายทั้งภายในและภายนอกไม่ปล่อยให้ธรรมิกพลีที่เคยให้เคยทำแก่เจดีย์เหล่านั้นเสื่อมทรามไป 7) จัดให้ความอารักขาคุ้มครองป้องกันอันชอบธรรมแก่พระอรหันต์ทั้งหลายบรรพชิตผู้ดำรงธรรมเป็นหลักใจของประชาชนทั่วไปตั้งใจว่าขอพระอรหันต์ทั้งหลายที่ยังมีได้มาพึงมาสู่แคว้นแคว้น ที่มาแล้วพึงอยู่ในแคว้นแคว้นโดยผาสุก **5. มรรคมิองค์ 8** หรือ อภิสัมมัตติการ การนำหลักธรรมไปสู่การปฏิบัติ เพื่อมุ่งความสำเร็จธรรมแห่งทางสายกลางของมวลมนุษย์ในจักรวาลที่เป็นแกนกลางของการนำธรรมาธิปไตยไปสู่การบริหารในภาพรวมของระบบการเมือง การบริหาร การจัดการและการพัฒนาคุณภาพชีวิตของมนุษย์ในระดับโลกิยะและระดับโลกุตตระ ซึ่งมรรคมิองค์ 8 อธิบายแกนหลักมี 3 ข้อ คือ ศีล + สมาธิ + ปัญญา ซึ่งนำไปปฏิบัติเพื่อความสำเร็จหลักการดำเนินทางสายกลาง เพื่อบรรลุเป้าหมายสูงสุด มีดังนี้ 1) สัมมาทิฐิ เห็นชอบ ได้แก่ ความรู้ริยสัจ 4 หรือเห็นไตรลักษณ์หรือรู้กุศลและอกุศลมูลกับกุศลและอกุศลมูล หรือเห็นปฏิจจนุปบาท 2) สัมมาสังกัปปะ คือ ดำริชอบ ได้แก่ เนกขัมมสังกัปป อพยาบาทสังกัปป อวิหิงสาสังกัปป 3) สัมมาวาจา คือ เจรจาชอบ ได้แก่ วจีสุจริต 4) สัมมาภังคะ คือ กระทำชอบ ได้แก่ กายสุจริต 3 5) สัมมาอาชีวะ คือ เลี้ยงชีพชอบ ได้แก่ เว้นมิฉฉาชีพ ประกอบสัมมาชีพ 6) สัมมาวายามะ คือ พยายามชอบ ได้แก่ ปธาน หรือ สัมมัปปธาน 4 7) สัมมาสติ คือ ระลึกรู้ชอบ ได้แก่ สติปัฏฐาน 4 8) สัมมาสมาธิ คือ ตั้งจิตมั่นชอบ ได้แก่ ฌาน 4 **6. หลักธรรมสังคหวัตถุ 4** ธรรมเครื่องยึดเหนี่ยว คือ ยึดเหนี่ยวใจบุคคลและประสานหมู่ชนไว้ในสามัคคี, หลักการสงเคราะห์ ประกอบด้วย 1) ทาน คือ การให้อะไรเพื่อแผ้วแผ่เสียสละ แบ่งปันช่วยเหลือกันด้วยสิ่งของตลอดถึงให้ความรู้และแนะนำสั่งสอน 2) ปิยวาจา หรือ เปยยวัชชะ คือ วาจาเป็นที่รัก วาจาอุดหนุนน้ำใจหรือวาจาซาบซึ้งใจ คือ กล่าวคำสุภาพไพเราะอ่อนหวานสมานสามัคคี ให้เกิดไมตรีและความรักใคร่นับถือ ตลอดถึงคำแสดงประโยชน์ ประกอบด้วยเหตุผล เป็นหลักฐานจูงใจให้นิยมยอมตาม 3) อตถจริยา คือ การประพฤติประโยชน์ ขวนขวายช่วยเหลือกิจการ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ ตลอดถึงช่วยแก้ไขปรับปรุงส่งเสริมในทางจริยธรรม 4) สมานัตตตา คือ ความมีตนเสมอ ทำตนเสมอด้วยปลายปฏิบัติสม่ำเสมอในชนทั้งหลาย และเสมอในสุขทุกข์ โดยร่วมรับรู้ร่วมแก้ไข ตลอดถึงวางตนเหมาะสมแก่ฐานะภาวะบุคคลเหตุการณ์และสิ่งแวดล้อมถูกต้องตามธรรมในแต่ละกรณี **7. พรหมวิหาร 4** ธรรมเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ, ธรรมประจำใจอันประเสริฐ, หลักการความประพฤติที่ประเสริฐบริสุทธิ์ ธรรมที่ต้องมีไว้เป็นหัวใจ และกำกับความประพฤติจึงจะชื่อว่าดำเนินชีวิตหมดจด และปฏิบัติตนต่อมนุษย์สัตว์ทั้งหลายโดยชอบ ประกอบด้วย 1) เมตตา คือ ความรักใคร่ปรารถนาดีอยากให้เขามีความสุข มีจิตอันแผ่ไมตรีและคิดทำประโยชน์แก่มนุษย์สัตว์ทั่วหน้า 2) กรุณา คือ ความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์ ใฝ่ใจในอันจะปลดเปลื้องบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของสัตว์ 3) มุทิตา คือ ความยินดี ในเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข มีจิตผ่องใสบันเทิงก้องไปด้วย อากาเรขมชื่นเบิกบานอยู่เสมอ ต่อสัตว์ทั้งหลายผู้ดำรงอยู่ในปกติสุขพลอยยินดีด้วยเมื่อเขาได้ดีมีสุข เจริญงอกงามยิ่งขึ้นไป 4) อุเบกขา คือ ความวางใจเป็นกลาง อันจะให้ดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญา คือมีจิตเรียบตรงเที่ยงธรรมดุจตราขึง ไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง พิจารณาเห็นกรรม ที่สัตว์ทั้งหลายกระทำแล้ว อันควรได้รับผลดีหรือชั่ว สมควรแก่เหตุอันตนประกอบพร้อมที่จะวินิจฉัยและปฏิบัติไปตามธรรมรวมทั้งรู้จักวางเฉยสงบใจมองดู ในเมื่อไม่มีกิจที่ควรทำเพราะเขาได้รับผิดตนได้ดีแล้ว เขาสมควรรับผิดชอบตนเอง หรือเขาควรได้รับผลอันสมกับกรรม

รับผิดชอบของตนและ **8. สารณียธรรม 6** ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความให้ระลึกถึง, ธรรมเป็นเหตุที่ระลึกถึงกัน, หลักการอยู่ร่วมกัน ประกอบด้วย 1) เมตตาทายกรรม คือ ตั้งเมตตาทายกรรมในเพื่อนมนุษย์ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ ช่วยเหลือกิจธุระของผู้ร่วมคณะด้วยความเต็มใจ แสดงกิริยาอาการสุภาพเคารพนับถือกันทั้งต่อหน้าและลับหลัง 2) เมตตาจารกรรม คือ ตั้งเมตตาจารกรรมในเพื่อนมนุษย์ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ ช่วยบอกแจ้งสิ่งที่เป็นประโยชน์ สอนแนะนำตักเตือนด้วยความหวังดีกล่าววาจาสุภาพ แสดงความเคารพนับถือกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง 3) เมตตาโมกกรรม คือ ตั้งเมตตาโมกกรรม ในเพื่อนมนุษย์ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ ตั้งจิตปรารถนาดี คิดทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กันมองกันในแง่ดี มีหน้าตายิ้มแย้มแจ่มใสต่อกัน 4) สาธารณโภคี คือ ได้ของสิ่งใดมาก็แบ่งปันกัน คือ เมื่อได้สิ่งใดมาโดยชอบธรรมแม้เป็นของเล็กน้อยก็ไม่หวงไว้ผู้เดียวนำมาแบ่งปันเฉลี่ยเจือจานให้ได้มีส่วนร่วมใช้สอยบริโภคทั่วกัน 5) สีสสามัญญตา คือ มีศีลบริสุทธิ์เสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ มีความประพฤติสุจริตดีงาม ถูกต้องตามระเบียบวินัยไม่ทำตนให้เป็นที่น่ารังเกียจของหมู่คณะ 6) ทิฐีสามัญญตา คือ มีทิฐิดีงามเสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายทั้งต่อหน้า และลับหลัง คือ มีความเห็นชอบร่วมกัน ในข้อที่เป็นหลักการสำคัญที่จะนำไปสู่ความหลุดพ้นสิ้นทุกข์ หรือขจัดปัญหา

หลักธรรมที่นำเสนอเป็นองค์ประกอบที่สำคัญ ของธรรมาธิปไตยเป็นหลักธรรมที่สำคัญซึ่งนักปกครองไม่ว่าจะเป็นประเภทธรรมาธิปไตย คนใช้อำนาจผู้เดียวไม่ว่าจะเป็นระบบ สมบูรณาญาสิทธิราช เผด็จการ หรือทระราช โลกาธิปไตย คือ ยึดถือตามแนวทางเสียงส่วนมากหรือมติของโลกตามหลักสากลที่เรียกว่า ประชาธิปไตย นั้นจำเป็นจะต้องใช้หลักธรรมนำ การปกครองโดยไม่มีธรรมเป็นการปกครองด้วยปีศาจธรรมาธิปไตยจึงเป็นแกนกลาง หรือหัวใจของหลักการปกครองในทุกระบบไม่ว่าจะเป็นระบบธรรมาธิปไตยคณาธิปไตย โลกาธิปไตย และเผด็จการทระราช การปกครองที่เป็นระบบเผด็จการถ้าผู้นำจากระบบเผด็จการนำเอาหลักธรรมมาปฏิบัติแล้วปกครองยึดหลักธรรม คือ หลักความจริง ถ้าไม่ใช่จริงสมมติแบบกฎหมายที่เขียนขึ้นเพื่ออำนวยความสะดวกให้แก่หมู่คณะตนเอง เมื่อระบบการปกครองดังกล่าวหันมาใช้ หลักธรรมาธิปไตยความสุขความเจริญจะเกิดขึ้นแก่ประชาชน ประเทศและโลกส่วนรวม เขาย่อมเป็นผู้นำที่ดีได้ภายใต้ระบบเผด็จการ

ข้อเสนอแนะ

1. ควรจัดระบบความรู้ทางพุทธรัฐศาสตร์ที่ปรากฏในงานวิจัยชิ้นนี้ไปสังเคราะห์เป็นแนวปฏิบัติที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการบริหารองค์กรภาครัฐและภาคเอกชนได้จริง ผ่านกระบวนการจัดฝึกอบรมผู้นำองค์กรที่มีความสำคัญในการใช้อำนาจในองค์กร

2. ควรมีการวิจัยเปรียบเทียบเนื้อหาระหว่างแนวคิดรัฐศาสตร์สากลกับพุทธรัฐศาสตร์ให้ลึกและกว้างมากยิ่งขึ้น ด้วยการเก็บข้อมูลจากผู้เชี่ยวชาญ นักปราชญ์ นักปรัชญา ทั้งในประเทศและต่างประเทศ

ประวัติหัวหน้าโครงการวิจัย

ชื่อ	:	ดร.พระมหาบุญเลิศ ช่วยธานี
ตำแหน่งทางวิชาการ	:	รองศาสตราจารย์
การศึกษา	:	พุทธศาสตรบัณฑิต (สาขารัฐศาสตร์ เกียรตินิยม 1) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาพัฒนาสังคม) สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาการจัดการความขัดแย้ง) มหาวิทยาลัยนเรศวร ประกาศนียบัตรแนวคิดพื้นฐานด้านการจัดการความขัดแย้งเกี่ยวกับ นโยบายสาธารณะโดยสันติวิธี (ป.ชส.รุ่นที่ 5) สถาบันพระปกเกล้า ประกาศนียบัตรชั้นสูงการเสริมสร้างสังคมสันติสุข (สสส.รุ่นที่ 4) สถาบันพระปกเกล้า ประกาศนียบัตรนักบริหารระดับสูงเพื่อการสร้างชาติ (นสช.) รุ่นที่ 3 สถาบันการสร้างชาติ รัฐประศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยปทุมธานี
หน้าที่	:	รองคณบดีฝ่ายวิชาการ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ผลงานทางวิชาการ	:	พ.ศ. 2555 หัวหน้าโครงการวิจัย “บทบาทของพระสงฆ์จังหวัด พิษณุโลกในการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง” พ.ศ. 2555 หัวหน้าโครงการวิจัย “การศึกษาความคิดเห็นของพระสอน ศีลธรรมในโรงเรียน ผู้บริหารสถานศึกษา ครู ที่มีต่อการดำเนินงาน โครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค 5” พ.ศ. 2556 หัวหน้าโครงการวิจัย “รูปแบบการจัดการความขัดแย้งใน องค์การบริหารส่วนตำบลในจังหวัดเพชรบูรณ์” พ.ศ. 2557 รองผู้จัดการโครงการ “การเสริมสร้างสุขภาวะและการ เรียนรู้ของสังคมตามแนวพระพุทธศาสนา” (สสส.) พ.ศ. 2557 หัวหน้าโครงการวิจัย “รูปแบบการสร้างสันติสุขในชุมชนโดย ใช้กลไกวัฒนธรรมภูมิปัญญาท้องถิ่น” พ.ศ. 2558 หัวหน้าโครงการวิจัย “สันติวิธีเริ่มต้นที่ชุมชน : ศึกษาภูมิ ปัญญาชาวบ้านในการจัดการความขัดแย้งในชุมชนภาคเหนือ” (สกอ.) พ.ศ. 2559 หัวหน้าโครงการวิจัย “การเสริมสร้างสุขภาวะและการ เรียนรู้ของสังคมตามแนวพระพุทธศาสนาโดยการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ ในเขตภาคเหนือตอนล่าง” (สสส.) พ.ศ. 2560 หัวหน้าโครงการวิจัย “สังคมพัฒนาวิชาลัย” (สสส.)
ที่อยู่ปัจจุบัน	:	วัดใหม่ยายแป้น แขวงบางขุนนนท์ เขตบางกอกน้อย

ที่ทำงาน

กรุงเทพมหานคร 10700
ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

